PIPERÉZ, (pip-er-e-ez) áth. m. *piperéz-tem, —tél, —ett*, par. *—z*. Szoros ért. vett piperével ékesít, cziczomáz, czifráz, ficseréz, diszít. *Piperézni a fejkötőt, kalapot, ruhát, csipkékkel, szalagokkal, bodrokkal*, stb. *Fölpiperézte magát.* Átv. szavakkal, virágos kifejezésekkel czikornyáz. *Piperézni a beszédet.* V. ö. PIPERE.

PIPERÉZÉS, (pip-er-e-ez-és) fn. tt. *piperézés-t*, tb. *—ék*, harm. szr. *—e*. Piperenemü czifrasággal ékesítése, cziczomázása valamely viseletnek. *A kalapok, fejkötők piperézését ügyes divatárusnőkre bízni.*

PIPERÉZGET, (pip-er-e-ez-ég-et) gyakorító áth. Folytonosan vagy többször piperéz.

PIPERÉZKÉDIK, (pip-er-e-ez-kéd-ik) l. PIPERÉSKÉDIK.

PIPERKŐCZ, (pip-er-ke-őcz v. pip-er-köz-ő) fn. tt. *piperkőcz-öt*, harm. szr. *—e*. Oly férfi, ki fölöttébb, s kitünőleg szereti a piperét, cziczomát, czifrálkodást, a divat majma, bábja, bolondja; népiesen: *ficsór, ficsúr, fityúr, ficzkó, ficzos, finyoros.*

PIPERKŐZIK, (pip-er-köz-ik) k. m. *piperköztem, —tél, —ött*. L. PIPERÉSKÉDIK.

PIPERVÁGY, l. PIPEREVÁGY.

PÍPÉS, PIPES, (píp-és) mn. tt. *pípés-t* v. *—et*, tb. *—ek*. 1) Cziczomás, ficserés, piperés. *Pípes hölgy, pípes öltözék, fejkötő, kalap. Pipes bubos.* 2) Hegyke, nyalka, rátartós, mennyiben a piperések, piperkőczök rendesen hiúk szoktak lenni. *Pípes leány, menyecske.* V. ö. PÍP, PIPERE. 3) Minek nyelvén píp nevü keménység nőtt. *Pípes tyúk, récze.*

PÍPÉSÉDIK, (píp-és-éd-ik) k. m. *pípésed-tem, —tél, —ett*. Píp nevü nyavalyát kap.

PÍPÉSKÉDÉS, (píp-és-kéd-és) fn. tt. *pípéskédés-t*, tb. *—ék*, harm. szr. *—e*. 1) Cziczomáskodás, czifrálkodás. 2) Hegyeskedés, nyalkálkodás, rátartiság.

PÍPÉSKÉDIK, (píp-és-kéd-ik) k. m. *pípéskédtem, —tél, —ett*. 1) Cziczomásan viseli magát, czifrálkodik. „Láttam pipeskedni újmódi búbjával.“ Barcsai Á. 2) Hegykén, nyalkán, rátartósan jár.

PÍPÉSSÉG, (píp-és-ség) fn. tt. *pípésség-et*, harm. szr. *—e*. 1) Tulajdonság, melynél fogva valami v. valaki pípes, azaz, cziczomás, czifra, továbbá, hegyke, rátartós. 2) ‚Píp‘ nevü betegség. V. ö. PÍPÉS.

PÍPÉZ, (píp-éz) l. PIPERÉZ.

PÍPIK v. PIPIK, (píp-ik) fn. tt. *pípik-et*. Lásd: PÍP 1), PIPITE.

PIPÍS v. PIPIS, (pi-pís) fn. tt. *pipís-t*, tb. *—ék*, harm. szr. *—e*. Búbos pacsirtafaj, mely vékony *pipi* hangon kiáltoz, máskép: *csicserke, csücsörke*, kicsinyítve: *pipiske*. Átv. ért. mondják lépéseit aprózó, kényes kis leányról.

PIPÍSKE, (pi-pís-ke); tt. *pipíské-t*; l. PIPÍS.

PIPÍSKÉDIK, (pip-ís-kéd-ik) k. m. *pipískédtem, —tél, —ett*. Begyesen, rátartósan viseli magát. Egy értelmü ugyan a ‚pipeskedik‘ igével; de amaz inkább a *pipís* madárra emlékeztet, s am. ennek módjára aprózza lépéseit, honnan az így járó leányt pipískének nevezik.

PÍPITE v. PIPITE, (píp-i-te) fn. tt. *pípité-t*. A madarak nyelvén támadó keményedés, röviden: *píp*; néhutt: *pipitye*, Bodrogközben: *pípik*, Gömörben *pipta. Megnőtt a pipityéje*, átv. ért. a leányról mondják, ki szeretne már férjhez menni. Alakjára épen olyan, mint a *bób* gyökből eredt *bóbita*. Egyébiránt idegen nyelvekben rokonok a német *Pipp, Pipps, Pfipps*, svéd *pipp*, ángol *pip*, franczia *pépie*, spanyol *peppita*, olasz *pipita*. V. ö. PÍP.

PIPITÉR, (pip-i-te-ér) fn. tt. *pipitér-t*, tb. *—ék*, harm. szr. *—e* v. *—je*. A Tájszótár szerént Kemenesalon aprókapor; és Vas vármegyében a székifüvek, vagyis szikfüvek neme alá tartozó gyógynövényfaj (chamomilla). Nevét talán pipes, púpos virágjától kapta, amidőn gyökénél fogva rokon volna a *pipere, pippan* szókhoz. *Galagonya, pipitér; kérettelek, nem jöttél.* (Népd.).

PIPIZÁL, önh. m. *pipizál-t*. A székelyeknél am. *pepecsel*; l. ezt.

PIPÓ, (pip-ó) fn. tt. *pipó-t*. Tájdivatosan am. czipó, kenyérkalács; néhutt: *pupó*, a székelyeknél: *pepe*.

PIPOGYA, mn. tt. *pipogyá-t*. Hitvány, együgyü, bibasz. *Pipogya ember*; néhutt: *pipeember*. Egyezik vele a kicsit, hitványat jelentő *pitypotty*, melyben alaphang a *piczi*, és *pött, pöttön*, mintha volna *piczi pöttön*, v. ö. PEREPUTTY. A székelyeknél jelent betegeset, nyomorékot.

PIPOGYÁN, (pipogya-an) ih. Pipogya módon.

PIPOGYÁS, (pipogya-as) mn. tt. *pipogyás-t*, v. *—at*, tb. *—ak*. Pipogya tulajdonságu.

PIPOGYASÁG, (pipogya-ság) fn. tt. *pipogyaság-ot*, harm. sz. r. *—a*. Pipogya tulajdonság.

PIPONYA, (pip-ony-a) fn. tt. *piponyá-t*. Székely tájszólás szerint, am. harmat. Minthogy ez gyöngyökké alakúl, honnan a ‚gyöngyharmat‘ népies kifejezés is: gyöke azon *pip*, mely a *pippan, pipitér, pipere, pípes* szókban pupocskát, bubocskát jelent. V. ö. PIP, PÍP. Az *a* csak utóhangnak látszik, mint a szintén tájdivatos szigonya (= szigony) szóban.

PIPŐK, (pip-ők) fn. tt. *pipők-öt*. 1) Kis liba, rucza, csibe, máskép: *pipe*. 2) l. HAMUPIPŐKE.

PIPŐKE, (pip-ők-e v. pip-ő-ke), tt. *pipőké-t*; l. PIPŐK.

PIPPAN, tt. *pippan-t*, tb. *—ok*; v. PIPPANY, L. FŰNYÜG. Nevét alkalmasint aprónemü csomós (pípes) virágaitól kapta.

PIPPÁRNA, (pip-párna = búb- v. búbos-párna?) ösz. fn. A Nádor codexben beteg ember párnáját jelenti: „Soha semmi kórságába pippárnára nem fekszik vala.“

PIPTA, l. PÍPITE.

PIPUCZ, (pip-ucz) mn. tt. *pipuczo-t*. Lugossy József szerént am. *pipogya*; l. ezt.

PÍR, PIR, fn. tt. *pír-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—ja*. Mármár elavult, de ismét önállólag is életre kapott szó, a *piros* melléknévnek közvetlen gyöke. Rokon hozzá a *vérés* v. *vörös*, melynek *vér* v. *vör* gyöke. A ‚pir' jelent egyszerü, élénk, feltünő színt, melyet inkább szemekkel érezni, mint szóval lefesteni lehet. Fokozatait, és árnyéklatait l. a *Piros* szó alatt.

Mint a *vörös* neme alá tartozó, hangi és fogalmi rokonságban van ezekkel: *birge*, vörös rüh; *birtóka*, éretlenül pirosra, vörösre aszott szilva; *berkenye*, piros héju gyümölcs; *virrad*; továbbá az égésre, s mint okozat tüzességre, vörösségre vonatkozó *pers*, *persen*, *pergel*, *perzsel*, *pernye*, *vér*, *véres*, *börzsön* v. *berzsen*. Egyezik vele a tüzet jelentő hellen *πῦρ*, melyről Socrates, Platónál azt mondja, hogy barbar eredetü. Rokon hozzá a megfordított latin *ruber*, *rubor*. Általán azt veszszük észre, hogy majd minden nyelvben a *tüzet*, *égést*, *vöröset* jelentő több szók gyökeinek alaphangja *r*, melyet okszerüleg vagy a tüz ropogásának, vagy a legelőször ismert tüznek, t. i. a dörgéssel járó égi villámnak, vagy tüzokádó hegyek mormogásának, s ezek utánzásának tulajdoníthatni. Az ide vágó példák az illető szók alatt fordulnak elé, pl. l. OR, PAR, PÉR, RO gyököket.

PIRACS, (pir-acs) fn. tt. *piracs-ot*. Tájdivatosan am. költes. L. KÖLTES.

PIRÁNKÓ, a székelyeknél am. az általánosabb pirinkó, pirinyó; l. ezeket.

PIRÁNY, (pir-any) fn. tt. *pirany-t*, tb. *—ok*. A könnyü fémek egyike, szép aranysárga szinnel, és tökéletes fémfénynyel. ‚Pirany' nevezetét azon sajátságánál fogva nyerte, mely szerént némely vegyületei a láng szinét bíborpirosra festik. Latin neve: Strontium. (Török József tanár).

PIRE, mn. tt. *piré-t*, tb. *piré-k*. A maga nemében igen kicsin, parányi; melynél még kisebbet jelent *pirike*, *pirinkó*, *pirinyó*, *pindurkó*, *piczurka*. L. PARÁNY, PARÁNYI. A székelyeknél jelent különösen kis csirkét.

PIRHANYAGOS, (pir-h-any-ag-os) mn. tt. *pirhanyagos-t* v. *—at*, tb. *—ak*. Gyöngén, finoman, vékonyan pirosló, pl. a fakadni kezdő rózsa szirmai, vagy a hajnalodó ég. Közvetlen törzsöke *pirhanyag*, mint a vörhenyegesé *vörhenyeg*, mindkettő eredetileg olyféle melléknév, mint, *lengeteg*, *lankatag*, *hervatag*, stb. de főnevekké is lettek, mint *förgeteg*, *rengeteg*, honnan *förgeteges*, *rengeteges*, mint *pirhanyagos*, *vörhenyeges*. Gyöke *pir*. Másképp: *pirholagos*.

PIRHOLAGOS, (pir-h-ol-ag-os), l. PIRHANYAGOS.

„Pirholagos lánggal gerjed
Az esthajnal sugára."
Berzsenyi.

PIRI, (1), mn. tt. *piri-t*. 1) Am. kicsi, pirinyó, pirinkó, parányi; még inkább kicsinezve: *pirike*. Megvan különösebben, a *p* meglágyultával, *csiri-biri* ikerszóban is. 2) Kis csirke. *Piri piri!* v. *pirike pirike!* így hívják elé a csirkéket, tyúkokat Háromszéken. (Kriza J.). 3) Némely összetételekben jelent cziczomát, czifrát, mint *pirimókos*, *piripáré* talán vagy a *piros* vagy a *pipere* szókból módosulva.

PIRI, (2), puszta Hont m.; helyr. *Piri-be*, *—ben*, *—ből*.

PIRICS, fn. tt. *pirics-ét*, harm. szr. *—e*. 1) Mint hangutánzó jelent ütést, melyet elpeczkelt újjal, vagy valamely kisebbféle eszközzel teszünk. Egyezik vele: *fricska*. Innen: *nyakpiricset adni* am. nyakon ütni, peczczenteni. 2) Lapoczka, paczka, melylyel ütnek. *Piricscsel a gyermek tenyerére csapni*. 3) Katonai nyelven am. a német *Pritsche* t. i. lészaféle nyoszolya, katonaágy az őrtanyákon.

PIRICSE, falu Szabolcs m.; helyr. *Piricsé-re*, *—n*, *—ről*.

PIRICSKE, (pirics-ke) fn. tt. *piricské-t*. *Pirics* kicsinzője.

PIRICSKEL, (pirics-ég-el) áth. m. *piricskél-t*. Vereget, ütöget, és pedig vagy piricscsel, vagy más eszközzel is. *Megpiricskelni a gyermeket*. *Nikápolynál Zsigmond királyt a magyarokkal együtt igen megpiricskelé Bajazet*. (Pázmán Kal. 539. l.). Alkatra olyan mint, *dömöcsköl*, *tapicskol*, a közép *k* átalakult gyakorlatos *g*; l. PIRICS.

PIRICSKELÉS, (pirics-ég-el-és) fn. tt. *piricskelés-t*, tb. *—ek*, harm. sz. r. *—e*. Veregetés, ütögetés különösen piricscsel. V. ö. PIRICSKEL.

PIRIMOKOS, (piri-mókos?) mn. tt. *pirimókos-t* v. *—at*, tb. *—ak*. A székelyeknél am. magát tulságosan cziczomázó, magáról szépet képzelő. Első részéről l. PIRI; utóbbi része, úgy látszik, nem egyéb mint a *czók-mók*-ban levő *mók*-ból *os* képzővel származott melléknév. *Czók-mók* pedig, mint tudjuk, holmi dibdáb félét, ringyrongyot jelent; tehát az egész annyi volna mint czifra ringyrongyos, vagyis ringyrongygyal piperézett, cziczomázott.

PIRIMÓKOSAN, (piri-mókosan) ih. A székelyeknél am. tulságosan cziczomázva. *Ne te be pirimókosan ül ott!* (Kriza J.).

PIRINCZÉS, (pir-in-cz-és) mn. tt. *pirinczés-t*, v. *—ét*, tb. *—ek*. Piczi, pirinyó, parányi. Székely szó.

PIRINDIKE, (pir-in-d-i-ke) mn. tt. *pirindiké-t*. Baranyában am. pirinyó, parányi, igen apró.

PIRINKE, (pir-in-ke) fn. tt. *pirinké-t*. 1) Am. *pirinyó*, *parányi*. 2) A székelyeknél különösebben *pirinke hó* am. apró szemecskékben hulló hó; honnan, *pirinkel a hó*, am. apró szemecskékben esik. Rokonaik különösen az utóbbi értelemben az apró cseppekre vonatkozó *permet*, *permetez*. L. PIRE, PIRI.

PIRINKÉL, (pir-in-ke-el) önh. m. *pirinkél-t*. L. PIRINKE alatt.

PIRINKÓ, (pir-in-k-ó) tt. *pirinkó-t*. l. PIRE, PARÁNYI.

PIRINYÓ, (pir-i-ny-ó) tt. *pirinyó-t*. Abaújban, Zemplénben am. parányi. L. PARÁNYI.

PIRIPIÓ, fn. tt. *piripió-t.* A pacsirtához hasonló nagyságu madár; háta rozsdaszín, hasa és farka kékellőzöld, begye fehér, s többnyire méhekkel él. (Merops apiaster.) E madárnak másik neve *gyurgyalag*, mindkettő hangutánzást gyaníttat, amaz vékonyabb, emez vastagabb mély hangu szólását fejezvén ki : *piri-pió, gyur-gyalag*, mint : *pity-palatty, pi-pis, kukuk, ka-kuk* madárnevek is, t. i. a magyar hallása szerént mintha azon szókat kiáltoznák. Így a kalitkás szajkó neve : *mátyás.* Hasonló ezekhez a fogolynak hangutánzó *herjó* = *her-ió* neve.

PIRISZNYÉDIK, tájdivatosan am. pilisznyedik, azaz penészedik.

PIRÍT, (pir-ít) áth. m. *pirít-ott*, par. —*s*, htn. —*ni* v. —*ani*. 1) Tulajdon ért. pirít a tűz, és tűz erejű napsugár, midőn valamely testet érintés által oly színüre fest, melyet pirnak nevezünk. *A tűz lángja, parázsa megpirítja a kenyérszeletet, a rántást, a szalonnát, a nyársra húzott húst. A nap sugarai megpirítják a bőrt.* Innen közvetőleg am. tűz által pirosra éget, sütöget, pergel valamit. *A szakács parázson pirítja a zsemlyét, hajmát. Hasát a napon pirítja. Kukoriczát pirít. Kávét, árpát pirít. A nyársra húzott csirkét, malaczot megpirítani.* 2) Feddés, dorgálás, szemrehányás által eszközli, hogy az illetőnek arczába toluljon a vér, mi akkor történik rendesen, ha ez elszégyenli magát. Szélesb ért. szégyenít. *Megpirítani valakit. Rápirítani valakire.* A régieknél ez értelemben : *porít*, gyakran ‚porejt' alakban. V. ö. PÍR, PIROS, és PORÍT.

PIRÍTÁS, PIRITÁS, (pir-ít-ás) fn. tt. *pirítás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Cselekvés, mely által valamit pirítunk, vagy eszközöljük, hogy szégyenében elpiruljon valaki. V. ö. PIRÍT.

PIRITH, KIS—, falu, NAGY—, mezőváros Veszprém m.; helyr. *Pirith-re*, —*én*, —*ről.*

PIRÍTÓFŰ, (pirító-fű) ösz. fn. Köznépi neve egyik növényfajnak az atraczélok neméből; másképen szintén köznyelven : *piros ökörnyelv, vad ökörnyelv, pirosítófű*; növénytani néven : *festő atraczél.* (Anchusa tinctoria.)

PIRÍTOS, (pir-ít-os) fn. tt. *pirítos-t*, tb. —*ok.* Eredetileg igéből lett melléknév, mint *takaros, magasztos.* Tüzön pirított, és zsirnemüvel bekent kenyérszelet, sajátnemü nyalánkság a nép szája ize szerént. *Lúdzsiros, vajas, hájas, foghajmás pirítos.* Tájdivatosan ejtve : *piritus*, a Tisza mellett : *piritós.*

PIRÍTOTT, PIRITOTT, (pir-ít-ott) mn. tt. *pirított-at.* Amit a tűz, illetőleg a nap sugarai piros színüre égettek. *Pirított kávé, árpa, liszt, kenyérszelet. Napon pirított arcz.* V. ö. PIRÍT.

PIRJÁIG, (pir-ja-ig) ih. Balaton mellékén am. tetézve, csordultig.

PIRKA, női kn. l. PIROSKA, (2).

PIRKAD, (pir-k-ad) önh. m. *pirkad-t.* Lassanlassan, folytonos gyönge tűznél, napsugárnál piros színt ölt. Különösen mondják az érő gyümölcsökről. *Pirkad az őszi baraczk, alma. Emitt a pirkadó baraczk kandikál a rejtő lomb alól.* (Kelemen Borbála, Hasonl. 92. l.). Ez igében a középképző *k* eredetileg gyakorlatos *g* v. *og*, tehát *pir-og-ad.* Ugyanezen átalakulás rejlik a *roskad, szurkál, turkál, furkál*, stb. igékben.

PIRKADÁS, (pir-k-ad-ás) fn. tt. *pirkadás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Módosuló állapot, midőn valamely test, nevezetesen növény, vagy gyümölcs pirkad. V. ö. PIRKAD.

PIRKÁL, (pir-ka-al v. pir-og-al) áth. m. *pirkál-t.* 1) Tüznél melengeti, mintegy pirítgatja magát. 2) A szőlőföldet először kapálja, azaz porhálja. Emennek *pir* gyöke am. *por.*

PÍRKENDE, (pír-kende) ösz. fn. Arczot pirosító kenőcs.

PIRKÓ, (pir-k-ó) szilágysági tájszó, l. PITYÓKA.

PIRNYAD, (pir-ny-ad, azaz pir-j-ad) önh. m. *pirnyad-tam*, —*tál*, —*t.* Heves megyében am. pirúl v. pirkad.

PIRNYADÁS, (pir-ny-ad-ás) fn. tt. *pirnyadás-t*, tb. —*ok*, harm. sz. r. —*a*. Pirulás, pirkadás.

PIRÓK, (pir-ók) mn. és fn. tt. *pirók-ot.* 1) Vörhenyeges szőrü, haju, vagy tollu. *Pirók ember*, kinek haja hirtelen szőke, vörhenyes, továbbá, kinek egész arcza olyan szinü. *Pirók tehén, ökör.* 2) Mint főnév különösen am. *süvőtyő* nevü madár, másképen *vörösbegy*, (loxia pyrrhula). Nevét begyének színétől kapta. Az *ók* képző nagyításra mutat, mint a *pofók, szemők* szókban.

PIRÓKFEJŰ, (pirók-fejű) ösz. mn. Akinek vagy minek vörös haju vagy tollu feje van. *Pirókfejü sirály.*

PIRÓKRÉCZE, (pirók-récze) ösz. fn. Vörös fejü réczefaj.

PÍRONG, PIRONG, (pir-on-og) gyak. önh. m. *pirong-tam*, —*tál*, v. —*ottam*, —*ottál*, —*ott*, htn. —*ni* v. —*ani.* Folytonos szégyenpír borítja arczát, szégyenli magát. *Pirong a nyilván megfeddett, s becsületérzésü ifjú.* A gyakorlatos képzőben levő *n* némi nyomatékot ad az alapfogalomnak. Ilyenek : *tátong, bolyong, fetreng, kereng* stb.

PIRONGÁS, (pir-on-og-ás) fn. tt. *pirongás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Megsértett szeméremérzet miatti pirulás, szégyenkedés.

PÍRONGAT, (pír-on-og-at) gyak. áth. m. *pirongat-tam*, —*tál*, —*ott*, par. *pirongass.* Szabatosan véve am. eszközli, hogy valaki pirongjon, azaz, szégyenkedjék, elszégyenelje magát. Közvetőleg am. fedd, dorgál, szemrehányásokkal illet. Finomabb, gyöngédebbféle, erkölcsi szidást jelent, mely a becsületérzésre, s annak fölelevenítésére hivatkozik, mint ez ilyen szólásmódok mutatják : *Nem szégyenled magadat? Mily szégyen ez! Mit mondanak az emberek, ha megtudják? Szégyen! gyalázat! Csúnya dolog!* Igekötőkkel : *elpirongat, megpirongat, lepirongat, kipirongat.*

PÍRONGATÁS, (pír-on-og-at-ás) fn. tt. *pirongatás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Feddés, dorgálás, különösen mely a becsületérzésre hivatkozva arra céloz, hogy az illető elszégyenelje magát. V. ö. PÍRONGAT.

PÍRONGATÓZÁS, (pír-on-og-at-ó-oz-ás) fn. tt. *pírongatózás-t*, tb. —*ok*, harm. sz. r. —*a*. Cselekvés midőn vki pírongatózik.

PÍRONGATÓZIK, (pír-on-og-at-ó-oz-ik) k. m. *pirongatóz-tam*, —*tál*, —*ott*, par. —*zál*. Gyakran, vagy többeket, vagy minden adott alkalommal pirongat, pl. a csintalan nevendékek tanítója, felügyelője, vagy a mindenen fennakadó zsémbes öreg.

PIRONGÓ, (pir-on-og-ó) mn. tt. *pirongó-t*. Aki v. ami szeméremből vagy szégyenérzetből pirúl.

„Jóllehet pirongó orczával,
De lám igaz akarathval,
Hozzád jöttem, hogy lássalak,
Szent kénodban sirassalak."
Benigna assz. imakönyve.

PÍRONKODÁS, (pír-on-og-od-ás) fn. tt. *pírónkodás-t*, tb. —*ok*. Szégyenkedés, pirongás. V. ö. PIRONKODIK.

PÍRONKODIK, (pír-on-og-od-ik) k. m. *pironkodtam*, —*tál*, —*ott*. Gyakran, és némi nagyobb viszszahatással pirong, szégyenkedik, pl. kit nyilván, többek előtt, egymás után többször valamely szégyen ér. A pelengérhez kötött, vagy utcza hoszszant hajtott tolvaj pironkodik, ha t. i. becsületérzete még ki nem aludt. *Elpironkodni valahonnan*, szégyenarczczal elmenni. *Elépironkodni*, pirulva eléjönni. *Visszapironkodni előbbi helyére*, szégyenkedve viszszamenni. „Eredj el immár agg eb, úgy tetszik, hogy megfüzetted a lúd árát. És a szegény farkas elpironkodék onnég." Heltai.

„Pironkodhatom már, hogy ily gyalázatban,
Egy nihány nap éltem az vörös toronyban."
Nagy Péter börtönéneke 1606. (Thaly K. gyüjt.).

Ez igének törzsöke *pirong*, melyben a *g* átalakult rokon *k*-ra.

PIRONLIK, (pir-on-ol-ik) k. m. *pironl-ott*, htn. —*ani*. L. PIRONKODIK.

PÍRONSÁG, PIRONSÁG, (pir-on-ság) fn. tt. *pironság-ot*, harm. szr. —*a*. Arczpirulással járó szégyenérzet. *Pironságot szenvedni*.

PÍRONSÁGOS, (pir-on-ság-os) mn. tt. *pironságos-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Szégyennel, gyalázattal járó, vagy, ami magában gyalázatos, becstelen. *Pironságos büntetés. Pironságos gonosztett.*

PIRONSZÓ, (piron-szó) ösz. fn. Szó vagy beszéd, melylyel valakit pirongatnak, melyre el kell pirulni. Széles ért. illetlen, pajkos kifejezés, mely a szemérmi érzetet sérti, mely pironságot okoz.

PIROS, (1), (pir-os) mn. tt. *piros-t* v. —*at*, tb. —*ak*. A vereshez legközelebb álló, s annak nemehez tartozó szín, de higabb, világosabb, nem oly szembeszökő, s gyöngédebb, bájolóbb hatásu. Egyébiránt, mint más szineknek, sok fokozata van. *Vér szinü piros*, milyen a híg egészséges vér. *Rózsaszín piros. Piros ajak. Piros arcz*, melynek fenékszine és háttére fehér. *Piros csizma, szalag. Piros alma. Pirosra festett tojás. Piros hajnal. Szép, mint a piros rózsa.*

„Piros orczám hová levél?
Hervadsz, mint az őszi levél."
Népd.

„Pirus oldal neköm nyiljál,
En szivemtől el ne távozzál."
Benigna assz. imakönyve."

„Tokaj felől piros az ég,
Kincsem, rózsám, szeretsz-e még?"
Népd.

„Úgy ül úton, útfélen az estve,
Pirosra és haloványra festve."
Vörösm.

Reggeli órának, szép piros hajnalnak, arany van szájában. (Km.). A lovak közt pirosnak nevezik a világos pejt, melynek piros szőre, s fekete farka és serénye van. *Tuli piros* am. égő vagy láng szinü piros; t. i. a mongol nyelvben *töle-khü* am. égni, s *tuli* am. tükör. A finn nyelvben is *tuli* am. tüz. Van *tuli piros* nevü szőlőfaj is.

PIROS, (2), falu Bács m.; helyr. *Piros-ra*, —*on*, —*ról*.

PIROSA, falu Kővár vid. helyr. *Pirosá-ra*, —*n*, —*ról*.

PIROSACSKA, (pir-os-acs-ka) kicsinző mn. tt. *pirosacská-t*. Gyönge piros.

PIROSAN, (pir-os-an) ih. Piros minőségben, vagy állapotban.

PIROSÍT, PIROSIT, (pir-os-ít) áth. m. *pirosít-ott*, par. —*s*, htn. —*ni* v. —*ani*. Piros szinüvé tesz, pirosra fest valamit. *A nap sugarai megpirosítják az almát. A hiú leányok bécsi rongygyal, s más ilyennel pirosítják arczaikat.* V. ö. PIROS.

PIROSÍTÁS, PIROSITÁS, (pir-os-ít-ás) fn. tt. *pirosítás-t*, tb. —*ok*, harm. sz. r. —*a*. Pirossá tevés, pirosra festés.

PIROSÍTÓ, PIROSITÓ, (pir-os-ít-ó) mn. és fn. tt. *pirosító-t*. Általán aki vagy ami pirosít. Főnévileg, mindenféle szer, melylyel valamit pirossá tenni, különösen kendőzni szoktak. *Pirosítóval bekent ajkak, orczák.*

PIROSKA, (1), (pir-os-ka) kicsinző mn. tt. *piroská-t*. Kevessé, nem igen piros, pirosacska. *Piroska rózsa.*

PIROSKA, (2), tt. *Piroská-t*. Női kn. Latinul: Prisca. Latin neve régit jelent.

PIROSLÁS, (pir-os-ol-ás) fn. tt. *piroslás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Állapot, midőn valami folytonosan piros szinben tünik elé. Különbözik: *pirosodás.*

PIROSLIK, (pir-os-ol-ik) k. m. *pirosl-ott*, htn. —*ani*. Folytonosan piros szinben tünik elé. *Piroslik a nyiló rózsa, a hajnal. Piroslik a szőke leány arcza.* Ily értelmüek : *vöröslik, fehérlik, sárgálik, feketélik, zöldellik, kéklik*, v. *kékellik, sötétlik, világlik.*

PIROSODÁS, (pir-os-od-ás) fn. tt. *pirosodás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Színváltozás, midőn valamely test piros szint ölt, midőn pirossá lesz.

PIROSODIK, (pir-os-od-ik) k. m. *pirosod-tam*, —*tál*, —*ott*. Piros szinbe öltözik, ily szint vesz magára. *Az érő alma lassan lassan pirosodik. Arcza a hévségtől kipirosodik. Heves beszédben egészen neki pirosodott. Nem minden gyümölcs jó, mely szépen pirosodik.* (Km.).

„Ha a hajnal bíbor szinnel
Az égen pirosodik,
Árvád lankadozó szívvel
Te rólad gondolkodik.“
Berzsenyi.

A *pirosodik*, és *piroslik* különböznek egymástól, amaz t. i. a piros szinnek fejlődésére, emez már készen levő látszatára vonatkozik. V. ö. PIRÚL.

PIROSPÁPONYA, (piros-páponya) ösz. fn. Növényfaj a páponyák neméből; szára fűnemü, tövön ágazó; megérve csészéje és bogyója karmazsinpiros; máskép köznépi nyelven : *muharcz, zsidó cseresnye, hólyagcseresnye, Venus köldöke, körontófü.* (Physalis Alkekengi.)

PIROSPEJ, (piros-pej) ösz. mn. Lóról mondják, melynek világos piros szőre, s fekete farka, és serénye van. V. ö. PEJ.

PIROSPOZSGÁS, (piros-pozsgás) ösz. mn. Az egészséges piros szinü emberről mondják, kinek mintegy pozsog vagy pezseg a vére.

PIROSSÁG, (pir-os-ság) fn. tt. *pirosság-ot*, harm. szr. —*a*. Piros szinben levő állapota, vagy olyan tulajdonsága valaminek. *Betegségében elvesztette arcza pirosságát. Eleven, finom, gyönge pirosság.* V. ö. PIROS.

PIROSSÁRGA, (piros-sárga) ösz. mn. Pirosba menő világos sárga; ellenben a barnába menő sárga szín, t. i. a lovaknál : *sötétsárga.*

PIROSSZÜRKE, (piros-szürke) ösz. mn. Pirossal vegyes szürke szinü. V. ö. SZÜRKE.

PIROSÚL, PIROSUL, (pir-os-úl) önh. m. *pirosúl-t*. Pirossá leszen. Megfelel neki a *pirosít*, pirossá teszen, amabban t. i. olyanná levés, emebben olyanná tevés értetik, milyen a tulajdonságot jelentő törzsök. Legközelebb állanak hozzájok a *pirúl*, és *pirít*, azon különbséggel, hogy emezek inkább mi-ségre, amazok minőségre vonatkoznak. V. ö. PIRÚL, PIRÍT.

PIROSTIKSZÉM, (piros-tik-szém) ösz. fn. Növényfaj a tikszemek neméből; szára megdülő; levelei tojásdad láncsásak; virága piros. Máskép köznépi nyelven : *tyúkszem, tyúkbegy, tyúk-* v. *tiktara, kakukterjék.* (Anagallis arvensis). Van kék virágu fajtája is.

PIROSVÉRŰ, (piros-vérű) ösz. mn. Minek világos szinü piros vére van. Különösen természettani ért. oly állatok, melyeknek szoros értelemben vett vérök van, különböztetésül azoktól, melyekben vér helyett fehéres életnedv foly.

PIRTÓ, puszta a Kis Kunságban, helyr. *Pirtóra, —n, —ról.*

PIRÚL, (pir-úl) önh. m. *pirúl-t*. 1) Azon szin keletkezik, vagy fut el rajta, melyet pirnak nevezünk; mintegy pirrá alakúl, vagy pirt képez, vagy olyanná lesz, mint a pir. Szabatosan véve különbözik tőle a *pirosúl*, azaz, pirossá alakúl, olyanná lesz, mint amit pirosnak mondunk. *Pirúl a lángra tartott kenyér, szalonna. Hajnalkor pirúl az ég. Pirulnak a hegyek hajnal sugarától.* (Népd.). *Pirúl az arcz, midőn pir futja meg.* 2) Átv. szégyenli magát, szégyent vall, mi rendesen az által nyilatkozik, hogy a vér az arczba tolúl. *Irul-pirúl. Nem pirulsz, midőn ilyeket mondasz? Nem pirulsz hozzám jönni?* Különösen szeméremből, gyöngéd erkölcsi érzetből pir fut el arczán. *Pirúl a szemérmes ifju, leány, midőn illetlen dolgot lát, vagy hall. Midőn dicsérték, elpirúla.*

PIRÚLÁS, PIRULÁS, (pir-ul-ás) fn. tt. *pirulás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Szenvedő állapot, midőn valami pirúl; továbbá, átv. midőn valaki szégyent vall, vagy szeméremből elfutja arczát a pir. *Égnek, tüzön sütött húsnak pirulása. Legszebb szin az elpirulás.* (Km.). *Szegénység nagy arczpirulás.* (Km.). *Pirulással kellett elmennie.* V. ö. PIRÚL.

PIRÚLAT, PIRULAT, (pir-úl-at) fn. tt. *pirúlat-ot*, harm. szr. —*a* v. —*ja*. Azon szin, mely a testen látszik, midőn pir lepi meg; továbbá átv. ért. szégyen, szemérem, mennyiben jelei a piruló arczon látszanak.

PIRÚLATLAN, PIRULATLAN, (pir-úl-at-lan) mn. tt. *pirúlatlan-t*, tb. —*ok*. Ami meg nem pirult. *Pirulatlan alma*, mely árnyékban termett. Átv. szégyentelen, orczátlan, szemtelen, szemérmetlen, ki erkölcsi indokból nem képes elpirulni. *Pirulatlan rima.* V. ö. PIRÚL. Határozóként am. pirulatlanul, meg- vagy el nem pirulva.

PIS, (1), elvont gyök *pisla, pislákol, pislant, pislog* stb. szókban. Jelentésére nézve l. PISLOG.

PIS, (2), elvont gyöke *pise, pislen* szóknak. L. PISLEN.

PIS, (3), hangszó, egyszersmind a húgyhólyagból jövő, s a vizelőcsőn kifolyó nedvnek neve, melyből *pisa, pisál, pisás* származnak. Kicsinyítő jelentése van, miért leginkább a gyermekek vizelésére alkalmaztatik. *Pis pis!* a gyermeknek mondják, hogy pisáljon. *Pis nem húgy.* (Km.). Ragozásban inkább a *pisa* divatozik. V. ö. PES.

PISA, (pis-a) fn. tt. *pisá-t*. Tájdivatosan am. húgy; l. PIS. Egyezik vele a szintén hangutánzó német *Pisse* stb. L. PES.

PISÁL, (pis-a-al) önh. m. *pisál-t*. Pisa megy el tőle, hugyozik. Mondják kivált gyermekekről, és

nőkről. *Ágyba, bölcsőbe pisálni. Ruháját lepisálta. Elpisálta magát.*

PISÁLÁS, (pis-a-al-ás) fn. tt. *pisálás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a*. Hugyozás, különösen gyermekekről szólva.

PISÁS, (pis-a-as) mn. tt. *—t* v. *—at*, tb. *—ak*. Pisával bemocskolt, nedvesített, húgyos. *Pisás üng, pelenka. Ez sem pisás*, adomai közmondat a hugyos vadkörtékről.

PISE, (pis-e, pizs-e) l. PIZSE, v. ö. PISLEN.

PISEGET, Szabó Dávidnál am. piszeget; l. ezt.

PISÍL, (pis-íl) áth. m. *pisíl-t*. Tisza vidékén am. pesel.

PISKÁRKOS, falu Szatmár m.; helyr. *Piskárkos-ra, —on, —ról.*

PISKI, falu Baranya, erd. falu Hunyad m.; helyr. *Piski-be, —ben, —ből.*

PISKINCZ, erd. falu Hunyad m.; helyr. *Piskincz-re, —en, —ről.*

PISKÓ, falu Baranya m.; helyr. *Piskó-ra, —n, —ról.*

PISKOLCZ v. PISKOLT, (1), fn. tt. *piskolcz-*, v. *piskolt-ot*, harm. szr. *—a*. Kénes ásvány, rendesen feketeszürke szinü, és sugarasan vagy szurósan alkotott szövetü, mely igen mereven, és közép keménységü érczet foglal magában. (Antimonium, Stibium.) Neve a német *Spiessglas* után alakúlt; újabb vegytani nyelven : *dárdany*. Önálló tiszta állapotában az egyszerü testek, vagyis vegyelemek közé tartozik.

PISKOLT, (2), falu Bihar m.; helyr. *Piskolt-ra, —on, —ról.*

PISKÓTA, fn. tt. *piskótá-t*. Közvetlenül a franczia *biscuit*, s ez a latin *bis coctum* után módosított szó, am. finomabbféle, czukros tejes kétszersült.

PISLA, (pis-ol-a) mn. tt. *pislá-t*. Hunyorgató, pilláit gyakran, vagy álmosan, hamisan emelgető. *Pisla szemek.* E szóból kitünik, hogy létezett *pisol* ige, melynek származéka : *pislog*, s igeneve *pisoló, pisló*, honnan módosítva lett *pisla*; sőt a székelyeknél ma is létezik *pisolyog*. Épen ily eredetüek : *vizsla, hetle kotla*, s némely mások.

PISLÁKOL, (pis-ol-ák-ol) önh. m. *pislákol-t*. l. PISLOG.

PISLÁKOLÁS, (pis-ol-ák-ol-ás) l. PISLOGÁS.

PISLÁNG, (pis-láng) ösz. fn. Lőrincz K. szerént a kapnikbányai szójárásban am. lobbanó tüz.

PISLÁNGOL, (pis-lángol) ösz. önh. Pislákol, vilácsol. V. ö. PISLÁNG.

PISLÁNK, (pis-ol-ánk) mn. tt. *pislánko-t*. Pislogó, pislogva égő. *A mécs, a távol tüz pislánk fénye.*

PISLANT, (pis-ol-an-t) önh. m. *pislant-ott*, par. *—s*. Szemhéján egyet mozdítva hunyorít; különösen, mintegy lopva, vagy álmosan, hamisan, féligmeddig emeli föl pilláját. *Vevém észre, midőn rám pillantott. Még egyet pislantott, és elaludt.* Ez igében a *t* a képző lényegéhez nem tartozó utótét, mint a *pillant, illant, fillent, fittyent*, és némely másokban; szabatosan *pislan, pillan, illan, fillen, fittyen*, midőn t. i. egyszerü állapotra, nem átható cselekvésre vonatkoznak. V. ö. PISLOG.

PISLANTÁS, (pis-ol-an-t-ás) fn. tt. *pislantás-t*, tb. *—ok*, harm. sz. r. *—a*. Cselekvés midőn vki pislant. V. ö. PISLANT.

PISLEN, PISLENY, (pizs-el-en) fn. tt. *pislen-t*, tb. *—ek*, harm. szr. *—e*. A székelyeknél am. a tojásból nem rég kikölt kis csibe v. csirke. „Egyiptomban egynehány ezer tojást tesznek egy meleg kemenczébe, és húsz nap múlva annyi ezer pislent húznak ki belőle.“ Mikes K. Törökországi levelei. Túl a Dunán : *pizse, pizselle. Annyi mint a pislen*, azt teszi: fölötte sok. Már a régieknél is eléfordúl. „Miként a tik gyűjti egybe ő pislenit.“ (Münch. cod. Máté. 23.). Ebből is, valamint sok más egyébből, méltán következtethetjük, hogy e codex székely ember műve. A ‚pislen‘ szónak gyöke az élénk vékony hangot jelentő *pis* v. *pizs*, melyből lett az elavult *pizsel*, innen *pislő* v. *pizslő, pisle, pizsle*, valósággal létezik is *pizsele* v. *pizselye*, végre *n* utótéttel *pislen pizslen*, mint *eleve eleven, mereve mereven, tejő teje tejen* = *tehen, tehén*, stb. Egyébiránt mint fürge futkosó madarkának neve rokonhangu a mozgásra vonatkozó *izseg pizseg, visla pisla* szókkal is.

PISLOG, (pis-ol-og) gyak. önh. m. *pislog-tam, —tál, —ott*. 1) Álmosan, vagy lopva, hamisan, vagy a szemszervek némi hibája miatt, pilláit rángatva, nézkél, kacsingat. *Az álmos ember pislog. Mit pislogsz rám. A fájós szemek pislognak, midőn a gyertyavilágba néznek. Pislog, mint az udvari nyúl a nyárson.* (Km.). 2) Mondjuk tüzről, világítóról, midőn lángja le-lehúnyik. *A kemenczében már alig pislog a tüz. Ez a gyertya, mécs csak úgy pislog.*

E szónak tiszta gyöke azon *is* v. *izs*, mely némely szavainkban élénk, könnyü, apró mozgást jelent, ilyenek : *iseg piseg, visol visla*, v. *vizsol vizsla*, melyekben a *p v* ajakhangok, mint igen sok másokban, előtétek, mi szerint *pislog* = *islog, isolog*, azaz, kicsinyesen mozog (a szemekre vonatkozva). Ide tartozik a gyermeknyelven tüzet jelentő *zsizsi*, (izsi) lángjainak lobogó mozgásától; és a *zsizsik*, szállongó, repülékeny, futékony tulajdonságától, latinul : *curculio*.

PISLOGÁS, (pis-ol-og-ás) fn. tt. *pislogás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a*. Álmos, vagy hamis, alattomos, vagy szemkóros hunyorgás. Továbbá, a tüznek, világítónak állapota, midőn lángjai le-lehúnynak, s mintegy alunni készülnek. *Gyertyának, mécsnek homályos pislogása.*

PISLOGAT, (pis-ol-og-at) gyak. önh. m. *pislogat-tam, —tál, —ott*, par. *pislogass*. Tulajdonkép átható ige volna, s annyit tenne, mint pislogóvá tesz, pislogtat; olyan a *villogat*; azonban rendesen am. *pislog. Látszik, hogy álmos, mert szemei pislogatnak.* Hasonló viszony van a *hunyorog hunyorgat, pillog pillogat, kacsing kacsingat, vinnyog vinnyogat* között.

PISLOGATÁS, (pis-ol-og-at-ás) fn. tt. *pislogatás-t*, tb. —*ok*, harm. sz. r. —*a*. L. PISLOGÁS; és v. ö. PISLOGAT.

PISOGAT, áth. m. *pisogat-tam*, —*tál*, —*ott*. L. PISZÉGET.

PISOLYGÁS, (pis-oly-og-ás) fn. tt. *pisolygás-t*, tb. —*ok*, harm. sz. r. —*a*. A székelyeknél am. mosolygás. *Milyen szép pisolygása van.* Udvarszék havasalján pedig am. villámlás. (Kriza J.). Mindkét értelemben rokon ‚pislogás' szóval. V. ö. PISOLYOG.

PISOLYOG, (pis-oly-og) önh. m. *pisolyog-tam*, —*tál*, v. *pisolyg-ottam*, —*ottál*, —*ott*; htn. *pisolyogni* v. *pisolyg-ani*. A székelyeknél am. mosolyog. *Pisolyog mint a vadalma.* Udvarszék havasalján am. villámlik. (Kriza J.). Kétségen kivül azonegy gyökü ‚pislog' szóval, mint Szabó Dávidnál is találjuk, de rokon ‚mosolyog' szóval is.

PISPEK, tt. *pispeke-t*. Tájdivatosan am. *püspök*.

PISSZ, éles, vékony nyelvhegyi hang, melyből *pisszeg*, *pisszeget*, *pisszen*, *pisszent* származnak. Jelentéseit l. ezek rovatai alatt.

PISSZÉG, (pissz-ég) gyak. önh. m. *pisszég-tem*, —*tél*, —*ett*. 1) Csitítás, elhallgattatás végett *pissz* hangot bocsát ki folytonosan. *Pisszegni a szinházi fecsegőknek.* 2) ‚Pissz' hangon gúnyolódik, roszall valamit. *Pisszegnek a hallgatók, midőn a szónok ínyök ellen beszél. Lepisszegni, kipisszegni az ügyetlen szinészt, énekest. Pisszeg a libáit féltő lúd.* 3) Némileg elnyomott, szuszogó hangot ad, p. a gyermek, midőn fenhangon pityeregni, vagy sirni megszünt; szokottabban : *piszeg*. Alkatra hasonló a *tüsszög*, *szuszog*, *sziszeg*, stb. hangutánzókhoz. Midőn csitításra vonatkozik, egy értelmü vele az indulatszó, *pszt!*

PISSZÉGÉS, (pissz-ég-és) fn. tt. *pisszégés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Folytonos, vagy gyakori *pissz* hangzás, vagy hangoztatás. *Pisszegésre elhallgatni. A pisszegést abba hagyni.* V. ö. PISSZÉG.

PISSZÉGET, (pissz-ég-et) gyak. önh. m. *pisszéget-tem*, —*tél*, —*ett*, par. *pisszégess*. Köz szokás szerént am. pisszeg; de szabatosan véve ‚pisszeg, egyszerü állapotot jelent, ‚pisszeget' pedig kifejezi azon cselekvést is, mely amaz állapotot eléhozza; különösebben *kipisszeget*, *lepisszeget*, összetett szókban midőn áth. jelentése van. Igy különböznek : csattog csattogat, pattog pattogat, s több mások. *Csattog az ostor, midőn a kocsis csattogatja. Pattog a kukoricza, midőn a tüz pattogatja. Pisszeg a hangszerv, midőn az ember pisszegeti.* Azonban ezeket, és az ilyeneket a szokás nagyobb határozottság végett miveltetőkkel fejezi ki : *csattogtat*, *pattogtat*; sőt *pisszegtet* már más általi piszegetést jelent.

PISSZÉGETÉS, (pissz-ég-et-és) fn. tt. *pisszégetés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. V. ö. PISSZÉGÉS, PISSZÉGET.

PISSZÉGTET, (pissz-ég-tet) miv. m. *pisszégtet-tem*, —*tél*, —*ett*, par. *pisszégtess*. Eszközli hogy valaki pisszegjen, vagy pisszegessen.

PISSZEN, (pissz-en) önh. m. *pisszen-t*. Tulajdonkép, az emberi hangszerv *pissz* hangon megszólal, ily hangot ad; továbbá, és rendesen mondjuk emberről, ki ily hangot hallat. *Meg ne pisszenj. Oly csendesen viseli magát, nem is pisszen.* Mint más ily alkatu igék, fölveszi az utótétes *t* hangot : *piszszent*. Hasonló viszonyban állanak : *tüsszen tüsszent*, *kottyan kottyant*, s némely mások.

PISSZÉNG, (pissz-éng) önh. m. *pisszéng-tem*, —*tél* v. —*éttem*, —*éttél*, —*ett*, htn. —*ni* v. —*eni*. L. PISSZÉG.

PISSZÉNGÉS, (pissz-éng-és) l. PISSZÉGÉS.

PISSZÉNGET, (pissz-éng-et) l. PISSZÉGET.

PISSZENT, (pissz-en-t) önh. m. *pisszent-ett*, par. —*s*, htn. —*ni* v. —*eni*. Köz szokás szerint l. PISSZEN. Szabatosan véve : eszközli, hogy hangszervei *pissz* hangot adjanak, pisszenést tesz.

PISSZENTÉS, (pissz-en-t-és) fn. tt. *pisszentés-t*, tb. —*ék*, harm. sz. r. —*e*. Cselekvés, midőn vki pisszent.

PISTA, férfi kn. tt. *Pistá-t*. Az alapszó, melyből alakúlt : *Stephanus*, magyarosan *István*, körülbelül ily fokozatokkal, és változatokkal : *Stefán*, *Istefán*, *Isteván*, *István*, *Ista*, *Pista*, módosítva : *Pisti*, *Pistuka*, továbbá : *Icsa*, *Csicsa*, *Pesta*, *Pistya*; nagyítással : *Istók*.

PISTYOG, (pisty-og) önh. m. *pistyog-tam*, —*tál*, —*ott*. Szabó D. szerént am. hemzseg. *Pistyognak a nyüvek a sajtban.*

PISZ, (1), hangutánzó gyök, magashangu származékokkal, melyből t. i. 1) *pisze*, *piszi*, 2) *piszeg* és ennek további származékai erednek. Utóbbi jelentésében valamivel gyöngébb, mint a kettőztetett sziszegésü *pissz* v. *piszsz*. Ha ez alakban főnevül használjuk, tárgyesete : *pisz-t*, többese : —*ék*, s jelent pisszenést.

„Az alatt nincs egy pisz, paripa sem horkol."
Buda halála, (Arany J.).

PISZ, (2), szintén hangutánzó gyök, de mélyhangu származékokkal, melyből *piszok*, *piszmog*, *piszmota*, *piszatol*, *piszonyodik*, stb. erednek.

PISZA, (pisz-a) mn. tt. *piszá-t*. Tájdivatosan am. az általánosb *pisze*. L. PISZE, 2).

PISZAT, l. PASZAT, MASZAT.

PISZATOL, l. PASZATOL, MASZATOL.

PISZE, (pisz-e) mn. tt. *piszé-t*. 1) Némely tájakon am. pösze, kinek vastag nehéz nyelve levén némely hangokat hibásan ejt ki. Gyöke hangutánzó. 2) Különösen mondják aránylag kicsi, tömpe orról. *Pisze orru*; néhutt : *pisza*. Ez értelemre legközelebb áll hozzá a kicsikét jelentő *piczi*, *piczurka*. Azonban minthogy a kis ebet *piszi*-nek hívják, s a pisze orr némileg hasonló az ebéhez; talán ettől vette a második jelentést és nevezetet, mint a *kos orr*, mely a koséhoz, *sas orr*, mely a sasénhöz hasonló.

PISZÉG, (pisz-ég) gyak. önh. ‚Pisz' hangon szól gyakran, vagy folytonosan. Mondják különösen

sívórívó gyermekről, midőn leginkább az orrán vékony szuszogó, sziszegő hangot bocsát ki. *Ne piszegj!*

PISZÉGÉS, (pisz-ég-és) fn. tt. *piszégés-t*, tb. *—ék*, harm. sz. r. *—e*. Cselekvés midőn különösen a siró gyermek piszeg.

PISZÉGET, (pisz-ég-et) áth. m. *piszéget-tem, —tél, —ett*. Szabó D. szerént : lovat vagy egyéb állatot csalogat magához; másképp : *püszöget, piseget, pisogat, siseget, sziszeget.*

PISZÉGTET, (pisz-ég-tet) miv. m. *piszégtettem, —tél, —ett*, par. *piszegtess*. Eszközli hogy piszegjen. Midőn ‚pisszegtet' helyett van, l. PISSZÉGTET.

PISZÉN, (pisz-e-en) ih. Pisze módon, pisze alakkal, vagy alakban. *Piszén áll az orra.*

PISZÉNG, (pisz-éng) önh. m. *piszéng-tem, —tél* v. *—éttem, —éttél, —ett*; htn. *—ni* v. *—eni*. L. PISZÉG.

PISZEORR, (pisze-orr) ösz. fn. Benyomott, lapos, kis orr, mopszli orr.

PISZEORRU, (pisze-orru) ösz. mn. Piczi, benyomott orru. *Piszeorru néger.*

PISZÉS, (pisz-e-es) mn. tt. *piszés-t* v. *—et*, tb. *—ek*. Egy kissé pisze, piszéhez hasonló.

PISZI, fn. tt. *piszi-t*, tb. *—k*. Kisebb faju, vagy fiatal kutya; valamint a nagyobb : *kuszi. Hiszi a piszi*, am. eb hiszi; *piszi le* am. kutyó ne! Legközelebb áll hozzá a szláv *pesz*, kicsinyítve : *pszík, psicsek.* Valamint t. i. a *kutya*, hellenül *κύων*, latinul *canis*, németül *Hund*, ez állatnak tompa *u u* ugató hangjára vonatkozik : hasonlóan a *piszi* és *pesz* szókban természeti hangutánzás rejlik; van t. i. az ebnek, kivált a kicsinnek bizonyos sziszegő, nyöszörgő, szüküllő hangja, mely által örömét, félelmét, vágyát, fájdalmát szokta jelenteni. Szokás továbbá a magyarnál, hogy az állatokat természeti hangjokon hívja, és nevezi, p. *czicza ne!* és *czicza* = macska; *becze* = *borju*, mert *be be* hangon szól; *czoczi poczi* malacz; *liba* kis lúd; *pipe*, kis récze, liba, csibe; *pizse* csibe : hasonlóan *piszi* am. eb, mert így hivogatják *piszi piszi!* v. öszvehúzva : *psz! psz!* Innen a *peszér* vagy *peczér*, am. ebész. V. ö. PESZÉR, PECZÉR.

PISZKA, fn. tt. *piszká-t*. Általán eszköz, melynek mozgatása által valamit szurkálnak, turkálnak; különösen, fa rúd, hegyes dorong, melylyel a fűtők, vagy általán tüzelők az égő anyagot turkálják, hogy jobban égjen, piszkafa. *Házasodik a lapát, elvette a piszkafát.* (Népd.).

Véleményünk szerént e szónak gyöke azon *iz*, mely az *izeg, izog, izgat, bizgat* származékokban élénk mozgásra vonatkozik, előtét nélkül *iszka* (izoga) az *izog* igétől, mint a *fecseg, locsog, csacsog*-ból *fecske, locska, csacska.* A lágyabb *z* a hangszervek törvényei szerént kemény *k* előtt kemény *sz*-re változott, mint: *rezeg, reszked; izeg, vizeg, viszked; üz, üszkötöl.* Ez ilyeket is, ámbár *z*-vel irjuk, de nyelvünk a közvetlen következő kemény *k* miatt szintén kemény *sz*-vel hangoztatja : *hordozkodik, változkodik, kérdezkedik, helyhezkedik*, stb.

PISZKAFA, (piszka-fa) ösz. fn. l. PISZKA.

PISZKÁL, (piszka-al) áth. m. *piszkál-t*. Hegyes eszközzel valamit úgy turkál, szurkál, hogy annak részei között némi rést, hézagot csináljon. *A tüzet piszkafával, a fogakat szalmával, tüvel piszkálni. A szemetet bottal piszkálni. Ne piszkáld a ganajt ha nem büdös.* (Km.). *Orrát ujjával, füleit lapos csonttal piszkálni.* Szélesb. ért. holmit helyéből kimozgat, széthány, felforgat. *Lepiszkálni a madárfészket. Kipiszkálni valamit a földből. Ne piszkálj az irományokban.* 3) Átv. valakit nyugtalanít, szóval, vagy tettel ingerel, űz, szuttyongat. *Könnyebb a lelkének, ha valakit piszkálhat. Elpiszkálták őt a társaságból.* Elemzésére nézve v. ö. PISZKA.

PISZKÁLÁS, (piszka-al-ás) fn. tt. *piszkálás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a*. Cselekvés, mely által valaki piszkál valamit. Átv. ért. másnak szóval, vagy tettel nyugtalanítása, ingerlése, szuttyongatása.

PISZKÁLÓ, (piszka-al-ó) mn. Aki v. ami piszkál. *Fogpiszkáló*, másképp : *fogvájó.*

PISZKÁLÓDÁS, (piszka-al-ó-d-ás) fn. tt. *piszkálódás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a*. Folytonos vagy gyakori piszkálás; különösen, ügyetlen, kelletlen turkálódás, holminek ideoda hányása. Átv. kedélyi működés, mely által valaki bizonyos hajlamból, szokásból másokat ingerelni, szuttyongatni, nyugtalanítani szeret.

PISZKÁLÓDIK, (piszka-al-ó-d-ik) belsz. m. *piszkálód-tam, —tál, —ott*. Ügyetlen módon, kelletlenül, akarva is, nem is, piszkálgat valamit; turkálódik, piszmálódik. Átv. másokba aggatódzik, kapcáskodik; mások ügyeibe avatkozik; ingerkedik. V. ö. PISZKÁL.

PISZKATŰ, (piszka-tű) ösz. fn. Tű, vagy tűféle hegyes eszköz, valami likat piszkálni való; különösen, melylyel az ágyúk, vagy puskák lyukait szurkálják.

PISZKAVAS, (piszka-vas) ösz. fn. Konyhai eszköz, pálczaforma szálvasból, melylyel a tüzet piszkálják.

PISZKAVILLA, (piszka-villa) ösz. fn. Kemenczefűtők villája, tüzet piszkálni való.

PISZKE, (1), fn. tt. *piszké-t*. Növényfaj a ribiszkék neméből; fúlánkos, bogyói símák; levelei kerek-karéjúk; murvái egy levelűk. (Ribes uva crispa.) Úgy látszik, a *ribiszke* szónak rövidített módosúlata. Különbözik a *tengeri szőlő*, némelyek szerént : *szőlőke.*

PISZKE, (2), (pisz-ke) fn. tt. *piszké-t*. A Balatonban tenyésző apró halnem, másképp : *rütyőke.* Nevét hihetőleg a kicsint jelentő *picz, piczi* szótól vette, valamint a legapróbb halnem *küsz kisz* a *kis*-től.

PISZKE, (3), fn. tt. *piszké-t*. A hajósok nyelvén kampós dorong, vagyis akár kampóval nőtt, akár mesterségesen azzal készített s alsó végén meg-

vasalt hegyes végü dorong, mely alsó végével a földbe tüzve, kampójába akasztott kötélen a hajó vagy talp kifogásánál jó szolgálatot tesz. Azon horogtól, mely egyik vége felé van, némely vidéken *horgas*-nak neveztetik. (Kenessey A.). Talán *bökcse* módosulata, mint szöcske = szökcse.

PISZKE, (4), falu Komárom m.; helyr. *Piszkére, —n, —ről.*

PISZKEHOROG, (piszke-horog) ösz. fn. A ‚piszke' nevü eszköznek (l. PISZKE (3) egyik végén levő horog.

PISZKÍT, (pisz-ok-ít) áth. m. *piszkít-ott*, par. *—s*, htn. *—ni* v. *—ani*. Piszokkal bemocskít, csúnyít, piszkossá tesz. *A zsírral, szurokkal, csirízzel bánó bepiszkítja ruháját.* V. ö. PISZOK.

PISZKÍTÁS, PISZKITÁS, (pisz-ok-ít-ás) fn. tt. *piszkítás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a*. Cselekvés, midőn piszkítanak valamit. V. ö. PISZKÍT.

PISZKÓCZ, (pisz-ok-ócz) fn. tt. *piszkócz-ot*. Erdei pinty; németül *Bergfink* v. *Mistfink*. E nevet valószinüleg onnan kapta, mert üldözői elől néha ganajba, piszokba rejti magát.

PISZKOL, (pisz-ok-ol) áth. m. *piszkol-t*. 1) Piszokkal bemocskol, csúnyít. *A ruhát, bútorokat, padolatot bepiszkolni.* Törökül : *piszle-mek.* 2) Átv. valakit gyaláz, becstelenít, erkölcsileg bemocskít. *Lustos nyelvével minden embert piszkol.* V. ö. PISZOK.

PISZKOLÁS, (pisz-ok-ol-ás) fn. tt. *piszkolás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a*. 1) Mocskolás, csunyítás, rutítás piszok által. 2) Átv. becstelenítés, gyalázás, szidás. V. ö. PISZKOL.

PISZKOLÓDÁS, (pisz-ok-ol-ó-d-ás) fn. tt. *piszkolódás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a*. 1) Piszokkal okozott mocskosodás, elcsunyúlás. 2) Átv. másokat becstelenítő, gyalázó nyilatkozás, kitörés. V. ö. PISZKOLÓDIK.

PISZKOLÓDIK, (pisz-ok-ol-ó-d-ik) belsz. m. *piszkolód-tam, —tál, —ott*. 1) Piszoktól bemocskosodik, becsunyúl, lustosodik, stb. *Sárban, zsírtól, szuroktól, ganajtól bepiszkolódik a ruha.* 2) Átv. becstelenítő, rágalmazó, gyalázó szavakkal szitkozódik, s az által mintegy magát is bepiszkolja. V. ö. PISZKOL.

PISZKOS, (pisz-ok-os) mn. tt. *piszkos-t* v. *—at*, tb. *—ak*. Holmi mocsokkal bekent, szutykos, beszennyezett; különösen, mosdatlan, taknyos. *Piszkos ruha, ágy, bútorok. Piszkos test, kezek, arcz, orr.* Köznépi tréfás nyelven : orr. *Majd megütik a piszkost.* Átv. erkölcsileg undok, csúnya, szemtelen. *Piszkos fösvénység, csalás. Piszkos beszédek.*

PISZKOSAN, (pisz-ok-os-an) ih. Piszkos állapotban, piszokkal beszennyezve.

PISZKOSÍT, (pisz-ok-os-ít) l. PISZKÍT.

PISZKOSODÁS, (pisz-ok-os-od-ás) fn. tt. *piszkosodás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a*. Állapot, midőn valami piszkossá leszen. *Piszkosodás ellen kesztyűt húzni a kézre.*

PISZKOSODIK, (pisz-ok-os-od-ik) k. m. *piszkosod-tam, —tál, —ott*. Piszkossá leszen, lassan lassan belepi a piszok; mocskosodik, szennyesedik, szutykosodik. *Konyhában, kovács műhelyben hamar piszkosodik a ruha. Leghamarabb piszkosodik be a fehér.* (Km.).

PISZKOSÚL, PISZKOSUL, (pisz-ok-os-úl) önh. m. *piszkosúl-t*. l. PISZKOSODIK.

PISZKOSÚLÁS, PISZKOSULÁS, (pisz-ok-os-úl-ás) fn. l. PISZKOSODÁS.

PISZLE, (pisz-le) fn. tt. *piszlé-t*. Tájdivatosan am. pityedt ajak, máskép : *pitye, gamba.*

PISZMA, (pisz-ma) mn. tt. *piszmá-t*. 1) Ügyetlenül bajlódó, bibelődő, immelámmal pepecselő, kiről azt szoktuk mondani, hogy szuszog, szuszmá. E jelentésénél fogva azon *pisz* hanggal áll gyöki viszonyban, mely az orron kijövő *szusz*-hoz rokon, minthogy a piszma ember szuszogva dolgozik. Innen *piszma, szuszma, susnya* (Mátyusföldön), *buszma* körülbelül egy értelmüek. Mennyiben ezen tulajdonság részint testi ügyetlenségből, részint lelki erő hiányából származik; rokon értelmüek vele : *hüle, léhütő, málészáju, bibasz, pimasz, süsü, szájabákó*, és igen sok más gúnyos tréfás elnevezések, melyek a nép ajakán forognak. 2) Ki dolog közben magát, ruháját bepiszkolni, bemocskolni szokta. *Piszma konyhaszolgáló, piszma varga, lakatos.* Ez értelemben fogalmi és hangi szoros viszonyban van vele a *piszok, piszonyodik, piszmota*, és *paszat, paszatol*. Alakra hasonlók hozzá : *szuszma, duzma, tutyma, hajma, fityma, buszma*, stb.

PISZMÁL, (pisz-ma-al) önh. m. *piszmál-t*. Ügyetlenül, szuszogva, immelámmal bibelődik, pepecsel; magát bepiszkítva dolgozik. V. ö. PISZMA.

PISZMÁLKODIK, (pisz-ma-al-kod-ik) k. m. *piszmálkod-tam, —tál, —ott*. Piszmogva foglalkodik, bibelődik valamivel, szuszmog.

PISZMATOL, (pisz-m-at-ol) áth. m. *piszmatol-t*. Szuszogva, ügyetlenül dolgozva bepiszkol valamit. Törzsöke : *piszmat*, mint *szimat*, honnan : *piszmatol*, mint *szimatol.*

PISZMATOLÁS, (pisz-m-at-ol-ás) fn. tt. *piszmatolás-t*, tb. *—ok*. Cselekvés, midőn vki piszmatol.

PISZMOG, (pisz-m-og) gyak. önh. m. *piszmogtam, —tál, —ott*. 1) Dolog közben ügyetlenül szuszog, motyog, bibelődik, pepecsel. 2) Tisztátalanul dolgozik, bepiszkolja, bemocskolja magát. V. ö. PISZMA.

PISZMOGÁS, (pisz-m-og-ás) fn. tt. *piszmogás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a*. 1) Ügyetlen bibelődés, pepecselés, immelámmal folyó munkálkodás. 2) Magát, s holmi mást bepiszkító dolgozás. V. ö. PISZMOG.

PISZMOTA, (pisz-m-ot-a) mn. tt. *piszmotá-t*. 1) Piszkáló munka. (Kriza J.). 2) Immelámmal pepecselő, bibelődő, tisztátalanul, piszkosan dolgozó. E kifejezésben gúny rejlik, mint a *szuszmati, duzmati, bonfordi, szeleverdi, pökhendi* s más hasonlókban.

PISZOK, (pisz-ok) fn. tt. *piszk-ot*, harm. szr. —*a*, v. *piszokja*. A hangugratók közé tartozik, honnan: *piszkom*, *piszkos*, *piszkol*, *piszkít*. A mássalhangzóval kezdődő névragok előtt épen marad: *piszoknak*, *piszokkal*, *piszokra*, stb. Jelent csunya, utálatos, undorító mocskot, szennyet, mely valamit különösen csunyává tesz. Szélesb ért. mindenféle mocsok, folt, szenny. *Piszok az orrban, fülekben. Piszok a zsirral, olajjal bekent ruhán. Ganaj-, takonypiszok. Lemosni a piszkot. Piszokból kitisztítni, kifésülni a gyereket.* 2) Átv. erkölcsi szenny, mely a becsületet mocskolja; rágalom, gyalázat. *Nincs az a piszok, melylyel nem illették öt. Nem képes lemosni a piszkot, mely gyalázatos tettei miatt rá ragadt. Rajta maradt a piszok.* Megvetőleg mondják alávaló jellemü, vagy undoritó csúnya külsejü embernek. *Te piszok!*

Alapértelemre, és gyökre nézve egyezik az utálatot jelentő *pih*, *phi*, *piha* indulatszóval s *büz* főnévvel. Alkatra hasonlók hozzá: *titok*, *szitok*, *átok*, *poczok*, *peczek*, stb.

PISZONYODÁS, (pisz-ony-od-ás) fn. tt. *piszonyodás-t*, tb. —*ok*, harm. sz. r. —*a*. Piszkosodás, penészedés, rozsdásodás. V. ö. PISZONYODIK.

PISZONYODIK, (pisz-ony-od-ik) k. m. *piszonyod-tam*, —*tál*, —*ott*. A székelyeknél am. piszkosodik, penészedik, rozsdásodik. *Ez a szilva megpiszonyodott.* (Kriza J.). *Meg sem piszonyodott a köntösöm.* (Ferenczi J.).

PISZTÁCZ, fn. tt. *pisztácz-ot*, harm. szr. —*a*. Növény-, illetőleg fanem, a kétlakiak-seregéből és öthímesek rendjéből; hímvirágának csészéje öt metszésü, bokrétája nincs; anyavirágának csészéje három fogu, bokrétája nincs; anyaszála három; csontára egy magvu. Görög-latinul: *pistacia*. Fő faja a *terpentin pisztácz* (pistacia terebinthus). A görögben *πίσσα* v. *πίττα* szurkot, kátrányt jelent.

PISZTIRICZ v. PISZTRICZ, fn. tt. *pisztiricz-ét* v. *pisztricz-ét*, harm. sz. r. —*e*. Kriza J. szerént a székelyeknél kedves izü gombafaj. Diószeginél: *pisztricztinórú* (boletus subsquamosus). Hangokban a *pesztercze* szóval egyezik. Egyébiránt l. PISZTRICZ.

PISZTOLY, fn. tt. *pisztoly-t*. tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. A puskánál rövidebb, s a mordálynál hosszabb lőfegyver, melyet egy kézben tartva sütnek el. A lovasságnál van divatban. *Pisztolyt tölteni, elsütni. Pisztolyra kihívni valakit. Pisztolylyal lelőni a fecskét.* Az európai nyelvekben általán divatozó, idegen eredetü szó, olaszul: *pistola*, ángolul: *pistol*, németül: *Pistole*, francziául: *pistole*, *pistolet*, stb.; törökül is *pisztul*. Némelyek szerént a latin *pistillum* vagy *fistula* névtől; mások szerént a hellen: *παταάσσω* igétől; ismét mások szerént *Pistoja* nevü olasz várostól.

PISZTOLYKÁPA, (pisztoly-kápa) ösz. fn. A pisztoly agyát takaró posztó- v. bőrburok.

PISZTOLYLÖVÉS, (pisztoly-lövés) ösz. fn. Lövés, melyet pisztolyból tesznek. *A pisztolylövést megkülönböztetni a puskalövéstől. Pisztolylövéssel leejteni a vadat.*

PISZTOLYLÖVÉSZ, (pisztoly-lövész) ösz. fn. Személy, ki pisztolyból szokott vagy ügyesen tud lődözni.

PISZTOLYNADRÁG, (pisztoly-nadrág) ösz. fn. Gúnyos népnyelven, kurta, térdig alig érő vászon nadrág, milyet néhutt pl. Tolnában a svábok viselnek, mely népies fogalommal oly arányban áll a hosszu nadrághoz, mint pisztoly a puskához.

PISZTOLYTOK, (pisztoly-tok) ösz. fn. A nyereg két oldalán levő tokok, melyekbe a pisztolyokat dugják.

PISZTOLYTOKFÉDÉL, (pisztoly-tok-fédél) ösz. fn. A pisztolytok fedele.

PISZTRAHÁZA, falu Bereg m.; helyr. —*házára*, —*n*, —*ról*.

PISZTRÁNG, fn. tt. *pisztráng-ot*, harm. szr. —*ja*. A lazaczok neme alá sorolt halfaj, melynek teste tele van fekete és vörös pettyekkel, tiszta és köves vizeket szeret; húsa igen izletes.

Minthogy ezen hal teste pettyegetett, és síma bőrü; magyar nevét a *petty*, *pitty*, és simát kopaszt jelentő *tar* alkatrészekből elemezhetjük: *petty-tarang*, *pitty-tarang*, azaz, pettyes és tar. Ez értelmezésnek egy részben megfelel a Molnár Albertnél följegyzett latin neve: *variolus*. V. ö. PISZTRICZ. Alkatra hasonlók hozzá: *salang*, *bitang*, *katang*, v. *kaláng*; továbbá, *var-angy* v. *var-ancs*, *göröngy* v. *göröncs*, *ripancs*, *rapancs*, stb.

PISZTRICZ, fn. tt. *pisztricz-ét*, harm. szr. —*e*. Gombafaj a tönkös tinórúk neméből; kalapja fehéres; lyukacsai egyenetlenek, tekergősek, köszinük; növénytani teljes neve: *pisztricztinórú*. (Boletus subsquammosus). Minthogy e gombafajt fehér lyukacsai pettyessé teszik, s csaknem egészen simának látszik, honnan füvésztani latin neve is: ennél fogva úgy véljük, hogy a pisztricz alkatrészei a pettyet jelentő *pisz*, és a kopaszt, simát kicsinyitve kifejező *tiricz* v. *tericz*, azaz, *taricz* = *pitty-tericz*, *pisz-tericz*. Tudniillik *ter* a *tar*-nak a megelőző szóhoz alkalmazkodólag magas hangu módosúlata; vagy pedig *tar* és *tir* oly változatok, mint: *darab dirib; gaz giz; falat filit; tap tip; paff piff; nyaf nyif; csári csíri*; s igen sok mások.

PIT, elvont gyöke a Szabó Dávidnál olvasható *pittmallik*, *pitmánlik*, *pittog* szóknak. Azonos *pity* gyökkel ‚pitymallik' és ‚pitymánlik' szókban.

PITA, fn. tt. *pitá-t*. Téjjel, tojással készült könnyü sütemény. *Nem mind málé, ami pita.* (Km.). Máskép: *pite*. Rokonságban van az ételek neveit jelentő gyermekszókkal: *pupa*, *papa*, *pép*; s eredetileg am. *étel*, *éte*, *péte*, *pite*. Közmondat szerént: *pita lesz ez idén a kenyérnek neve*, azaz, oly becses és drága lesz, mintha téjjel, tojással sütnék, mit másutt így mondanak: *pupa*, a székelyeknél: *pepe lesz a kenyér*.

PITAR, fn. l. PITVAR.

PITE, fn. tt. *pité-t.* l. PITA.

PITI, fn. tt. *piti-t*, tb. —*k*. Gyermeknyelven, vagy tréfásan szólva am. italka, olyan mint, *titi*, *tütü*, s az ételre, kenyérre nézve, *papi*, *pupa*. Gyöke egy az *iszik* igéjével, előtét nélkül : *iti*, mintha volna *iszi*. Ily előtétesek a hellen *πίνω*, latin *bibo*, szláv *piti* = inni; tudnivaló, hogy az evést és ivást mint első szükséget jelentő szók legősiebbek lévén; több nyelvekben megegyeznek. Egy gyököek, és értelmüek vele : *pityi*, *pityó*, *pityók*, *pityókos*, *pityos*.

PITIHANGOS, (piti-hangos) ösz. mn. Tréfás nyelven mondják emberről, ki egy kicsit az italból becsípett, s beszédes lett tőle, kiből a bor beszél; rokon értelmü hozzá : *kotyogós*. V. ö. PITI.

PITIS, (piti-s) mn. tt. *pitis-t* v. —*et*, tb. —*ek*. A becsípett bortól, vagy más szeszes italtól jó kedvü, kotyogós, gagyos. V. ö. PITI.

PITISZKÁL, önh. m. *pitiszkál-t*. A székelyeknél 1) am. más dolgában gáncsoskodik, piszkál; másképen : *pipiszkál*. 2) Némi apró kézi munkával foglalkodik; ez értelemben másképen : *pipizál*, vagyis *pepecsel*.

PITIZÁL, (piti-z-ál) önh. m. *pitizál-t*. 1) Iddogál, lassan-lassan iszik, szopogatja az italt. V. ö. PITI. A székelyeknél, valamivel lassacskán motoz, másképen : *pipizál*. Ez értelménél fogva a ‚pepecsel' szóval áll rokonságban.

PITLE, fn. tt. *pitlé-t*. Gömörben, a molnárok sürü szitája. *Pitlére őrleni*, am. a finom lisztet szitával a korpától, és alja liszttől megtisztítani. Más vidékeken : *pitlik*, ismét másutt : *szita*. Idegen eredetü, legközelebb áll hozzá a lengyel : *pytel;* a németben is *Beutel* szintén használtatik ‚malomszita' értelemben.

PITLI, tt. *pitli-t*. Tájdivatosan nem egyéb mint a német *Bütte*, köznépiesen : *Büttel*, azaz putton; néhutt : *sajtár*, *bödön*.

PITLIK, fn. tt. *pitlik-ét*. L. PITLE.

PITMALLIK, l. PITYMALLIK.

PITMÁNLIK, l. PITYMÁNLIK.

PITRINGÉS, mn. tt. *pitringés-t* v. —*et*, tb. —*ek*. Göthös, beteges. E szónak törzsöke *pitring*, mely valószinüleg öszve van téve a köhögést vagy nehéz lehelést jelentő *pih*, és *tiring* v. *tirink* szókból. Tudniillik a székelyeknél *tirink* jelenti a bornak seprejét, salakját, tehát a maga nemében valami hitványat, romlottat, továbbá *tirinákó* v. *tirinkó*, am. idétlen, ügyetlen, és így *pitringes* = *pih-tiringes*, pihes, kehes, és romlott egészségü. A ‚tirink' szóhoz rokon a Szegeden és székelyeknél divatos vastaghangu *tarhudik*, rohadásnak indúl.

PITRINGÉSÉDIK, (pitring-és-éd-ik) k. m. *pitringésed-tem*, —*tél*, —*ett*. L. GÖTHÖSÖDIK és v. ö. PITRINGÉS.

PITTOG, (pitt-og) önh. m. *pittog-tam*, —*tál*, —*ott*. Szabó D. szerént am. pislog, pl. a roszul égő gyertya.

PITTY, fn. tt. *pitty-ét*. 1) Ajakkal pattantott hang. Szabó D. szerént : szájjal pattantás; hasonló hozzá a fuvással járó *fitty*, *fütty*, s mély hangon : *patt*. 2) Az alsó ajak lelógó állapota, midőn rokon a *fityeg*, *fittyen*, *biggyen* lógásra, lecsüngésre vonatkozó szókhoz. A mélyhangu *potty* nagyobb testek esését, és ütődési hangját fejezi ki. 3) A *pittypotty* ikerszóban valami hitványat, a maga nemében kicsit jelent, s rokon a *piczi* és *pöttön* szókhoz. 4) A székelyeknél am. pige- v. piga-, v. *pilinczk*-féle játékszer; l. PIGE.

PITTYASZ, (pitty-asz) mn. tt. *pittyasz-t*, tb. —*ak*. A székelyeknél gúnyszó, s am. fityegő, pittyedt ajaku; másképen : *pittyesz*. V. ö. PITTYE.

PITTYED, (pitty-ed) önh. m. —*t*. Mondják az alsó ajakról, midőn alá lóg, biggyed, lefitytyen. *A málészáju gyermek ajaka pittyed*, *lepittyed*. Innen, *pittyedt ajaku* v. *száju*, kinek alsó ajaka leesett, lefityeg, lelóg, vagy a felsőtől elválva előre tolúl.

PITTYEDÉS, (pitty-ed-és) fn. tt. *pittyedés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Állapot, midőn az ajak alálóg vagy biggyed.

PITTYEDT, (pitty-ed-t) mn. tt. *pittyedt-et*. Alálógó, aláeresztett, lefittyenő (az ajakra értve).

PITTYEDTEN, (pitty-ed-t-en) ih. Alálógva, lefittyenve.

PITTYÉG, (pitty-ég) gyak. önh. m. *pittyég-tem*, —*tél*, —*ett*. Ajakról mondják, midőn lefityeg, lelóg, egyszersmind mozgatáskor némi *pity*-féle hangot ad.

PITTYÉGÉS, (pitty-eg-és) fn. tt. *pittyégés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Ajaknak lefityegése.

PITTYÉGET, (pitty-ég-et) gyak. önh. m. *pittyegeet-tem*, —*tél*, —*ett*, par. *pittyégess*. Az alsó ajak pittyegését gyakorolja, különösen, gúnyból, vagy nemtetszésből. V. ö. PITTYÉG.

PITTYÉGETÉS, (pitty-ég-et-és) fn. tt. *pittyégetés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Cselekvés, midőn valaki pittyeget.

PITTYEN, (pitty-en) önh. m. *pittyen-t*. Az alsó ajak lebiggyen, lefittyen, egyszersmind *pitty*-féle hangot ad.

PITTYENÉS, (pitty-en-és) fn. tt. *pittyenés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Lefittyenése, vagy *pitty*-féle hang adása az alsó ajaknak.

PITTYENT, (pitty-en-t) áth. m. *pittyent-ett*, par. —*s*, htn. —*ni* v. —*eni*. Eszközli, hogy ajaka, vagy szája pittyenjen, különösen, hogy *pitty* hangot adjon. *Gúnyból, nemtetszésből ajakát pittyenti.* Alkatra hasonlók hozzá *fittyent*, *pottyant*, *lottyant* stb.

PITTYENTÉS, (pitty-en-t-és) fn. tt. *pittyentés-t*, tb. —*ék*. Cselekvés midőn vki v. vmi ajakát vagy száját pittyenti.

PITTYESZ, (pitty-esz) fn. tt. *pittyesz-t*, tb. —*ék*. Pittyedt ajaku.

PITTYESZT, (pitty-esz-t) áth. m. *pittyeszt-ett*, par. *pittyesszsz*, htn. —*ni* v. —*eni*. Ajakát pittyessé teszi, lógasztja, vagy kitolja. *A szomorkodó ember lepittyeszti ajakát. A csufolódó gyermekek egymásra pittyesztik ajkaikat.*

PITTYESZTÉS, (pitty-esz-t-és) fn. tt. *pittyesztés-t*, tb. —*ék*, harm. sz. r. —*e*. Cselekvés midőn vki ajakát pittyeszti.

PITTYPALATTY; PITTYPALATTYOL, l. PITYPALATY; PITYPALATYOL.

PITVAR, fn. tt. *pitvar-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Néhutt a háznak kiálló előrésze, hol bejárni szoktak, vagyis tornácz, ereszféle toldaléképület a konyhaajtó előtt, mint némely vidékeken szokásban van; de az ország nagyobb részében *pitvar* vagy *pitar* jelent előszobát, különösen jelenti magát a konyha-helyiséget, melyből a szobákba is bejárnak; Szabó D. szerént: *füstház*. Ily értelemben jön elé a Müncheni codexben (János XVIII) kétszer is: „Es beméne Jézussal a püspöknek pitvarába (atrium), Peter ke(dig) küvöl áll vala az ajtó előtt.“ Ismét: „Beméne azért esmeg Pilátos a pitvarba“ (praetorium). A szláv nyelvben eléjöhet: *pred-dwor*, am. előudvar, noha Jancsovicsnál ezt nem találjuk, hanem nála olvasható: *pred-dom* = előház. Némelyek szerént amaz összetételből alakult volna a ‚pitvar‘ szó, s Jancsovics szótárában is eléjön *pitvor*, a magyar ‚pitvar‘ szó alatt s ennek értelmében. Azonban ezek, mennyiben az utóbbi is egy értelemben vétetik a magyarral, nem jelentenek előudvart, hanem inkább már benn az udvarban előházat, és ha alapfogalmul azt veszszük, hogy a pitvar az épületnek nyilt elejét, s mintegy száját, vagy épen a bejáró helyiséget ábrázolja, ugy vélekedhetünk, hogy gyöke *pit* rokonságban van a nyilást jelentő *pit* v. *pity*, *vigy*, *vics* gyökü szókkal. Innen *pity-u-ar*, *pit-u-ar*. V. ö. PITYMALLIK.

PITVARAJTÓ, (pitvar-ajtó) ösz. fn. A pitvar helyiségébe kivülről nyiló ajtó.

PITVAROS, KIS—, puszták Csanád m.; helyr. *Pitvaros-ra*, —*on*, —*ról*.

PITY, 1) vékony lágy hang, melyből *pitye*, *pityeg*, *pityer*, *pityereg* és származékaik erednek. Legközelebbi rokona: *pinty*. Ugyanezen hang egyik alkatrésze a *pitypalaty* szónak. 2) Azonos pitty gyökkel (*pittyed*, *pittyen* szókban). 3) ‚Pitymallik‘ s ‚pitymánlik‘ szók és származékaik gyöke. Többire l. az illető gyökü szók rovatai alatt.

PITYE, (pity-e) fn. tt. *pityé-t*. 1) Gömörben am. pittyedt ajak; másképen: *piszle*, *gamba*. 2) A székelyeknél am. csibe, csirke, pislen, mintegy pityegőféle kis madár. Átv. értelemben hízelegve a kis gyermeknek is mondják. *Egyél egy kicsit, édes pityém! mett* (= mert) *ha nem, halálra hitvánkozol*. Székely szólásmód Kriza Jánosnál.

PITYÉG, (pity-ég) gyak. önh. m. *pityég-tem*, —*tél*, —*ett*. ‚Pity‘ hangon szól, másképen Szabó D. szerént: *pipeg*. *Pityeg a madárfiú*, *pityeg a nöstény fogoly és fürj*, midőn szétzavart fiókjait összehívja; *pityeg* különösebben a *pityer* nevü madár. Midőn az ajak mozgására vonatkozik, am. fityeg, honnan *pityegtetni az ajakat*, *szájat*, am. félre húzogatva, le le eregetve mozgatni. Egyébiránt e mozgás is rendesen némi *pity*-féle hanggal szokott járni. Rokon hozzá még a kis gyermek kezdő beszédére vonatkozó *pétyég*.

PITYÉGÉS, (pity-ég-és) fn. tt. *pityégés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Pity hangon szólás.

PITYÉGTET, PITYÖGTET, (pity-ég-tet) áth. m. *pityégtet-tem*, —*tél*, —*ett*; par. *pityégtess*. A székelyeknél am. gyermeket kényeztet (Kriza J.). V. ö. PITYE.

PITYÉGTETÉS, (pity-ég-tet-és) fn. tt. *pityégtetés-t*, tb. —*ék*, harm. sz. r. —*e*. Gyermek kényeztetése.

PITYENÉG, (pity-en-ég) fn. tt. *pityeneg-ét*, harm. szr. —*e* v. —*je*. Erdélyben am. válleresztek az üngben, peczegféle toldás. Rokon a gatya elejének vagy ülepének toldását jelentő *peczeg* szóhoz. V. ö. PECZEK.

PITYER, (1), elvont törzse *pityereg* szónak, mintegy ‚pity‘ hangon kesereg.

PITYER, (2), (pity-er) fn. tt. *pityer-t* v. *pityr-ét*, tb. *pityr-ék* v. *pityer-ék*. 1) Madárfaj a sármányok neméből. (Emberiza milliaria.) Némelyek szerént pacsirta, csücsörke. Nevének elseje szintén a *pity* vékony, lágy hangból áll, az *er* pedig reszketeg, mintegy kesergő érzést fejez ki. 2) Baranyai tájszólás szerint am. huzamosan, mintegy tunyán szött vászon. Ez értelemben rokon hozzá a székelyes *pintyel*, *pintyelget* v. *pintyerget*, azaz, hibásan, roszul fon, mint a vén asszonyok. Gúnyos értelménél fogva, úgy látszik, a *fon* igének kicsinyített alakja, mintha volna *fontyol*, *fintyel*, és csakugyan a székelyeknél *finyelődni* am. fonyolodni, bebonyolodni.

PITYÉR, csárda Sopron m.; helyr. *Pityér-be*, —*ben*, —*ből*.

PITYERE, fn. tt. *pityeré-t*. Emberganajt jelentő tájszó. Gyöke talán a büdösre, utálatosra vonatkozó *pih*, *phi*, *pfi*, *piha* indulatszókhoz rokonítható, mintha volna *pityelő*, *pityele*, azaz büdöslő, bideslő, büzölő, bízelő. Idősb Mándy P. szerént Zarándban am. burgonya, a midőn gyöke ‚pityóka‘ gyökével azonos.

PITYERÉG, (pity-er-ég) gyak. önh. m. *pityerég-tem*, —*tél* v. *pityergéttem*, *pityergéttél*, *pityergétt*. Sivárívó, nyafiga, kényes gyermekről mondják, midőn panaszos hangon kér valamit, vagy fájdalmát eléadja. *Nesze kis kalács, csak ne pityeregj. Mi bajod van ismét, hogy pityeregsz?* V. ö. PITYER, (1).

PITYERFEJ, (pityer-fej) ösz. fn. A pityer nevü madár feje. Eléjön egy lakadalmi versben:

„Forgács-, mogyorófánk, laska levesestül,
Ötvenöt pityerfej, vakand mindenestül.“

PITYERGÉS, (pity-er-ég-és) fn. tt. *pityergés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Kényeskedő, kelletlen, nyafiga sirás, a gyermekeknél; továbbá, gúnyosan szólva, érzelgő regényolvasók, vagy szinjáték-nézők sirása megindulása.

PITYERGŐ, (pity-er-ėg-ő) mn. tt. *pityergö-t.* Kényességből siró, nyafiga. *Pityergö gyerek. Pityergőre áll a szája.* Gúnyosan, költemény, regény, szinmü, mely szomoru érzeteket idétlen módon fest, melynek fő czélja akármi áron az olvasót vagy nézőt sirásra fakasztani. *Pityergő Múza.*

PITYERGŐS, (pity-er-ėg-ő-ös) mn. tt. *pityergős-t* v. —*et*, tb. —*ek*. Pityergő természetü, aki minden csekélységért pityeregni szokott.

PITYERI, (pity-er-i) mn. tt. *pityeri-t.* L. PITYERGŐS.

PITYIGANGOS, (pityi-gangos) ösz. mn. Eléjön Kriza J. tizedik székelymeséjében, a szótárban nincs fölvéve, de ha egyes részeit tekintjük, úgy látszik, kényest, rátartóst, negédest jelent, mint maga az utóbbi szó : *gangos.* ‚Pityi' pedig szintén megvan a ‚pigyegtet' székelyszóban, mely kényeztetést jelent; s a kettő együtt némi nyomatékot ad az egész kifejezésnek, mint a *hóri-horgas*, és több hasonló szókban.

PITYKE, (pity-ke) fn. tt. *pityké-t.* Lapos kis gomb érczből, p. aczélból, rézből, tombakból. Gyöke egyezik a pettyet jelentő rokon gyökü szókkal. V. ö. PÉTT, PÉTTY, PITYKŐ.

PITYKÉS, (pity-ke-es) mn. tt. *pitykés-t* v. —*et*, tb. —*ek*. Pettyekhez hasonló, kis, kerek lapos. *Pitykés gomb.* Továbbá, pitykeféle gombokkal diszített. *Pitykés dolmány.* V. ö. PITYKE.

PITYKŐ, (pity-kő) ösz. fn. Lapos kicsiny, gombhoz némileg hasonló kő a folyókban; melyet az ügyes dobó messze elrepít. *Pitykövekkel játszó gyermekek.* Rokon értelmü *pett, petty, pityke* szókkal.

PITYMALLÁS, (pity-m-an-ol-ás) fn. tt. *pitymallás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Midőn az ég, nap fölkelte előtt, világosodni kezd, hajnallás, hajnalodás. V. ö. PITYMALLIK.

PITYMALLAT, (pity-ma-an-ol-at) fn. tt. *pitymallat-ot*, harm. szr. —*a*. Azon idő a nap fölkelte előtt, midőn pitymallik. *Pitymallatkor fölkelni, munkához fogni.*

„Ő pedig áldozván lakomát a haddal,
Másnap elindíta kora pitymalattal."
Arany. (Buda halála).

V. ö. PITYMALLIK.

PITYMALLIK v. PITYMÁLLIK, v. PITYMÁNLIK, (pity-ma-ol-ik v. pity-ma-an-ol-ik) k. m. *pitymall-ott*, htn. —*ni* v. —*ani*. Nap fölkelte előtt az ég világosodni kezd, hajnallik, hajnalodik. Erdélyi tájszó. Szabó Dávidnál : *pitmallik, pitmánlik.* Midőn az ég már vörös, és a nap fölkelőben van, azt mondjuk : *virrad. Kelj fel szolgáló, már pitymallik, hüvelykeld meg* (fejd meg) *az ünöket, s mondd meg a rikkancsnak* (pásztornak), *hogy a toporjánféreg* (medve) *meg ne egye öket.* Tréfás összeállítás a székelyek tájszavaiból. Átvitt ért. valami jóra fordúlni sikerülni kezd.

A magyar azt szokta mondani máskép, hogy *nyilik* v. *hasad* a hajnal : ezen ész- és szójárás szerint úgy vélekedhetünk, hogy a *pitymallik* gyöke *pity*, fogalmi és hangi rokonságban van azon *vics* v. *vigy* gyökü szókkal, melyek nyilásra vonatkoznak; ugyanis *vicsor* tájilag *picsor*, am. szájnak nyilása, mely a fogak fehérét kimutatja; *vigyor* nevetési mosolygási szájnyitás; továbbá Göcsejben mindenféle hasadék, rés, pl. a deszkák között támadt nyilást ott vigyornak nevezik. Balaton vidékén *vicsogó idő*, midőn hol a nap süt, hol az eső esik, azaz a napfény ki-kinyílik. Mondjuk ezt is : kivigygyan a nap. Ezek szerint *pitymallik* am. *vigymallik* vagy *vicsmallik* azaz *nyilni*, hasadni kezd t. i. az ég; sőt a székelyeknél különösebben ‚pitymánlik' alakban, ezt is teszi *villámlik*, mi úgy tünik a szemekbe, mintha az ég nyiladoznék, vagy hasadozna.

Mi elemzését és alakulási kifejlését illeti, a *pity* gyökből lett *pityma*, mint *szuszma, duzma, tutyma, fityma;* innen : *pityma-an-ol-ik, pitymánlik, pitymállik*, ez utóbbiban az *n* általalakult (hasonult) *l*, mint *szégyenlem, szégyellem; koránlom korállom; nyilamlik nyilallik; reménylem, reméllem*, miért a székelyeknél Szabó D. szerént így is ejtik : *pitymánlik, pitmánlik.*

PITYMÁNLIK, l. PITYMALLIK.

PITYMORODIK, (pity-m-or-od-ik) k. m. *pitymorod-tam, —tál, —ott.* Eléjön Gyarmathinál. L. PITYMALLIK.

PITYÓ, (pity-ó) mn. tt. *pityó-t.* Ittas, félittas, gagyos; vagy ki szeret pitizálni. Hasonló jelentésü *k* toldattal : *pityók.* Tréfásan gúnyos kifejezés. Elemzésére nézve v. ö. PITI.

PITYOG, (pity-og) önh. m. *pityog-tam, —tál, —ott.* Szabó Dávidnál am. *pityereg.*

PITYOGÁS, (pity-og-ás) fn. tt. *pityogás-t*, tb. —*ok*, harm. sz. r. —*a*. Pityergés. V. ö. PITYOG.

PITYÓK, (pity-ó-k) mn. tt. *pityók-ot.* L. PITYÓ.

PITYÓKA, (pity-ó-ka) fn. tt. *pityóká-t.* Értelmére nézve l. BURGONYA, KOLOMPÉR, FÖLDIALMA. Nevét hihetőleg onnan kapta, hogy pettyforma lyukacsai vannak, melyeken a csirák kibújnak, mintha vékonyhangon *petyőke* volna.

PITYÓKOS, (pity-ó-k-os) mn. tt. *pityókos-t* v. *at*, tb. —*ak*. Félittas, félboros, gagyos, ki jól becsipett, de még eszét nem itta le egészen; máskép : *pityos.* V. ö. PITI.

PITYOS, (pity-os) mn. tt. *pityos-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Félig-meddig ittas, kevessé becsipett; az ittasság nagyobb fokán levő; máskép : *pityókos.* Gyöke : *pity* az ivásra vonatkozó hasonló szókkal egy eredetü. V. ö. PITI.

PITYŐKE, (pity-ő-ke) kicsiny. fn. tt. *pityőké-t.* Erdélyben am. apró fánkféle sütemény. Alapértelemre rokon a *petty, pityke* szókkal, melyekhez némileg hasonló.

PITYPALATY, v. PITYPALATTY, v. PITTYPALATTY, természeti hang, és fn. tt. *pitypalaty-ot.* 1) A fürj nevü madárnak hangja.

„Hullámzó vetés közt
Buvócskázik a fürj; suttog a nő: ‚vá vá'; Nyomon üzi a hím s három pitypalattyot Örömmel kiált rá."

Arany J.

2) Maga ezen madár. Bodrogköziesen: *pitypirity*. Ily élénk hangutánzók: *kukurikú, pipis, kakuk, csücsörke*, s igen sok mások.

PITYPALATYOL vagy: PITYPALATTYOL, (pity-palatyol) ösz. hangutánzó önh. m. —*t*. Pitypalaty hangon szól, kiált, t. i. a fürj. V. ö. PITYPALATY.

PITYPALATYOLÁS, (pity-palatyolás) ösz. fn. Pitypalaty hangon szólás, kiáltás. *Fürjek pitypalatyolása.*

PITYPANG, ösz. fn. tt. *pitypang-ot*, harm. szr. —*ja*. Növénynem, és faj az együttnemzők seregéből és egyenlőnősök rendéből; vaczka kopasz; csészéje két-soros; bóbitája szőrös, száras; tőkocsánya egy virágu bördős; virága sárga. (Leontodon. Gönczy Pálnál: taraxacum). Különösebb faja a *pongyola pitypang* (leontodon taraxacum, Gönczy Pálnál: taraxacum officinale); máskép köznépi nyelven *orozlánfogfü, gyermekláncfü, bimbófü*, vagy csak: *pitypang*. Nevét alkalmasint szőrös (pamagos) bimbóitól v. pikkelyeitől (pityjeitől) kapta; mintha volna: *pitypamag*.

PITYPANGAPÁRKA, (pity-pang-apárka) ösz. fn. Diószegi szerént növényfaj az apárkák neméből, mely a pitypanghoz hasonló. (Apargia Taraxaci. W. Hieracium Taraxaci. L.). V. ö. APÁRKA.

PITYPANGGYÖKÉR, (pity-pang-gyökér) ösz. fn. A pitypang nevü növénynek gyökere. V. ö. PITYPANG.

PITYPIRITY, bodrogközi tájszó, l. PITYPALATY.

PÍZ, fn. tt. *píz-t*, tb. —*ek*. Tájszó néhutt *pinczk* v. *pilinczk*, néhutt pedig *pénz* (pínz) helyett.

PIZSE, fn. tt. *pizsé-t*. Kis csibe, máskép: *pizsi, pizsele, pire, pirike, pislen*. V. ö. PISLEN.

PIZSÉG, (pizs-ég) önh. m. *pizség-tem*, —*tél*, —*ett*. l. PÉZSÉG.

PIZSELE v. PIZSELYE; Balaton melléki szó, emez eléjön Szabó Dávidnál is; fn. tt. *pizselé-t* v. *pizselyé-t*. L. PIZSE, PISLEN.

PIZSITNEK, fn. tt. *pizsitnek-ét*. Búbos pipiske csücsörke. Gyöke a hangutánzó *pizsi*, melyet a nyelvszokás utóhangok által megnyújtott, mint ezt is: *zsarát, zsarátnak*.

PLAJBÁSZ, fn. tt. *plajbász-t*, tb. —*ok*. A német *Bleiweis*-ból alakúlt, l. IRÓN, IRLA, RAJZÓN.

PLANÉTA, fn. tt. *planétá-t*. Így neveztetnek azon magukban sötét, de a naptól világított égi testek, melyek kisebb-nagyobb körkörös (petéded) pályákon a nap körül forognak, s illető pályáikat majd rövidebb, majd hosszabb idő alatt futják meg; a görögben *planêtes*, magyar szóval: *bolygó*. Egész neve görögül: *πλανήτης ἀστήρ*; (= bolygócsillag), *πλανάω* v. *πλανέω* (bolygok) igétől. Régente a földdel együtt 6 planeta volt ismeretes, ú. m. *Merkúr, Vénusz, Tellus* (Föld), *Mars, Jupiter* és *Szaturnusz*. Újabb időben két nagyobb mellett sok kisebb planéta födöztetett föl. Elsőben is fölfödöztetett *Uranusz* (1781), azután *Marsz* és Jupiter között *Ceresz* (1801), *Pallasz* (1802), *Juno* (1804), *Vesta* (1807), e 4 utóbbi kisebb voltuk miatt asteroid vagy planetoid (magyarul: *bolygócz*) néven hívatik. A legújabb korban (1867. juniusig) 91 bolygócz lett ismeretessé. A bolygók között 4 legnagyobb bolygó van: *Jupiter, Szaturnusz, Uranusz*, és *Neptun* (ez fölfödözve 1846-ban), és 4 közép nagyságu: *Merkur, Vénusz, Föld* és *Marsz*. A közép nagyságuak legközelebb vannak a naphoz, a legnagyobbak legtávolabb; a bolygóczok ama két osztály között. A *bujdosó-csillag* nevezet, mint némelyek magyarul hivják, szabatosan véve inkább az üstökösökre illenék. A régi babonás csillagászok szerint, *jó, vagy rosz planétában születni*, am. szerencse, vagy szerencsétlenség fiának lenni.

A görög *planetes* alapértelmére nézve egyezik vele hangban a latin *palatur*, a magyar *palázol, paláczol*, stb.

PLÁNTA, fn. tt. *plántá-t*. Latin szó. L. PALÁNT; V. ö. PLÁNTÁL.

PLÁNTÁL, (plánta-al) áth. m. *plántál-t*. Növényt ültet, átültet, különösen fiatal csemetéket, sarjadékokat, melyek magról nőttek, s köz nyelven *plánta* v. *palánta*, v. *palánt* a nevök. *Gyümölcsfacsemetéket, virágokat, káposztát plántálni*. A ‚planta' latin eredetü szóból lett több más európai nyelvbeli szóval együtt a német *Pflanze* is.

PLÁNTÁLÁS, (plánta-al-ás) fn. tt. *plántálás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Cselekvés, mely által valamit plántálunk, növényeket ültetünk, elültetünk. V. ö. PLÁNTÁL.

PLEBÁNIA, fn. tt. *plebániá-t*. 1) A római katholikusoknál divatozó szójárás szerint, bizonyos területen lakó hivek községe, mennyiben valamely beavatott lelkész közvetlen fölügyelése, és egyházi kormánya alá tartoznak. *Városi, falusi plebánia. Fiók egyházas plebánia. Egy városban levő több plebániák*. 2) Maga azon egyházi hivatal, melyet az illető község lelkésze visel, a vele járó javadalmakkal együtt. *Plebániát kérni, nyerni. Plebániáról lemondani. Kövér, zsiros, szegény plebánia*. 3) Paplak, papház. *A plebániát újra építeni. Plebaniába menni. A plebániát a templom közelébe építeni*. A középkori latin *plebanus* szónak származéka; v. ö. PLEBÁNOS. Túl a Dunán a német ‚Pfarre' után: *fára*.

PLEBÁNOS, fn. tt. *plebános-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Római katholikus nevezettel, lelkész, ki szokott szertartással bizonyos hivek közönségében mint olyan beavattatott, és felruháztatott, s a teljes értelemben vett lelkipásztori kötelességeket jogosan, és hivatalánál fogva végzi. *Városi, falusi plebános.*

Népies nyelven, mennyiben káplánjai vannak : *öregpap*. Eredetileg, mint latin neve mutatja, a ‚plebs' szótól népi lelkészt, népészt jelent. Beregszászi szerént a persában is eléjön *filivan* (= Priester).

PLÉH, fn. tt. *pléh-ét*, harm. szr. —*e*. 1) Széles ért. lemezzé lapított fémanyag. *Ezüst, réz, vas pléh*. 2) Szorosb ért. vasból alakított lemez, vagy ilyen lemezből való. *Pléhet verni az ajtóhevederre. Pléhvel bevonni valamit. Pléhből való kanál, pléh kanál, pléh kalap*. 3) Zár az ajtón, mennyiben vas lemezből készült. Közvetlenül ugyan a német *Blech*ből kölcsönöztetett; de mint laposat jelentő, rokon a *pala*, a fordított *lap, lep, lepény, lepedő* stb. magyar szókhoz is. Adelung hasonlóan állítja, hogy a német *Blech*, és *flach*, a franczia *plaque*, és hellen πλάξ egyeznek. A *pléh* köznépies ejtéssel : *peléh*.

PLÉHÉS, (pléh-és) mn. tt. *pléhés-t* v. —*et*, tb. —*ek*. Pléhvel ellátott, vagy borított, erősített. *Pléhes ajtó; pléhes láda*. V. ö. PLÉH.

PLÉHGYÁR, (pléh-gyár) ösz. fn. Gyár, melyben pléheket kovácsolnak.

PLETYKA, fn. tt. *pletyká-t*. Alaptalan híreket támasztó, és terjesztő licsilocsi beszéd, kivált olyan, mely többeket gyanuba, rosz szóba hoz, mely szájról szájra adva bonyolultabbá lesz; kordébeszéd, hiábavaló szószaporítás, csélcsap, hívalkodó beszéd. *Asszonyi pletyka. Összve ült egy sereg leány, s nem volt vége a pletykának*. Ugyan ily értelme van többek között a szláv *pletka* szónak, s *pletyjem* am. fonok, valamit összeviszsza szövök, gúzsolok; mi szerint a *pletka, pletyka*, eredetileg valami szövevényest jelentene.

PLETYKÁL, (pletyka-al) önh. m. *pletykál-t*, l. PLETYKÁZ.

PLETYKÁLÁS, l. PLETYKÁLKODÁS.

PLETYKÁLKODÁS, (pletyka-al-kod-ás) fn. tt. *pletykálkodás-t*, tb. —*ok*, harm. sz. —*a*. Hiábavaló fecsegés, szószaporítás, kivált mely másokat szóba, gyanuhirbe hoz, vagy mely a titkolni való dolgokat kikürtöli.

PLETYKÁLKODIK, (pletyka-al-kod-ik) k. m. *pletykálkod-tam*, —*tál*, —*ott*. Gyakran vagy folytonosan pletykákat beszél. V. ö. PLETYKA.

PLETYKÁZ, (pletyka-az) önh. m. *pletykáz-tam*, —*tál*, —*ott*, par. —*z*. Pletykákat mond, mindenféle haszontalan, hazug dolgokat öszvebeszél. V. ö. PLETYKA.

PLETYKÁZÁS, (pletyka-az-ás) l. PLETYKÁLKODÁS.

PLOSZKÓ, faluk Bereg és Gömör m.; helyr. *Ploszkó-ra*, —*n*, —*ról*.

PLÜNNYÖG, (plünny-ög) önh. m. *plünnyögtem*, —*tél*, —*ött*. ‚Plünny' hangon szól. A Tájszótár, illetőleg Gyarmathi S. szerént a székelyek a borjúról mondják.

PO, mint elvont gyökelem több oly szók alapját teszi, melyek, valami dudorút, gömbölyűt, puffadtat jelentenek, s mint olyan az illető tárgyat a pofának felfuvása által látszik utánozni. Ide tartoznak : *pocz, poczos, poczak, pogyász, pof, pofa, pofók, pogácsa, ponk, poh*, a pöfeteg gombát jelentő *posz*, továbbá : *pota, potoszhal, potroh, ponty, pozsár, pók*. Vékonyhangon : *pö* hasonló értelmü a *pöczczed, pöfék, pöfékel, pöfeteg* származékokban. Rokonok : *bo*, a *bod, bog, bogy, bogyó, boglár, bob, boborcsó*, vékonyhangon *böd, bödön, bög, bögy, bötyök;* továbbá, *mo*, a *mogy, mogyorú, mony, monyorú* szókban stb.

PÓ, KIS—, NAGY—, puszták Heves megyében; helyr. *Pó-n*, —*ra*, —*ról*.

POCS, fn. tt. *pocs-ot*. Sárral kevert, vegyes, csúnya álló víz, tócsa; öszvetéve : *locspocs*, származékai : *pocsék, pocsékol, pocsékos, pocséta, pocskol, pocskos, pocsolya*. Mennyiben hangutánzó, rokonok hozzá a csapodó hangra vonatkozó *pocsol, pocsog*, továbbá : *pacs pacskol, pas paskol*, és mások. Egyezik vele a csagataj *pocs* (= piszok), *pocsak* (= posvány), *fosku* (= ganaj, törökül : *fiskí*), héber בּוּץ, v. בֹּץ, német : *Pfütze*, régi felső német : *puzzi, buzza, putza* stb.

PÓCS, MÁRIA—, falu Szabolcs m.; helyr. *Pócs-ra*, —*on*, —*ról*. (Talán am. búcs, búcsú?).

PÓCSA, falu Baranya m.; helyr. *Pócsá-ra*, —*n*, —*ról*.

POCSAJ, (1), (pocs-aj) fn. tt. *pocsaj-t*, tb. —*ok*. Szabó Dávidnál am. pocs, pocsolya.

POCSAJ, (2), falu Bihar, puszta Abauj m.; helyr. *Pocsaj-ba*, —*ban*, —*ból*.

POCSALÉK, (pocs-al-ék) fn. tt. *pocsalék-ot*, harm. sz. r. —*ja*. Szabó Dávidnál am. az egyszerü pocs; máskép : *pocsaj, pocsolya*.

POCSÁLÉK, (pocs-ál-ék) fn. tt. *pocsálék-ot*, harm. sz. r. —*ja*. Marczal mellékén am. mosogató lé, moslék. Egynek látszik ‚pocsalék' szóval.

POCSÉK, (pocs-ék) fn. tt. *pocsék-ot*, harm. szr. —*ja*. 1) Pocsból álló lustos víz, pocsolya, lucskos sár. A csagataj nyelvben : *pocsak* (Vámbéry). 2) Átv. becsületében mocskolt. *Pocsékká tették öt*. Továbbá 3) am. paskolás, verés által megrontott valami. *Jégeső által pocsékká lett az egész határ*.

Alkatra nézve azon származékszók közé tartozik, melyekben az *ék* majd *ok*, majd újabb származékoknál egyszerü *k* lesz, pl. *marék, marok, markol; burék* (borék), *burok, burkol* stb. noha *pocsok* csak némely tájakon van szokásban. De mind ezek nemcsak a további képeztetést veszik föl rendesen a harmadik alakban, pl. mint föntebb : *markol, pocskol, burkol; markos, mocskos*, stb. hanem többnyire az önhangzón kezdődő ragok előtt is, pl. *markot, markok, markom, markod; burkot, burkok*, stb.

POCSÉKOL, (pocs-ék-ol) áth. m. *pocsékol-t*. Csapkodva, ütögetve, taposva, paskolva lever, megront, öszvezúz. *A tilosba járó barmok lepocsékolják a rétet, vetést*. Innen átv. ért. valamit elveszteget, elprédál. *Jószágát pocsékolja. Mindenét elpocsékolta*. Önhatólag véve am. sáros vizben tapos, vagy holmi moslékban kotorászva locspocsot csinál. *Pocsékolnak*

a tócsában járó gyermekek. Mosogató dézsában pocsékolni.

POCSÉKOLÁS, (pocs-ék-ol-ás) fn. tt. *pocsékolás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Cselekvés, midőn valamit pocsékolnak; továbbá, lustolás, lucskolás. V. ö. POCSÉKOL.

POCSÉKOS, (pocs-ék-os) mn. tt. *pocsékos-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Pocsékkal, sáros vizzel borított, lepett, licses-locsos. *Pocsékos utczák, utak.*

POCSÉKOSAN, (pocs-ék-os-an) ih. Pocsékkal borítva, lucskosan, lustosan, csajtosan.

POCSÉR, (pocs-ér) fn. tt. *pocsér-t*, tb. —*ok*. l. POCSÉK, 1).

POCSÉTA v. POCSÓTA, (pocs-é-ta v. pocs-ó-ta) fn. tt. *pocsétá-t*. L. POCSÉK, 1).

POCSÉTAKERÜLŐ, (pocséta-kerülő) ösz. fn. gúnyosan am. bakancsos katona.

POCSÉTÁS v. POCSÓTÁS, (pocs-ó-ta-as) l. POCSÉKOS.

PÓCSFALU, falu Vas m.; helyr. —*falu-ba*, —*ban*, —*ból*.

PÓCSFALVA, erd. falu Küküllő m.; helyr. —*falvá-n*, —*ra*, —*ról*.

POCSKOL, (pocs-k-ol) áth. m. *pocskol-t*. 1) Paskol, megver, lever, öszvezúz. *A jégeső lepocskolta a vetéseket.* 2) Mocskol, lustossá, latyakossá tesz. *Ruháját a sárvíz bepocskolta.* 3) Átv. csunya, mocskos szókkal, szidalmakkal gyaláz, pocskondiáz.

POCSKOLÁS, (pocs-k-ol-ás) fn. tt. *pocskolás-t*, tb. —*ok*, harm. sz. r. —*a*. 1) Paskolás, meg-, leverés. 2) Mocskossá, lustossá tevés. 3) Szidalmakkal gyalázás.

POCSKOLÓDÁS, (pocs-k-ol-ó-d-ás) fn. tt. *pocskolódás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Mocskolódás, mind 1) anyagi, mind 2) erkölcsi értelemben. V. ö. POCSKOLÓDIK.

POCSKOLÓDIK, (pocs-k-ol-ó-d-ik) belsz. m. *pocskolód-tam*, —*tál*, —*ott*. 1) Holmi pocsban, lőtyében, sárban vízben maga magát bemocskolja, belocsolja, lustositja. *Pocskolódnak a tócsában ugráló gyermekek.* 2) Átv. másokat csunya, mocskos szókkal gyaláz, és viszont gyaláztatik. *Pocskolódnak az összeveszett kofák.*

POCSKONDIÁZ, (pocs-k-on-di-a-az) önh. m. *pocskondiáz-tam*, —*tál*, —*ott*, par. *pocskondiáz-z*. L. POCSKOLÓDIK 2).

POCSKONDIÁZÁS, (pocs-k-on-di-a-az-ás) fn. tt. *pocskondiázás-t*, tb. —*ok*, harm. sz. r. —*a*. L. POCSKOLÓDÁS, 2).

POCSKOS, (pocs-k-os) mn. tt. *pocskos-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Lucskos, lustos, mocskos, sárvízzel, moslékkal becsunyított, stb. *Pocskos csikász, pióczafogó. Pocskos téglavető, vízi vadász.* V. ö. POCSÉK.

POCSKOSAN, (pocs-k-os-an) ih. Pocskos állapotban, pocsokkal becsúnyitva.

PÓCSMEGYER, falu Pest-Pilis m.; helyr. —*megyer-re*, —*en*, —*ről*.

POCSOG, (pocs-og) gyak. önh. m. *pocsog-tam*, —*tál*, —*ott*. Gyakran vagy folyvást pocs- v. pacsféle hangot hallat, midőn t. i. ütik, vagy ütődik. *Pocsog a nedves ruha, midőn mosófával verik.*

POCSOGÁS, (pocs-og-ás) fn. tt. *pocsogás-t*, tb. —*ok*, harm. sz. r. —*a*. Pocs- vagy pacsféle hang gyakori vagy folytonos hallatása.

POCSOK, (pocs-ok) fn. tt. *pocsk-ot*, harm. szr. —*a*. L. POCSÉK.

POCSOL, (pocs-ol) áth. m. *pocsol-t*. A vizet, vagy más folyadékot csapkodva locsogtatja, szétütögeti. Olyan mint *locsol, lustol.*

POCSOLÁS, (pocs-ol-ás) fn. tt. *pocsolás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Cselekvés, midőn valaki vagy valami pocsol.

POCSOLA v. POCSOLYA, (pocs-ol-a) fn. tt. *pocsolá-t*. Pocsék, pocséta, mocsola, sárvíz; eső vagy árvíz után a gödrökben, völgyekben levő tócsa, lőtye.

POCSOLYAKERÜLŐ, (pocsolya-kerülő) lásd : POCSÉTAKERÜLŐ.

POCSOLYALÁTONYA, (pocsolya-látonya) ösz. fn. Növényfaj a látonyák neméből; szára mintegy arasznyi; levelei a vizen kivül levők, négyesek, tojáskerekek, a víz alatt levők hajszálformák; virági a levéltöveken fejérek, aprók. (Elatine alsinastrum.)

POCSOLYÁS, (pocs-oly-a-as) mn. tt. *pocsolyás-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Pocsolyákkal lepett, mocsolyás, pocsétás. *Tavaszkor, a hó olvadása után, pocsolyások a rétek, völgyek.*

POCSOS, (pocs-os) mn. tt. *pocsos-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Sárvizes, lőtyés, lustos, lucskos, locsos, csajtos, csetres. *Pocsos ruha. A vizi vadászok pocsosak.* V. ö. POCS.

POCSOSAN, (pocs-os-an) ih. Pocsos, lustos állapotban.

PÓCS-PETRI, falu Szabolcs m.; helyr. *Petri-be*, —*ben*, —*ből*.

PÓCSTELKE, erd. falu Küküllő m.; helyr. *Pócstelké-n*, —*re*, —*ről*.

POCZ, (1), fn. tt. *pocz-ot*, harm. szr. —*cza*. 1) Túl a Dunán, nagy has, honnan, *poczos* am. nagy dobasz hasu; másképen : *poczok*, honnan : *poczokos*. Különösen mondják viselős ebről, macskáról, disznóról, s néha nőről is; másképen : *poczak. E szukának nagy poczcza van. Alig viszi a poczczát.* Rokon vele *poh.* 2) Vízi patkány.

POCZ, (2), puszta Somogy m.; helyr. *Pocz-ra*, —*on*, —*ról*.

PÓCZ, 1) l. POLCZ. 2) Am. *pőcze*, a *takonypócz* öszvetett szóban.

POCZA, fn. tt. *poczá-t*. A disznónak hivó, csalogató neve; olyan mint a lóé *macza, maczi*, a borjué *becze*, a macskáé *czicza*, stb. Kicsinyezve a malaczot így hivogatják : *poczi*. Egyezik velök *czocza, czoczi.*

POCZAFŰ, (pocza-fü) ösz. fn. Maszlagféle bódító magvu növény köznépies neve, melyen úgynevezett tüskésdisznóhoz hasonló szurós gumók te-

remnek, innen a föntebbi név; másképen szintén köznyelven : *tövises disznó, poczér, csudafa, maszlag, csattantó;* növénytani nevén : *maszlagos redőszirom.* (Datura stramonium). V. ö. POCZA.

POCZAK, (pocz-ak) fn. tt. *poczak-ot*, harm. szr. —*ja*. Nagy, dobasz has, különösen a viselős, vemhes állatoknál. *Nő a poczakja. Letette a poczakját.*

POCZÁKOL, (pocz-ák-ol) önh. m. *poczákol-t*. Kemenes táján am. rondán mosdik, úgy hogy bemocskolja magát, mintegy *pocsékol, pocskol.*

POCZÁKOLÁS, (pocz-ák-ol-ás) fn. Ronda mosódás, maga bemocskolása.

POCZAKOS v. POCZOKOS, (pocz-ak-os) mn. tt. *poczakos-t* v. —*at*, tb. —*ak*. 1) Nagy, dobasz hasu, potrohos. *Poczakos béka. Felfújja magát mint a poczakos béka.* (Km.). 2) Viselős, vemhes. *Poczakos disznó, eb, macska.* V. ö. POCZOK.

POCZÁNFÉRÉG, (poczán-férég) ösz. fn. Vízi patkány, másképen : *pocz.*

POCZÉR, (pocz-ér) fn. tt. *poczér-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*ja*. L. POCZAFŰ. Szabó Dávidnál *póczér* a barlang- (ballang-) kóróval hason szó.

POCZFEKETE, (pocz-fekete) ösz. mn. Lóról mondják, melynek világos fekete szőre van, milyen körülbelül a poczé, azaz, vízi patkányé; néhutt másképen : *egérszőrű.*

POCZI, fn. tt. *poczi-t*, tb. —*k*. A malacznak hívó, csalogató neve, mint a csikóé : *maczi*, a kis macskáé : *cziczi*, az ebecskéé : *piszi*, a kis borjué : *beczi. Poczi poczi tarka, se füle se farka.* (Km.).

POCZIHA, fn. tt. *poczihá-t*. Szabó Dávidnál (‚bútyor' szó alatt) am. batu, motyó, málha.

POCZIK, (pocz-ik) fn. tt. *poczik-ot*, harm. szr. —*ja*. Mátyusföldön, s némely más vidékeken, közönséges egér. *A macska poczikot fogott.* A patkányt jelentő *pocz* szónak kicsinyített származéka.

PÓCZIK, (pócz-ik vagyis : polcz-ik) fn. tt. *póczik-ot*, harm. szr. —*ja*. Sárból csinált padka, a falusi házak előtt, vagy kályha előtt, kemencze tövében, melyen üldögélni, illetőleg fekünni szoktak. *Vasárnap este kiülni a póczikra. Kemenczepóczikon hálni.* A polcz (pócz) szónak kicsinyített származéka. A székelyeknél : *puczok, puczik*, Abaújban : *koczik*, Mátyusföldén : *tűzhely*, elrontva : *tüszely.*

POCZITA, l. PASZITA.

POCZKÁL, tájdivatosan am. paczkál v. paczkáz; l. ezt.

POCZKÁLÓDIK, l. PACZKÁLÓDIK.

POCZKOL, (pocz-ok-ol) áth. m. *poczkol-t*. Szeg-, ék-, vagy duczféle eszközzel fölemel, feltámaszt valamit. A vékonyhangu *péczkél* igének változata. V. ö. POCZOK.

POCZKOLÁS, (pocz-ok-ol-ás) fn. tt. *poczkolás-t*, tb. —*ok*, harm. sz. r. —*a*. Cselekvés midőn valaki valamit poczkol.

POCZKOS, (pocz-ok-os) mn. tt. *poczkos-t* v. —*at*, tb. —*ak*. L. POCZAKOS.

POCZOK, (pocz-ok) fn. tt. *poczok-ot* v. *poczk-ot*, harm. szr. —*ja*. 1) Nagy, dobasz, vagy viselős, vemhes has, másképen : *poczak. Poczokot ereszteni* am. hasban hízni. 2) Baranyában am. patkány, pocz, v. poczféreg, v. poczik. *Szeretnék a poczkot is, ha nem lopna.* (Km.). 3) A székelyeknél pótlékul szolgáló szeg. *Poczkot tenni az asztal lába alá, hogy ne inogjon.* Innen, *poczkolni*, am. peczkelni. *Poczkold fel az asztal lábát.* Továbbá ugyanott hasítószeg (ék) forma, fejsze alaku, lapos hegyü fácska. Vékonyhangon rokon *peczek.*

POCZOKFA, (poczok-fa) ösz. fn. Általán fa ék, vagy szeg, melylyel valamit fölpeczkelnek, p. a csizmaziák poczokfája, melylyel a csizmát fára feszítik.

POCZOKOS, l. POCZAKOS.

PÓCZOL, l. POLCZOL.

POCZOS, (pocz-os) mn. tt. *poczos-t* v. —*at*, tb. —*ak*. 1) Általán, nagy, dobasz, felfujt hasu, poczakos. 2) Különösen viselős, vemhes; leginkább kutya-, macska-, disznóról mondják. *Poczos szuka. A maglók mind poczosak lettek.*

PODAFA, falu Pozsony m.; helyr. —*fá-ra*, —*n*, —*ról.*

PODÁR, puszta Veszprém m.; helyr. *Podár-ra*, —*on*, —*ról.*

PODGYÁSZ; PODGYÁSZOS, l. POGYÁSZ; POGYÁSZOS.

PODHORÁNY, puszta Liptó m.; helyr. *Podhorány-ba*, —*ban*, —*ból.*

PODOLIN, mváros Szepes m.; helyr. *Podolin-ba*, —*ban*, —*ból.*

PODSÁGA, erd. falu Torda m.; helyr. *Podságá-ra*, —*n*, —*ról.*

PODVA, PODVÁS, l. PUDVA, PUDVÁS.

POF, fn. tt. *pof-ot*, harm. szr. —*ja*. Az arcznak két oldalán, a járomcsontok alatt, s a száj, orr, és fülek közt levő részek, melyek merő izomból állanak, s rugékony természetöknél fogva felfújhatók. Midőn ezek üregét levegővel teli szivjuk, azután kibocsátjuk, kifujjuk, körülbelül ily hangot adunk : *pof* v. *pöf*. E hangszervi elemzésnél fogva *pof* eredetileg jelent oly természeti hangot, melylyel a levegővel belülről megtöltött szájat egyszerre kinyitjuk és azon a levegőt kifújjuk; s innen mint alakszó általában jelent gömbölyüt, dudorút, különösen pofát. Azonban e jelentése általános szokással csak e kifejezésekben használtatik : *pofon ütni, verni* vagy *csapni;* vagy *pofon felejteni;* és ezen származékban: *pofók*, néhutt : *pöfök*. De egyebekben a megtoldott *pofa* divatos. Így a jelzőket a megtoldott *pofa* veszi fel, pl. tömött, *teli, nagy, beesett pofa*, nem pedig : *pof;* hasonlóan a személyes névragokat : *pofám, pofád, pofája*, nem pedig, *pofom, pofod*, stb. Toldás nélkül pedig, mint föntebb mondók, arczul csapást jelent, pl. *pofot pofért; fájnak neki a pofok; egy poffal többet kapott; pofra keltek; fél a poftól; pofhoz szokott; nem feledkezik el a pofról, melyet kapott.*

Egyezik vele a latin *bucca*, s német : *Backe*. Rokonai a magashangu *pöf*, *pöfék*, *pöfeteg*, *böf*, *böfög* stb.

POFA, (pof-a) fn. tt. *pofá-t*. Jelentésére nézve am. pof, azon különbséggel, hogy ez rendszerént arczul csapást jelent, amaz pedig jelenleg nem. V. ö. POF és POFÁZ. Továbbá átv. ért. igy nevezik az alfelnek dudoru partjait is. *Seggpofák*. Némileg megvető, alacsonyító értelemben *orcza* helyett használtatik, miért az állatokról, valamint a szemtelen emberekről azt mondják : *Nincs orczájok, hanem pofájok. Kutyának pofa az orczája. Se orczája, se pofája. Júj, be savanyu pofát csinálsz. Felfújja a pofáját. Ábrázatnak rosz, pofának megjárja. Ránczos, csunya pofa. Ily pofát még nem láttam. Ne mutasd többé nálam a pofádat. Vastag pofáján nem fog a szó, a szégyen. Pofaviselő*, gúnyosan am. képviselő. *Két pofára enni*, am. teli szájjal. Azon szók közé tartozik, melyeket finomabb társalgási nyelvben használni nem szokás.

POFACSONT, (pofa-csont) ösz. fn. l. JÁROMCSONT.

POFADESZKA, (pofa-deszka) ösz. fn. A hajósoknál a hajó elején a kisbálványtól az orrtőkéig és így a hajó orrához emelkedő oldaldeszka. (Kenessey A.).

POFÁS, (pof-a-as) mn. tt. *pofás-t* v. —*at*, tb. —*ak*. L. POFÓK.

POFÁSAN, (pof-a-as-an) ih. Tele pofával. *Pofásan kürtölik*. Faludi.

POFÁZ, (pof-a-az) önh. m. *pofáz-tam*, —*tál*, —*ott*. 1) Köz nyelven am. teli pofával eszik. *Jól bepofázott*. 2) Pázmánnál, Prédik. 662. l. áthatólag am. pofoz, pofon csapdos.

POFÁZIK, (pof-a-az-ik) k. m. *pofáz-tam*, —*tál*, —*ott*. L. POFÁZ, 1).

POFIT, (pof-it) fn. tt. *pofit-ot*. Túl a Dunán am. nagy pofa, honnan, *pofitos* am. nagy pofáju, pofók, pl. *pofitos ábrázatu*.

POFITOS, (pof-it-os) mn. tt. *pofitos-t* v. —*at*, tb. —*ak*. L. POFÁS, POFÓK ; és v. ö. POFIT.

POFIZOM, (pof-izom) ösz. fn. Pofot vagyis inkább pofát képező izom, melyet felfúni, kidudorítani, felpuffasztani lehet.

POFLÉ, (pof-lé) ösz. fn. Tréfás köznépi nyelven, pofoncsapás ; máskép : szárazleves. *Poflevet kapott*. Hasonlóan a nyakoncsapás népies neve : *nyaklé*.

POFLEVES, (pof-leves) l. POFLÉ.

POFOG, l. PUFOG.

POFÓK, (pof-ók) mn. és fn. tt. *pofók-ot*. Kidudorodott, teljes, nagy pofáju. *Pofók gyerek, leány. Kövér pofók Vicza*. (Kisfaludy S.). E szóban az *ók* nagyító képző, mint ezekben : *szemők, monyók, csombók, pirók, Istók*. Máskép tájdivatosan : *pufók*, s magas hangon : *pöfök, püfök ;* néhutt : *pofitos*.

POFÓKA, (pof-ók-a) fn. tt. *pofóká-t*. Növénynem a kétfőbbhímesek seregéből és fedetlen magvúk rendéből ; csészéje vagy rendes öt-fogu, vagy ajakas ; bokrétája ásító ; torka felfuvódott (honnan a neve); felső ajaka egyenes, teknős, az alsónak közepső hasábja lefittyen. (Dracocephalum.). Némely fajai : *pettegetett pofóka* (dr. moldavicum), köz nyelven *török* v. *moldvai méhfü ; paizsos pofóka* (dr. peltatum) köznyelven : *oláh méhfü*.

POFÓKMADÁR, (pofók-madár) ösz. fn. Aránylag nagyfejü és pofáju madár.

POFÓKTÁTKANAF, (pofók-tát-kanaf) ösz. fn. Növényfaj a tátkanafok (lamium) neméből ; levelei szívesek, egyenetlen, hegyes, fürészfogúk ; bokrétájának torka felfuvódott, s innen a neve. (Lamium orvala.)

POFON, (pof-on) igehatárzóként használt szó, például ezen s ily mondatokban : *pofon csapni, pofon ütni, pofon vágni, pofon felejteni* ; a székelyeknél divatosak : *pofon szelni, pofon nyírni. Majd úgy pofon nyírlek, hogy egyik szemed kiüti a másikot* (így. Kriza J.). Használják főnév gyanánt is, *pof* értelemben, pl. *pofont kapott*.

POFONCSAPÁS, (pofon-csapás) ösz. fn. Csapás, melyet valakinek pofájára mérnek. *Nem adnám egy pofoncsapásért. Drágán megadta a pofoncsapás árát. Ha a pofoncsapást elszenveded, máskor dorongot hoz reád*. (Km.).

POFONFELEJTÉS, (pofon-felejtés) ösz. fn. Tréfás köznépi szójárással am. pofoncsapás, mintha csak feledékenységből történnék.

POFONÜTÉS, (pofon-ütés) ; POFONVÁGÁS, (pofon-vágás) l. POFONCSAPÁS.

POFOS, (pof-os) mn. tt. *pofos-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Aki vagy ami pofot kapott. *Pofos orcza*. ‚Pofás' helyett l. POFÓK.

POFOZ, (pof-oz) áth. m. *pofoz-tam*, —*tál*, —*ott*, par. —*z*. Többször üt vagy csap pofon, pofon ver valakit. *Haragjában cselédjeit pofozza. Megpofozni, felpofozni valakit*.

POFOZÁS, (pof-oz-ás) fn. tt. *pofozás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Pofonütés, pofoncsapás, pofonvágás.

POFOZKODÁS, (pof-oz-kod-ás) fn. tt. *pofozkodás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Verekedés neme, midőn ketten egymást viszonyosan pofozzák. *Perlekedésből pofozkodás lett*.

POFOZKODIK, (pof-oz-kod-ik) k. m. *pofozkod-tam*, —*tál*, —*ott*. Pofokat ad, és viszontag kap.

POFSZAKÁL, (pof-szakál) ösz. fn. l. BARKÓ.

POGA, falu Borsod m.; helyr. *Pogá-ra*, —*n*, —*ról*.

POGÁCSA, (pog-ács-a) fn. tt. *pogácsá-t*. Sajátnemü lisztgyuratból való, porhanyó, ropogós, izletes sütemény, melynek alakja rendesen kerek, dudoru, gömbölyü. *Zsiros, vajas, töpörtös pogácsa. Mézes pogácsa. Örül neki, mint tót a pogácsának*. (Km.). *Néha a zsiros tarisznyából is pottyan ki vajas pogácsa*. (Km.). *Sokrétü pogácsa Istennek áldása*. (Km.). A Müncheni codexben így neveztetik a zsidók husvéti kovásztalan kenyere, lepénye. Átv. értelemben így neveztetik a pogácsaformára alakított tésztaféle

anyag, pl. *kendermagpogácsa*, az olajütőben képzett sonkolyból; *gyógyszerészi pogácsa*. Tájdivatosan pl. Abaújban : *bogácsa*.

Kerek, gömbölyü alakjánál fogva rokon a *bog*, *bogács*, *boglár*, *boglya*, *bogy*, *buga* szókhoz. V. ö. PO, gyökelem. Gyarmathi Sámuel a latin ‚focus' szótól származtatja, mintha volna „*focacia*, a foco in quo torretur." Egyébiránt megvan a török, csagataj nyelvben, és több szláv nyelvekben is.

POGÁCSAALMA, (pogácsa-alma) ösz. fn. Köz ismeretü almafaj, mely laposdad kerek alakjánál fogva a pogácsaféle süteményhez hasonló, összevonva : *pogácsalma*; néhutt : *tányéralma*. Híresek a *kecskeméti pogácsaalmák*. A tartósabb telelő almák közől való.

POGÁCSALEVELÜFŰ, (pogácsa-levelü-fü) ösz. fn. Népies neve a *kisfigekaktus* (cactus opuntia) növénynek; máskép szintén népies néven : *indiai fige*.

POGÁCSÁS, (pog-ács-a-as) mn. tt. *pogácsás-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Amiben pogácsát tartanak; vagy ami pogácsához hasonló; és aki pogácsát süt, árul. *Pogácsás kosár*. *Pogácsás kenyér* (Molnár Albertnél), *pogácsás kofa*. Telegdinél *pogácsás innep*, am. husvét a zsidóknál. V. ö. POGÁCSA.

POGÁN, POGÁNY, (1), mn. és fn. tt. *pogány-t*, tb. —*ak*; midőn főnév, —*ok*. Kinek az Istenről és egélyről vagy épen semmi fogalma és ismeretei nincsenek, vagy ha vannak, hibásak, tökéletlenek, s bálványimádásban nyilatkoznak. Bibliai értelemben a régi zsidók fogalma szerint minden népek, a zsidókon kivül. Jelenleg pogány név alatt értetnek mind azon népek, kik nem keresztények, nem zsidók, vagy muhammed vallásán levők, mennyiben t. i. nem egy igaz Istent hisznek. *Se hite se oltára mint a pogánynak*. (Km.). Köznépi ért. aki nem keresztény, mind pogány. Átv. vad, kegyetlen, szivtelen, durva, kemény. *Pogány szivü, lelkü ember*. *Pogány is megszánná*. *Pogány bánásmód*. *Pogány idő*, igen rosz, kemény, hideg. Adják e nevet lónak is, kivált, ha szilaj.

E szónak a latin *paganus* ból való eredete kétségtelen, s onnan magyarázandó, hogy a bálványimádók, kiket Constantin és fiai a városokból kiűztek volt, falukra vonták magukat, honnan a latin keresztényektől paganus (falusi) nevet kaptak. Adelung szerint a német *heide* is e körülményből értelmezendő.

POGÁNY, (2), falu Baranya m.; helyr. *Pogány-ba*, —*ban*, —*ból*.

POGÁNYBORS, (pogány-bors) ösz. fn. A székelyeknél am. törökbors.

POGÁNYKA, l. POHÁNKA.

POGÁNYSÁG, (pogány-ság) fn. tt. *pogányság-ot*, harm. szr. —*a*. 1) Vallástalan, vagy hibás vallásu, bálványimádási állapot. *Pogányságból keresztény hitre téríteni a népeket*. 2) Pogányok összesége, gyülekezete. *A pogányság üldözte a kereszténységet*. 3) Átv. kegyetlenség, vadság, szivtelenség. *Pogányság ilyesmit cselekedni*. V. ö. POGÁNY, (1).

POGÁNY-SZENTPÉTER, falu Somogy m.; helyr. *Szentpéter-re*, —*én*, —*ről*.

POGÁNYTÉRITŐ, (pogány-téritő) ösz. mn. és fn. Ki pogányokat keresztény hitre oktat, s Krisztus anyaszentegyházának tagjaivá tesz. Ilyenek voltak az apostolok, a régi egyházi atyák, s ilyenek általán az úgynevezett missionariusok.

POGÁNYUL, (pogány-ul) ih. Pogányok módjára, istentelenül, hitetlenül, vagy hibás egélyi fogalmakkal, bálványozva. *Pogányul élni; pogányul imádni a tüzet, állatokat, bálványokat*. Átv. kegyetlenül, durván, szivtelenül, keményen. *Pogányul bánni valakivel*.

POGÁNYVÁR, puszta Nógrád m.; helyr. —*vár-ra*, —*on*, —*ról*.

PÓGÁR, l. POLGÁR.

POGGYÁSZ; POGGYÁSZOS, stb. l. POGYÁSZ; POGYÁSZOS, stb.

POGONY, falu Nógrád, puszta Gömör m.; helyr. *Pogony-ba*, —*ban*, —*ból*.

POGONYA, (pog-ony-a) mn. tt. *pogonyá-t*. Hitvány kis termetü; máskép : *pagonya*. Átvitt értelmü szó a sarjadzó erdőt jelentő *pagony* szótól, melynek fája az erdőéhez képest törpe, alacson, tömpe, kutak. A nép gúnyosan több ily hasonlatokat használ, pl. *csiribiri* am. piri, piczi, mint a csira; *padláb ember*, akkora, mint a padláb; *mozsár*, kicsi zömök, olyan, mint a mozsár; a kis gyerek gúnynevei : *vakarcs*, *ürge*, stb. Tata vidékén közmondat : *Semmit sem nő, mindig egyforma, mint a mocsai haraszt*. V. ö. PAGONY.

POGONYAPÉZSMÁLY, (pagonya-pézsmály) ösz. fn. Guineában tenyésző legkisebb faju pézsmály. V. ö. PÉZSMÁLY.

POGRÁNY, falu Nyitra m.; helyr. *Pográny-ba*, —*ban*, —*ból*.

POGY, elvont gyöke *pogyász* szónak és származékainak. L. POGYÁSZ alatt.

POGYÁSZ, (pogy-ász) fn. tt. *pogyász-t*. tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Szoros ért. elszállítás végett öszvegöngyölgetett, ruhanemü holmi, egymás. Szélesb ért. mindenféle czeleczula, melyet hordozkodáskor öszveraknak, elvisznek. Mind hangjánál mind jelentésénél fogva gyöke ‚pogy' rokon a *bugyor*, *butyor*, *batyu*, *motyó* szók *bugy*, *buty*, *baty*, *moty* gyökeihez, melyekben alapértelem a bugyolálás, öszvehajtogatás, gömbölyítés, s gyökhangjaiknál fogva azon szók seregébe tartoznak, melyek valami gömbölyüt, dudorút, puffadtat jelentenek. V. ö. PO, gyökelem. Rokonítható a franczia-német *Bagage* szóval is, melynek törzse a régi franczia *bague* és svéd *bagg* úgynevezett ruhatáskát (Mantelsack) jelent; ide sorozható a német *Pack* szó is. A *gy* hang kettőztetésével *poggyász*, csak tájdivaton alapszik, mit régiesen *podgyász*-nak is írtak, mint *eggyet edgy*-nek.

POGYÁSZKA, (pogy-ász-ka) kicsiny. fn. tt. *pogyászká t*. Kis bugyorba takargatott holmi. *Po-*

gyászkáját kezében, boton vinni. Szedd öszve pogyászkádat, és takarodjál innen.

POGYÁSZKOCSI, (pogyász-kocsi) ösz. fn. Kocsi, melyen az utazók, hordozkodók holmijét, bugyorait, málháit, stb. viszik. *Hadsereget követő pogyászkocsik.*

POGYÁSZOS, (pogy-ász-os) mn. és fn. mint mn. tárgyesete : *pogyászos-t* v. —*at*; mint fn. tárgyesete : *pogyászos-t*, tb. —*ok*. Amiben pogyászt visznek; és aki pogyászt visz vagy hord. Öszvetételekben is használják : *pogyászoskocsi*, —*szekér*.

POGYÁSZSZEKÉR, (pogyász-szekér) l. POGYÁSZKOCSI.

POGYÁSZTARGONCZA, (pogyász-targoncza) ösz. fn. Targoncza, melyen poggyászféle holmit visznek, szállítanak.

POH, fn. tt. *poh-ot*, harm. szr. —*a*. A dobasz, felpuffadt alaku hasnak egyszerü nevezete, s épen oly természetutánzó, mint az arcz puffatag részét jelentő *pof*, *pofa*. Származékai : *pohók*, *pohos*, *pohosság*, *potroh*, és *pók*. Legközelebb rokonai : *pocz*, *poczos*, *poczok*, szanszkrit : *bah* (nő, vastagodik, honnan *bahusz*, vastag, pohos, görög *παχύς*), német *Bauch* stb.

POHALOM, PÓHALOM, puszta Békés m.; helyr. *Póhalm-on*, *Póhalom-ra*, —*ról*.

POHAMARA, PÓHAMARA, puszta a Nagy-Kunságban; helyr. *Póhamará-n*, —*ra*, —*ról*.

POHÁNKA, köznéven; másképen szintén köznéven : *hajdina*, *tatárka*, *hariska*, *borköles*. Eredetére nézve alkalmasint am. *pogánka*, s megvan a szláv nyelvekben is. Növénytani néven : *pohánkaczikszár*. (Polygonum fagopyrum). L. HAJDINA.

POHÁNKACZIKSZÁR, (pohánka-czik-szár) ösz. fn. Növénytani néven am. hajdina; l. HAJDINA.

POHÁNKAKÁSA, (pohánka-kása) [l. HAJDINAKÁSA.

POHÁR, fn. tt. *pohar-at*, harm. szr. —*a*. Legszélesb ért. különféle anyagu, és alaku edény, melynek közvetlen rendeltetése, hogy igyunk belőle; különböztetésül a palaczk, korsó, kancsó, kulacs, s más ily nemü edényektől, melyek tulajdonkép italtartók, ámbár közvetlenül inni is lehet belőlök. *Üveg, arany, ezüst, czin, bádog, fa pohár. Hengerded, hasas, füles, nyakas, talpas pohár. Gyüszüpohár, kupiczapohár. Itczés, messzelyes, félmesszelyes pohár. Seres, boros, kávés, pálinkás pohár.* Különösen, üvegből fújt ilyetén edény. *Fehér, zöld, vörös, tarka, virágos, csíkos pohár. Metszett, kristály pohár.* Különféle czéljaira nézve : *ivópohár*, *mosdópohár*, *virágpohár*. *Könnyü pohár mellett vitézkedni.* (Km.). *Egy két pohár borban sok jó barát lakik.* (Km.). *Teli pohár üres tanács.* (Km.). Vagy : *A teli pohárnak tanácsán ne indúlj. Itt a pohár, itt a bor, vigasztal ez mindenkor.* (Kisfaludy K.). *Ez a pohár bujdosik, éljen a barátság.* (Bordal). Átv. ért. ital, áldomás. *Barátság, fájdalom, szerelem pohara. Hol poharak csúsznak, titkok sikamlanak. Rá-köszönteni valakire a poharat. Békepohár*, melynél a haragosak kibékülnek. *Czoki pohár*, tréfásan az elbucsuzó egészségére elköltött ital, vagy adott lakoma. *Bolhapohár* am. álomszerző ital (Sándor I.). *Ukkon pohár* régibb oklevelekben áldomásozó pohár; (*ugho-khu*) a mongolban am. inni s ‚ughon' am. ivó). *Társpohár*, melyet az ad, ki valamely társulatba, czéhbe, czimboraságba tagul belép, különösen a mesterlegényeknél a legénynyé szabadúlt inas. *Nem tanácsos ellenséggel társpoharat inni.* (Km.). Túl a Dunán, hol az üvegpohár neve németesen : *klázli*, a bögrét nevezik pohárnak.

Egyezik vele közelebb a régi felső német *pehhar*, szláv *pehár*, *pohár*, román *peharu*, s rokon hozzá az általános német *Becher*, régi szász *biker*, svéd *bägare*, latin *poculum*, görög *βανκάλιον*, *βίκος*, franczia *bocal* stb. Alapját valamennyinek talán az *ivás*, *ital* fogalma (latinul : *poto*, *potio*) teszi, melynek gyökhangja a görög, latin, szláv stb. és magyar nyelvekben közös, épen úgy, mint az *evésre* vonatkozó szóké. V. ö. PITI. A magyarból elemezve hangváltozati, és előtéti hasonlatnál fogva *pohár* lehet am. *ivár*, *ihár*, *pivár*, *pihár*, *pohár*; így módosúl az *i* részint *p* előtét által ezekben : *iti piti*, *ityók pityók*, részint mély hangu szókban *o*-val váltakozva, *gyilk gyolk*, *csima csoma*, *csimbók csombók*, *ih juh*, *ig jog*, *sivó sovány silány*, stb. Az *ár* képző oly magyaros benne, mint a *sugár*, *kosár*, *bogár*, *agár*, *madár*, *hinár*, *hajcsár* stb. szókban.

POHARACSKA, (pohár-acs-ka) l. POHÁRKA.

POHÁRALAKÚ v. —ALAKU, (pohár-alakú) ösz. mn. Minek olyan alakja van, mint a poháré. Különösen a növénytanban olyan csésze, bokréta, vagy lepel, mely egy csonka, felfordított karima nélküli kúpot ábrázol. (Gönczy P.).

POHARAS, (pohár-as) mn. tt. *poharas-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Pohárral ellátott, vagy amiben poharat tartanak. *Poharas tálcza, szekrény.*

POHARAZ, (pohar-az) önh. m. *poharaz-tam*, —*tál*, —*ott*, par. —*z*. Pohárból iddogál. *Jó barátival együtt poharaz.*

POHARAZÁS, (pohar-az-ás) fn. tt. *poharazás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Pohárból iddogálás.

POHÁRGALÓCZA, (pohár-galócza) ösz. fn. Erdőkben tenyésző gombafaj a galóczák neméből; tönkje bördős, minden második lemeze tönkre futó, kalapja tölcséres, honnan a neve is. (Agaricus cyathiformis.)

POHÁRKA, (pohár-ka) kicsiny. fn. tt. *pohárká-t*. Kis pohár. *A csemegebort pohárkából inni. Égettborból egy pohárkával felhajtani.* Dunán túl : *kupicza*.

POHÁRKÉPÜ v. —KÉPÜ, (pohár-képü) l. POHÁRALAKÚ.

POHÁRKÖSZÖNTÉS, (pohár-köszöntés) ösz. fn. Társas lakomázás közben divatos szokás, midőn valaki borral tölt poharat emelve, s más valakinek valamely jeles tulajdonságát vagy tettét megemlítve,

azt ennek egészségére, s hosszu boldog életére (azaz neki egészséget s hosszu boldog életet kivánva) kiiszsza, és a lakmározókat hasonló kiivásra felszólítja.

POHÁRNOK, (pohár-nok) fn. tt. *pohárnok-ot*, harm. szr. —*a* v. —*ja*. Általán asztali szolga, ki az italokról gondoskodik, s azokat poharakba töltögeti. A fejedelmi udvaroknál ilyetén udvari tiszt. *Királyi pohárnok*. „Perényi Mihály Zemplin vármegyei főispán és király Ő felsége pohárnokja.“ Levél 1552-ből. (Szalay Ágoston 400 m. l.).

POHÁRNOKMESTER, (pohárnok-mester) ösz. fn. A fejedelmi udvaroknál főrangu személy, a pohárnokok főnöke, ki e czimet méltóság gyanánt viseli. *Magyar királyi pohárnokmester* v. *főpohárnok*. (Pincernarum regalium magister).

POHÁRNOKSÁG, (pohár-nok-ság) fn. tt. *pohárnokság-ot*. Pohárnoki szolgálat, vagy hivatal, vagy udvari főméltóság.

POHÁRSZÉK, (pohár-szék) ösz. fn. Polczos szekrény, különösen az ebédlő terem bútora, melyben az italnak való edényeket, palaczkokat, poharakat tartják.

POHASZT, (poh-asz-t) áth. m. *pohaszt-ott*, htn. —*ni* v. —*ani*, par. *pohaszsz*. Pohossá tesz; pohval ellát, fölkészít.

POHASZTÁS, (poh-asz-t-ás) fn. tt. *pohasztás-t*, tb. —*ok*, harm. sz. r. —*a*. Pohossá tevés; pohval fölkészítés.

POHÍT, (poh-ít) áth. m. *pohít-ott*, htn. —*ni* v. —*ani*, par. —*s*. L. POHASZT.

POHÓK, (poh-ók) mn. tt. *pohók-ot*. Kinek nagy poha, azaz, kidudorodott hasa van, potrohos, pohos. Alkatra hasonlók hozzá: *pofók, monyók, szemők*. V. ö. POH.

POHOS, (poh-os) mn. tt. *pohos-t* v. —*at*, tb. —*ak*. L. POHÓK.

POHOSSÁG, (poh-os-ság) fn. tt. *pohosság-ot*, harm. szr. —*a*. Dobasz, nagy hasu állapot, vagy tulajdonság. *Pohossága miatt alig bir járni. Nyavalyában elvesztette pohosságát*. V. ö. POH.

POJÁNA, faluk Bihar és Zaránd m.; helyr. *Pojáná-ra*, —*n*, —*ról*.

PÓJIKA, (bálikó?) fn. tt. *pójiká-t*. Csomós kinövés, buzogány a káka tetején, máskép: *páka, baka, bálikó, bákány*. Eléjön Szabó Dávidnál. Rokon azon hasonló gyökü szókhoz, melyek alapértelme dudorodás, gömbölyüség, milyenek: *pocz, poh, ponk, pota, boly, bogy, bog* stb. Dankovszky szerént a cseh nyelvben *pjka* am. dsida, a német Pike; maga a német *Pike* v. *Picke* hasonlít a magyar *bök* szóhoz.

POJNICZA, falu Kővár vid.; helyr. *Pojniczára*, —*n*, —*ról*.

POJNIK, mváros Zólyom m.; helyr. *Pojnik-ra*, —*on*, —*ról*.

POK v. szokottabban PÓK (1), fn. tt. *pok-ot*, harm. szr. —*ja*. 1) Cseszleféle kis gömbölyü, a pókhoz némileg hasonló bogár, mely száraz nyárban a legelőfüveket lepi meg, s a marhának ártalmas. 2) A szegnek gömbölyü feje, boga. 3) A lovak körmei fölött támadni szokott kóros kinövés, csomó, máskép: *inpók, h* előhanggal túl a Dunán, *hinpók*. 3). L. külön: PÓK.

Mindenik értelemben azon rokonhangu szókhoz sorozható, melyek valami gömbölyüt, csomósat jelentenek; s rokon vele: *bog*. V. ö. PO, gyökelem.

PÓK, (poh-ók) fn. tt. *pók-ot*, harm. szr. —*ja*. Köz ismeretü, sajátságos bogárnem; legtöbb fajainak nyolcz lába, nyolcz szeme, két falámja, s fogacskákkal ellátott négy állkapcsa van. Csudálatos müvök a finom szálakból szövött pókháló, melylyel legyeket, szúnyogokat, darázsokat, stb. fognak. *Házi pók*, mely házakban, kamarákban, csürökben lakik. *Keresztes pók*, szabadban szeret tanyázni, s nevét a hátán levő fehér keresztvonástól kapta. *Madarászpók*, mindenek közt legnagyobb, mely a kis kolibrikat elfogja, s megöli. *Vízi pók*, hasonló a poloskához, szine sötétvörös. *Kaszás pók*, igen hosszu lábakkal, stb.

E bogárnak neve hasonló azon szókhoz, melyek gömbölyüt, dudorút jelentenek, ú. m. *poh, pohók, pohos, pocz, poczok*, stb. Valószinü, hogy azt a magyar testének csomódad, pohos alakjáról nevezte el, miért az aránylag vékony lábu, és poczos embert a népnyelv gúnyosan pókhoz hasonlítja. Egyezik vele a szláv *pank, pajonk, pavúk*, s a testnek dudoru részét jelentő német *Bauch*.

POKA, fn. tt. *poká-t*. A székelyeknél am. pólya, különösen, a csecsemőket takaró pelenkaféle ruha, rongy, honnan, *pokálni*, am. pólyálni. Alapértelemre és gyökhangokra rokon a *pólya, bula, bulál, patyóka, patyókál*, továbbá a *pokla, poklos* szókhoz, mennyiben burkolásra, betakarásra vonatkoznak. Kriza Jánosnál hosszu ó-val: *póka*.

PÓKA, (1) fn. tt. *póká-t*. L. PULYKA.

PÓKA, (2), A székelyeknél Kriza J. szerént am. pólya; a Tájszótárban rövid *o*-val: *poka*, Gyarmathinál is *pokál* mint ige. Baranyában: vakszem, halánték. Utóbbi értelemben azon rokon gyökhangu szók közé sorozható, melyek dudorodásra vonatkoznak. Hasonló hozzá a dudoru csontot jelentő *boka*. Az első értelemben lehet *bulóka* is.

PÓKA, (3), erd. falu Torda m.; helyr. *Póká-ra*, —*n*, —*ról*.

PÓKAFA, falu Szala m.; helyr. —*fá-ra* —*n*, —*ról*.

PÓKAFALVA, erd. f. A. Fehér m.; helyr. —*falvá-ra*, —*n*, —*ról*.

PÓKAKAKAS, (póka-kakas) ösz. fn. l. PULYKAGUNÁR.

PÓKAKÉPŰ, (póka-képü) ösz. mn. Vörös, rezes ábrázatu, milyen a pulyka feje.

PÓKA-KERESZTÚR, erd. f. Torda m.; helyr. —*Keresztúr-ba*, —*ban*, —*ból*.

POKÁL, (1), Gyarmathynál am. pólál; lásd: PÓKÁL.

POKÁL, (2), fn. tt. *pokál-t*, tb. —*ak*, harm. sz. r. —*ja*. Nagyobbféle díszpohár, máskép: *serleg, billi-*

kom. A német *Pokal* szóval együtt közvetlenül a franczia *bocal*-ból, ez pedig hihetőleg a latin *poculum* vagy némelyek szerént a görög *βανκάλιον*-ból eredett. (*Billikom* is hihetőleg am. poculum, azonban figyelmet érdemel a persa *buluk* is).

PÓKÁL, (póka-al) áth. m. *pókál-t.* A székelyeknél am. pólál, pólyáz (bulókál?) *Bepókálni a gyermeket.* V. ö. PÓKA, (2).

PÓKÁLÁS, (póka-al-ás) fn. tt. *pókálás-t*, tb. *—ok*, harm. sz. r. *—a.* Pólyába takargatás. V. ö. PÓKÁL.

PÓKATELEK, puszta Pozsony m.; helyr. *—telek-re, —én, —ről.*

PÓKÁZ, (póka-az) áth. m. *pókáz-tam, —tál, —ott*, par. *—z.* Tréfásan am. jól megvereget, megkókál, megagyal valakit, agybafőbe ver. Értelménél fogva vagy *kókál* szóból módosult, vagy pedig viszonyban áll a Baranyában divatos, és halántékot jelentő *póka* névvel; V. ö. PÓKA, (2).

PÓKHÁLÓ, (pók-háló) ösz. fn. Finom szálakból álló szövet, melyet a pók készít. *Pókhálóba akadt légy, szúnyog, darázs.* Átv. értelemben az igen ritka silány, vékony, gyönge fonalakból álló szövetet a pókhálóhoz szokás hasonlítani. *Olyan, mint a pókháló.*

PÓKHÁLÓS, (pók-hálós) ösz. mn. Pókhálóval belepett, befont. *Pókhálós falak, szögletek, bokrok, növények.* Átv. *pókhálós szemek*, am. homályosak, álmosak, megtört fényüek, milyek a haldoklókéi. A növénytanban egymáson keresztül-kasul álló, pókhálóhoz hasonló finom szálakból alakult, szösszel borított szerv, milyen például a *pókhálós bojtorján* (lappa tomentosa) fészke. (Gönczy P.).

PÓKHÁLÓSAN, (pók-hálósan) ih. Pókhálóval befonva, belepve.

PÓKHÁLÓSODIK, (pók-hálósodik) ösz. k. m. *pókhálósod-tam, —tál, —ott.* Belepi a pókháló; pókháló tapad reá. *Az elhagyott, nem tisztogatott ház falai, szögletei bepókhálósodnak.* Átv. pókhálósodik a szem, midőn elhomályosodik, különösen a haldoklóknál.

PÓKHÁLÓZ, (pók-hálóz) ösz. áth. Pókhálóval befon; pókhálót akaszt vagy akgat reá.

PÓKKÉR, (pók-kér) ösz. fn. Azon átlátszó, finom, vékony hálóféle hártya, mely az agyvelőt közvetlenül takarja. (Tunica arachnoides).

POKLA, (pok-ol-a azaz pók-a-al ó?) fn. tt. *poklá-t.* Az ellő állatoknál ugyanaz, mi a szülő nőszemélyeknél az úgynevezett *más. A tehén megette a poklát.* Néhutt: *burok*, Biharban: *bürög.* l. ezt. V. ö. BUROK.

Mivel mint érintők, több vidéken az úgynevezett poklát *burok*-nak is mondják, továbbá, mert a szoros értelmü pokla is holmi bürökféle hártyákból, rongyokból áll: ennélfogva rokon a székelyeknél divatos, és pólyát jelentő *póka* v. *poka* szóhoz, s mint alakja mutatja, hihetőleg a tájdivatos *pókál* (= bulál, bulókál, pólyál, burogat) igének módosult részesülője: *pokoló, pokló, pokla*, miért személyragozva: *poklám, poklád, poklája*, olyan, mint az elavult *bogol, kajol* v. *kajlik, szegel, szugol* igékből: *bogla, kajla, szegle, szugla*, igy alakult a *tok* gyökből, s *tokol* törzsből, *toklász*, a gabonaszemnek burka. Tudnivaló, hogy a kárhozottak helyét jelentő *pokol* nem tartozik ide, hanem talán a testet meglepő, betakaró *pokol* (nyavalya), melyből *poklos, poklosság* származtak. V. ö. POKLOS, (1), POKOLVAR.

POKLISA, erd. f. Hunyad m.; helyr. *Poklisára, —n, —ról.*

POKLONDFALVA, erd. f. Csík sz. helyr. *—falvá-ra, —n, —ról.*

POKLOS, (1), (pok-ol-os) mn. tt. *—t* v. *—at*, tb. *—ak.* Kinek testét az úgynevezett poklosság belepte. *Poklos kórok. Idvezitőnk sok poklost meggyógyított.* „Ez jámbor asszony az kórokon, legjonkább az poklosokon igön könyörül vala.“ Góry-cod. V. ö. POKLOSSÁG.

POKLOS, (2), erd. f. Alsó-Fehér m.; helyr. *Poklos-ra, —on, —ról.*

POKLOSBETEG, (poklos-beteg) ösz. mn. L. POKLOS.

POKLOSI, faluk Somogy m.; helyr. *Poklosi-ba, —ban, —ból.*

POKLOSÍT, (pok-ol-os-ít) áth. m. *poklosít-ott*, par. *—s*, htn. *—ni* v. *—ani.* Eszközli, hogy valaki poklossá legyen, poklosságot okoz. V. ö. POKLOSSÁG.

POKLOSODIK, (pok-ol-os-od-ik) k. m. *poklosod-tam, —tál, —ott.* Testét azon fakadások, rühes, koszos, hártyák lepik be, melyeket poklosságnak nevezünk. V. ö. POKLOSSÁG.

POKLOSSÁG, (pok-ol-os-ság) fn. tt. *poklosságot*, harm. szr. *—a.* Hajdan, kivált a keleti tartományokban, nevezetesen a zsidóknál uralkodott bőrbetegség, mely koszféle hártyával az egész testet belepte. (Lepra). Molnár Albertnél, *pokolvar*, mely azonban ma egyébnemü tüzes kifakadást, bőrbetegséget jelent. Ez öszveállított két szóból világosan kitünik, hogy a *lepra* neve hajdan *pokol* volt, honnan a *poklos, poklosság* származékok, s a pokol és poklosság között oly különbségi viszony létezik, mint p. a *rüh* és *rühesség, kosz* és *koszosság, keh* és *kehesség*, stb. között. Azon alapértelemnél fogva, hogy a pokolféle betegség a testet belepi, s mintegy beburkolja, úgy látszik, egy gyökü, és rokon jelentésü a *póka* és *pokla* szókkal. Azonban, minthogy a pokolvar némileg az üszöghöz hasonló, miért latinul *carbunculus*, németül *Brandbeule*, továbbá, minthogy Molnár A. szerint pokolvar és poklosság egy értelemben vétetnek, az sem valószinütlen, hogy a poklosság az égető pokol tüzétől átvett jelentésü kifejezés.

POKLOSÚL, POKLOSUL, (pokol-os-úl) önh. m. *poklosúl-t.* L. POKLOSODIK.

POKLOSTELEK, falu Bihar m.; helyr. —*telek-re*, —*én*, —*ről*.

POKLOSTELKE, erd. f. Doboka m.; helyr. —*telké-re*, —*n*, —*ről*.

POKLÚL, (pokol-úl) ih. Pokol módra, gonoszúl (Molnár A.). L. POKOL alatt is.

POKLYA, l. POKLA.

POKOL, (1), fn. tt. *pokl-ot*, harm. szr. —*a*. A székelyeknél maiglan divatozó értelemben am. pokolvar, mérges kelés, ölőfene, máskép : *pokolszökés*. Molnár A. szerint jelent bélpoklosságot is, honnan a *poklos*, *poklosság* származékok; l. itt alább POKOL, (2).

POKOL, (2), fn. tt. *pokl-ot*, harm. szr. —*a*. 1) Keresztény hittani ért. túlvilági hely, illetőleg állapot, melyben a mennyei biró által kárhozatra ítélt gonoszok az Isten szemléletétől megfosztva mindörökké szenvednek, kinlódnak, honnan, a szentirás szavai szerint, nincs menekülés, nincs megváltás. *Pokolból nincs szabadulás.* (Km.). *Tágas út a pokol útja.* (Km.). *Tágas a pokol útja.* (Km.). *Mindenünnen visz út a pokolba.* (Km.). *Pokolban kotlották, világra költötték.* (Km.). *Pokolban is megesik egyszer a vásár*, vagy *az ünnep* (km.) azaz mindenkire mosolyog egyszer a szerencse. *Pokolba sem veszik be* (km.), azaz fogatlan, mert ott „fogak csikorgatása“ leszen. A katholika egyház tanítása szerint különbözik tőle a *purgatorium*, mely *pokol tornáczának* is neveztetik, hol a megholtak lelkei csak ideiglen szenvednek, mig bűneikért, melyek örök kárhozatot nem érdemlenek, az Isten igazságának eleget nem tettek. 2) Elterjedt, köz képes fogalom szerint, túlvilági hely, hol a kárhozottak lelkeit az ördögök kinozzák, gyötrik, különösen örök tűzben égetik. Innen a pokol a testi lelki kinok netovábbját jelenti. Már a régi Halotti beszédben is eléjön : „És szabadócsa v. szabadóha (irva : *zoboducha*) őt ördöng ildetvitől és pokol (irva : *pucul*) kinzatvjától.“ Közönséges szólásmódok : *Ég, mint a pokol. Életem valóságos pokol. Menj pokolba. Pokol vegyen be. Pokolravaló gazember. Igyál torok, nincs pokol. Pokol országából való. Pokol gyehennája. A torok kis pokol. Pokol a béle.* Régiesen annyi is mint rosz, gonosz. *Pokol hír.* (Kresznericsnél). „Mi sem nekik sem egyebeknek pokol példát nem akarunk adnia (így), hanem úgy szolgálnia mint jámborok. Levél 1542-ből (Szalay Ágoston 400 m. l.). Innen *poklúl* am. gonoszúl. „Poklúl járának az szegény czigányok“ Intő ének 1550-ből. (Thaly K. gyüjt.). *Nincs poklabb a hazug embernél.* (Pesti meséi).

Egyeznek vele a szláv nyelvekben : *poklo*, *piekło*, *peklo* stb. talán *pecsjem* (= sütök), különösen orosz *peka*, lengyel *pieçe* szóktól; a német *backen* törzse (back) is egyezik a ‚pokol‘ *pok* törzsével. Figyelmet érdemel a malaji nyelvben *pukol*, mely am. üt, kínoz, vagy ütés, kinzás.

POKOL, (3), falu Vas m.; helyr. *Pokol-ba*, —*ban*, —*ból*.

POKOLA, falu Bihar m.; helyr. *Pokolá-ra*, —*n*, —*ról*.

POKOLBELI, (pokol-beli) ösz. mn. Pokolban lakó, ott levő; ahhoz hasonló. *Pokolbeli sátán, ördög. Pokolbeli kínok.*

POKOLBIRÓ, (pokol-biró) ösz. fn. A régi hellenek, és rómaiak mythosza szerint három személy (Minos, Aeacus és Rhadamathus), kik a megholtak lelkeit biróképen ítélték, és vagy pokolba vagy elysiumba utasították.

POKOLBOGÁR, (pokol-bogár) ösz. fn. Fonaldad kis bogár éjszaki Svédországban, melynek csípése igen nagy kinokat okoz. (Furia infernalis.)

POKOLFAJ, POKOLFAJZAT, (pokol-faj v. —fajzat) ösz. fn. Átv. ért. istentelen gonosz, ki a pokolbeli ördöghöz hasonló, ördög ágyából szakadt.

POKOLFENÉK, (pokol-fenék) ösz. fn. Képes kifejezéssel am. a pokolnak legmélyebb része; mélységes pokol, mint a legnagyobb kínok tanyája.

POKOLFOLYAM, (pokol-folyam) ösz. fn. A régiek mythosza szerint túlvilági folyam, melyen a holtak árnyékait Charon nevü hajós átszállította. (Styx.)

POKOLGÉP, (pokol-gép) ösz. fn. Öldöklő gépezet, mely lőporral megtöltetvén, egyszerre több nyilásokon szórja magából a gyilkos golyókat és egyéb szereket.

POKOLISTEN, (pokol-isten) ösz. fn. A régi hellenek és rómaiak alvilági istene. (Pluto).

POKOLKÍN, (pokol-kín) ösz. fn. Kín, melyet a pokolra kárhozott gonoszok szenvednek. Átv. ért. igen gyötrő, égető kín. *Pokolkínokat kellett kiállanom.*

POKOLKŐ, (pokol-kő) ösz. fn. Égető szer a sebészeknél, t. i. választóvízben (salétromsavban) feloldott ezüst (salétromsavas ezüstélegoldat), melyet sebészi czélra porczellán csészében megolvasztanak addig, míg felületén többé nem habzik, mire azután orrmákba öntik, s ezekből vékony tollvastagsággal biró rudacskákként kerülnek ki. Ha ezzel bizonyos testrészeket (a testen támadt némely kinövéseket, vad húst stb.) bedörzsölnek, azok azonnal fejér szint vevén fel elhalnak. Ha valamely részt világosság ér, ez kevés időre megfeketedik.

POKOLL, puszta Abauj m.; helyr. *Pokoll-ba*, —*ban*, —*ból*.

POKOLPOZDORJA, (pokol-pozdorja) ösz. fn. Átv. ért. Istentől elrugaszkodott semmirekellő gonosz, akasztófa czimere, ki megérdemli, hogy pozdorja gyanánt a pokolban égjen.

POKOLRAVALÓ, (pokolra-való) ösz. mn. és fn. A szidó kifejezések egyike, s am. javithatatlan gonosz, átkozott, ki megérdemli, hogy pokolba jusson.

POKOLSZÖKÉS, (pokol-szökés) l. POKOLVAR.

POKOLTOROK, (pokol-torok) ösz. fn. Képes kifejezéssel, azon nyilás, mely a pokolba vezet, vagy az egész pokolnak öble.

POKOLTŰZ, (pokol-tűz) ösz. fn. Tűz, (akár tulajdon, akár képes értelemben), mely a pokolban ég. *Pokoltüzre kárhoztatott gonoszok.* Átv. igen nagyon fütő, égető tűz.

POKOLVAR, (pokol-var) ösz. fn. Veszélyes nemü mérges, tüzes kelés, kemény daganat az emberi testen, máskép : *ölőfene, pokolszökés.* (Carbunculus.)

POKOLVARAS, (pokol-varas) ösz. fn. Kinek testén pokolvar van, pokolvartól lepett. *Pokolvaras kórok.*

POKOLVARFŰ, (pokol-var-fü) l. POKOLVARLIBATOPP.

POKOLVARLIBATOPP, (pokol-var-liba-topp) ösz. fn. Növényfaj a libatoppok neméből; levelei szívformák, szögletesek, hat—tíz nagy fogakra kikanyargatva; fürtei elágazók, leveletlenek. Ha a parej közé szedik, s a sertéseknek és teheneknek adják, azok tőle megdöglenek. (Chenopodium hybridum.). Köznépi nyelven : *pokolvarfü.*

PÓKOS, (pók-os) mn. tt. *pókos-t* v. —*at*, tb. —*ak.* 1) Ahol vagy amin pók nevü bogarak tanyáznak. *Pókos kamara, szugoly.* 2) Amin pók nevü csomó, kinövés van. *Pókos lábu ló.* Máskép : *inpókos, hinpókos.* V. ö. PÓK.

PÓKOSAN, (pók-os-an) ih. Pókos állapotban. Pók nevü kinövéssel. V. ö. PÓKOS.

POKRESZELŐ, (pok-reszelő) ösz. fn. Lakatosok, kovácsok reszelője, melylyel a csavaros szeg fejét vágják be. E szóban a *pok* gömbölyüféle csomót jelent, s egy értelmü a ló lábán támadni szokott *pok* v. *pók*, továbbá a *boka* nevü csomóval. V. ö. POK és BOG.

POKRÓCZ, fn. tt. *pokrócz-ot*, harm. szr. —*a* v. —*cza.* 1) Szoros ért. goromba szőrből kötött, vagy szött, vagy csapóban kallott bozontos, gubanczos posztóféle kelme. *Lóterítő pokrócz. Goromba, mint a pokrócz.* 2) Szélesb ért. hasonlónemü szövet más finomabb anyagnak, pl. gyapjunak, selyemnek kóczczából. *Gyapju pokrócz, selyem pokrócz. Ágyterítő pokrócz. Addig nyujtózzál meddig a pokrócz ér.* (Km.). *Rövidebb a pokrócz mint az ágy.* (Km.). *Alá terítették a vizes pokróczot* (km.), mint az alvajáró ágya elé szokták, hogy kórálmából fölébredjen s másokat se ijeszszen.

Ha e szóban alapfogalmul a takarást, burkolást veszszük; úgy gyöke *pok* azon szók osztályába tartozik, melyek burkot, pólyát jelentenek, milyenek a székely *póka* v. *poka*, *pokla.* Elemezve volna : *poklócz*, a *pokol* v. *pókál* (burkol, takar) törzsöktől, honnan lett : *pokoló, pokló*, végre a kicsinző, és olcsárló *ocz* képzővel *poklócz*, mint : *vadócz, abajdócz, darócz, martalócz.* Egyébiránt Gyarmathi szerént csehül *pokliczka* (l-hanggal) és *pokrovecz*, szerbül : *pokrovacz*, oroszul : *pokrov, pokrivalo* stb.

POKRÓCZCSINÁLÓ, (pokrócz-csináló) ösz. fn. Csapó, ki pokróczokat kall, csinál.

POKRÓCZOS, (pokrócz-os) mn. tt. *pokróczos-t* v. —*at*, tb. —*ak.* Pokróczczal ellátott, betakart, megrakott. *Pokróczos lovak; pokróczos bolt.* Mint fn. tárgyesete : *pokróczos-t*, többese —*ok*, s jelent pokróczcsinálót. Átv. ért. mondják durva, goromba magaviseletü, nyers modoru emberről.

PÓKSZÖVET, (pók-szövet) ösz. fn. L. PÓKHÁLÓ. Néha am. patyolat.

POKUD, puszta Tolna m.; helyr. —*Pokud-ra*, —*on*, —*ról.*

POLA, falu Szala m.; helyr. *Polá-ra*, —*n*, —*ról.*

PÓLA, (1); (pól-a) l. PÓLYA.

PÓLA, (2), női kn. tt. *Pólá-t.* L. POLCSI.

PÓLAFŰ, (póla-fü) l. PÓLÉTARORJA.

PÓLAJ, fn. tt. *pólaj-t*, tb. —*ok*, l. PÓLÉ.

POLÁK, l. POLYÁK.

PÓLÁL, (pól-a-al) áth. m. *pólál-t.* L. PÓLYÁZ.

POLANICZ, falu Vas m.; helyr. *Polanicz-on*, —*ra*, —*ról.*

POLÁNY, falu Somogy, MAGYAR—, NÉMET—, Veszprém, SORKI—, Vas m.; helyr. *Polány-ba*, —*ban*, —*ból.*

PÓLÁZ, l. PÓLYÁZ.

POLCSA, fn. tt. *polcsá-t.* A háromhímesek seregéből és háromanyások rendjéből való növénynem; csészéje öt levelü; bokrétája öt szirmu, szirmai aprók, tojásdadok; tokja egy rekeszü, három kopácsu, sok magvu. (Polycarpon.)

POLCSI, női, kicsiny. kn. tt. *Polcsi-t*, tb. —*k.* Máskép : *Póli, Pólika*, Apollonia. V. ö. APÁLIN.

POLCZ, fn. tt. *polcz-ot*, harm. szr. —*a.* 1) Fekirányos helyzetben az épület falára akasztott, vagy szegezett deszkamü, mely arra való, hogy holmit rá rakjanak, milyen a konyhai polcz, melyen edényeket tartanak. 2) Hasonló czélból csinált emelvény, fokozat, pl. polcz az iróasztalon, szekrényben, melyre a könyveket, s holmiket állítják; polcz a kemencze mellett, mely máskép : *pólczik, póczik.* 3) Átv. erkölcsi, vagy polgári fokozat, bizonyos magasságu rang. *Felkapott a polczra. Mindegyik nagyobb polczra sohajtozik. Nem ásítok magas polczra. Nem tetszik neki az alsó polcz.*

Egyezik vele a német *Pult* v. *Pulpet*, melyek Adelung szerént a latin *pulpitum*-ból származtak. Dankovszky szerént román és szláv nyelven : *policz, policza.*

POLCZÁCSOLAT, (polcz-ácsolat) ösz. fn. Általán, polcz gyanánt szolgáló ácsmunka; különösen, a bányákban, aknákban azon gerendák, melyek a boltozatoknak támaszul, tartalékul, s mintegy polczul szolgálnak.

POLCZCZÖLÖP, (polcz-czölöp) ösz. fn. Polczul szolgáló czölöp, p. a bányákban, vagy a hidak alatt.

POLCZOL, (polcz-ol) áth. m. *polczol-t*. Polczczal ellát. *Polczolni a konyhát*. Továbbá, támaszféle czölöpöt állít. *Polczolni a bányák, aknák boltozatait*. V. ö. POLCZ.

POLCZOLÁS, (polcz-ol-ás) fn. tt. *polczolás-t*, tb. —*ok*, harm. sz. r. —*a*. Cselekvés midőn vki polczol.

POLCZOLAT, (polcz-ol-at) fn. tt. *polczolat-ot*, harm. sz. r. —*ja*. Polczolt valami, polczmű.

POLCZPALLÓ, (polcz-palló) ösz. fn. Czölöpökre, duczokra rakott palló, mely a járókelőknek polczul szolgál.

PÓLÉ, fn. tt. *pólé-t*, tb. —*k*. Növényfaj köznéve a tarorják neméből; szára heverő; levelei láncsások, tompák, csipkések, szegettszélűk, nyeletlenek; virággombjai gömbölyűdedek, kocsányosak; máskép szintén köznyelven : *hegyi pólé*, Páriz-Pápainál : *csombor, putnokfű*, növénytani névvel : *pólé tarorja*. (Teucrium polium.). Van *vízi pólé* is; lásd : PÓLÉSZIGORÁLL. A dán és német *Poley*, ángol *poly*, cseh *poleg*, olasz *puleggio* szókkal együtt a latin *pulagium* szóból, ez pedig *pulex* (= bolha) szóból származott, mivel már a régiek a balha ellen használták. (Adelung).

PÓLÉJ, fn. tt. *póléj-t*, tb. —*ok*. L. PÓLÉ.

PÓLÉSZIGORÁLL, (pólé-szigoráll) ösz. fn. Növényfaj a szigorállak neméből, virágai oldalfürtökben a levéltövekről; nyesetlen levelei láncsások, vagy tojásdadok, hegyesek, alig fürészesek; virága színe sötétkékkel erezett világos kék. (Veronica anagallis). Terem vizenyös helyeken, honnan köz néven : *vízi pólé*-nak hívják; szintén *vízi pólé* a köz neve a *derécze pólé* (veronica beccabunga) növénytani nevü fajnak is, mely hasonlókép források, patakok és mocsárokban tenyészik.

PÓLÉTARORJA, (pólé-tarorja) ösz. fn. lásd : PÓLÉ.

POLGÁR, (1), fn. tt. *polgár-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a* v. —*ja*. Köznépiesen : *pógár*. 1) Legszélesb ért. minden ember, ki bizonyos államnak, vagy is, közigazgatás alatt egyesült társodalomnak tagja, különböztetésül a vad állapotban egymástól függetlenül élő emberektől. Ez értelemben az úr, és jobbágy, a nemes és paraszt, a pap és a katona az illető országnak, hazának polgárai. 2) Szükebb ért. akármily városnak lakosa. *Szabad városok, mezővárosok polgárai*. 3) Még szükebb ért. különös szabadalmakkal, és kiváltságokkal felruházott város lakosa, ki az illető testületnek tagjává be van avatva, s bizonyos szabadalmakkal él. Ilyenek voltak a régi magyar alkotmány rendszerében a szabad kir. városok polgárai. 4) Túl a Dunán *polgárok*- v. *pógárok*-nak nevezik magukat a parasztemberek. *Én csak szegény pógár ember vagyok*. Továbbá több vidéken, különösen Mátyusföldön, s a tiszai vidékeken am. kisbiró, vagy is az öregbiró segéde, és parancsai végrehajtója.

A magyar ‚polgár', a német *Bürger*-ből jött át nyelvünkbe és itt már századok óta honos. A magyar hangokhoz közelebb svédül : *borgare*, illírül : *purgar*, és románul : *porgario*. Szabó Elek szerént Hindostánban az elüljáró, *poltigár* nevet visel (Tájszótár). Régibb magyar iratokban eléjön *palogár* alakban is.

POLGÁR, (2), mváros Szabolcs m.; helyr. *Polgár-ra*, —*on*, —*ról*.

POLGÁRASSZONY, (polgár-asszony) ösz. fn. Polgárok osztályába tartozó asszony; máskép : polgárnő.

POLGÁRBARÁT, (polgár-barát) ösz. fn. Ki a polgári osztályt különösen kedveli, s annak tagjaival társalogni szeret; kinek a polgári intézmények tetszenek.

POLGÁRDI, falu Fehér, puszta Pest m.; helyr. *Polgárdi-ba*, —*ban*, —*ból*.

POLGÁRDIJ, (polgár-dij) ösz. fn. Dij, melyet valaki fizet, midőn valamely község, illetőleg város polgárai közé fölvétetik.

POLGÁREGYÉN, (polgár-egyén) ösz. fn. Egyén a polgári rendből vagy polgárok osztályából.

POLGÁREMBÉR, (polgár-embér) ösz. fn. A polgárok osztályából való ember. Ily öszvetételek : *úri ember, főember, nemesember, parasztember, gazdaember, mesterember*, stb. V. ö. POLGÁR.

POLGÁRERÉNY, (polgár-erény) ösz. fn. Erény, mely a polgári kötelességek teljesítésében áll, mely a haza boldogságát előmozdítani törekszik. Itt a polgár legszélesb értelemben vétetik. V. ö. POLGÁR.

POLGÁRESKÜ, (polgár-eskü) ösz. fn. Eskü, mely által a szorosb, vagy szélesb értelemben vett polgár fogadást teszen, hogy illető kötelességeit hiven teljesíteni fogja. V. ö. POLGÁR.

POLGÁRFI, (polgár-fi) ösz. fn. 1) L. POLGÁREMBER. 2) A ‚katona' szónak ellentéte.

POLGÁRHÁBORÚ v. —HÁBORU, (polgár-háború) ösz. fn. Belháború, mely valamely országban, álladalomban az egymással meghasonlott polgárok között dühöng.

POLGÁRHAD, (polgár-had) ösz. fn. Polgárokból álló s hadi módon szervezett nemzeti őrféle sereg; máskép : *polgárkatonaság*.

POLGÁRHARCZ, (polgár-harcz) l. POLGÁRHÁBORÚ.

POLGÁRHÁZ, (polgár-ház) ösz. fn. 1) Szorosb ért. vett polgárnak lakháza, különböztetésül más osztálybeliek, p. nemesek, parasztok házaitól. 2) Átv. polgári család. *Polgárházból származott ember. Polgárházból venni feleséget*.

POLGÁRHÖLGY, (polgár-hölgy) l. POLGÁRNŐ.

POLGÁRI, (polgár-i) mn. tt. *polgári-t*, tb. —*ak*. A mindenféle értelmü polgárok viszonyaira vonatkozó, azokat illető. 1) Városi lakosokra vonatkozó. *Polgári müveltség, életmód, foglalatosság, kötelesség*. 2) Mennyire a polgárok az egyházi és katonai osztályoktól különböznek. *Polgári rend, öltözet*

v. *viselet. Polgári házasság. Polgári tisztviselők, törvények. Polgári ünnep.* Széles értelemben az állam polgárait érdeklő. *Polgári jogok. „Akarjuk, hogy a polgári jogok teljes élvezetére nézve sem vallás, sem nemzetiség a hon polgárai között különbséget ne tegyen.“* Deák F. 1861-ben. V. ö. POLGÁR.

POLGÁRILAG, (polgár-i-lag) ih. Polgári módon; úgy, mint a polgároknál szokás. *Polgárilag élni, öltözködni.* V. ö. POLGÁR.

POLGÁRISÁG, (polgár-i-ság) fn. tt. *polgáriság-ot*, harm. szr. —*a*. Polgári mineműség, tulajdonság, mennyiben a müveltség bizonyos fokára vonatkozik.

POLGÁRISÍT, (polgár-i-s-ít) l. POLGÁRÍT.

POLGÁRISÚL, (polgár-i-s-úl) önh. m. *polgárisúl-t*. L. POLGÁROSODIK.

POLGÁRÍT, (polgár-ít) áth. m. *polgárít-ott*, par. —*s*, htn. —*ni* v. —*ani*. 1) A polgárok községének tagjává tesz valakit. 2) Átv. müveltebb erkölcsüvé, szokásuvá tesz.

POLGÁRÍTÁS, POLGÁRITÁS, (polgár-ít ás) fn. tt. *polgárítás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Cselekvés, mely által polgárítanak valakit. V. ö. POLGÁRÍT.

POLGÁRJOG, (polgár-jog) ösz. fn. 1) Azon jogok öszvege, melyek a szükebb értelemben vett polgárok osztályát illetik. *Valamely városban polgárjogot nyerni. Polgárjoggal megtisztelni valakit. Polgárjognál fogva bizonyos városban mesterséget üzni.* 2) Szélesb ért. mindazon jogok öszvege, melyekkel valamely állodalom lakosai, mint olyanok, élnek, vagy élhetnek.

POLGÁRKAPITÁNY, (polgár-kapitány) ösz. fn. A fegyveres polgárkatonaságnak kapitányi rangon levő tiszte. V. ö. KAPITÁNY.

POLGÁRKATONA, (polgár-katona) ösz. fn. Polgár, ki rendkivül, a hazának bizonyos szükségeiben ideiglenes katonai szolgálatot tesz.

POLGÁRKATONASÁG, (polgár-katonaság) ösz. fn. Polgárkatonákból álló nemzeti ör- vagy hadsereg.

POLGÁRKORONA, (polgár-korona) ösz. fn. A régi romaiaknál, gesztenyegalyból füzött koszoru, melylyel oly személyt diszitettek, ki valamely római polgár életét megmentette, vagy öt a fogságból kiszabadította.

POLGÁRKÖNYV, (polgár-könyv) ösz. fn. Községi könyv, melyben az illető város polgárainak nevei följegyezvék.

POLGÁRLEÁNY, (polgár-leány) ösz. fn. A szükebb értelemben vett polgárok osztályából való leány, különböztetésül a *nemes*, *paraszt* leánytól. V. ö. POLGÁR.

POLGÁRLEVÉL, (polgár-levél) ösz. fn. Oklevél, melynél fogva valamely város valakit polgárjoggal tisztel meg. Hajózási nyelven az illető hatóság által, melynek kebelében vagy oltalma alatt valamely hajó épült, ennek nemzetiségét vagy lobogójogát igazolólag kiadatni szokott okmány. (Baubrief. Kenessey A.).

POLGÁRMESTER, (polgár-mester) ösz. fn. A városi tisztviselők legfőbbike; máskép: polgárnagy.

POLGÁRNAGY, (polgár-nagy) l. POLGÁRMESTER.

POLGÁRNÉ, (polgár-neje) ösz. fn. Polgáremberneje, felesége. Különbözik: *polgárnő*; l. ezt.

POLGÁRNÉP, (polgár-nép) ösz. fn. Nép, melyet a városi polgárok közönsége képez. Különböznek: *nemesnép, pórnép.*

POLGÁRNŐ, (polgár-nő) ösz. fn. A szükebb értelmü városi polgárok osztályából való nőszemély. Ily öszvetételek a magok nemében: *grófnő, nemesnő, úrnő, parasztnő.* Különbözik tőle *polgárné* azaz polgár (ember) neje.

POLGÁRODIK, (polgár-od-ik) l. POLGÁROSODIK.

POLGÁROS, (polgár-os) mn. tt. *polgáros-t* v. —*at*, tb. —*ak*. 1) Szükebb értelmü városi polgárokkal biró. 2) A polgároknál divatos, szokásos. *Polgáros erkölcs, viselet, életmód.* Különbségi viszonyban állanak vele: *papos, katonás, uras, parasztos.* 3) Szélesb ért. mint a *polgárosít, polgárosodik* szók törzsöke, am. az állodalmi társas élet müveltségében kisebb-nagyobb fokig részes.

POLGÁROSÍT, POLGÁROSIT, (polgár-os-ít) áth. m. *polgárosít-ott*, par. —*s*, htn. —*ni* v. —*ani*. A széles értelemben vett polgári társaság erkölcseire, szokásaira, életmódjára képez, szoktat. *A vad népeket, a kóbor cigányokat polgárosítani.* Különösen, a szelidebb, finomabb társas élet, és müveltség bizonyos fokára juttat.

POLGÁROSÍTÁS, POLGÁROSITÁS, (polgár-os-ít-ás) fn. tt. *polgárosítás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Cselekvés, illetőleg müvelés, finomítás, mely által valakit polgárosítnak. V. ö. POLGÁROSÍT.

POLGÁROSODÁS, (polgár-os-od-ás) fn. tt. *polgárosodás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Átalakulás a vadon, kóborul, elszórva élt népek, családok életében, midőn szorosabb társas viszonyba, s úgynevezett polgári szerkezetbe lépnek. Szorosb ért. előhaladás a finomabb társas életben, és müveltségben.

POLGÁROSODIK, (polgár-os-od-ik) k. m. *polgárosod-tam*, —*tál*, —*ott*. Fokonként a széles értelmü polgári élet szerkezetét, szokásait, életmódját, továbbá müveltségét fölveszi, és gyakorolja.

POLGÁRŐRIZET, (polgár-őrizet) ösz. fn. Őri szolgálat, melyet a polgárok, különösen a polgárkatonák bizonyos körülményekben tesznek, vagy tenni kötelesek. *A rendes katonaság kivonulása után polgárőrizetre bízni a várost.*

POLGÁRREND, (polgár-rend) ösz. fn. 1) A szükebb értelmü, azaz, városi polgárok rende, mint az állodalom lakosainak egyik különös osztálya, különböztetésül az *egyházi, fő, nemesi* rendektől. 2) Szélesb ért. a fejedelem irányában valamennyi tagjai az illető álladalomnak.

POLGÁRSÁG, (polgár-ság) fn. tt. *polgárság-ot*, harm. szr. —*a*. 1) Társadalmi állapot, melyben valaki, mint annak tagja részesül és létezik. 2) Szorosb ért. tagság bizonyos város polgárainak községében. 3) Bizonyos állodalom, vagy község polgárainak öszvesége, egyeteme.

POLGÁRTÁRS, (polgár-társ) ösz. fn. Szélesb értelemben aki velünk együtt ugyanazon országnak, szorosb értelemben ugyanazon városnak lakója. Már Pázmánnál is eléjön (Pred. 749. l.). „Valami jó, díszes, dicséretes történt igazgatásom idejében, az mind közös azon polgártársaimmal, kik velem munkálkodtak.“ B. Orczy Lőrincz búcsu-beszéde Abaújvárm. rendeitől 1784-ben. „Nem azért gyültünk pedig itten össze, hogy a hasznos szabadságot korlátoljuk, hanem azért hogy a szabadságot terjesztve, védve és erősítve polgártársainkat boldogítsuk.“ Deák F. az 1835-iki országgyülésen az örök váltság tárgyában.

POLGÁRÚL, (polgár-úl) önh. m. *polgárúl-t*. L. POLGÁROSODIK.

POLGÁRZAT, (polgár-oz-at) fn. tt. *polgárzat-ot*, harm. szr. —*a* v. —*ja*. L. ÁLLAM.

POLGÁRZATI, (polgár-oz-at-i) mn. tt. *polgárzati-t*, tb. —*ak*. L. ÁLLAMI.

PÓLI, női kn. tt. *Póli-t*. Apollonia, Apalin.

POLIÁNT, fn. tt. *poliánt-ot*, harm. szr. —*ja*. A hathímesek seregébe és egyanyások rendjébe tartozó növénynem; csészéje nincs; bokrétája tölcséres, kevessé görbe nyaku; magzata a bokréta agyában; tokja három rekeszü; magvai laposak. (Polyanthes). Görög nevének jelentése : sok virágu. Faja a *tubarózsapoliánt*, köznyelven csak *tubarózsa*.

PÓLICZ, l. PÓLING.

POLICZIA, fn. tt. *policziá-t*. Azonos a görög-latin *politia* szóval, melynek jelentése : államigazgatás. l. RENDŐRSÉG.

PÓLING, fn. tt. *póling-ot*, harm. szr. —*ja*. A szalonkák neme alá tartozó, görbe csőrü madárfaj. Nevét hasonló hangjától kapta. (Scolopax arquata. L.).

POLITIKA, fn. tt. *politiká-t*. A görög *πὸλις* szótól származik, mely am. város és állam; honnan jelentései : államtan, államtudomány, államszervezet tudománya vagy mestersége (scientia v. ars politica). L. ORSZÁGÁSZAT.

POLITIKAI, (politika-i) mn. tt. *politikai-t*, tb. —*ak*. Politikát illető, arra vonatkozó.

POLITIKUS, fn. tt. *politikus-t*, tb. —*ok*. Politikával foglalkodó. Néha gúnyos értelemben am. okos ravasz.

POLITIZÁL, önh. m. *politizál-t*. Politikáról, politikai dolgokról beszél vagy ír. *Nálunk sokan politizálnak. Boros, vagy sörös kancsó mellett politizálni.* V. ö. POLITIKA.

POLOM, faluk Gömör és Sáros m.; helyr. *Polom-ba, —ban, —ból*.

POLONA, falu Vas m.; helyr. *Poloná-ra, —n, —ról*.

POLOSKA, fn. tt. *poloská-t*. Szükebb ért. az ágyak, bútorok, lakszobák falainak rései között tenyészni, és lappangni szerető, vörös szinü, lapos testü féregnem. (Cymex lectularius). Kellemetlen szaga miatt máskép : *büdösféreg*, hangváltozattal pedig : *palaczka, palaczkféreg*. Szélesb ért. nagy kiterjedésü féregnemzetség, melynek némely fajai tarkák, pettyesek, s rendesen lapos testüek, és leginkább nedves helyeken, rohadt fákban, ganajban stb. tenyésznek.

Valószinü, hogy e szónak eredeti alakja *palaczka*, s ugyanazon gyökből eredt, melyből a lapos edényt jelentő *palaczk*, s gyöke a megfordított *lap*, mintha volna : *lapaczka, laposka*. Hasonló fogalmi rokonság látszik lenni a szláv *plostyicza*, (csehül Dankovszky szerént : *ploszka* (palaczka), és *plochi* (lapos) között. V. ö. LAP, LAPÁCZ, PALA. Gyökben és ennek alapértelmében rokonok a latin : *planus, planities, palma* stb. a német : *platt, flach, Flasche* stb. Büdös szagánál fogva származtatható *pállott* azaz *párlott* szótól is.

POLOSKÁS, (pol-os-ka-as) mn. tt. *poloskás-t*, v. —*at*, tb. —*ak*. Miben poloskák tenyésznek. *Poloskás ágy, bútorok, falak*. V. ö. POLOSKA.

POLOZSNA, fn. tt. *polozsná-t*. Ép, vagy leginkább romlott záptojás, melyet a tyúk fészkében hagynak, vagy bele tesznek, hogy oda járjon tojni; máskép : *csaltojás*. Dankovszky szerént illír nyelven *polozsek*.

Értelemre és gyökhangra egyezik vele a szerb *polog*, melyből *polozsár* am. polozsnalopó. Eredetét a szláv nyelvből úgy fejthetni meg, hogy *polozsiti* am. letenni, alátenni, s a polozsna nem egyéb, mint tyúk alá, vagy fészekbe letett tojás. Idegen származatára látszik mutatni azon körülmény is, hogy tájszokások szerént sokféleképp változik : *pallas, palozsnak, palos, polozs, polozna, palizsna, polozsnak, porozsnyak* stb. Azonban, ha a magyar *pállik, pállott, pállottas* szók törzsét (páll) figyelembe veszszük, (mint ‚poloska‘ szónál is) szintén nem alap nélkül okoskodhatunk magyar eredetére : *pállos, pállosna, pállosnak*, mintegy pállott, büzhödt, romlott valami.

POLOZSNAK, fn. tt. *polozsnak-ot*. L. POLOZSNA.

POLTÁR, falu Nógrád m.; helyr. *Poltár-ra, —on, —ról*.

POLTRA, POLTURA, (a szláv *pól* (fél), és *tura* v. *turák* elemekből) fn. tt. *polturá-t, poltrá-t*. Divatból rég kiment pénznem, mely másfél krajczár, azaz fél garas értékü volt.

POLTRÁS, POLTURÁS, (poltura-as) mn. tt. *polturás-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Ami egy polturát ér. *Hánykolódik, mint polturás malacz a garasos kötélen*. (Km.).

POLY v. PÓLY, gyöke *pólya, polyva* szóknak; l. PÓLYA.

PÓLYA, (póly-a) fn. tt. *pólyá-t*. Szükebb ért. szalagalaku hosszukás ruhadarab, melybe a kis

gyermeket burogatják, vagy a bölcsőbe lekötik, továbbá, mindennemü, a kisdedet takaró ruha. „És szülé az ő első-szülött fiát, és bétakará ötet pólyákba.“ (Luk. II. 7. Káldi). Ez értelemben rokon hozzá *pelenka*. Szélesb. ért. akármiféle, különösen szenvedő tagokat burogató ruha. *Pólyába takarni, pólyával öszveszorítani a kificzamodott kart, lábszárat.*

E szóban a takarás, beburkolás alapfogalma rejlik, s gyöke *póly* v. *pól* rokon *bula, bulál, buláz, bulázó*, továbbá a gabnaszemet takaró, burkoló *polyva* szók gyökéhez. Ide tartozik a *burok, borogat, burkol*. Alaphangban és értelemben egyezik vele a latin *volvo*, és származékai : *volucrum, volumen* stb.

PÓLYADAL, (pólya-dal) ösz. fn. Dal, melylyel a dajkák a bepólyázott, s bölcsőben vagy karokon ringatott kisdedet altatják, csigatják stb.

POLYÁK, fn. tt. *polyák-ot*. Lengyel nyelven : *polak, polany*, am. lengyel lovag vagy nemes. A magyarban általán lengyelt jelent.

PÓLYÁL, (póly-a-al) áth. m. *pólyál-t*. L. PÓLYÁZ.

PÓLYÁLÁS, (pólya-al-ás) fn. tt. *pólyálás-t*, tb. —*ok*. l. PÓLYÁZÁS.

POLYÁN, erd. faluk Kézdi és Aranyos sz. LELESZ—, falu Zemplén m.; helyr. *Polyán-ba, —ban, —ból*.

POLYÁNA, erd. faluk A. Fehér és Hunyad m.; és Szerdahely sz. KABOLYA—, LIPCSE—, SAJÓ—, SZINEVÉR—, Máramaros, KRAJNA—, Sáros m.; helyr. *Polyáná-ra, —n, —ról*.

POLYÁNKA, falu Bereg m.; máskép : LENGYELFALVA, Abaúj, ALSÓ—, FELSŐ—, Sáros, SZÉCS—, Zemplén m.; helyr. *Polyánká-ra, —n, —ról*.

PÓLYARUHA, (pólya-ruha) ösz. fn. Általán mindenféle ruhadarab, melyet pólya gyanánt használnak, pl. széles szalagalaku, úgynevezett pelenka stb.

PÓLYÁS, (póly-a-as) mn. tt. *pólyás-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Pólyába takart, pólyával ellátott. *Pólyás lábszárak, pólyás bölcső*. V. ö. PÓLYA.

PÓLYÁSAN, (póly-a-as-an) ih. Pólyával takartan vagy burkoltan, pólyával ellátva.

PÓLYÁZ, (póly-a-az) áth. m. *pólyáz-tam, —tál, —ott*, par. —*z*. Pólyába takargat, pólyával beköt, öszveszorít. *A most szülött, s megfürösztött kisdedet pólyázza a bába. Pólyázni a kificzamodott, vagy eltörött kart, lábszárt.*

PÓLYÁZÁS, (póly-a-az-ás) fn. tt. *pólyázás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Cselekvés, mely által valakit vagy valamit pólyába takarnak, pólyával megkötnek. V. ö. PÓLYA.

POLYH, gyöke *polyhos, polyhosodik*, stb. szóknak. Hangváltozattal hasonlók : *bolyh* és *molyh*, továbbá *pélyh*.

POLYHOS, (1), (polyh-os) mn. tt. *polyhos-t*, v. —*at*, tb. —*ak*. l. BOLYHOS, MOLYHOS.

POLYHOS, (2), (polyh-os) fn. tt. *polyhos-t*, tb. —*ok*. Szőlő neme, melyet a Hegyalja vidékén a köznép bőven termeszt, de valamint íze, úgy bora is rosz és hamar megpenészedik. Alakja mutatja, hogy eredetileg melléknév, és a törzsöke az elavult *polyh*, melyhez rokon a penészt jelentő *pilisz*.

POLYHOSODIK, (polyh-os-od-ik) k. m. *polyhosod-tam, —tál, —ott*. Polyhossá lesz.

PÓLYI, falu Abauj m.; helyr. *Pólyi-ba, —ban, —ból*.

POLYVA, fn. tt. *polyvá-t*. Általán a füvek, különösen gabonanemüek magvait takaró burok, mely cséplés, nyomtatás, ütésverés, dörzsölés stb. által a magról lehúll. *Búza-, rozs-, árpa-, zab-, széna-, majoránnapolyva. Szórás, rostálás, pelelés által polyvától megtisztítani a gabonát. A polyvát elviszi a szél. Az arany tüzben tisztúl, a polyva megég.* (Km.). *Polyvával kevert agyagból faltapaszt gyúrni*. A növénytanban különösebben a pázsitfüvek virágát kivülről takaró szerv. (Gluma). Szélesb. ért. a száraz füveknek letöredezett apró hulladékai, melyektől különbözik az öszvezuzott füszárakból álló *törek*.

A *polyva* tájdivatosan *pelyva*, mint *golyva gelyva*. Alapértelménél fogva, mint magtakaró burok gyökre nézve megegyezik a *pólya* s rokon a *bula, bulál, bulázó*, vagy *bulya, bulyál, bulyázó* szókhoz. Egyezik vele a csagataj *bolga*, latin *palea*, és szláv *pleva, pljéva, plevi*. V. ö. ONDÓ.

POLYVACSUKK, (polyva-csukk) ösz. fn. Növénynem a háromhímesek seregéből és kétanyások rendéből. Csészéje egy-, néha két virágu, két polyváju; polyvái tekenősek, egyenlők, a két ondója bokrétát magukba zárják. Virágzása füzérszabásu buga. (Phalaris). A *kanári polyvacsukk* köznépi neve : *kanári köles*.

POLYVAHORDÓ, (polyva-hordó) ösz. fn. Az együttnemzők seregébe és egyenlőnősök rendjébe tartozó növénynem; vaczka polyvás; csészéje födelékes; bóbitája pelyhes. (Hypochoeris). A *véres polyvahordó* (H. maculata) köznépi neve : *véres lapu*.

POLYVAKAS, (polyva-kas) ösz. fn. Kas, melyben polyvát tartanak, hordanak.

POLYVAKÖR, (polyva-kör) ösz. fn. Az együttnemzők seregébe és nősözvegyek rendébe tartozó növénynem; vaczka kopasz, csak a sugárvirágocskák alatt polyvás; csészéje egy tagu, sok hasábu; sugárszirmai széles végük; bóbitája öt kalász. (Helenium).

POLYVAKUTYÓ, (polyva-kutyó v. gunyhó ?) ösz. fn. Csürféle kis épület, gunyhó a szérüs kertekben, hová a polyvás gabonát betolják; máskép : polyvás, pelyvás.

POLYVAROJT, (polyva-rojt) ösz. fn. Növénynem az öthímesek seregéből és egyanyások rendjéből; csészéje ötlevelü; bokrétája nincs; a magzatot öt rojtos hegyü polyva vagy pikkely veszi körül; s azok közt váltogatva a hímek; szára cserjés. (Achyranthes).

POLYVÁS, (1), (polyva-as) mn. tt. *polyvás-t* v. *—at*, tb. *—ak*. Polyvával bővelkedő, betakart, behintett, vegyített. *Polyvás gabona; polyvás szérű; polyvás sártapasz.*

POLYVÁS, (2), (mint föntebb) fn. tt. *polyvás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a*. Így nevezik több vidéken azon gazdasági épületet, hajlékot, kis pajtát a szérűn, hová a polyvát, vagy a kicsépelt avagy nyomtatott polyvás gabonát betakarítják, mielőtt felszórnák, vagy megrostálnák, máskép : *polyvakutyó.*

POLYVÁSAN, (polyva-as-an) ih. Polyvás állapotban.

POLYVASZÚSZÉK v. —SZUSZÉK, (polyvaszúszék) ösz. fn. Szúszék, melybe a polyvát vagy még szóratlan, rostálatlan állapotban levő gabonát rakják. V. ö. SZÚSZÉK.

POLYVÁZ, (polyva-az) áth. m. *polyváz-tam, —tál, —ott*, par. *—z*. Polyvával behint, kever vagy beszemetez valamit. *Polyvázni a sáros utat, a tapasznak való agyagot. Polyvázni, bepolyvázni a télre elrakott tojásokat*

POLYVÁZÁS, (poly-va-az-ás) fn. tt. *polyvázás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a*. Cselekvés, midőn polyvával kevernek, vagy behintenek valamit.

POM, elvont gyöke *pomhad, pompos, pomposka*, s talán egyik jelentésében *ponk* (= pom-k) szónak; jelentése puffadás, puffadtság; azonos *pam* valamint *bom* gyökkel; mire nézve l. BOM, 2); és rokon *púp, búb* szókkal.

POMAGRÁNÁT, (poma-gránát) ösz. idegen eredetü fn., mely nevet főleg az ángolok és olaszok használnak; amazoknál : *pomegranate*, ezeknél : *pomogranato;* németül : *Granatbaum*, francziául : *grenadier;* tt. *pomagránát-ot*, harm. szr. *—ja*. A húszhímesek seregébe és egyanyások rendjébe tartozó fa-, vagy cserjenem; csészéje a magzat felett öt metszésü; bokrétája öt szirmu; almájában bogyós tokja kettős. (Punica).

POMHAD, (pom-h-ad) önh. m. *pomhad-tam, —tál, —ott*. A székelyeknél am. dagad, pl. *a ló lába* (Kriza J.); ellentéte : *lohad.*

POMHADÁS, (pom-h-ad-ás) fn. tt. *pomhadás-t*, tb. *—ok;* harm. sz. r. *—a*. Állapot, midőn valami pomhad azaz dagad.

POMÁZ, falu Pest-Pilis m.; helyr. *Pomáz-ra, —on, —ról.*

POMOGY, falu Mosony m.; helyr. *Pomogy-ra, —on, —ról.*

POMPA, (közelebb a latin nyelvből kölcsönzött szó, görögül : πομπή); fn. tt. *pompá-t*. Rendkivüli fény, innepélyes díszü látvány, mely valamely nyilvános szertartást, viseletet, jelenést, életnemet feltünővé, meglepővé tesz. *Herczegi, fejedelmi, királyi pompa. Menyekzői, beigtatási, temetési pompa. Nagy pompával fogadni, bevezetni, kísérni, koronázni a királyt. Pompát ütni, üzni.* Továbbá, am. fényüzés, melyet egyes személy gyakorol. *Lakásban, ruházatban, asztalnál nagy pompát üzni. A pompa költséggel jár*, v. *nagypompa erszény koporsója*, v. *legkisebb pompa is elég nagy költség.* (Km.). *Úri pompa, koldus konyha nem egyez a tisztességgel.* (Km.). Átv. ért. a természet tüneményeinek szépsége.

„Kedvesb neki a szomoru éjjel,
Mint az egek dicső pompája.“
Berzsenyi.

POMPABOGÁR, (pompa-bogár) ösz. fn. l. POMPÁLY.

POMPAFA, (pompa-fa) ösz. fn. Növénynem a sokhímesek seregéből és ötanyások rendéből; csészéje három levelü; bokrétája nyolcz-kilencz szirmu, harangforma; gyümölcse tobozalaku, lependékes egymást hátaló magvakból. (Liriodendron). Ismeretes faja a *tulipános pompafa;* levelei háromkarélyúk, a közbülső karély széles, csonka, mintha el volna belőle vágva. (L. tulipifera).

POMPAHINTÓ, (pompa-hintó) ösz. fn. Különös fénynyel diszített hintó, melyen a fejedelmi, vagy más főrangu személyek bizonyos innepélyek alkalmával jelennek meg; máskép : *díszhintó. Királyi, herczegi, grófi, püspöki pompahintó.*

POMPAKARD, (pompa-kard) ösz. fn. Ékes kard, melyet innepélyes öltözékhez, jelmezhez kötnek fel; máskép : *díszkard.*

POMPALÓ, (pompa-ló) ösz. fn. Pompahintó elé fogatni szokott, vagy innepélyesen szerszámozott nemesebb faju, s büszke járásu nyerges ló. Ilyen a főrangu hadi tisztek koporsóját kísérni szokott gyászló.

POMPÁLY, (pompa-aly) fn. tt. *pompály-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a*. Fényes szinekkel ékesített, s ragyogó rovarnem. (Buprestis. L.).

POMPANAP, (pompa-nap) ösz. fn. Valamely pompás innepélynek, fényes szertartásnak végrehajtására rendelt, kitüzött nap.

POMPARUHA, (pompa-ruha) ösz. fn. Ruha, jelmez, melyet bizonyos innepély alkalmával szokás felölteni; szokottabban : *díszruha* v. *díszöltözék.* Szélesb ért. a maga nemében rendkivül ékes, fényes, drága öltözék.

POMPÁS, (pompa-as) mn. tt. *pompás-t* v. *—at*, tb. *—ak*. A maga nemében rendkivüli fényüzéssel, illetőleg pazarfénynyel, költséggel járó, innepélyes szertartásu. *Pompás győzelmi innep, fejedelmi bemenet. Pompás kivilágitás. Pompás menyekző, lakoma, temetés.* A nagyító kifejezések közé tartozik, miért köz beszédben oly tárgyakra is alkalmazzák, melyek a maguk nemében kisebb szerüek, de kitünők. Ez értelemben am. jeles, derék. *Pompás fiú ez a mi barátunk. Pompás mulatság.*

POMPASÁG, (pompa-ság) fn. tt. *pompaság-ot*, harm. szr. *—a*. Nagy pompa. „Megutálá ötet alítván

(vélvén), hogy e[h] szent pispök gyönyörködnéjek aféle pompaságba." Debreczeni Legendásk. (Toldy F. kiadása 77. l.).

POMPÁSAN, (pompa-as-an) ih. Rendkivüli fénynyel, fényüzéssel, innepélylyel, szertartással. *Pompásan fogadni a fejedelmi vendéget, megülni a győzelmi innepet. Pompásan öltözködni, lakmározni, élni.* Szélesb nagyító ért. igen jelesen, igen jól, derekasan. *Pompásan mulatni; pompásan viselni magát.* V. ö. POMPÁS.

POMPÁSKODÁS, (pompa-as-kod-ás) fn. tt. *pompáskodás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Fényüzés gyakorlása.

POMPÁSKODIK, (pompa-as-kod-ik) k. m. *pompáskod-tam*, —*tál*, —*ott*. Rendkivüli fényüzést gyakorol, s azt nyilván fitogtatja. *Kocsizásban, lovaglásban, viseletben, lakomákban pompáskodni.*

POMPÁSSÁG, (pompa-as-ság) fn. tt. *pompásság-ot*, harm. szr. —*a*. Azon tulajdonságok öszvege, melyek bizonyos innepélyt, szertartást, jelenést, fényüzést pompássá, a maga nemében feltünővé, nagyszerüvé tesznek. *A koronázási innepély pompásságát bámulni, elbeszélni, leirni.*

POMPAÜZÉS, (pompa-üzés) ösz. fn. l. POMPÁZÁS.

POMPAÜZŐ, (pompa-üző) ösz. mn. Rendkivüli fényt, pompát mutató.

POMPÁZ, (pompa-az) önh. m. *pompáz-tam*, —*tál*, —*ott*, par. —*z*. Pompát üz, különösen azzal kelleti, fitogtatja magát, külső viseletében fényeskedik. Pompáz a páva is, midőn fényes farkát kevélyen szétterjengeti.

POMPÁZÁS, (pompa-az-ás) fn. tt. *pompázás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Rendkivüli, nagyszerü fényüzés, pompát mutató tettek gyakorlása.

POMPOS v. POMPUS, fn. tt. *pompos-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Tésztasütemény neve, mely az ország különböző vidékein némileg különböző értelmü, minthogy majd egyszerü pogácsafélét, majd mézes kalácsot, borsoskát, majd czipót, majd kenyértésztából sodrott süteményt jelent; máskép: *pampus*. Kicsinyezve: *pomposka, pampuska*, némely tájakon am. farsangi töltött fánk.

Eredetére nézve rokon a *pupa, papi, papa* gyermekszókhoz, melyek kedvesebb nemü eledelt, süteményt jelentenek, milyen különösen a süteménynek kiforradó duczát jelentő *púp*, mely köz izlés szerint a többi részeknél kedvesebb szokott lenni.

POMPOSKA, (pompos-ka) fn. tt. *pomposká-t*. Kicsi pompos. Néhutt am. farsangi töltött fánk.

PONCZ, fn. tt. *poncz-ot*, harm. szr. —*a*. Ritka divatu szó. Sándor István szerént am. vésüféle metsző eszköz. Szabó Dávidnál is eléjön. Rokon hangu és értelmü vele a székelyeknél divatos *fáncz*, mely bevágást, bevésést, behornyolást jelent, pl. fáncz a zsindelyen, az ablakrámán. Ezzel ismét rokonságban áll a lágyabb elöhangu *váj, vás*, minthogy a fáncz csakugyan vájás által keletkezik. A poncz szóban is ezen alapfogalom rejlik. Tudnivaló, hogy a *p, f, v* ajakhangok rokonságban állanak. Egyébiránt minthogy a ponczolás egyik neme bökdösés, pontozás által történik, azt is gyanithatni hogy a *poncz, ponczol, ponczolás* am. pont, pontol, pontolás, pontozás. Van a franczia nyelvben hangokban csaknem egészen egyező szó: *ponce* (olaszul: *pomice*, a latin *pumex* szótól) mely tajtékkövet jelent; honnat: *poncer*, németesen: *ponciren* am. tajtékkővel dörzsölni, simítni; továbbá: átporozni (t. i. szénporral az átlikgatott rajzokat). Látni való, hogy az egyenlő hangokban találkozás csak esetleges, mert a magyar ‚poncz' más értelmü.

PONCZOL, (poncz-ol) áth. m. *ponczol-t*. Vésüféle hornyoló eszközzel vájkál, metél valamit; Szabó D. szerént; vés, váj, ravátol, ró, gerezdel. *Pecsétnyomót ponczolni.* V. ö. FÁNCZOL. Molnár A. szerint önh. ige is, s am. a vékony hangu *penczel*, néhutt: *tentel*, azaz, aluszik; a kisdedekről szokták mondani, s a gyermeknyelvbe tartozó szó.

PONCZOLÁS, (poncz-ol-ás) fn. tt. *ponczolás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Cselekvés, mely által valamit ponczolnak. V. ö. PONCZOL.

PONCZOLAT, (poncz-ol-at) fn. tt. *ponczolat-ot*, harm. szr. —*a*. Mü, mely ponczolás által keletkezett.

PONCZOLÓ, (poncz-ol-ó) mn. tt. *ponczoló-t*. 1) Ki valamit ponczol, bevés, beváj. 2) Mi által a ponczolás történik, pl. ponczoló vésü, vas. V. ö. PONCZOL.

PONDRÓ, fn. tt. *pondró-t*. Nyü, féreg, kukacz, mely kivált avas húsban, szalonnában, sajtban, lisztben, továbbá gyümölcsben, pl. cseresznyében, szilvában, almában stb. terem, és tenyészik.

Legvalószinübb, hogy nevét élénk mozgékonyságától vette, különösen magát öszvezsugorgató természetétől, mintha volna *bongyoló, bondoró, bongyoró*, mivel teste öszvebondorodik, bongyorodik. Hasonló gyök- és fogalomrokonság van a *kukacz, kukorodik, gugorodik*; a *féreg, firegforog*; és a *nyü nyüzsög* között. E szerint a pondró igenév volna az elavult *pondor*, (= bondor) törzsökből.

PONDRÓS, (pondró-s) mn. tt. *pondrós-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Miben pondrók vannak, nőnek, tenyésznek. *Pondrós sajt, hús, liszt. Pondrós, nem hiába ficzkándozik.* (Km.).

PONDRÓSAN, (pondró-os-an) ih. Pondrós minőségben, vagy állapotban.

PONDRÓSÍT, PONDRÓSIT, (pondró-os-it) áth. m. *pondrósít-ott*, par. —*s*, htn. —*ni* v. —*ani*. Pondróssá tesz, eszközli, hogy pondrók teremjenek benne. *Menten ülik a pokolbeli legyek, s pondrósítják.* (Sámbár ellen. 176. l. Pósaházi?)

PONDRÓSÍTÁS, PONDRÓSITÁS, (pondró-os-ít-ás) fn. tt. *pondrósítás-t*, tb. —*ok*; harm. szr. —*a*. Pondróssá tevés.

PONDRÓSODÁS, (pondró-os-od-ás) fn. tt. *pondrósodás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Szenvedő állapot, midőn valamit a pondrók meglepnek. *Pondrósodás ellen a lisztet szellős helyen tartani, és keverni kell.*

PONDRÓSODIK, (pondró-os-od-ik) k. m. *pondrósod-tam*, —*tál*, —*ott*. Pondrók teremnek, nőnek, tenyésznek benne. *Pondrósodik az avas sajt, szalonna, hús.*

PÓNÉ, fn. tt. *póné-t*. Háló neme a tiszai halászoknál, máskép : *bóné*.

PONGRÁCZ, (görög eredetü, jelentése : mindenható) férfi kn. tt. *Pongrácz-ot*. Pancratius. *Pongrácz napján* (május 12-dikén), *vagy e körül dértől, fagytól tartanak a kertészek.*

PONGRÁCZCSERESZNYE, (pongrácz-cseresznye) ösz. fn. Keményebb s ropogós húsu cseresznyefaj.

PONGRÁCZFALU, falu Szepes m.; helyr. —*falu-ba*, —*ban*, —*ból*.

PONGY, l. PONY.

PONGYOL, törzse *pongyola* szónak és származékainak; azonos *bongyol* s fenhangulag *bengyel* szóval.

PONGYOLA, (pongy-ol-a) mn. és fn. tt. *pongyolá-t*. Mondják holmi foszlányöltözékről, különösen nőiről, melyet csak úgy hanyagul, imígyamúgy bongyolítnak a testre. *Reggeli, esteli pongyola köntös. Pongyolában járni. Keresett, divatos, csinos pongyola.*

E szóban rejlő alapfogalom szerint legvalószinűbb, hogy törzsöke egy a *bongyol*, vékonyhangon *bengyel* igékkel, minthogy pongyolaruhával a testet *bebongyolják*, *bengyelik*. Balaton vidékén *pengyele*, honnan *pengyelén járni*, am. pongyolán. Egyébiránt e változatból azt is gyaníthatni, hogy *pengyele* am. *pendelye*, és *pengyelén* am. *pendelyén*, egy pendelyben, mi a maga nemében csakugyan legpongyolább öltözék.

PONGYOLÁN, (pongy-ol-a-an) ih. Holmi foszlányban hanyagul öltözve, lepcsesen, elemeznén, lomposan. V. ö. PONGYOLA.

PONGYOLAPITYPANG, (pongyola-pitypang) ösz. fn. Növényfaj a pitypangok neméből; külső csészéje lefityegő; levelei kaczúrosak, kopaszok; hasábjai láncsásak, fogasak; máskép köznyelven : *oroszlánfogfü, gyermeklánczfü, bimbófü, pömpömpára*, vagy csak *pitypang*. (Leontodon taraxacum).

PONGYOLÁS, (pongy-ol-a-as) mn. tt. *pongyolás-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Pongyolán vagy pongyolában levő, járó.

PONGYOLASÁG, (pongy-ol-a-ság) fn. tt. *pongyolaság-ot*, harm. szr. —*a*. Öltözködési hanyagság, lepcsesség, elemezneség. *Pongyolasága miatt megutálni a nőt.*

PONGYOLASÁS, (pongyola-sás) ösz. fn. A sások terjedelmes nemzetségéhez tartozó növényfaj; mely lecsüggő anyabarkáitól vette nevét. (Carex psilostachia.)

PONGYOLÁSKODIK, (pongy-ol-a-as-kod-ik) k. m. *pongyolásked-tam*, —*tál*, —*ott*. Rendesen pongyola öltözékben jár, lepcseskedik, elemeznélkedik, pőrén viseli magát.

PONICZ, falu Vas m.; helyr. *Ponicz-ra*, —*on*, —*ról*.

PONK, fn. tt. *ponk-ot*, harm. szr. —*ja*. 1) A székelyeknél Szabó Dávid és Cserey Elek szerént am. kis halom, dombocska. Megfelel neki a német *Bank* egyik jelentése, pl. ‚Sandbank' szóban; a régi felső németben : *panh*, mely közel jár a magyar *páhó*-hoz. Ez értelemben talán magyar elemzéssel am. *pom-k* azaz feldagadt v. domboru valami; v. ö. POM. 2) Kriza J. szerént Udvarhelyszékben am. pók; néhutt : *pánk*.

PONKHÁLÓ, l. PÓKHÁLÓ.

PONKOS, (ponk-os) mn. tt. *ponkos-t* v. —*at*, tb. —*ak*. 1) Dombos. *Ponkos hely* (Szabó D.). 2) Pókos. V. ö. PONK.

PONKOSODIK, (ponk-os-od-ik) k. m. *ponkosod-tam*, —*tál*, —*ott*. Ponkossá lesz, domborodik. (Szabó D.).

PONKOSTOR, (ponk-ostor? azaz domb-ostor, v. ö. PONK, 1); ösz. fn. ? tt. *ponkostor-t*, tb. —*ok*. A székelyeknél Kriza J. szerént az osztovátának hátulsó hasalójához kötött pálczaforma gömbölyegfa, melyhez a leszövendő mellyékfonal végét szokták kötni.

PONOR, erd. faluk A. Fehér és Hunyad m.; LÓRE-PONOR, Bihar m.; helyr. *Ponor-ra*, —*on*, —*ról*.

PONT, fn. tt. *pont-ot*, harm. szr. —*ja*. Kicsinezve : *pontocska*. Szoros tulajd. ért. valamely hegyes eszközzel bökött jegy. *A körnek közép pontja. Pontokkal megjegyezni, kijelölni valamit.* Szélesb ért. 1) tollal, ecsettel, vagy hasonló szerrel csinált igen kis pecsétjegy, foltocska. *Némely hangzók fölé, vagy a bevégzett mondat végére pontot tenni. A zsidó, arab betük alá, a hangjegyek mellé pontokat irni.* 2) Átv. ért. határozott, lényeges része, szakasza, osztálya a beszédnek, vagy általán akármily más dolognak. *Szerződésnek, végrendeletnek pontjai. A szerződés minden pontjait teljesíteni. Bizonyos pontok ellen kifogást tenni. Ezen pontot ne érintsük.* 3) Az időnek bizonyos határozott részecskéje. *Pontban megjelenni valahol. Pontban hét órakor kezdeni a mulatságot.* Néha am. tüstént, legott. *Pontban ott leszek.* 4) Valamely helynek, térnek, vonalnak határozott részecskéje, különösen a mértanban legkisebb térmennyiség, melyet részek és terjedelem nélkül képzelünk. *A vonalnak kezdetpontja, középpontja, végpontja.*

Ámbár megengedjük, hogy ‚pont' közvetlenül a latin *punctum*-ból képeztetett (olaszul : *punto*); azonban alapfogalmánál fogva mint bökött jegyet jelentő szónak gyöke a magyar nyelvben is megvan, t. i.

bök, melynek megfelelnek a latin *pungo*, franczia *piquer*, szláv *pichnem* stb. továbbá rokonai a *pett*, *petty*, *pettyeget*, *pött pötty pöttyöget*, melyek pontra, pontozásra vonatkoznak. Ide tartozik végre *poncz*, *ponczol* is.

PONTATLAN, (pont-atlan) mn. tt. *pontatlan-t*, tb. —*ok*. 1) Ami ponttal vagy pontokkal jegyezve nincsen. *Pontatlan hangzók, arab, zsidó betük, mondatok.* Egyébiránt ez értelemben szabatosabb kifejezés a *ponttalan*, s oly viszony van e két szó között, mint a *gondatlan* és *gondtalan*, *hirtelen* és *hiretlen*, *szemtelen* és *szemetlen*, s némely mások között. 2) Átv. ért. határozott, kellő időt, rendet nem tartó, hanyag, vagy rendetlenül történő. *Pontatlan tisztviselő, fizető. Pontatlan megjelenés. Pontatlan postajárás, hirlapküldés.* Határozóként am. pontatlanul.

PONTATLANSÁG, (pont-atlan-ság) fn. tt. *pontatlanság-ot*, harm. szr. —*a*. Hiba, mely a határozott, kellő időnek, rendnek meg nem tartásában áll, rendetlen hanyagság. *Hivatalbeli pontatlanság.*

PONTATLANUL, (pont-atlan-ul) ih. 1) Pontjegyek nélkül. *Pontatlanul irt, nyomtatott zsidószók, könyvek.* Szabatosabban szólva, *ponttalanul*. V. ö. PONTATLAN. 2) Kellő időt, rendet nem tartva, hanyagul. *Pontatlanul fizetni a kamatokat. Pontatlanul járni el a hivatalban.*

PONTBAN, (pont-ban) ih. 1) Határozott, kellő időben. *Pontban öt órakor*, amint az öt órát üti. 2) Tüstént, legott. *Dobszóra, trombitahangra pontban kelni, fegyverkezni. Pontban ott légy.*

PONTJÓS, (pont-jós) ösz. fn. Babonás jós, ki bizonyos pontozásokból, pontjegyekből akar jövendölni, vagy megtudni valamit.

PONTJÓSLAT, (pont-jóslat) ösz. fn. A babonás jóslatnak egyik neme, mely pontjegyek által üzi önés mások ámitását.

PONTKORALL, (pont-korall) ösz. fn. Megkövült tengeri növény neme, mely a korallokhoz tartozik, s kis pontocskákkal van bélyegezve. (Milleporae).

PONTMODOR, (pont-modor) ösz. fn. Modor a rajzolásban, festésben, mely a pontozásokat, pettyezéseket kedveli.

PONTOCSKA, (pont-ocs-ka) kics. fn. tt. *pontocská-t*. A maga nemében kicsi pont.

PONTOL, (pont-ol) áth. m. *pontol-t*. Pontokkal jegyez, pettyeget, bökdös valamit. *Vésüvel pontolni a rézlemezt. Ecsettel pontolni a festett falat. Pontolni a mérés alá vett térség határait.* Átv. ért. rövid jegyzeteket tesz. *Pontolni az észrevételeket.*

PONTOLÁS, (pont-ol-ás) fn. tt. *pontolás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Cselekvés, midőn pontolnak valamit. V. ö. PONTOL.

PONTOS, (pont-os) mn. tt. *pontos-t* v. —*at*, tb. —*ak*. 1) Pontjegyekkel bélyegzett. *Pontos hangzók, arab, héber betük, mondatok, rajzok, festések.* 2) Átv. ért. kellő, határozott időt, rendet tartó. *Pontos fizető, tisztviselő. Pontos kelés, fekvés, megjelenés. Ő mindenben igen pontos.*

PONTOSAN, (pont-os-an) ih. 1) Ponttal jegyezve, pettyesen. 2) Kellő, határozott időt, rendet tartva. *Kötelességét pontosan végezni. Pontosan fizetni.*

PONTOSSÁG, (pont-os-ság) fn. tt. *pontosság-ot*, harm. szr. —*a*. Cselekvési tulajdonság, melynél fogva valaki a teendőket kellő időben, és rendben viszi véghez. *Eljárási, hivatalbeli pontosság.*

PONTOSVESSZŐ, (pontos-vessző) ösz. fn. Helyesirási jegy, mely egy fölül irt pontból, és alája vont huzáskából áll (;). Használtatik a mondatok nevezetesebb részei között, és nagyobb megnyugvásoknál.

PONTOZ, (pont-oz) áth. m. *pontoz-tam*, —*tál*, —*ott*, par. —*z*. Pontokkal jegyez, bélyegez, pecsétel, pettyez, bökdös valamit. *Pontozni a betüket, hangjegyeket, mondatokat. Festőben pontozni a vásznat.*

PONTOZÁS, (pont-oz-ás) fn. tt. *pontozás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Cselekvés, midőn pontozunk valamit; pettyezés; ponczolás.

PONTOZAT, (pont-oz-at) fn. tt. *pontozat-ot*, harm. szr. —*a*. 1) Pontok összege, melyek által valamit megjegyeztek, bélyegeztek, pettyegettek. *Betük fölötti, vagy alatti, hangjegyek melletti pontozat. A beszédben helyesen, hibásan tett pontozatok.* 2) Valamely szerződésnek előlegesen följegyzett lényeges pontjai.

PONTOZOTT, (pont-oz-ott) mn. tt. *pontozott-at*. Pontokkal jegyzett, bélyegzett, pettyegetett. *Pontozott arab, héber betük, magyar hangzók. Helyesen pontozott beszédrészek. Pontozott festmények.*

PONTRA, (pont-ra) ih. Mint ilyen tájszokásilag am. pontosan. „Mind a rendes függést, mind a hív és serény tisztviselést pontra meg fogom kivánni.“ Gr. Károlyi Antal, Szathmár vármegye főispánja 1784-ben.

PONTVESSZŐ, (pont-vessző) l. PONTOSVESSZŐ.

PONTY, fn. tt. *ponty-ot*, harm. szr. —*a*. Igen szapora halnemzetség, melynek szája fogatlan, hanem kopoltyúji mögött különös csontban rejtező fogai vannak, s valódi nyelve nincsen, hanem e helyett porczogós kinövésü kopoltyúja. (Cyprinus). E nemzetség több mint ötven fajból áll, milyenek: *arany-*, *dévény-*, *dobancs-*, *durda-*, *fejes-*, *görgöcse-*, *jász-*, *ökleponty* stb. A közönséges ponty vagy potyka a folyókat, és tavakat kedveli, van négy bajuszszála, feketés háta, sötétsárgás oldala, és fehérsárga hasa. (Cyprinus carpio). Ide tartoznak: *pozsár*, *czompó*, *kárász*, stb.

Neve valószinüleg a hangutánzó *poty-poty*, melyet akkor ad, midőn aránylag kisded száján a vizet bugyogtatja, miszerént a közönséges pontynak, potyka neve am. *potyogó, potyoga, potyka*. Gyarmathi Sámuel *carpio ponticus* latin szóval rokonítja.

PONTYÓ, (ponty-ó) fn. tt. *pontyó-t*. Szabó Dávidnál am. az egyszerübb ‚ponty.‘

PONY, elvont gyöke *ponyva* és *ponyecz* szóknak, mely *pónyál* szóban hosszu *ó*-val fordul elé, *pongyola* szóban pedig *pongy* alakot vett föl. Rokon *pany* gyökkel. L. PONYVA alatt.

PÓNYÁL, (póny-a-al azaz bony-a-al) áth. m. *pónyál-t*. Kriza J. szerént a székelyeknél különösen Udvarhelyszékben am. másutt *bonyál*, néhutt pedig *bonyol* és *ványol*, pl. kerten esett rést csak gyengén (mintegy pongyolán) fonja be vesszővel s ágboggal. *Felpónyálni a bocskort*, ugyanott am. a szakadozott bocskort szükségből rosz madzaggal felkötni.

PÓNYÁLÁS, (póny-a-al-ás) fn. tt. *pónyálás-t*, tb. —*ok*. Cselekvés midőn pónyálnak valamit. V. ö. PÓNYÁL.

PONYECZ, (pony-ecz) fn. tt. *ponyecz-ot* v. —*ét*. A Jászságban és alsó Hevesben am. batyuféle lepedő, kis ponyva. V. ö. PONYVA.

PONYI, puszta Nógrád m.; helyr. *Ponyi-ba*, —*ban*, —*ból*.

PONYORÓ a székelyeknél hangáttétellel am. poronyó, azaz porhanyó.

PONYVA, (pony-va) fn. tt. *ponyvá-t*. Goromba vastag vászonból való nagy lepedő. *Ponyvával betakarni a kinyomtatott polyvásgabonát, a szénás szekeret. Ponyvát húzni a társzekérre. Tüz ellen vizes ponyvával leteríteni a háztetőt. Sátornak való ponyva. Holmi árukat ponyvára kirakni. Ponyva hada* Szabó D. szerént am. czigányok hada, azaz családja.

Alapfogalom benne a takarás, födés, s ennélfogva gyöke *pony* egy eredetü és értelmü a *bonyol*, *bongyol* és *pongyola* szók gyökével. A szláv nyelvben is *ponyva*.

PONYVÁD, ALSÓ—, FELSŐ—, puszták Győr m.; helyr. *Ponyvád-ra*, —*on*, —*ról*.

PONYVAHÁT, (máskép : Almás-Iratos); falu Arad m.; helyr. *Ponyvahát-ra*, —*on*, —*ról*.

PONYVAIRODALOM, (ponyva-irodalom) ösz. fn. Átv. ért. a köznép közt keletkezett, avagy a köznép felfogása és mulattatásához alkalmazott irodalom, mint álmoskönyv, népversek, népdalok, hires rablók életviszontagságai (versekben), lakodalmi felköszöntések stb., melyeket a vásárokon leterített ponyván szoktak árulni.

PONYVÁS, (pony-va-as) mn. tt. *ponyvás-t*, v. —*at*, tb. —*ak*. Ponyvával ellátott, fölszerelt, takart. *Ponyvás sátor. Ponyvás társzekér*.

POÓ, l. PÓ.

POPA, fn. tt. *popá-t*. L. PAPI, PUPA.

POPRÁD, a XVI szepességi város egyike; helyr. *Poprád-on*, —*ra*, —*ról*.

POR, fn. tt. *por-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Általán, a száraz testektől elváló apró részecskék, melyek a levegőnek legkisebb mozgására tovább szállanak, s a legfinomabb résekbe is behatnak; különösen a föld és könemü testek ilyetén részecskéi. *Köpor, agyagpor, krétapor, szénpor, fürészpor, lisztpor, dohánypor, vaspor, aranypor* stb. *Felszáll, leszáll, elrepül a por. Sürü-vastag por. A testeket, ruhákat belepi a por. Kiverni a port. Port nyelni. Port csinálni, ütni. Porrá törni, zúzni. Elütötték rajta a port*, azaz fenekére vertek. *Maga fejére vakar port* am. maga alatt vágja a fát. *Port hinteni másnak szemébe*, am. akadályozni, hogy a valót ne lássa, elámítani. *Porába se érni valakinek*, am. nyomába. *Iszom a bort, rúgom a port.* (Km.). *Fújd el jó szél, fújd el hosszú utam porát, hogy meg ne találják fakó lovam nyomát.* (Népd.). Átv. ért. jelent a maga nemében valami csekélyet, mulandót, romlandót. *Még pora sem maradt. Izzé, porrá zuzták.* „Isa! por, és chamu vagymuk.“ (Régi Halotti beszéd) azaz : biza (v. bizon) por és hamu vagyunk. Képes kifejezéssel jelent alacson állapotot, elvetemülést. *Fölemelni valakit a porból. Porig lealázni magát. Porban csúszni mászni. Nem esik porba pecsenyéje*, am. megkapja amit vár, amit érdemel.

„Nevem kivívtam mély porából,
S általadám maradékaimnak.“
Berzsenyi.

Alkalmazott ért. bizonyos czélra készített vagy öszvezúzott testrészecskék. *Álompor, hánytatópor, izzasztópor, hajpor, puskapor, fogpor* stb.

Ha e szóban alapfogalmul a könnyü szállongást, repülékenységet veszszük : úgy alaphangjaiban a tárgy természetének utánzása rejlik, t. i. a *p* ajakhang az elfuvódásra, az *r* a könnyü mozgékonyságra vonatkozik. E gyökhangokra nézve közel állnak hozzá az arab *bárá*, héber *afár*, török *barut* (lőpor), szláv *prach*, latin *pulvis*, franczia *poudre*, német *Puder* stb. Mennyiben aprót jelent, rokonai a magyar *parány, parányi, piri, pirinkó, permet* v. *pörmet, permeteg* stb., gyökei : *par, per, pir, pör*. V. ö. MOR, MORZSA.

PÓR, fn. tt. *pór-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*ja*. Alkalmasint a német *Bauer*-ből módosult; ámbár sok helyütt a ‚pórnép‘-et ‚pornép‘-nek mondják, és ‚pórúl‘ helyett is néhutt ‚porul‘-t használnak. Finn nyelven Fábián I. szerént : *poro*, tehát mintha a *por* szóval azonos volna. Értelmére nézve l. PARASZT. „Az földesurak is, hogy magok oltalmát ne bizzák teljességgel csak pórjokra.“ Gr. Eszterházy M. nádor 1634-ben. Így nevezik különösen túl a Dunán a moson-vármegyei horvát és német parasztokat, németül : *Haidbauer*. A *nemes* szónak ellentétét jelenti több helynevekben, mint *Pór Szalók, Nemes Szalók, Pór Dömölk, Nemes Dömölk* stb. *Pórul járt* am. roszul, ebül, kutyául járt, megjárta.

PÓRACS, falu Szepes m.; helyr. *Póracs-ra*, —*on*, —*ról*.

PORALOM, (por-alom) ösz. fn. Növénynem a lopvanőszők seregéből és gombák rendjéből; gömbölyüded vagy más formáju növés a kiszáradt fákon, termésporral teli tömve. (Sphaeria Lycoperdon).

PORÁNY, (por-ány) fn. l. PARÁNY.

PORÁNYI, (por-ány-i) mn. l. PARÁNYI.

PORARANY, (por-arany) ösz. fn. Apró poralakban találtató arany, különösen a folyóvizek fövenye között.

PÓRÁZ, fn. tt. *póráz-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Szoros ért. szíj vagy zsineg, melylyel a vadászebeket megkötik, vagy vezetés végett öszvefüzik.

Pórázon viszi, hordozza az agarakat, (vertagos loris ducit. Páriz-Pápai). *Nyulászó póráz.* (Prágai). *Egy póráz agár,* melyek együvé vannak fűzve. Szélesb ért. szíj, zsineg, kötél, melylyel valamit megkötnek. *Bocskor pórája. Rövid, avagy hosszu pórázon tartani. Hosszu pórázra ereszteni. Rövid pórázra fogni. Egy pórázon futnak. Ezen pórázon futunk.* (Pázmán préd. 759. l.). A hajósoknál pórázra venni v. pórázon vezetni két vontatott hajót: egy keresztkötéllel csak könnyedén s egymástól kisebb-nagyobb távolságban (de nem egymást érintve) összefoglalni, hogy könnyen egyik se szaladozhasson ide s tova. (Verkoppeln, verkuppeln. Kenessey A.). Persául Vullers szerént *puráz* v. *piráz* lorum jugi bovini; a szláv nyelvekben: *provaz, povráz, povroz.* Egyébiránt, a magyarból elemezve nem valószinütlen, hogy e szóban a *p* előhang, s alapfogalom és gyök benne az *orr*, mintha orra való szíjat, zsineget jelentene, melyet a vadászebek fejére, orrára kötnek. Innen Molnár A. szerint, *pórázon hordozni* am. orron fogva vezetni, továbbá a bocskor pórázát a székelyek máskép *orrodzó*-nak mondják, mely a bocskor orrába van fűzve.

PÓRÁZOS, (póráz-os) mn. tt. *pórázos-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Pórázon levő; pórázhoz szokott. *Pórázos agár,* mely már jól jár a pórázon.

PORCS, (por-cs) törzsök, am. *porcz*; l. ezt.

PORCSALMA, falu Szatmár m.; helyr. *Porcsalmá-ra,* —*n,* —*ról.*

PORCSÉK, (por-csék) fn. l. PORODA alatt.

PORCSFŰ, (porcs-fű) l. PORCZFŰ.

PORCSIN, (por-csin? v. ö. PORCZFŰ) ösz. fn. 1) Növénynem a tizenkéthímesek seregéből és egyanyások rendjéből; csészéje öt metszésü, bokrétája öt szirmu, tokja egy rekeszü. (Portulaca). Köznéven: *porczfű, görcsfű.* Egyik faja köz és növénytani néven a *kövér porcsin* (p. oleracea), melynek egy másik közneve: *kerti porcsfű, disznó orrja.* 2) L. PURCSIN.

PORCSINCZIKSZÁR, (porcs-in-cziksár) ösz. fn. A cziksárak neme alá tartozó növényfaj; szárai hol felállók, hol szétterültek; levelei vagy tojásdadok, vagy láncsásak, vagy szálasak, s érdes élük. (Polygonum aviculare).

PORCSINFŰ, (porcsin-fű) l. PORCZFŰ.

PORCZ, (1), fn. tt. *porcz-ot,* harm. szr. —*a.* Fehér, tömör szövetü rész az állati testekben, mely átlátszóbb, rugalmasabb, és nyirkosabb mint a csontok, s ezektől az által is különbözik, hogy nem oly kemény, továbbá nem sejtszövetü, s ürege nincsen. (Cartilago.) Továbbá, kemény bütyök némely növények indáin. Nevét azon erős hangtól vette, melyet adni szokott, midőn a fogak rágják. Innen a *porczog, porczogtat, porczfű* származékok. Ugyanazon erős alaphang, t. i. az *r* jellemzi a német *Knorpel,* latin *cartilago,* szláv *chrupka* szókat.

PORCZ, (2), falu Kraszna m.; helyr. *Porcz-ra,* —*on,* —*ról.*

PORCZELLÁN, fn. és mn. tt. *porczellán-t,* tb. —*ok,* harm. szr. —*ja.* Tejszinü, félig átlátszó, finom, tömör, kemény, üvegszerü edénymü, mely igen tiszta, nehéz folyadéku fehér agyag-, kavics-, bányavirág- és kevés gipsz vegyületéből készül. Leghiresebbek a chinai és japáni porczellánok. *Porczellán tálak, tányérok, poharak, pipák,* stb. *Porczellánra festeni.* Eredetileg bizonyos csiga neve.

PORCZELLÁNCSIGA, (porczellán-csiga) ösz. fn. Csiganem, melynek tekenője egyszerü, tojásdad, és sima alaku. (Cypraea).

PORCZELLÁNFÖLD, (porczellán-föld) ösz. fn. Igen fehér, finom agyagfaj, melyből más vegyülékekkel együtt porczellánt készítenek.

PORCZELLÁNKŐ, (porczellán-kő) ösz. fn. Jáspiskő faja, melynek szine gyöngyszürke és kékes. (Porcellanites).

PORCZELLÁNMÍVES, (porczellán-míves) ösz. fn. Míves, ki kellő anyagokból porczellánféle míveket, edényeket készít.

PORCZELLÁNTARKA, (porczellán-tarka) ösz. fn. Oly csiganemü állatokról mondják, melyeknek fehér testén, illetőleg tekenőjén, kékes vagy vöröses foltok látszanak.

PORCZFŰ, (porcz-fű) ösz. fn. Értelmére nézve l. PORCSIN. Minthogy bütykös szárain porczogós, valószinüleg innen vette nevét. Más vélemény szerint, mert utak mellett terem, kivált ‚porcsin' alakban annyit tenne, mint *por csinálta fű.* A disznók szeretik.

PORCZIKA, (porcz-i-ka) kicsiny. fn. tt. *porcziká-t.* Szoros ért. kis porcz. Szélesb ért. a testnek izecskéje, részecskéje, tagocskája. *Ravasz annak minden porczikája. Összezuzták minden porczikáját.*

„Minden porczikája,
Szív remek munkája."
Népdal.

V. ö. PORCZ. A növénytanban, növénynem az öthímesek seregéből és kétanyások rendéből; csészéje öt hasábu, belül szines, bokrétája nincs, himszálai közt más öt herélt himszál áll, magva egy. (Herniaria). Fajai: *sima* (köznéven: *kisporcsfű*), *borzas, cserjés* porczika.

PORCZIN, l. PORCSIN.

PORCZOG, (porcz-og) gyak. önh. m. *porczogtam,* —*tál,* —*ott.* Valamely szilárd, kemény szövetü test a fogak között erős *porcz* hangot adva töredezik, szakadoz. *Porczog a csont, midőn az eb rágja. Porczog a kétszersült, a rágott mag.* Szélesb ért. mondják más ilynemü hangról is. *Porczog a kavics a lábak alatt.* Gyöke a hangutánzó *porcz.*

PORCZOGÁS, (porcz-og-ás) fn. tt. *porczogás-t,* tb. —*ok,* harm. szr. —*a.* ‚Porcz' hangot adva töredezés. V. ö. *Porczog.*

PORCZOGAT, (porcz-og-at) mivelt. és gyak. m. *porczogat-tam,* —*tál,* —*ott,* par. *porczogass.* Rágás, harapdálás által eszközli, hogy valami porczogjon. *Csontot, mogyorót, diót, kétszersültet porczogatni. A disznók porczogatják a kukoriczát, makkot, szilvama-*

got. Szélesb ért. rágicsál, eddegél. *Bor mellett nehány pereczet elporczogatott.*

PORCZOGATÁS, (porcz-og-at-ás) fn. tt. *porczogatás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Cselekvés, midőn valaki vagy valami valamit porczogat.

PORCZOGÓ, (porcz-og-ó) mn. és fn. tt. *porszogó-t*. Ami rágás alatt erős porcz hangot adva törik, ömlik szét. *Porczogó daraétel, melyben köporrészek vannak. Porczogó sütemény, füszár.* Mint főnév jelent kemény állati testrészeket. V. ö. PORCZ.

PORCZOGÓS, (porcz-og-ó-os) mn. tt. *porczogós-t*, v. —*at*, tb. —*ak*. 1) Kemény, szilárd, tömör szövetü, mely a fogak között rágva porczogni szokott. *Porczogós kenyér, kalács, kétszersült. Porczogós magok, eledelek, cseresnye.* Népies kifejezéssel, *porczogós leány, menyecske*, am. kemény husú. 2) Amiben csontnemü porczok, porczogók vannak. *Porczogós részei a testnek; porczogós koncz.* 3) A növénytanban az állati porczogóhoz hasonló száraz és szilárd, azonban a szarunál puhább növényi képződmény (cartilagineum); ilyen a *gégevirág* (aristolochia) magvának a fehérnyéje. 4) Átv. porczogós nevetés, am. röhögéssel, nagy robajjal hangzó. *És hogy porczogósban csúfolnák.* (Pázmán préd. 484. l.). *Porczogósan nevetik az újitók.* (Pázmán Kal. 776. l.).

PORCZOGTAT, (porcz-og-tat) l. PORCZOGAT.

PORCZOLÁN, tájdivatosan, névszerént a székelyeknél ‚porczellán' helyett divatos.

PORCZOS, (porcz-os) mn. tt. *porczos-t*, v. —*at*, tb. —*ak*. Miben porcz van, porczczal ellátott. *A testnek porczos részei. Porczos halak.* V. ö. PORCZ.

PORCZTAN v. —TANITMÁNY, (porcz-tan v. —tanitmány) ösz. fn. A boncztan azon része, mely különösen az állati test porczait ismerteti.

PORCZUKOR, (por-czukor) ösz. fn. Porrá tört, zúzott, őrlött czukor. *Porczukorral behinteni az ételt. Porczukorba takart hasonszenvi gyógyszer.*

PORCZÚL, PORCZUL, (porcz-úl) önh. m. *porczúl-t*. Porczczá vagy porczogóssá leszen.

PORCZÚLÁS, PORCZULÁS, (porcz-úl-ás) fn. tt. *porczulás t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Porczczá vagy porczogóssá levés.

PÓRDAGÁLY, (pór-dagály) ösz. fn. Durva, pórias módon, parasztos beszéd és tettek által nyilatkozó dagály, parasztkevélység.

PÓRDAL, (pór-dal) ösz. fn. l. PARASZTDAL.

PORDÁNY, LAJTHA—, RÁBA—, VULKA —, faluk Sopron m.; helyr. *Pordány-ba, —ban, —ból.*

PORDOHÁNY, (por-dohány) ösz. fn. Porrá zuzott, s bizonyos módon elkészitett és érlelt dohány, melyet orrba szoktak szini. *Sárga, fekete pordohány.* Máskép: *burnót.*

PÓRDÖLYF, (pór-dölyf) ösz. fn. l. PÓRDAGÁLY.

PÓR-DÖMÖLK, l. DÖMÖLK.

PÓRÉ, fn. tt. *póré-t*. l. PÁRHAJMA.

PÓRÉHAJMA, l. PÁRHAJMA.

PORÉJT, l. PORÍT.

PORENYV, (por-enyv) ösz. fn. Porrá zúzott száraz enyvanyag, melyet híg testtel fölleresztve ragaszul használnak.

PORESŐ, (por-eső) ösz. fn. Apró cseppekben szállinkozó eső, permeteg. V. ö. PIRINKÓ, PORKA.

PORFELHŐ v. —FÉLLEG, (por-felhő v. félleg) ösz. fn. Sürü por, melyet a szél a levegőbe felkap, vagy a szekerek, barmok fölvernek, s mintegy felleget képez. *Égi háborút megelőző porfelleg. A porfellegről gyanitani, hogy seregek közelednek.*

PÓRFÉLSÉG, (pór-félség) ösz. fn. l. PÓRURALOM.

PORFENÉK, (por-fenék) ösz. fn. A lisztőrlő malmokban a garat feneke, melyre a lisztpor lehull.

PORFESTÉK, (por-festék) ösz. fn. Porrá zúzott festékanyag.

PORFÉSZÉK, (por-fészék) ösz. fn. Gúnyosan szólva oly hely, lakás stb., melyet nagy por lep el. *Ez a város igazi porfészek.*

PORFIR, (a görög *porphyra* [= bíbor] szótól); fn. tt. *porfir-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*ja*. Igen finom, kemény, vörös szinü drágakő a jáspisok neméből.

PORFOGÓ, (por-fogó) ösz. fn. A növénytanban a virág anyjának (Gönczy P. szerént: termőjének) leglényegesb része, ú. m. annak hegyén ikrás szőrök vagy babugokból álló ragacsos rész, mely a reá hulló virágport felfogja s azokat termékenyitő szütyőkké fejleszti; máskép: *bibe* vagy *csúcs*. (Stigma).

PORFORGATAG, (por-forgatag) ösz. fn. Tölcsér gyanánt forogva szállongó portömeg, boszorkányszél. Különbözik tőle némileg a porförgeteg, mely erős széllel járó, ideoda csapongó porfölleget jelent. Egyébiránt alapfogalomban megegyeznek, mennyiben a *forog* és *fereg* legközelebbi rokonok.

PORFÖLLEG, l. PORFÉLLEG.

PORGANÉJ, (por-ganéj) ösz. fn. Hosszas tartásban porrá vált ganéj, különösen emberi ürülék; termékenyitésre kiválólag alkalmas. (Poudrette).

PORGÁNY, falu Torontál m.; helyr. *Porgány-ba, —ban, —ból.*

PORGOLAT v. PORGOLÁT, (por-og-ol-at) fn. tt. —*ot*. Szabó D. szerint vetést őrző kerítés, sövény. Alapértelménél fogva legközelebbi rokon hozzá a *borkolat, burkolat*, mennyiben a porgolat nem egyéb, mint a földet körülburkoló valami. Végül ejtik megnyújtva is, *porgolát*, de amaz szabályosb, mert törzsöke az elavult *porgol* (= burkol) ige, melyből lesz *porgolás, porgolat*. Ily megnyujtás divatozik a *fuvát, korlát, korczolát* (korszovát) s némely más szókban.

PORGOLAT- v. PORGOLÁTKAPU, (porgolat-kapu) ösz. fn. Kriza J. szerént a székelyeknél vetéskapu a falvak végein; sok helyen *tanórkapu*-nak is mondják.

PORGOMBA, (por-gomba) ösz. fn. Ismeretes gombafaj, mely éretten felül szétfeslik vagy szétzúzva porrá omlik; máskép szintén köznyelven: *pöfeteg, lúdposz, banyaposz, lófing*; növénytani névvel: *méhszéditő pöfeteg*. (Lycoperdon bovista).

PÓRGŐG, (pór-gög) ösz. fn. Durva, pórias magatartás, taglejtések és tettek által nyilatkozó felfuvalkodás; máskép : *pórdagály, pórdölyf.*

PORHA, (por-h-a) fn. tt. *porhá-t.* A fának megredvesedett, porlékony bele, szokottabban : *purha.* Mint melléknév jelent porhanyót, porlékonyat.

E szónak gyöke *por*, a *h* vagy *ha* képző, mint számtalan más szókban hiányos, szenvedőleges, kóros állapotra mutat; de rokonítható a gyakorlatos igéket képző *g* hanghoz is, miszerint *porha* azt tenné : *porogó, poroga, porga,* ami természeténél fogva porrá válni hajlandó. Alapfogalomban egyezik vele *porka,* a földet por gyanánt vékonyan belepő hó. A *porha* és *porka* között oly képzői és fogalmi rokonság van, mint *úrhodik* és *úrkodik* között.

PORHAD, (por-h-a-d) önh. m. *porhad-t.* Folytonosan vagy lassanként porrá omlik. *Porhad a reves fa bele. A homokkő hamarabb és könnyebben porhad, mint mások. Porhad a tiport föld. A csont is elporhad idővel.*

E szónak középképzője *h* nemcsak folytonosságot, gyakorlatot fejez ki, rokon levén a gyakorlatos *g* és *k* képzővel, hanem némi hiányos vagy kóros állapotot is. V. ö. H betü. Ilyenek : *görhed, vénhed, poshad,* stb.

PÓRHAD, (pór-had) ösz. fn. 1) Pórcsalád, pórnemzetség, mennyiben a had jelent családot, nemzetséget is. 2) Fellázadott pórok serege, parasztháboru. *Dózsa, Hóra pórhada.*

PORHADÁS, (por-h-ad-ás) fn. tt. *porhadás-t,* tb. —*ok,* harm. szr. —*a.* Folytonos szenvedő állapot, midőn valamely test részei porrá töredeznek, omladoznak. *Régi, elhagyott várfalak porhadása.* V. ö. PORHAD.

PORHADÉK, (por-h-ad-ék) fn. tt. *porhadék-ot,* harm. szr. —*ja.* Porrá vált növényi és állati testrészek; máskép : *korhany, televény.* (Humus).

PORHAJAS, (por-hajas) ösz. fn. Gyönge, idei szőlővessző, melyet csak felületesen, nem mélyen bujtanak el, tehát mintegy porba hajtanak.

PORHAJAZ, (por-hajaz) ösz. áth. Szőlőmivesekről mondják, midőn a szőlőtőkéről a még gyönge ágat a földbe nem mélyen bujtják, s miután gyökeret vert, leginkább a jövő évben az anyatőtől elvágják és elültetik.

PORHÁL, (por-h-a-al) gyak. áth. m. *porhál-t.* A növények, különösen kerti veteményes körül megkeményült földet kapával könnyedén felvagdalja, s porhanyóvá teszi. *Porháló kapa. Porhálni a kukoriczaföldet, a kerti veteményes ágyakat.* V. ö. PORHA.

PORHÁLÁS, (por-h-a-al-ás) fn. tt. *porhálás-t,* tb. —*ok,* harm. szr. —*a.* A kapálás azon neme, mely által a földet porhanyóvá teszik.

PORHANY, (por-h-any) fn. tt. *porhany-t,* tb. —*ok.* Oly föld, melynek rögei nem tömör, nem kemény, hanem ritkább, puhább állományuak.

PORHANYÍT, PORHANYÍT, (por-h-any-ít) áth. m. *porhanyít-ott,* par. —*s,* htn. —*ni* v. —*ani.* Tulajd. ért. valamit porlékonnyá tesz, porrá omlaszt *Ásás, kapálás, szántás által porhanyítani a földet.* Átv. szivós, szilárd rostu testet, különösen húsneműt áztatva, vagy más módon puhává tesz. *A vadhúst eczetben porhanyítani. A tökehalat sajátnemü lében porhanyítani.* V. ö. PORHANYÓ.

PORHANYÍTÁS, PORHANYITÁS, (por-h-anyít-ás) fn. tt. *porhanyítás-t,* tb. —*ok,* harm. szr. —*a.* Cselekvés, illetőleg kapálás, áztatás, mely által porhanyítanak valamit.

PORHANYÓ, (por-h-any-ó) mn. tt. *porhanyó-t.* Szoros ért. porlékony, ami könnyen porrá töredezik, omladozik, vagy porló állapotban létezik. *Porhanyó földben diszlenek a kerti vetemények. Porhanyó homokkő, búzakenyér. Porhanyó száraz dohány.* Átv. ért. mondjuk különben szivós, szilárd rostu testekről, húsneműekről, melyek bizonyos mód által megpuhultak, s a fogak között könnyen szétomlanak. *Porhanyó vadhús, sült.*

PORHANYODÁS, (por-h-any-od-ás) fn. tt. *porhanyodás-t,* tb. —*ok,* harm. szr. —*a.* Tömör, kemény, szivós, szilárd test változott állapota, midőn porlékonnyá, puhává, illetőleg könnyen rághatóvá leszen.

PORHANYODIK, (por-h-any-od-ik) k. m. *porhanyod-tam,* —*tál,* —*ott.* Porló állapotba megy által. *Kapálással porhanyodik a föld. A búzakenyér hamar porhanyodik.* Átv. megpuhúl, szivosságát veszti, könnyen rághatóvá leszen. *Porhanyodik a fagyra kitett pulyka húsa, az eczetben áztatott vadhús.*

PORHANYÓS, (por-h-any-ó-os) mn. tt. *porhanyós-t* v. —*at;* tb. —*ak.* l. PORHANYÓ.

PORHANYÓSÁG, PORHANYÓSSÁG, (por-h-any-ó-ság, por-h-any-ó-os-ság) fn. tt. *porhanyóságot,* harm. szr. —*a.* Tulajdonsága, vagy állapota valamely testnek, midőn porhanyó. *A vadsültek, s némely húsétkek egyik kelléke a porhanyóság.*

PORHANYÓZ, (por-h-any-ó-oz) áth. m. *porhanyóz-tam,* —*tál,* —*ott,* par. —*z.* Porhanyóvá tesz valamit, különösen a földet. *Fogas kapával porhanyózni a veteményágyat.*

PORHANYÓZÁS, (por-h-any-ó-oz-ás) fn. tt. *porhanyózás-t,* tb. —*ok,* harm. szr. —*a.* Cselekvés, mely által valami porhanyóvá tétetik. V. ö. PORHANYÓ.

PORHANYÚ; PORHANYÚS stb. l. PORHANYÓ; PORHANYÓS stb.

PORHASZT, (por-h-asz-t) áth. m. *porhaszt-ott,* par. *porhaszsz,* htn. —*ni* v. —*ani.* Eszközli, hogy bizonyos szilárd test részei porrá omoljanak. *Az idő és lég viszontagságai elporhasztják a köveket is.* V. ö. PORHAD.

PORHASZTÁS, (por-h-asz-t-ás) fn. tt. *porhasztás-t,* tb. —*ok,* harm. szr. —*a.* Porrá omlasztás.

PORHATAG, (por-h-ad-ag) mn. tt. *porhatag-ot.* Ami természeténél fogva könnyen porhad, porrá omlik; máskép : *porlékony.* Oly alkatu mint : *olvatag, hervatag,* stb.

PORHÁZ, (por-ház) ösz. fn. Átv. ért. 1) az emberi testet mint elporlandót vagy már elporlottat magában foglaló koporsóról vagy sírról mondják. 2) L. PORHÜVELY.

PORHÓ, (por-hó) ösz. fn. Apró, poralakban hulló hó; máskép: *porka.*

PORHON, (por-hon) ösz. fn. L. PORODA alatt.

PORHONIKRA, (por-hon-ikra) ösz. fn. Keletindiai növény, melynek porhonán golyódad ikra látszik. (Adenanthera. L.).

PORHONROJT, (por-hon-rojt) ösz. fn. Növénynem az öthímesek seregéből és egyanyások rendjéből; csészéje a magzatra félig ránőtt, azon fölül öt fogu; bokrétája a magzat fölött egy szirmu, rövid nyaku, öt egyenetlen hasábu; porhonainak hegyei öszvenőttek, alul szétállók. (Lobelia, Lobel nevü füvész emlékeül).

PORHONYÓ, tájdivatosan am. *porhanyu.*

PORHÚL, (por-h-úl) önh. m. *porhúl-t.* L. PORHAD.

PÓRHÜBÉR, (pór-hü-bér) ösz. fn. Hübér, mely jobbágyi terhek viselésében, ú. m. robotban, dézmában stb. áll, különböztetésül a nemesi hübértől.

PORHÜVELY, (por-hüvely) ösz. fn. Átv. ért. az emberi testről (mint a lélek hüvelyéről) mondják, mely majdan porrá válandik.

PÓRI, (pór-i) mn. tt. *póri-t,* tb. —*ak.* Pórra vonatkozó, pórhoz tartozó, portól származó. *Póri munka.*

PÓRIAS, (pór-i-as) mn. tt. *pórias-t* v. —*at,* tb. —*ak.* Póri szokásra, természetre mutató, pórdivatu. *Pórias nyerseség, durvaság, magaviselet.* Ellentéte: *úrias,* finom, müvelt.

PÓRIASAN, (pór-i-as-an) ih. Póri szokás v. modor szerént, pórtermészetet mutatólag.

PÓRIASSÁG, (pór-i-as-ság) fn. tt. *póriasság-ot,* harm. szr. —*a.* Pórias szokás, természet, modor.

PÓRICS, fn. tt. *pórics-ot,* l. PÓRIS.

PÓRIHAJMA, (póri- v. póré-hajma). L. PÁRHAJMA.

PÓRIS, (a latin *borax*-ból módosult) fn. tt. *póris-t,* tb. —*ok,* harm. szr. —*a.* 1) Kesernyés, lúgizü só, mely megtisztítva jegeczes alakú. A tisztítlan póris Perzsiából és Sinából sárgazöld, kövér tapintatu s rendetlen hatszögü darabokban szállíttatik hozzánk. 2) Szélesb. ért. az érczmiveseknél, mesterséges vegyiték, mely által az érczeket olvasztják, s ezen erővel különösen a póris bír.

PORÍT, (1), (por-ít) áth. m. *porít-ott,* htn. —*ni* v. —*ani,* par. —*s.* Porrá tör vagy morzsol.

PORÍT, (2), (por-ít v. pir-ít) áth. m. *porít-ott,* par. —*s,* htn. —*ni* v. —*ani.* A régieknél gyakran eléjön *porét, porejt* alakban, s am. fedd, szid, dorgál, (increpat, corripit). „Megporéjtá a szelet." És *megporéjtá ötet.*" (Münch. cod. Luk. IV.). „És a gyüjtőt senki meg ne poréha" (= porétsa. Bécsi cod. Ruth könyve). „Esmeg jöve a tanejtványokhoz, lelé őket hogy alonnának; esmeg felkölté őket, nem dorgálá, sem porejtá meg." (Régi magyar Passio. Toldy F. kiadása 247. l.).

„Bölcsebb leányt még en ennél nem láttam,
Mint az, ki imenten szólla envelem,
S jótétemről megporitta engem."
Katalin verses leg. (Toldy F. kiadása 92. lap.).

Ugyanitt eléjön *porol* alakban is. Lásd PORONGAT, PORONKODIK szókat is.

Ez igének gyöke vagy hangutánzó, s legközelebb rokona a hason-értelmü, s kemény szidást jelentő *hurít, hurogat.* Ily hangutánzók: *dorgál, kurjant* stb. Vagy pedig, ami hihetőbb, hangváltozattal am. *pirít;* átv. ért. t. i. *megpirítani* valakit, *rápirítani* am. megfeddeni, pírongatni. Hogy a *por* gyök némely származékokban am. *pör, pör, pir,* erről l. PORZSOG.

PORÍTÁS, (por-ít-ás v. régiesen: por-éjt-ás) fn. tt. *porítás-t,* tb. —*ok.* 1) Porrá törés vagy morzsolás. 2) Feddés, dorgálás, szidás. „Münekönk mü fegyelmönkért és poréjtásonkért (propter increpationem et correctionem) mü uronk istenönk kevesé megharagudt." (Bécsi cod. Machabeus). V. ö. PORÍT, (2).

PORKA, (por-ka) fn. tt. *porká-t.* A székelyeknél am. a földet, föld porát alig belepő vékony hó, mintegy porhó. *Porkára menni,* ilyen havon menni vadászatra. A mongolban *boroghan* esőt jelent.

PORKEFE, (por-kefe) ösz. fn. Kefe, melylyel a ruhákat, szöveteket stb. a portól megtisztítják; különböztetésül a haj-, sár- stb. keféktől.

PÓRKEVÉLY, (pór-kevély) ösz. mn. Magát durva parasztos módon rátartó, hányiveti.

PÓRKEVÉLYSÉG, (pór-kevélység) ösz. fn. L. PÓRDAGÁLY, PÓRGÖG.

PORKOL, áth. l. PÖRKÖL.

PORKOLÁB, fn. tt. *porkoláb-ot,* harm. szr. —*ja.* Eredeti jelentése, *várgróf,* t. i. a német *Burggraf* után átalakulván; valamint a *Markgraf* Heltainál és másoknál: *morkoláb.* Később jelentett várnagyot. „Jó vitéz Szondi György benn (Drégely várában) porkoláb vala." (Tinódi). Újabb korban a vármegyei katonák és hajdúk főnöke, kit néhutt tisztességesebben várnagynak neveztek. Ismét, a rabokra és börtönökre felügyelő megyei szolga. *A befogott zsiványokat általadni a porkolábnak.* Alkalmazott ért. így nevezik a katonai börtönfelügyelőt is (profóz). Azon szók közé tartozik, melyeknek eredeti nemesebb jelentése alászállott. Így a tartományi főnököt jelentő, persa eredetü satrapa (sátor-apa?) ami konyhadiák nyelvünkön hajdút, poroszlót teszen.

PORKÖPENY, l. PORKÖPÖNYEG.

PORKÖPÖNYEG, (por-köpönyeg) ösz. fn. Rendesen világos, porszinü kelméből való foszlán köpönyeg, melyet kivált az utasok használnak, hogy öltönyeiket a portól kéméljék.

PORLAD, (por-l-ad) önh. m. *porlad-t.* Mondják bizonyos porhatag testekről, midőn egyes részeik porrá omladozva elhullanak.

PORLADÁS, (por-l-ad-ás) fn. tt. *porladás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Állapot, midőn valami porlad.

„Halk sírének közt elviszik,
A porladás határaig.“
Tompa.

PORLADÉK, (por-ol-ad-ék) fn. tt. *porladéko-t*, harm. szr. —*a*. Valamely testről, tárgyról leomladozott, töredezett pornak összvege. *Fák, kövek porladéka, Összeseperni a porladékot. A dohányporladékot kenőcsül használják a juhászok.*

PORLADOZ, (por-l-ad-oz) gyak. önh. m. *porladoz-tam*, —*tál*, —*ott*; par. —*z*. Egymás után gyakran vagy folytonosan porlad.

PORLASZT, (por-ol-asz-t) áth. m. *porlaszt-ott*, par. *porlassz*, htn. —*ni* v. —*ani*. Eszközli, hogy valamely test porladjon, porrá alakuljon. *A szekerek porlasztják a göröngyöket, az útra hordott köveket.* Különbözik : *porhaszt*. V. ö. PORLAD.

PORLASZTÁS, (por-ol-asz-t-ás) fn. tt. *porlasztás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Cselekvés, midőn valaki v. valami porladást eszközöl.

PÓRLÁZADÁS, (pór-lázadás) ösz. fn. Lázadás, melyet a pórnép az illető uraság, felsőség, törvényes hatalom, fejedelem ellen támaszt. *Dózsa, Hóra pórlázadásai.*

PORLÉ, PORLÉV, (por-lé v. —lév) ösz. fn. L. PORODA alatt.

PORLÉKONY, (por-ol-ék-ony) mn. tt. *porlékony-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Mondjuk oly testről, mely természeténél fogva, vagy belső romlás következtében könnyen porrá töredezik, omladozik; másképen : *porhatag. Porlékony göröngy, homokkő. Porlékony redves, avas fa.*

PORLÉKONYSÁG, (por-ol-ék-ony-ság) fn. tt. *porlékonyság-ot*, harm. szr. —*a*. Porlékony v. porhatag minőség.

PORLIK, (por-ol-ik) k. m. *porl-ott*, htn. —*ani*. Porrá válik, oszlik, omladozik, töredezik, morzsolódik. *Porlik a szekerek által tiprott göröngy, murva. Porlik a száraz dohány.*

PORLISZT, (por-liszt) ösz. fn. A lisztnek legfinomabb parányi részecskéi, melyek a malomban ideoda szállonganak. *A molnár ruháját, arcát, belepi a porliszt.*

PORLÓ, (por-ol-ó) mn. tt. *porló-t*. A ‚porlik‘ igének származéka, s am. porrá oszló, töredező, omladozó. *Porló hantok, homokkövek.* Különbözik tőle a cselekvési *poroló*. V. ö. PORLIK, POROL.

PORLÓS, (por-ol-ó-os) mn. tt. *porlós-t* v. —*at*, tb. —*ak*. L. PORLÉKONY.

PÓRMUNKA, (pór-munka) ösz. fn. Póroknál szokott munka. Durva, darabos munka.

PÓRNÉ, (pór-né azaz pór neje) ösz. fn. Póremberfelesége; különbözik : *pórnő*.

PÓRNÉP, (pór-nép) ösz. fn. A népnek legalsóbb osztálya, különösen a szoros értelemben vett parasztnép. Szélesb, megvető ért. müveletlen, durva erkölcsü néposztály, péld. a városok alsó rétegeiben is.

PÓRNÉPI, (pór-népi) ösz. mn. Pórnépet illető, arra vonatkozó. *Pórnépi gondolkozásmód, viselet.*

PÓRNÉPIES, (pór-népies) ösz. mn. L. PÓRIAS.

PORNÓ, falu Vas m.; helyr. *Pornó-ra*, —*n*, —*ról*.

PÓRNŐ, (pór-nő) ösz. fn. Pórnépi osztályból való fehérszemély, parasztnő, parasztasszony.

PORNYÁL, (por-ony-a-al) önh. m. *pornyál-t*. A székelyeknél mondják a juhnyájról, midőn lassan legelgetve előre megyen; néhutt másképen : *legelész*; különösen kopár oldalon szedeget. Innen : *pornyáltat* am. a juhokat lassan haladva, vagy kopár oldalon legelteti.

Ha ez igében alapfogalomúl az aprózó legelést veszszük, okszerüleg állíthatjuk, hogy törzsöke egy értelmü a kicsidet, aprót jelentő *pirinyó, pirinya, parányi* szókkal, miszerint *pornyál* annyit tenne, mint *pirinyál*, azaz, aprózva, lassankint legel. Innen átv. ért. am. restelkedik, lustálkodik, mintegy lassan vagy alig mozog.

PORNYÁLÁS, (por-ony-a-al-ás) fn. tt. *pornyálás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Lassan legelve előre menés. Kopár oldalon legelészés. Restelkedés.

PORNYÁLTAT, (por-ony-a-al-tat) miv. m. *pornyáltat-tam*, —*tál*, —*ott*. L. PORNYÁL alatt.

PÓRNYELV, (pór-nyelv) ösz. fn. Sajátnemü kiejtésü, továbbá saját kifejezésekkel, hasonlatokkal, közmondatokkal biró, kevesbbé sima nyelv, vagy beszédmód, mely által a pórnép a müveltebb osztálytól megkülönbözteti magát.

PORÓCZA, (por-ó-cza) fn. tt. *poróczá-t*. Néhutt : *prósza*. L. GÖRHE, GÖRHÖNY.

PORODA, (por-o-da) fn. tt. *porodá-t*. A növénytanban Gönczy Pálnál az ami Diószeginél : *hím* (stamen), mely szeréntök a virágnak a bokrétán vagy a leplen belül álló, eredetileg levélnemü állományokból képződött része. Egy kis nyujtványnál fogva, vagy a nélkül van a vaczokhoz avagy a bokrétához nőve, ezen nyujtvány neve *szálcsa*, Diószeginél : *himszál* (filamentum), eredetileg a levél nyele. A szálcsa tetején van egy zacskó forma tok : *portok*, Diószeginél : *porhon* v. *porzó*, v. *csék, porcsék* (anthera), mely meg van telve *virágpor*-ral, melynek neve Diószeginél : *hímpor* v. *nemzőpor* (pollen); a portok eredetileg a levél lapja, mely széleivel úgy nőtt öszve, hogy vagy egy vagy két rekeszü tokká alakult. A virágpor, ha a bibére (stigma) hull, hólyaggá, majd szütyővé alakúl, mely a benne levő *porlé*-nél (fovilla) fogva a magcsákat megtermékenyíti.

POROL, (por-ol) önh. m. *porol-t* v. *porl-ott*. Port csinál, port üt, port ver. *Porolnak az uton menő szekerek, barmok. Porolnak az utczaseprők. Ne porolj!* Áthatólag tárgyesetes névvel am. valamit üt, ver, hogy a por kimenjen belőle. *Porolni, kiporolni a ru-*

hákat. Pálczával kiporolták a hátát, azaz megverték. V. ö. POROZ. 3) Katalin verses legendájában előfordúl porít, azaz ‚pirít' v. ‚pírongat' értelemben:

„Isteneket nem porlanál,
És ellenünk így nem járnál."
(Toldy F. kiadása 89. l.).

POROLÁS, (por-ol-ás) fn. tt. *porolás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Cselekvés, mely által port csinálnak, a port valamiből kiverik. V. ö. POROL.

POROND, (por-ond) fn. tt. *porond-ot*, harm. szr. —*ja*. 1) Apró kövecs, öszvezuzott, porrá törött kő, föveny. Innen, így nevezik néhutt a folyókban levő fövenyes torladékot is. *Minden porondot elöntött a Tisza.* (Szabó D.). 2) Apró fűz neme, mely füző, fonó vesszőket nyújt, pl. apró kézi kosarak kötésére. Másképen: *porongy*.

Mi e szónak első jelentését illeti, legvalószinübb, hogy közvetlen gyöke az apró testrészeket jelentő *por*, melynek másod értelme *apró*, *kicsi*, honnan a *parány*, *parányi*, v. *porány*, *porányi*, *piri*, *pirinyó*, *pirinkó* rokon jelentésü származékok. Ennélfogva egy fogalom alá tartozik vele az apró kicsi füzet jelentő *porond* is, mintha volna *pirind*, honnan a tájdivatos *pirindikó* am. a maga nemében igen apró, kicsi. Alapértelemre ide csatolhatók a következő szók is: *porongy*, fiatal, kis fogoly; *poronty* apró gyermek, vagy gyermekek serege, Molnár A. szerint „pusionum caterva"; ismét *porongy*, inaska, szolgáló kis fiú; *pereputy*, sarjadék, növendékcsalád. V. ö. PEREPUTY. Hogy az *i* és *o* hangok játszilag váltakoznak nyelvünkben, fölös példák mutatják, p. *lib lob*, *libeg lobog*, *ringy rongy*, *gyim gyom*, *csip csop*, *bingyó bogyó*, *bibircsó boborcsó* stb. stb. Egyébiránt Gyarmathi Sámuelnél illir és szerb nyelven *prud* am. a német *Sandbank*, és Jancsovicsnál *hruda* am. göröngy.

PORONDLAKÓ, (porond-lakó) ösz. fn. Szalonka, bébicz, mely különösen a vizek, folyók porondjain tartózkodik és él. V. ö. POROND.

PORONDÓRA, (porond-óra) ösz. fn. Fövenyóra a régieknél (Clepsydra), l. FÖVENYÓRA.

PORONDOS, (por-ond-os) mn. tt. *porondos-t*, v. —at, tb. —*ak*. Poronddal bővelkedő, belepett. *Porondos tómellék; porondos utak; porondos zátonyok.* V. ö. POROND.

PORONDSZÉM, (porond-szém) ösz. fn. A porondnak egy-egy részecskéje, morzsája; fövényszem.

PORONG, (por-ong) fn. tt. *porong-ot*, harm. szr. —*ja*. 1) L. POROND. 2) Székely tájszólás szerint feszítő rúd, melylyel szövésközben két felé feszítik a vásznat.

Minthogy népies nyelven némely feszítő, segédfák neve: szolgafa, péld. a csizmadiák fordítófája; innen azt gyaníthatni, hogy a *porong*, mint feszitőfa átv. értelmü, s am. szolgafa; és ennélfogva rokon a kis szolgát jelentő, s csakugyan szintén a székelyeknél divatos *porongy* szóhoz.

PORONGAT a régieknél am. *pírongat*. „Kezdé szöm szömben (szömtől szömben) őtet porongatnia." (Debreczeni Legendáskönyv). V. ö. PORÍT.

PORONGY, (por-ongy) fn. tt. *porongy-ot*, harm. szr. —*a*. 1) Fiatal, apró fogoly. 2) A székelyeknél Cserei Elek szerént am. szolgácska, inaska; rokon ez értelemben *poronty* szóhoz. 3) L. POROND.

PORONGYÓ, (por-ongy-ó) mn. tt. *porongyó-t*. Szabó D. értelmezése szerint am. jó ízü, pl. porongyó falat.

A köz ízlés szerént legízesebb falatnak azt tartjuk, ami fogaink között mintegy elolvad, melyet nehezen vagy sokáig rágicsálni nem kell; ennélfogva a ‚porongyó' szónak ezen értelme am. porhanyó, s gyöke *por*, törzsöke *porongy*, mely az aprót kicsit jelentő *porongy*-tól abban különbözik, hogy amaz a pornak *omladozó*, emez pedig *apróságos* tulajdonságára vonatkozik.

PORONKODIK, a régieknél am. pironkodik. „A te istenidvel poronkodol." (Sz. Krisztina élete).

PORONTÓ, (por-ontó) ösz. mn. és fn. Molnár A. szerint am. pattantyús, tüzér, ki a lőport (a golyóval együtt) mások veszedelmére mintegy ontja.

PORONTY, fn. tt. *poronty-ot*, harm. szr. —*a*. 1) Megvetőleg am. gyermek. *Hitvány poronty.*

„Komám asszony félre csapta paszomántos kontyát,
Ölben hordja czigányasszony sikító porontyát."
(Ponyvai vers).

Használtatik ‚fattyu' értelemben is. Baranyában: *vörönty*. 2) Molnár Albert szerint gyünév, s am. apró gyermekek sokasága. 3) Bérczy Károlynál a fogoly- s egyéb madárfi; külön tájak szerént: *csire*, *csirke*, *pipe*, *pizse*, *pizselle*, *pislen*, *pitye*.

E szóban alapfogalom a kicsiség, s am. *pirinty*, melyhez legközelebb áll a *firity*, mert *fityfirity* am. kis baba, buba, továbbá alkalmazott értelemben kistermetü, s gyermek gyanánt firegő ember. Továbbá rokona a kis foglyot jelentő *porongy*. Képzőjében a kicsiség fogalma rejlik, mintha volna *por-ocs*, *n* közbevetve *poroncs*, lágyítva *porongy*, *poronty*. Hasonló képzésüek: *varancs varangy*, *göröncs göröngy*, illetőleg *roncs rongy*, *ripacs ripancs* stb. V. ö. POROND, PEREPÚTY.

PORONYÁN, (por-ony-án) ih. Szabó Dávidnál am. dísztelenül, illetlenül, sótalanul p. o. szólni; tehát mintegy: póriasan; ‚porony' v. ‚poronya' magában nem fordúl elé.

POROS, (por-os) mn. tt. *poros-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Portól lepett, porral teljes. *Poros út, utcza, szoba, falak. Poros bútorok, ruhák, könyvek.* Öszvetételekben: *borsporos leves*, *hajporos gallér*, *puskaporos ház* stb.

POROSAN, (por-os-an) ih. Poros állapotban, portól lepve.

POROSKÓ, falu Ung m.; helyr. *Poroskó-ra*, —*n*, —*ról*.

POROSNYAK, tájszó; l. POLOZSNYAK.

POROSODÁS, (por-os-od-ás) fn. tt. *porosodás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Porossá levés, portól belepetés; porrá omladozás.

POROSODIK, (por-os-od-ik) k. m. *porosod-tam*, —*tál*, —*ott*. Porossá leszen, a por belepi, vagy porrá omladozik. *Úton beporosodik a ruha. Száraz meleg időben porosodik a göröngy.*

POROSZ, fn. és mn. tt. *porosz-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Éjszaki német földön fekvő Poroszországnak lakosa, különösen *brandeburgus*, honnan a népies *burkus* nevezet. Amaz a német *Preusze* után alakúlt.

POROSZHON, (Porosz-hon); POROSZHONI, (porosz-honi); l. POROSZORSZÁG; POROSZORSZÁGI.

POROSZKA, (por-oz-ga, azaz por-oz-og-ó) mn. és fn. tt. *poroszká-t*. Sebes apró lépésekkel, mintegy csuszkáló lábakkal járó ló. *A vén lóból nem lehet poroszkát csinálni.* (Km.).

„Reávón királi ruhát,
Fejében ékes koronát,
Poroszkájára ültepék
És az nép keziben (közibe) lépék."

Katalin verses legendája. (Toldy F. kiadása 10. l.).

Szabó Dávidnál egy másik jelentése : a malomkő hátán rengő rovátolt fa, mely a garatból lerázza a gabonát a kő alá, porozka.

Legvalószinübb, hogy nevét azon *par* gyöktől vette, mely ‚paripa' szóban is megvan s elemezve : *por-oz-ka* = *porozga*, a gyakorlatos *porozg* törzsöktől, mint *csúsz, csuszog, csuszoga, csuszka; úsz, uszog, uszka; mász, mászog, mászka, mászkál.* Mind ezek szintén oly mozgásra is vonatkoznak, mely a haladási tért szorosan érinti, és horzsolja. Figyelmet érdemel a héber *paras*, mely am. ló.

POROSZKÁL, (por-oz-ga-al) önh. m. *poroszkál-t*. Mondják különösen lóról, midőn sebes apró léptekkel, s csuszkáló lábakkal jár. V. ö. POROSZKA.

POROSZKÁLÁS, (por-oz-ga-al-ás) fn. tt. *poroszkálás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Poroszkálva lépdegelés.

POROSZKATEVE, (poroszka-teve) ösz. fn. Egy púpu teve, mely a málhás tevénél sokkal sebesebb járásu. (Dromedarius).

POROSZLÓ, (1), fn. tt. *poroszló-t*. Törvényszolga. Molnár A. szerint, megfelel neki a latin lictor, apparitor, praeco. A régi latin oklevelekben *pristaldus*, melyhez hasonlítják némelyek a szláv *prisztav* szót, de ez Jancsovics szerént révpartot jelent, és semmi köze a poroszlóval. Dankovszky szerént csehül *prohlasziter*, és illirül *proglasziter* volna. A régieknél *porosztó* alakban fordul elé, pl. a Bécsi codexben : „És a porosztó erőssen üvölt vala" (et praeco clamabat valenter. Daniel. III.); a Müncheni codexben pedig am. hóhér. Ma is van Porosztó helység Ung megyében. A régieknél *t* és *l* hangokat néha fölcserélve találjuk; így a mai *mutat* nálok ellenkező : *mutal*, pl. *képmutaló*. Némelyek értelmezése szerint a *pristaldus* annyit tenne, mint *perest oldó;* l. ezt. ‚Porosztó' szóhoz igen közel áll a persa ‚parasztár' vagy ‚peresztár', mely a persa nyelvben szolgát is jelent. (V. ö. PARASZT). Egyébiránt a magyar nyelvből származtatva, *poroszka* és *paripa* szókkal hozhatjuk rokonságba és (ide-oda) ‚forgó' v. ‚forgolódó' értelmet tulajdoníthatunk neki.

POROSZLÓ, (2), férfi kn. Pratislaus. Olyan alkatu, mint Stanislaus *Szaniszló*, Berislaus *Boriszló*. Bogoszlavus *Bogyoszló*. Wladiszlavus *László*.

POROSZLÓ, (3), mváros Heves, puszta Szabolcs m.; helyr. *Poroszló-ra*, —*n*, —*ról*.

POROSZLÓKODÁS, (poroszló-kod-ás) fn. tt. *poroszlókodás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Poroszlói szolgálat teljesitése.

POROSZLÓKODIK, (poroszló-kod-ik) k. m. *poroszlókod-tam*, —*tál*, —*ott*. Poroszlói szolgálatot teljesít.

POROSZLOP. (por-oszlop) l. PORFÉLLEG.

POROSZLÓSÁG, (poroszló-ság) fn. tt. *poroszlóság-ot*, harm. szr. —*a*. 1) Poroszlói szolgálat. 2) Poroszlók együtt véve.

POROSZORSZÁG, (porosz-ország) ösz. fn. Első rangu európai állodalom felső Németországban, melynek királya az európai öt főhatalmasságok egyike.

POROSZORSZÁGI, (porosz-országi) ösz. mn. Poroszországból való; Poroszországhoz tartozó.

POROSZTÓ, (1), l. POROSZLÓ, (1).

POROSZTÓ, (2), falu Ung m.; helyr. *Porosztó-ra*, —*n*, —*ról*.

POROSZUL, (porosz-ul) ih. Porosz nyelven, vagyis inkább a poroszoknál divatos németséggel; minthogy a valódi (szláv családi) porosz nyelv már régen kihalt.

POROZ, (por-oz) áth. m. *poroz-tam*, —*tál*, —*ott*, par. —*z*. 1) Porossá tesz. *Beporozni a szobát, ruhát.* 2) Porral behint. *Hajat porozni; a megirt levelet beporozni. Felporozni a puskát.* 3) Önhatólag port csinál. *Poroznak a szekerek. Ne porozzatok itt a szobában.* V. ö. POROL.

POROZÁS, (por-oz-ás) fn. tt. *porozás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Cselekvés, midőn valaki vagy valami poroz.

POROZGAT, (por oz-og-at) gyak. áth. m. *porozgat-tam*, —*tál*, —*ott*, par. *porozgass*. Valamit porral hinteget; vagy, folytonosan, gyakran port csinál. V. ö. POROZ.

POROZGATÁS, (por-oz-og-at-ás) fn. tt. *porozgatás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Cselekvés, midőn valaki vagy valami porozgat.

POROZKA, (por-oz-ka) fn. tt. *porozká-t*. A malomgaratnak része, mely a lisztet kirázza.

POROZÓ, (por-oz-ó) fn. tt. *porozó-t*. 1) l. PORZÓ. 2) A székelyeknél förgeteges havas idő, péld. midőn az úgynevezett *Nemere* szele fú.

POROZSNOK, POROZSNYAK. Székely tájszók; l. POLOZSNYAK v. POLOZSNYA.

PORÖRVÉNY, (por-örvény) ösz. fn. Forgó csiga gyanánt fölemelkedő, s keringve futó porfelleg, boszorkányszél, porforgatag.

PORPÁCZ, DARÁZS—, PÓR—, faluk Vas m.; helyr. *Porpácz-ra, —on, —ról.*

PÓRPIMASZ, (pór-pimasz) ösz. fn. Faragatlan fajankó, buta paraszt.

PÓRREND, (pór-rend) ösz. fn. A népnek pórokból álló osztálya, föleg a pórnép által választott népképviselők.

PORROG, falu Somogy m.; helyr. *Porrog-ra, —on, —ról.*

PORRUHA, (por-ruha) ösz. fn. 1) Por ellen öltött foszlán, felső ruha, különösen az úgynevezett porköpönyeg. 2) Portörlő rongy.

PÓRRUHA, (pór-ruha) ösz. fn. Oly kelméjü és szabásu ruha, milyet különösen a pórnép szokott viselni, p. szür, juhászbunda, tehénbőrcsizma, bocskor stb.

PÓRSÁG, (pór ság) fn. tt. *pórság-ot*, harm. szr. *—a.* 1) Póri tulajdonság, nevezetesen durvaság, nyerseség, müveletlenség; másképen : *póriasság.* 2) Mint gyünév jelenti a pórnép összegét, sokaságát; másképen : *pórnép. A pórság elégedetlen, és lázadni készül. Mezei vásárra gyült pórság.*

PORSÉPRŐ, (por-séprő) ösz. fn. Különösen a port elhárítani, eltisztítani való seprő, különböztetésül másféle, p. *ganaj-, sár-, fölöző*-seprőtől.

PORSÓ, (por-só) ösz. fn. Hulladék-, törtelék-, morzsalékso, porrá őrlött só; különösen, melyet a sóskutak vizéből kifőznek, s poralakban állítnak elé.

PÓRSZABÁLY, (pór-szabály) ösz. fn. Időváltozásra, időjárásra vonatkozó szabályok, melyeket a földmivelők követni szoktak.

PORSZÉM, (por-szém) ösz. fn. A porból, mint gyütestből, egy parányi részecske.

PORSZÉMNYI, (por-szémnyi) ösz. mn. Oly kicsi, mint egy porszem; a maga neméhen igen parányi.

PÓRSZÓ, (pór-szó) ösz. fn. Csak a pórbeszédben divatozó, nem a finomabb társalgási nyelvbe való szó. Ide tartoznak minden finomabb ízlést, illetőleg erkölcsi érzést sértő kifejezések.

PÓRSZOMBAT, falu Szala m.; hely. *Szombat-ba, —ban, —ból.*

PORTA, (1) (maga a latin „porta“) fn. tt. *portá-t.* 1) Így nevezik több vidéken a nemesi és régi jobbágyi belső telket a rajta levő épületekkel együtt. *Derék nagy portája van.* 2) L. KAPU; KAPUSZÁM.

PORTA, (2), mai napság csak ‚portáz‘ törzse; régebben fn. volt; tt. *portá-t;* s annyit jelentett : portázás vagy portyázás.

PÓRTÁNCZ, (pór-táncz) ösz. fn. Néptáncz, oly lejtésekkel, mint azt a pórnép szokta járni. Különösen a pórok mulatságaiban divatozó némely durvább nemü tánczok, p. zsiványtáncz, koldustáncz, szarkatáncz.

„Ha portára kimégyen : nyér az ellenségtől,
Ha kvártélyára mégyen : nyér a menyecskétől.“
Huszártoborzó a XVIII. századból. (Thaly K. gyüjt.)

Semmi esetre sem a latin *porta.* V. ö. PORTÁZ.

PORTÁR, (por-tár) ösz. fn. Tár, vagyis épület, melyben lőport, puskaport tartanak.

PORTARTÓ, (por-tartó) ösz. fn. Szaru, tülök, vagy más ily nemü készület, melyben a vadászok lőport tartanak.

PORTÁZ, önh. m. *portáz-tam, —tál, —ott*, par. *—z.* Mondják hadviselő katonákról, nevezetesen lovasokról, midőn akár egyenként, akár kisebb csapatokban az ellenséges vidékre kirándulnak, azt bekalandozzák, s majd ide majd oda csapnak. A *t*-t lágyítva : *portyáz.*

Ha e szóban alapfogalomul az ide-oda forgást, keringést veszszük, valószinüleg azt gyaníthatjuk, hogy gyöke *por* am. *for*, melyből *forog forgolódik* stb. származnak, mintha volna *fortáz, fort* v. *forta* törzsöktől, melyhez hasonló a rokonértelmü s vékony hangu *fért* v. *fürt*, honnan *férténg* v. *förtöng* (szokottan : fetreng). Ily hangváltozat van a *fereg pereg, fergetyü pergetyü* között. Vagy talán am. *pártoz*, vagyis pártonként, részenként csatáz. A latin *porta* szóból sehogy sem lehet kimagyarázni.

PORTÁZÁS, (portáz-ás) fn. tt. *portázás-t*, tb. *—ok.* Cselekvés, midőn a hadi lábon álló lovagok portáznak. V. ö. PORTÁZ.

PORTÁZÓ, (portáz-ó) mn. tt. *portázó-t.* Egyenként, vagy kisebb csapatokban az ellenséges földet bekalandozó, s helylyel-közzel meg is ütköző. *Portázó huszárok.* V. ö. PORTÁZ.

PORTÉKA, fn. tt. *portéká-t.* Általán, a kalmárok áruczikkei. *Rőfös, fűszeres portéka. Fris, régi portéka.* Vásár nélkül is elkel a jó portéka. (Km.). Molnár A. szerént, és szélesb ért. mindenféle ingóság, holmi, retyemutya. *Szobai, konyhai portéka. Minden portékáját a hátán elvitte.* Átv. képes kifejezéssel ezt : *gonosz, hamis portéka*, emberről mondják.

Eredete homályos; az európai nyelvek között talán az olasz kalmárnyelvben divatozó *porto, emporto* szóktól, származtathatjuk, miszerint szoros ért. külföldről behozott áruczikket jelentene; azonban törökül *porti* am. pogyász, holmi.

PORTELEK, falu Szatmár, puszta Somogy m.; helyr. *—telekre, —én, —ről.*

PÓRTELEK, (pór-telek) ösz. fn. A régi urbéri rendszerben am. jobbágytelek, különböztetésül a *nemestelek*-től.

PORTOBÁK, l. BURNÓT- v. PORDOHÁNY.

PORTOK, (por-tok) ösz. fn. l. PORODA alatt.

PORTÖMLŐ, (por-tömlő) ösz. fn. Hosszu tömlő, vagyis bőrzsák, melyet lőporral megtöltve a várak fölvettetésére használnak.

PORTUGÁL, fn. és mn. tt. *portugál-t*, tb. *—ok.* Portugália nevü országnak lakosa, polgára, vagy

Portugált illető, arra vonatkozó, ott lakó v. onnét származott.

PORTUGÁLIA, fn. tt. *Portugáliá-t.* Ország, illetőleg királyság Európának legnyugotibb szélén. Spanyolországgal határos.

PORTÜLÖK, (por-tülök) ösz. fn. Tülök, melyben a vadászok lőport tartanak.

PORTYÁZ; PORTYÁZÁS, l. PORTÁZ; PORTÁZÁS.

PÓRUL, PÓRÚL, (pór-ul) ih. ‚Jár' igével használtatva am. roszul, szerencsétlenül. *Mi ugyan pórul jártunk. Meglásd, pórul jársz.*

PÓRURALOM, PÓRURALKODÁS, (pór-uralom v. uralkodás) ösz. fn. Országlási fő hatalom, melyben főleg a pórnép vagy ennek megbizottjai, képviselői vesznek részt. (Ochlocratia). Különbözik tőle a *népuralom.*

PORVA, (1), (por-va) fn. tt. *porvá-t.* Féreg neme, szú, mely bizonyos testeket p. fát, papirt, csontokat porrá rág. Gyöke az apró testrészecskéket jelentő *por.*

PORVA, (2), falu Veszprém m.; helyr. *Porvára, —n, —ról.*

PORVÁZ, (por-u-az vagy pir-u-az) áth. m. *porváz-tam, —tál, —ott,* par. *—z.* Pirongat, megszid. A régieknél igen gyakran : *porít;* l. PORÍT. Talán a ‚por' szótól is származtatható, mintha *por*-nak, *szemét*-nek mondanának valakit.

PORVÁZÁS, (por-u-az-ás v. pir-u-az-ás) fn. tt. *porvázás-t,* tb. *—ok,* harm. szr. *—a.* Pirongatás, megszidás. V. ö. PORVÁZ.

PÓRVISELET, (pór-viselet) ösz. fn. l. PÓRRUHA.

PORZACSKÓ, (por-zacskó) ösz. fn. Zacskó leginkább bőrből, melyben a vadászok lőport tartanak.

PÓRZENDÜLÉS, l. PÓRLÁZADÁS.

PORZIK, (por-oz-ik) k. m. *porz-ott,* htn. *—ani.* Por száll ki, por fejlik ki belőle. *Porzik a ruha, midőn vesszővel verik. Porzik a menők lábaitól a száraz út.*

PORZÓ, (por-oz-ó) fn. tt. *porzó-t.* 1) Általán, pornemü test, föveny, melylyel a frisen beirott papirt meghintik, hogy a betük el ne mázolódjanak rajta. *Fehér, fekete, kék porzó. Porzó helyett tintával leönteni az irást.* 2) A növénytanban am. porhon v. portok. L. PORODA alatt. Midőn a *porzik* igének származéka, am. miből por száll, por fejlik ki. *Porzó út.*

PORZÓDÁS, (por-oz-ó-d-ás) fn. tt. *porzódás-t,* tb. *—ok,* harm. szr. *—a.* Porrá oszlás, omladozás. V. ö. PORZÓDIK.

PORZÓDIK, (por-oz-ó-d-ik) belsz. m. *porzódtam, —tál, —ott.* Porrá oszlik, törődik, omladozik. *A száraz göröngyök a járók lábai alatt el-, szétporzódnak.*

PORZÓTARTÓ, (porzó-tartó) ösz. fn. Börbönce, bödönke az iróasztalon, melyben a porzót tartják. V. ö. PORZÓ, 1).

PORZS, elvont törzsök 1) *porzsa,* 2) *porzsog, porzsol* szókban; l. PORZSA; és PORZSOG.

PORZSA, (por-ozs-a) fn. tt. *porzsá-t.* Purhanemü, töredékeny omlékony test, vagy bizonyos testek ilyetén része, bele. Alapfogalom benne a porhanyuság, s gyöke alkalmasint *por.* Tájdivatosan : *purzsa.* Alkatra hasonlók hozzá : *torzsa, morzsa.*

PORZSÁBA, (por-zsába v. por-ozs-a-ab-a) fn. tt. *porzsábá-t.* Romlott állapota valamely szilárd, tömör szövetü testnek, midőn redvesedés, senyvedés következtében feloszlani, s mintegy porlani kezd. Mondják különösen állati csontokról, p. ha szú esik beléjök, vagy bizonyos nyavalya következtében száradni kezdenek, honnan porzsábás csontoknak mondják a földben szét porlani kezdőket is. Szélesb ért. senyvedő kór, honnan *porzsábás ember* am. gyakran, folytonosan betegeskedő, nyavalygó. Néhutt : *porzsáva.*

Vagy közvetlenül a ‚porzsa' szóból eredett vagy pedig ösz. fn., a midőn első része az apró testecskéket jelentő *por; zsába* v. *zsáva* pedig rokon a *sápad, sanyar, senyv, senyved, zsibbad* stb. szók gyökéhez, melyek az illető testek zsugorodó, veszendő állapotára vonatkoznak. Ide tartozik a *sánya-vész,* azaz sorvadás. Ugyanezen értelem rejlik a lovak betegségét jelentő *farzsába* szóban, midőn a ló fara majd dagadni, majd zsibbadni, senyvedni kezd.

PORZSÁBÁS, (por-zsábás v. por-ozs-áb-a-as) ösz. mn. Csontoknak, kivált a lábszáraknak megromlásában szenvedő. Így nevezik Göcsejben a földben megromlott, s már porrá változni készülő csontokat is. Szélesb ért. gyakran betegeskedő, senyvedő, sánya vészben, sorvadásban szenvedő. V. ö. PORZSÁBA.

PORZSÁK, (por-zsák) ösz. fn. Vadászok nyelvén a lövő cső azon része, hol a töltény fekszik.

PORZSÁS, (por-ozs-a-as) mn. tt. *porzsás-t* v. *—at,* tb. *—ak.* Purhás, redves, minek porlékony részei vannak. *Porzsás cserfatapló.* V. ö. PORZSA.

PORZSÁSODIK, (por-ozs a-as-od-ik) k. m. *porzsásod-tam, —tál, —ott.* Porzsássá lesz. Finnül *perstaun* Fábián I. szerént am. porzsásodom.

PORZSÁVA, PORZSÁVÁS, l. PORZSÁBA; PORZSÁBÁS.

PORZSOG, (por-ozs-og) gyak. önh. m. *porzsogtam, —tál, —ott.* Valamely égékeny test lassan pörkölődve ég.

E szónak gyöke *por* eredeti, illetőleg fogalmi rokonságban van azon *pér, pir, pör* hangutánzó gyökü szókkal, melyek égésre, melegségre, tüzre vonatkoznak, milyenek *pernye, perjeszt, perked, pergyó, pirít, pörköl, pörzsöl;* honnan *perzselni, pörzsölni, porzsolni* egyet jelentenek, s *porzs* törzs egyezik *parázs* szóval és *pörzs* v. *perzs* törzszsel. V. ö. PIR, PIROS, PIRÍT, PERZS, PARÁZS stb.

PORZSOGÁS, (por-ozs-og-ás) fn. tt. *porzsogás-t,* tb. *—ok,* harm. szr. *—a.* Lassan pörkölődve égés.

PORZSOL, (por-ozs-ol) áth. m. *porzsol-t.* Ugyan azt jelenti, mit a vékony hangu *pérzsél, pörzsöl, pörköl,* azaz, lassu tüzön pirítgat, sütöget valamit. *Lábasban húst, tésztanemüt, rántást porzsolni.* V. ö. PORZSOG.

PORZSOLÁS, (por-ozs-ol-ás) fn. tt. *porzsolás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Lassu tűzön égetés vagy piritgatás.

PORZSOLÓ, (por-ozs-ol-ó) fn. tt. *porzsoló-t*. Szabó Dávid szerént lábasféle edény, szilke, melyben valamit tüznél pergelnek, lassan sütögetnek, pirítanak. V. ö PORZSOG.

PORZSOLYA, (por-ozs-oly-a) fn. Lagymatag, gyönge meleg víz, székelyesen : *hiboha*. Különbözik tőle az erősebb tűznél forralt víz, vagyis forróvíz. V. ö. PORZSOL, PORZSOG.

POS, (1), hangnév. 1) Midőn mozgásra vonatkozik, származékai *posog* v. *pozsog*, *pozsgó*, vékony hangon : *pézség* (néhutt : pizseg), *pézsgő*. Azon susogó hangot utánozza, melyet bizonyos apró és sürüen izgó-mozgó állatocskák sürögése idéz elé. Mondják az élénkebben mozgó vérről is. Ide tartozik a székelyeknél divatos *posadék*, mely sok apró gyermeket jelent, kikről t. i. szoktuk mondani : *oly sokan vannak, szinte pizsegnek*. 2) Midőn bizonyos testek nedveinek megromlásából származó kellemetlen, büzös szagot jelent; s ekkor tulajdonkép indulathang, s olyan mint, *pih ! piha ! pfuj !* Sőt ide tartozik maga a *bűz*, *büd*, *büdös* is, melyekben az ajakhangok az illető rosz szagot mintegy elfújják, eltaszítják.

POS, (2), fn. tt. *pos-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Nedvek, és nedves testek romlott állapota, midőn megrohadnak, nyálkásodnak, büdösödnek, p. a sokáig álló leves ételek, a tisztátalanul kezelt ser, bor possá válnak. V. ö. POS, hangnév.

PÓSA, falu Bihar m.; helyr. *Pósá-ra*, —*n*, —*ról*.

POSAD, (pos-ad) önh. m. *posad-t*. Barkó és palócz tájejtéssel am. a hig test, a nedv megrohad, megsavanyodik, possá leszen; máskép : *poshad, posvad*. V. ö. POS, fn.

POSADÉK, (pos-ad-ék) fn. tt. *posadék-ot*, harm. szr. —*a* v. —*ja*. 1) Romlott, rohadt, büdös nedvesség, híg test. *Posadékétel*, *posadékser*, *posadékvíz*. Gyöke a büdöset jelentő indulathang *pos*. 2) A székelyeknél Ferenczi János szerént sok apró gyermek. Ennek gyöke a fürge mozgásra vonatkozó *pos* v. *pozs*, vékony hangon *pezs*, *pizs*. V. ö. POS, hangnév, és POZS.

PÓSAHÁZA, falu Bereg m.; helyr. —*házá-ra*, —*n*, —*ról*.

PÓSALAKA, falu Bihar m.; helyr. —*laká-ra*, —*n*, —*ról*.

POSÁR, l. POZSÁR.

POSDÚL, l. POZSDÚL.

POSEGA, l. POZSEGA.

PÓSFA, faluk Pozsony és Vas m.; helyr. *Pósfá-ra*, —*n*, —*ról*.

PÓSFALU, falu Sáros m.; helyr. —*falu-ba*, —*ban*, —*ból*.

POSGA; POSGÁS, l. POZSGA; POZSGÁS.

POSHAD, (pos-h-ad) önh. m. *poshad-t*. Folytonos rohadó, savanyodó, büzhödő, áporodó állapotban van. *Poshad a tisztátalanul tartott káposzta. Poshadnak az állott ételek.* Tájdivatosan : *posvad*, *possad*, *posad*.

POSHADÁS, (pos-h-ad-ás) fn. tt. *poshadás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. A hig testek rohadó, büdösödő erjedése, állapota.

POSHADÉK, (pos-h-ad-ék) fn. tt. *poshadék-ot*, harm. szr. —*a* v. —*ja*. Hig test, nedvesség, mely megposhadt. *Büzös, dögleletes poshadék. Ételposhadék, vízposhadék*. V. ö. POSHAD.

POSHADOZ, (pos-h-ad-oz) önh. m. *Poshadoztam*, —*tál*, —*ott*, par. —*z*. Lassan-lassan, folytonosan poshad. V. ö. POSHAD.

POSHADOZÁS, (pos-h-ad-oz-ás) fn. tt. *poshadozás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Állapot, midőn valamely híg test poshadoz. V. ö. POSHADOZ.

POSHADT, (pos-h-ad-t) mn. tt. *poshadt-at*. Poshadásba általment. *Poshadt víz, étel.*

POSHADTAN, (pos-h-ad-t-an) ih. Poshadt állapotban.

POSHADTSÁG, (pos-h-ad-t-ság) fn. tt. *poshadtság-ot*. Poshadt állapot vagy minőség.

POSHASZT, (pos-h-asz-t) áth. m. *poshaszt-ott*, par. *poshaszsz*, htn. —*ni* v. —*ani*. Eszközli, hogy valami poshadjon. *A nagy meleg, a sokáig állás megposhasztja az ételt, a mocsárvizet*. V. ö. POSHAD.

POSHASZTÁS, (pos-h-asz-t-ás) fn. tt. *poshasztás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Eszközlés, hogy valami poshadjon. V. ö. POSHASZT.

POSHATAG, (pos-h-ad-ag) mn. tt. *poshatag-ot*. Folytonos poshadó állapotban levő, vagy ami természeténél, helyzeténél fogva könnyen poshad. *Poshatag mocsárvíz*.

POSKOS, (pozs-og-ó-os) l. POZSGÁS, (2).

POSLÁZ, (pos-láz) ösz. fn. Láz, mely rendesen poshadt ételektől és italoktól származván, a vérbe megy által. Az illető kórok eleinte némi rohadt ízt éreznek szájokban, leheletök büdös, valamint kipárolgásuk is.

POSLÉG, (pos-lég) ösz. fn. Romlott, büzhödt levegő.

POSOG, l. POZSOG.

POSSA, falu Zemplén m.; helyr. *Possá-ra*, —*n*, —*ról*.

POSSAD; POSSADÉK, stb. l. POSHAD; POSHADÉK.

POSSZAN; POSSZANT, lásd : POSZSZAN POSZSZANT.

POSTA, (1), fn. tt. *postát*. 1) Nyilvános intézet, melynek feladata leveleket, holmi jószágot, személyeket is kocsin, szekeren, lóháton, illetőleg gyalog ember által bizonyos távolságra határozott díj mellett elszállítani. *Szekér-, hintó-, lovas-, gyalogposta. Rendes, rendkivüli posta. Sebes posta. Csigaposta*, gúnyosan am. igen lassú. *Indúl, megjön, elmarad a posta. Postán menni, utazni, leveleket, málhákat küldeni. Külön postán utazni. A postát elszalasztani.* Minthogy a posták rendesen sebesebben járnak, innen jelent sebessé-

get is. *Hamar ott termett, mintha postán ment volna.* 2) Egy állomás, melyet a postakocsi, postaló, postaszemély egy huzomban tesz, rendesen két mérföld. *Az a helység mi tőlünk három posta.* 3) Az említett intézet épülete. *Postára menni, leveleket vinni. A megérkezett málhát a postáról elhozni.* 4) Postán hozott tudósitás. *Jó, rosz postával jönni. Te nem jó posta vagy*, am. rosz hírt hoztál.

Az európai nyelvekben köz divatu szó, Adelung értelmezése szerint a latin *positus* (felállított) szótól származott, melyben *positis equis ire* annyit tett, mint postán menni. Maga a *posta* középkori latin szó.

POSTA, (2), fn. tt. *postát.* A vadászoknál kisebb golyó, melyből négy-öt megy egy töltésre. A német *Pfoste* vagy *Pfosten* szóból alakult.

POSTAÁLLOMÁS, (posta-állomás) ösz. fn. Hely, illetőleg postahivatal a postaút vonalán, hol ideiglen megállani, lovakat váltani stb. szokás.

POSTABÉLYEG, (posta-bélyeg) ösz. fn. 1) Bélyeg, melyet az illető postahivatalban a feladott levelekre s egyéb holmikra ütnek. 2) A postabér bélyege. *Öt, tiz krajczáros postabélyeg.*

POSTABER, (posta-bér) ösz. fn. Bér, mely a postán szállított levelekért, holmikért, illetőleg személyekért az illető postatulajdonosnak jár. *A postabért a levél feladásakor vagy vételekor fizetni.*

POSTACSELÉD, (posta-cseléd) ösz. fn. A postahivatalban, mint olyanban szolgálatot tevő cseléd, p. levélhordó, postakocsis.

POSTACSÉZA, (posta-cséza) ösz. fn. Könnyü postakocsi, melyen utasokat szállítanak.

POSTAFOGAT, (posta-fogat) ösz. fn. Postakocsiból és postalovakból álló fogat.

POSTAFÖLDKÉP, (posta-föld-kép) ösz. fn. Földabrosz, melyen különösen a postahelyek, állomások, s ezeknek egész hálózata föl van jegyezve.

POSTAGALAMB, (posta-galamb) ösz. fn. Ázsiában és Áfrikában tenyésző galambfaj, melyet levélhordásra megtanítanak. Élnek ily postagalambokkal Európában is.

POSTAGOLYÓ, (posta-golyó) ösz. fn. Lásd: POSTA, (2).

POSTAHAJÓ, (posta-hajó) ösz. fn. Kisebbféle és sebesebb járásu tengeri hajó, melyet különösen posta gyanánt használnak. A Balatonon így nevezik a sajkánál sokkal kisebb, de a lélekvesztőnél nagyobb, s egy faderékból kivájt hajócskát, melyben tíz-tizenkét ember elfér.

POSTAHÁZ, (posta-ház) ösz. fn. Nyilvános épület, melyben általán a postai ügyeket rendezik, végzik, p. a leveleket, málhákat elküldésül fölveszik, a megérkezteket kiadják stb.

POSTAHELY, (posta-hely) ösz. fn. Hely, illetőleg város vagy falu, hol rendes postaház, postaállomás van.

POSTAHELYTARTÓ, (posta-hely-tartó) ösz. fn. Tiszt, ki a postatulajdonos vagy postamester személyében az illető postahivatal ügyeit igazgatja, kezeli.

POSTAHIVATAL, (posta-hivatal) ösz. fn. 1) Tiszti szolgálat a postaintézetben. 2) Mint gyűnév, a postakezeléshez tartozó személyzet; továbbá azon hely, melyben az illető tisztek dolgaikat végzik.

POSTAINAS, (posta-inas) ösz. fn. Szolga, ki a postán érkezett leveleket s holmit az illetőknek kihordja, vagy általán, ki a postahivatalban müködik.

POSTAINTÉZET, (posta-intézet) ösz. fn. L. POSTA, (1), 1).

POSTAIRNOK, (posta-irnok) ösz. fn. Alsó rangu tiszt a postahivatalban, ki irnoki kötelességeket végez.

POSTAJÁRÁS, (posta-járás) ösz. fn. A postának szokott menetele akár a gyorsaságot, akár a távolságot illetőleg.

POSTAJÁRAT, (posta-járat) ösz. fn. 1) Út vagy vidék, melyen posta szokott járni. 2) L. POSTAJÁRÁS.

POSTAJEGY, (posta-jegy) ösz. fn. Jegy, melyet a postán kap valaki valamely feladott tárgyért, vagy előfizetésért stb.

POSTAJEGYZÉK, (posta-jegyzék) ösz. fn. Jegyzék, nevezetesen tudósitás, melyet bizonyos ügyben a postahivatal ad ki.

POSTAJOG, (posta-jog) ösz. fn. Jog, melynél fogva valaki postaintézetet állíthat.

POSTAJÖVEDÉK, (posta-jövedék) ösz. fn. Egyesek vagy állam jövedelme postaintézetből vagy intézetekből.

POSTAKIADÓ, (posta-kiadó) ösz. fn. Postatiszt, ki a postán érkezett leveleket s más holmit az illetőknek vagy közvetlenül általadja, vagy adatja, nem különben a feladottakat kellő állomásaikra utasítja.

POSTAKOCSI, (posta-kocsi) ösz. fn. Kocsi, melyen egyik postaállomástól másikig személyeket, leveleket stb. szállítanak. *Postakocsin utazni.*

POSTAKOCSIS, (posta-kocsis) ösz. fn. Kocsis, ki a postalovakat hajtja, ki az utasokat postakocsin vagy előfogattal egyik állomástól másikig elszállítja.

POSTAKÖNYV, (posta-könyv) ösz. fn. 1) Postahivatali könyv, melyben a leveleket följegyzik. 2) Oly magánszemélyek vagy intézetek, testületek stb. könyve, kik sok levelet szoktak kapni, s azokat pl. a postán bele iratják, hogy az illető postabért határozott időben megfizessék stb.

POSTAKÜRT, (posta-kürt) ösz. fn. Postakocsisok kürtje, melyet különösen akkor fúnak meg, midőn az állomáshoz közelednek, hogy jövetelöket tudassák. Átv. ért. a természetrajzban, több csigafajok neve, melyek némileg a postakürthöz hasonlók. (Helix).

POSTALEGÉNY, (posta-legény) ösz. fn. Szolgalegény a postahivatalnál, még pedig mind az, ki postakocsival jár, mind pedig aki lóháton vagy gyalog szállítja a levélmálhákat.

POSTÁLKODÁS, (posta-al-kod-ás) fn. tt. *postálkodás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a*. Átv. ért. hírhordás.

POSTÁLKODIK, (posta-al-kod-ik) k. m. *postálkod-tam, —tál, —ott.* Átv. ért. híreket hord.

POSTALÓ, (posta-ló) ösz. fn. Postakocsit, szekeret, taligát húzó vagy nyerges gyanánt járó ló. *Verik, mint a postalovat.* (Km.). *Postalovakon utazni.*

POSTALOVAG, (posta-lovag) ösz. fn. 1) Postalegény, postakocsis, ki nyeregből hajtja a lovat. 2) Ki lóháton hordja a leveleket, lovasposta.

POSTAMESTER, (posta-mester) ösz. fn. A postahivatal elüljárója, ki az illető postaállomás ügyeit rendezi, intézi. *Főpostamester*, ki egész tartomány vagy ország postáira felügyel.

POSTANAP, (posta-nap) ösz. fn. 1) Oly állomásokon, melyeken nem jár mindennap posta, jelenti azon napot, melyen a posta jön, vagy megy. 2) Mely napon valaki a postára levelet ad, vagy bizonyos helyről leveleket szokott kapni. *Ma postanapom van.*

POSTANÁSZÁD, (posta-nászád) ösz. fn. l. POSTAHAJÓ.

POSTANYUGTATVÁNY, (posta-nyugtatvány) ösz. fn. Nyugtatvány, melyet a postahivatal ad, midőn pénzt vagy más jószágot elszállításul általvesz; máskép: *postavevény.*

POSTAOSZLOP, (posta-oszlop) ösz. fn. Postauton állított oszlop, melyre a legközelebbi, illetőleg alsó és felső postaállomások nevei és egymástól való távolsága följegyezvék.

POSTAPAPIR, (posta-papir) ösz. fn. Finomabbféle vékony papir, mely levélirásra különösen alkalmas, söt gazdaságos is, minthogy a postabért aránylag az illető teherhez mérik.

POSTAPAPIROS, l. POSTAPAPIR.

POSTAPÉNZ, (posta-pénz) ösz. fn. Pénz, melyet a postára feladott vagy postán kapott levelekért, málhákért stb. fizetni kell; valamint a postakocsiért, vagy lovakért járandó díj is, postabér.

POSTAREND, (posta-rend) ösz. fn. Rend, melyet a postai kormány vagy egyes postaintézet illető ügyeiben tart.

POSTARENDELET, (posta-rendelet) ösz. fn. Kormányrendelet, mely a postaügyre vonatkozik.

POSTASÍP, (posta-síp), l. POSTAKÜRT.

POSTASÍPCSIGA, (posta-síp-csiga) ösz. fn. A természetrajzban így neveztetik azon csigák neme, melyek alakja a postasíphoz hasonló. (Helix).

POSTASZABADSÁG, (posta-szabadság) ösz. fn. 1) Szabadság, melylyel a postakocsik különösen élnek, vagy élhetnek, p. oly utakon járni, melyeken más szekereknek járni tilos, vagy a szemközt jövő kocsiknak, szekereknek ki nem térni. 2) Kiváltság, melynél fogva némely személyek vagy hivatalok, hatóságok postabért fizetni nem kötelesek, postabérmentesség.

POSTASZEKÉR, (posta-szekér) ösz. fn. Szekér, melyen a postahivatal holmi nagyobb terheket, málhákat szállít.

POSTATANÁCS, (posta-tanács) ösz. fn. A kormány által kinevezett személyekből álló testület, melynek feladata bizonyos tartomány vagy ország postaügyeit igazgatni. Továbbá, az ily testületnek tanácsosi czimmel diszített tagja. V. ö. TANÁCS.

POSTATARTÓ, (posta-tartó) ösz. fn. Tulajdonos, ki rendes postaintézettel bír.

POSTATISZT, (posta-tiszt) ösz. fn. A postahivatalnál tiszti ranggal szolgáló hivatalnok, p. *postamester, postakiadó, postairnok.*

POSTATISZTSÉG, (posta-tisztség) ösz. fn. 1) Tiszti hivatal a postaintézetnél. *Postatisztségért folyamodni.* 2) Mint gyüjnév, a postahivatalhoz tartozó tisztek testülete.

POSTATUDÓSITÁS, (posta-tudósitás) ösz. fn. Tudósitás, melyet valaki posta által nyer; továbbá, a postahivatal által kiadott, s a közönséget vagy egyeseket illető tudósitás.

POSTAÚT, (posta-út) ösz. fn. Útvonal, mely a postaállomásokat összeköti, mely rendesen országút szokott lenni.

POSTAÜGY, (posta-ügy) ösz. fn. Minden, mi valamely ország postaintézeteinek kormányát, kezelését illeti. *Postaügyre vonatkozó rendeletek. Igazitani, javitani a postaügyön.*

POSTAVÁLTÁS, (posta-váltás) ösz. fn. A postakocsiba fogott vagy előfogatos, s bizonyos állomásig jutott lovaknak újabbakkal, pihentekkel fölcserélése.

POSTAVEVÉNY, (posta-vevény) l. POSTANYUGTATVÁNY.

PÓSTELEK, puszta Békés és Somogy m.; helyr. *—telek-re, —ën, —ről.*

PÓSTELKE, l. PÓCSTELKE.

POSVAD; POSVADÁS, l. POSHAD; POSHADÁS.

POSVÁNY, (pos-vány) fn. tt. *posvány-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a* v. *—ja.* Sárfenekü, rohadt, büzölgő állóvíz; mocsár. *Posványban megfeneklett szekér. Dögleletes posvány.* Csagataj nyelven: *pocsak.* V. ö. POS.

POSVÁNYDEREZLE, (posvány-derezle) ösz. fn. Növényfaj a derezlék neméből; gyöke orsószabásu, szára legtöbbször magános, karczolt kocsánkái szőrösek; máskép köznépi nyelven: *büdös tejelö.* (Selinum palustre).

POSVÁNYGALAJ, (posvány-galaj) ösz. fn. Az érdes és borzas magvu galajok neme alá tartozó növényfaj; szálai ágasak, gindárok; levelei széleiken fürészesek; virágai az ághegyeken; szirmai a magvaknál nagyobbak. (Galium spurium).

POSVÁNYKAJMACSÓR, (posvány-kajmacs-ór) ösz. fn. Növényfaj a kajmacsórok neméből; szára fölül ágas, levelei szárnyasak; csészéji felfuvódottak, tojásdadok; fogai rojtosak; virága veres vagy fehér; máskép köznépi nyelven: *kakastaréj.* (Pedicularis palustris).

POSVÁNYODIK, (pos-vány-od-ik) k. m. *posványod-tam, —tál, —ott.* L. POSVÁNYOSODIK.

POSVÁNYOS, (pos-vány-os) mn. tt. *posványos-t*, v. *—at*, tb. *—ak.* Posványnyal belepett, posványok-

kal bővelkedő. *Posványos legelők, rétek, völgyek, városok.*

POSVÁNYOSODIK, (pos-vány-os-od-ik) k. m. *posványosod-tam, —tál, —ott.* Posványossá leszen. *Posványosodik a gyakori árvíznek kitett síkság. Posványosodik az álló víz.* V. ö. POSVÁNY.

POSVÁNYSÁG, (pos-vány-ság) fn. tt. *posványság-ot*, harm. szr. *—a.* Posványos vidék, lapály; sok posvány.

POSVÁNYSÁS, (posvány-sás) ösz. fn. Sásfaj, mely a posványokban tenyészik. (Carex paludosa). V. ö. SÁS.

POSVÁNYSZÁRITÁS, (posvány-szárítás) ösz. fn. Cselekvés, intézkedés, mely által a posványvizeket, árkok, csatornák, lecsapolás által eltávolítják, s az illető fenékföldet haszonvehetővé teszik.

POSVÁNYÜSZÖGŐR, (posvány-üszög-őr) ösz. fn. Növényfaj a kiterült sugáru s éplevelü üszögőrök neméből; szára sugár; virágai a szárhegyen szétberzedt sátorozók; levelei félig szárölelők, láncsásak, alul szőrösek. (Senecio paludosus).

POSVÁNYVIOLA, (posvány-viola) ösz. fn. A száratlan violák neméből való növényfaj; levelei veseformák; tőkocsányai a leveleknél nagyobbak, s néha egy-két levelke rajtok. (Viola palustris).

POSVÁR, puszta Heves m.; helyr. *—vár-ra, —on, —ról.*

POSVASZT; POSVASZTÁS, l. POSHASZT; POSHASZTÁS.

POSZ v. POSSZ hang, és fn. tt. *posz-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a* v. *—sza.* Gyöngébb kisuhanásu szél a végbélből, változattal: *fing. Banyaposz*, vén banya fingja; továbbá átv. ért. pöfeteg, minthogy ez is poszszan, midőn öszvezuzzák; másképp: *poszgomba*, vagy csak egyszerüen: *posz.*

Fuvásra vonatkozó hangutánzó, melyet az ajakhang fejez ki; hasonlók hozzá a szintén ajakgyökhangu latin *pedo, pedor*, továbbá *foeteo, foetor*, s a magyar *büz-hödt, büd-ös* szók gyökei, valamint *fing* is.

POSZA, (posz-a) mn. tt. *poszá-t.* A maga nemében apró, hitvány növésü, satnya. *Posza gyerek, növény.* E szónak gyöke nem a hangot jelentő *posz*, melyhez semmi köze. V. ö. PASZKONCZA.

POSZAHOMOK, (posza-homok) ösz. fn. A malomkőről ledörgölődző homok, mely a liszt közé vegyül. Elemzésére nézve l. POSZÁTLIK.

POSZÁKOL, (posz-ák-ol) áth. m. *poszákol-t.* Túl a Dunán am. valamit berondít, különösen midőn az ételben turkál, mint a gyermekek szoktak.

Eredetére nézve am. *piszkol*, mintha volna *piszákol*; hasonló hozzá *paszat, paszatol*, s ehhez ismét *maszat, maszatol.*

POSZÁTA, (1), (posz-a-ta) mn. tt. *poszátá-t.* Túl a Dunán mondják gyermekekről, s némely állatokról, melyek betegesek, növésökben elmaradnak, hitvány, nyomorék. Szabó Dávidnál is előjönnek: *poszáta gyermek; poszáta malacz; poszáta madár* (nyomorék madár, melynek fiait más neveli föl). Néhutt másképp: *poszta, poszka.*

Valószinü, hogy e szónak törzsöke az elavult *poszad* ige, melynek részesülője: *poszadó*, hangváltozattal *poszada*, s ebből lett *poszáta.* Gyöke *posz* nem hangutánzó; miről l. POSZÁTLIK.

POSZÁTA, (2), fn. tt. *poszátá-t.* Sándor I. szerint a billegények egyik faja, melynek háta szürke vernyeges; hasa fehéres; mozgása igen élénk, hangja és éneke lassu, de kellemes. (Motacilla curruca). Túl a Dunán így nevezik néhutt a papfülemilét. (Motacilla atricapilla).

Minthogy a poszáták éneke a fülemiléjéhez hasonló, de nem oly erős és csattogó; valószinü, hogy e nevezet alacsonyító értelmü, s am. a maga nemében alábbvaló, hitvány, milyen a poszáta gyermek.

POSZÁTABILLEGÉNY, (poszáta-billegény) ösz. fn. L. POSZÁTA, (2).

POSZÁTÁS, (posz-a-ta-as) mn. tt. *poszátás-t*, tb. *—ak.* Poszátaféle hitvány, nyomorék, nyavalygó. L. POSZÁTA, (1).

POSZÁTÁSODIK, (posz-a-ta-as-od-ik) k. m. *poszátásod-tam, —tál, —ott.* Betegesedik, hitványodik, nyomorodik, növésében hátramarad. V. ö. POSZÁTA, (1).

POSZÁTLIK, k. m. *poszátl-ott*, htn. *—ani.* A székelyeknél am. sokfelé oszlik.

Ez igében az oszlás alapfogalma rejlik; ennélfogva valószinü, hogy eredetileg *oszátlik* volt, a *p* hang előtétes lévén; s gyöke *osz*, melyből *oszt, oszlik* származnak. Ezen alapfogalomhoz képest megegyeznek vele azon *posz* gyökü szók, melyek a maguk nemében valami hitványat, romlandót, nyomorékot, fosztort jelentenek, mint *poszka, poszáta* stb. V. ö. PASZKONCZA. Egyébiránt hasonló hozzá a *foszt foszlik fosz* gyöke is, mennyiben a foszlik és oszlik, foszt és oszt között fogalmi rokonság létezik. E szerint *poszátlik* am. *foszátlik.*

POSZGOMBA, (posz-gomba) ösz. fn. Gombafaj, melynek bele porhanyu, s midőn elzuzzák, eltapossák, gyönge *posz*-féle hanggal szétporzik; másképp: *banyaposz*, pöfeteg, a székelyeknél: *peheteg.* V. ö. POSZ.

POSZKA, (posz-ka) mn. tt. *poszká-t.* Hitvány növésü, gyöngélkedő, beteges. *Poszka gyerek.*

Alkatra hasonló a *csacska, czinke, locska, fecske, butyka*, s több más szókhoz, melyekben a *k* átalakult *g*, s törzsökeik, *csacsog, czineg, locsog, fecseg, bugyog*, mintha volnának: *csacsoga, czinege* (ez létezik is) *locsoga, fecsege, bugyoga* (ez is él), *poszoga.* Végül ezekből lettek: *csacska, locska, czinke, fecske, bugyka, poszka.* V. ö. POSZÁTA, (1), és POSZÁTLIK.

POSZKONCZA, l. PASZKONCZA.

POSZMÉH, (posz-méh) ösz. fn. Fekete szőrü nagy méhfaj, mely a földbe rakja le mézét. ‚Posz' nevét valószinüleg onnan kapta, mert nem oly nemes fajta, mint a kasbeli méh, illetőleg: *poszka, poszáta.*

POSZOG, (posz-og) gyak. önh. m. *poszog-tam, —tál, —ott.* Susogó lassu hangon mennek el tőle a bélszelek, csendesen fingik.

POSZOGÁS, (posz-og-ás) fn. tt. *poszogás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a.* Csendes, lassu, susogó fingás.

POSZSZAN, (posz-sz-an v. posz-u-an) önh. m. *poszszan-t.* A végbélből kinyomuló szél ‚posz' hangon megyen el.

POSZSZANT, (posz-sz-an-t v. posz-u-an-t) áth. m. *poszszant-ott*, par. *—s*, htn. *—ni* v. *—ani.* A végbélből oly szelet ereszt, mely lassu *posz* v. *poszsz* hangon jön ki. *Minden lépésre poszszant.*

POSZSZANTÁS, (posz-sz-an-t-ás v. posz-u-an-t-ás) fn. tt. *poszszantás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a.* A végbélből szél kieresztése. V. ö. POSZSZANT.

POSZTA, (1), l. POSZÁTA, (1).

POSZTA, (2), POSZTÍT, tájdivatosan am. *puszta, pusztít*; l. ezeket.

POSZTÓ, fn. tt. *posztó-t*, harm. szr. *—ja* v. *posztaja.* Szőrnemü anyagból, különösen gyapjuból szőtt vagy kallott, vagy gyúrt kelme, mely anyaga által a vászontól, tömöttsége, vastagsága által holmi más vékony szövetektől, simasága által a pokrócztól, darócztól különbözik, s rendesen ruhakelméül használtatik. *Aba, fehér, fekete, vörös, kék, zöld stb. posztó. Szürposztó*, mely goromba gyapjuból készül; *finom posztó, selyemposztó*, úgynevezett selymesjuhok gyapjából; kalapposztó gyapjuból, nyúlszőrből. *Fél posztó*, mely vékonyabb. *Összemegy, mint a pukovai posztó.* (Km.). *Se pénz, se posztó.* (Km.). *Két szinü posztó.* (Képmutató, áloskodó, két kulacsos). *A posztónak szine és fonákja. Egy vég posztó. Végszámra adni venni a posztót. Siet, mint béka a vörös posztóra.* (Gúnyos közmondat a hivatalvadászókra).

E szó csak *vász-on* hasonló gyökhangu szóval van szintén fogalmi rokonságban is. *(Vász = posz).* „A posztó s vászon között az a különbség, hogy azt a szövés után megszokták kallani, ványolni; ezt pedig nem." (Szabó D.). Eléjön a törökben is *pasztav* alakban. A persában *baszt* fejre való szövetet és *bafta* általában szövetet jelent. A német *Bast* Adelung szerint nem csak sík héj, hanem félselyemből vagy teveszőrből készített szövet is.

POSZTÓÁRU, (posztó-áru) ösz. fn. Posztónemü kelmékből álló áruczikkek. *Posztóárukkal kereskedni. Finom, durva posztóáruk.*

POSZTÓÁRUS, (posztó-árus) ösz. fn. Kereskedő, boltos, ki posztót árul.

POSZTÓCSINÁLÁS, (posztó-csinálás) ösz. fn. Gyári munkálkodás, mely által posztót készítenek, gyártanak. V. ö. POSZTÓ.

POSZTÓCSINÁLÓ, (posztó-csináló) ösz. fn. l. POSZTÓS, fn.

POSZTÓCZÖVEK, (posztó-czövek) ösz. fn. Erős czövekek, melyekkel a posztócsinálók a kallóból kijött végposztókat kifeszítik.

POSZTÓDARAB, (posztó-darab) ösz. fn. A végposztónak egy leszelt része; vagy a széttépett posztóruhából egy-egy rongy, folt, stb. *Posztódarabbal törölgetni vagy betakarni valamit.*

POSZTÓFESTŐ, (posztó-festő) ösz. fn. Festő, ki a megszőtt s kallott posztót különféle szinüvé festi.

POSZTÓFESZÍTŐ v. —FESZITŐ, (posztófeszítő) ösz. fn. Állványféle ráma vagy készület, melyre a posztócsinálók a kallóból kijött végposztót ráhuzzák, midőn t. i. szárítani, simítani, idomítani akarják.

POSZTÓGYÁR, (posztó-gyár) ösz. fn. Gyár, melyben posztót készitenek. *Gácsi, szakolczai posztógyárak.*

POSZTÓGYÁRNOK, POSZTÓGYÁROS, (posztó-gyárnok v. —gyáros) ösz. fn. Aki posztógyárral bír.

POSZTÓKALLÓ, (posztó-kalló) ösz. fn. Kalló a posztógyárakban, melyben a posztót megkallózzák v. ványolják.

POSZTÓKERESKÉDÉS, (posztó-kereskédés) ösz. fn. Kereskedés, melynek áruczikkei különféle posztószövetekből állanak.

POSZTÓKERESKÉDŐ, (posztó-kereskéd-ő) ösz. fn. Kereskedő, illetőleg boltos, ki posztónemü szöveteket árul, különösen, ki a posztót végszámra adja.

POSZTÓKÉSZÍTÉS v. —KÉSZITÉS, (posztókészítés) ösz. fn. Széles ért. posztócsinálás. Szükebb ért. a kallóból kijött posztószövet idomitása, megnyirése, kifényesítése.

POSZTÓKÉSZÍTŐ v. —KÉSZITŐ, (posztókészitő) ösz. fn. 1) Általán, ki posztót csinál. 2) Ki a nyers posztót kefélés, nyirés, sajtólás által idomítja, s használatul végkép alkalmassá teszi.

POSZTÓKÖPENY, (posztó-köpeny) l. POSZTÓKÖPÖNYEG.

POSZTÓKÖPÖNYEG, (posztó-köpönyeg) ösz. fn. Köpönyeg, melynek kelméje posztó; különböztetésül más kelméjü, p. selyem, vászon köpönyegektől.

POSZTÓMŰHÁZ, (posztó-mű-ház) ösz. fn. Posztógyári épület, a posztócsináláshoz szükséges mindennemü gépekkel, szerszámokkal stb.

POSZTÓNEMÜ, (posztó-nemü) ösz. mn. Olyan szövetü, mint a posztó. *Posztónemü szőnyegek, pokróczok.*

POSZTÓNYIREDÉK, (posztó-nyiredék) ösz. fn. Általán mindenféle hulladék, mely a nyirkálás által a posztótól elesik, p. a posztónyirőknél, a szabóknál. *A szabók posztónyiredékét a szürszabók szürök himzésére használják.*

POSZTÓNYIRÓ, l. POSZTÓNYIRŐ.

POSZTÓNYIRŐ, (posztó-nyirő) ösz. fn. Mesterember, ki a kész posztó barkáit lenyirkálja, s azt simává, fényessé idomítja.

POSZTÓNYIRŐOLLÓ, (posztó-nyirő-olló) ösz. fn. A posztónyirők sajátnemü ollója, melylyel a posztó barkáját lenyirják.

POSZTÓPRÉS, (posztó-prés) ösz. fn. A posztókészitők nagy sajtója, melybe a végposztót beszorítják, hogy feszessé és fényessé tegyék.

POSZTÓRUHA, (posztó-ruha) ösz. fn. Posztóból varrott ruha, különböztetésül más kelméjü, p. selyem-, vászon ruhától.

POSZTÓS, (1), (posztó-os) mn. tt. *posztós-t* v. *—at*, tb. *—ak*. Posztóval ellátott; posztóból való; posztóval bánó. *Posztós bolt, szekrény, kamara. Posztós pamlag, kocsivánkos. Posztós kalmár, legény.*

POSZTÓS, (2), (posztó-os) fn. tt. *posztós-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a*. Posztócsináló gyáros vagy mesterember. *Tatai, köszegi posztósok.* Így nevezik a vásározó posztóárusokat is.

POSZTÓSBOLT, (posztós-bolt) ösz. fn. Kalmárbolt, melyben posztószövetü kelméket árulnak.

POSZTÓSIMÍTÓ, (posztó-simító) ösz. fn. Posztónyirő, mennyiben a barkás posztót simává teszi.

POSZTÓSLEGÉNY, (posztós-legény) ösz. fn. A posztócsinálás mesterségébe némileg beavatott személy, ki mint mesterlegény segédkedik valamely posztósmühelyben.

POSZTÓSOTÚ, (posztó-sotú) ösz. fn. l. POSZTÓPRÉS.

POSZTÓSZÉL, (posztó-szél) ösz. fn. A végposztó szélein végig nyuló keskeny szegély, gorombább gyapjuszálakból. Így nevezik a posztónak szintén gorombább szövetü, s tarka szinü végeit is. *A szürszabók posztószélekkel czifrázzák a szüröket.*

POSZTÓSZÖVŐ, (posztó-szövő) ösz. fn. Általán am. posztócsináló; különösen a gyári munkák felosztása tekintetéből azon míves, ki a gyapjúfonalakat kelmévé szövi, különböztetésül a posztófestőtől, posztókészítőtől, posztónyirőtől.

POSZTÓVÁNYOLÓ, (posztó-ványoló) l. POSZTÓKALLÓ.

POT, elvont gyöke 1) *pota*, 2) *potom* szóknak. Rokona elsőbb esetben a lágyabb hangzatu *bod*; az utóbbiban *poty*.

PÓT, fn. tt. *pót-ot*, harm. szr. *—ja*. 1) Kiegészitésül szolgáló, hiánytöltő valami; toldalék, különösebben mi a valódit némileg helyettezi, helyreüti, a valódi helyett van, pl. a *pótkávé*. Tájszokásilag, túl a Dunán, fordítva: *tóp*, innen *tópol* am. pótol. A pót tehát oly valami, mi csak mellékesen tartozik az egészhez, vagy némi hasonlósága által azzal fölérni látszik, p. minden folt, melyet valamihez toldanak, vagy alábbvaló eleség, melyet a szokott jobbféle helyett adnak, p. a czikória a kávénak, a burgonyaliszt a búzalisztnek pótja. Ezen alapfogalomnál fogva egy értelmü vele a *fót* (folt), továbbá rokonai azon hasonló gyökü szók, melyek bizonyos testek kinövéseit, s mintegy toldalékait jelentik, pl. *pota, bóda, bod, bogy, bogyó, buga, bodak* (vakarcs). 2) A növénytanban Diószegi szerént egynek vétetik a pilissel, mely rendszerént mézedényül szolgál (nectarium); de Gönczy Pálnál a pót am. a latin *appendix* v. *appendiculum*, vagyis a szervhez szorosan nem tartozó toldalék, mely rajta majd mintegy lemezecske, majd mint nyujtvány, majd mint anyagjára nézve a szervtől különböző szegély szokott kifejleni. Szerinte a pótnak különféle fajai a *fül* (auricula), rendszerént levéltoldalék; a *gatya* v. *szárny* (ala), *taréj* (crista); *sarkantyú* (calcar); *csákó* (cauda); *csőr* (rostrum); *szarv* (cornu); *szakál* (barba); *üstök* (coma); *pillenpáty* stb.

POTA, fn. tt. *potá-t*. Kiforradó, kifakadó csögbög, csomó, tapló a fák derekain vagy derékágain. Szabó D. szerént: cser- vagy tölgyfabogyó, vagy tapló; vagy csögbog, forrás a fán. Mennyiben a pota rendesen dudoru, gömbölyü szokott lenni, hasonlók hozzá a *bod, bogy, bogyó, bogya, bóda, bodak*. Mennyiben pedig mintegy kiálló toldaléknak látszik, rokonai: *fót* és *pót*.

PÓTAKNA, (pót-akna) ösz. fn. Bányászok nyelvén jelent oly aknát, mely magában hasznot nem hajt, s a rája forditott költséget más aknák jövedelméből kell pótolni.

PÓTALJ, PÓTALY, (pót-alj v. —aly) ösz. fn. Növénynem a négyhímesek seregéből és egyanyások rendjéből; csészéje négy levelü, még virágnyilás előtt lehúll; bokrétája négy szirmu; pilise négy, papucsforma, a szirmokra fekszik; porhona kupakos. (Epimedium).

POTÁS, (pot-a-as) mn. tt. *potás-t* v. *—at*, tb. *—ak*. Amin potaféle csomók, kinövések vannak. *Potás cserfa, füzfa.*

PÓTBÁNYA, (pót-bánya) ösz. fn. l. PÓTAKNA.

PÓTESKÜ, (pót-eskü) ösz. fn. Bíróilag megitélt vagy megitéltetni kért, valamelyik peres fél által leteendő vagy letett eskü oly esetben, midőn az esküvőnek vagy esküt ajánlónak csak fél bizonyitéka van.

PÓTHARASZTJA, puszta Pest m.; helyr. *—harasztjá-ra, —n, —ról.*

POTHOS, (pot-h-os) mn. l. POHOS, POTROHOS.

PÓTINCZA, mn. tt. *pótinczá-t*. Balaton mellékén Horváth Zsigmond szerént am. ronda. Alkalmasint a *potom* szóval rokon, mintha volna: *potomcza*.

POTINGÁNY, falu Zaránd m.; helyr. *Potingány-ba, —ban, —ból.*

PÓTKÁVÉ, (pót-kávé) ösz. fn. Amit a valódi kávé helyett használnak, pl. szárított és porrá tört katángot, füget, árpát stb.

PÓTKÉR, puszta Pest m.; helyr. *—kér-re, —én, —ről.*

PÓTKÖLTSÉG, (pót-költség) ösz. fn. Pénz, melyet valakinek rendes fizetésén kivül toldalékul adnak. *A katonának, hivatalnoknak lakbér, drágaság* stb. *fejében bizonyos havi pótköltséget adni.*

PÓTLÁS, (pót-ol-ás) fn. tt. *pótlás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a*. Valaminek pót általi kiegészitése, megtoldása vagy helyettesítése.

PÓTLAT, (pót-ol-at) fn. tt. *pótlat-ot*. L. PÓTLÉK.

PÓTLÉK, (pót-ol-ék) fn. tt. *pótlék-ot*, harm. szr. *—a*. 1) Valamit kiegészitő toldalék. *A kiszegödött gabonához pótlékul burgonyát adni a cselédeknek, béreseknek.* 2) Oly adag, mely némi hasonlóságánál

fogva egy más nemüt helyettez. *Pótlékul czikóriát adni* (t. i. *kávé helyett*).

PÓTLÉKADÓ, (potlék-adó) ösz. fn. Adó, melyet a rendes adón fölül mellékesen vagy utólagosan fizetni kell.

PÓTLÉKFIZETÉS, (pótlék-fizetés) ösz. fn. Fizetés ráadásként; l. PÓTLÉKPÉNZ.

PÓTLÉKPÉNZ, (pótlék-pénz) ösz. fn. A rendes díjon kivül adatni szokott pénz, pl. drágaság idején a tisztviselőknek, vagy pótlékköltségül a katonáknak.

PÓTLÉKSEREG, (pótlék-sereg) ösz. fn. Hadsereg, melyet a hadtestben támadt hiány betöltésére állitanak.

PÓTLÉKSZÓ, (pótlék-szó) ösz. fn. Szó, melyet használunk, midőn a valódi kifejezés eszünkbe nem jut, milyen nyelvünkben az *izé;* továbbá, melyet a mondatba vagy versbe szövünk, hogy azt kerekdeddé, illetőleg kellő mértéküvé tegye.

PÓTLÉKTUDÓSITÁS, (pótlék-tudósitás) ösz. fn. A főtudósitáshoz utóiratképen csatolt toldalék.

PÓTLEVÉL, (pót-levél) ösz. fn. 1) Levél, mely utóiratkép közli, mi az előbbiben elmaradt. 2) A bányászoknál azon czédula, melyen föl van jegyezve, mennyit kell a pótakna költségeihez adni. V. ö. PÓTAKNA.

PÓTLÓ, (1), (pót-ol-ó) mn. tt. *pótló-t.* Ami vagy aki valamit pótol. V. ö. PÓTOL.

PÓTLÓ, (2), (pót-ló) ösz. fn. A hadsereg számára szerzett ló, mely a lovasságnál vagy szekerezésnél támadt hiányt pótolja.

PÓTLÓLAG, (pót-ol-ó-lag) ih. Utólag vagy mellékesen pótolva. V. ö. PÓTOL.

PÓTLÓLAGOS, (pót-ol-ó-lag-os) mn. tt. *pótlólagos-t* v. *—at,* tb. *—ak.* L. PÓTLÓ, (1).

PÓTLOVAZ, (pót-lovaz) ösz. áth. m. *pótlovaztam, —tál, —ott.* Pótlovakat szerez. Pótlovakkal ellát, fölcserél. *Pótlovazni a hadsereget.* V. ö. PÓTLÓ, (2).

PÓTLOVAZÁS, (pót-lovazás) ösz. fn. Pótlovak beszerzése. Pótlovakkal ellátás, fölszerelés.

POTNYA, (pot-nya) fn. tt. *potnyá-t.* A kétlakiak seregéhez és kilencz hímesek rendjéhez tartozó növénynem; hímvirágának burka kétlevelü; csészéje háromfogu; bokrétája három szirmu; hármának tövéből anyaszár-forma szálacska nyúlik a virág közepére. (Hydrocharis). Különös faja a *békapotnya,* melynek indái a víz alatt terjednek el, levelei szives kerekdedek, s a vizen lebegnek; virága fehér, sárgás közepü, jó szagu. (Hydrocharis morsus ranae). Gönczy Pálnál a természetes rendszerben a *potnyafélék* (hydrocharideae) rendéhez tartozik a *kolokán* is.

PÓTOL, (pót-ol) áth. m. *pótol t.* 1) Hozzáadás által valaminek hiányát betölti, valamit kiegészit. *Az előre kivetett uti költséget néhány forinttal pótolni kellett.* 2) Bizonyos jószágot némileg hasonló értéküvel visszafizet, megtérit. *Kárt pótolni.* 3) Elmulasztott dolgot helyre üt. *Kettőztetett munkával pótolni az elvesztegetett időt.* 4) Valódi, becsesebb nemü dolgot más által helyettez. *A szénatakarmányt szalmával, a kenyeret burgonyával pótolni.* Dunán túli tájszokással fordítva: *tópol.* V. ö. PÓT.

PÓTOLÉK, (pót-ol-ék) fn. l. PÓTLÉK.

PÓTOLGAT, (pót-ol-og-at) gyak. áth. m. *pótolgat-tam, —tál, —ott,* par. *pótolgass.* Gyakran, ismételve, folytonosan pótol valamit. V. ö. PÓTOL.

PÓTOLGATÁS, (pót-ol-og-at-ás) fn. tt. *pótolgatás-t,* tb. *—ok,* harm. szr. *—a.* Gyakori vagy folytonos pótolás.

PÓTOLHATATLAN, (pót-ol-hat-atlan) mn. tt. *pótolhatatlan-t,* tb. *—ok.* A mit pótolni, kiegészíteni, helyreütni, megtéríteni nem lehet. *Pótolhatatlan költségek, időveszteség, károk. Pótolhatatlan személy,* kinek a maga nemében mása nincsen, kit más helyettezni nem képes. Határzóként am. ki nem pótolhatólag, pótolhatatlanul.

PÓTOLHATLAN, (pót-ol-hat-lan) l. PÓTOLHATATLAN.

PÓTOLHATLANSÁG, (pót-ol-hat-lan-ság) fn. tt. *pótolhatlanság-ot,* harm. szr. *—a.* Oly tulajdonsága vagy állapota valaminek, melynél fogva azt pótolni, helyreütni, megtéríteni, más által helyettesíteni lehetetlen.

PÓTOLHATLANUL, (pót-ol-hat-lan-ul) ih. Ki nem pótolható módon.

POTOLY, puszta Tolna m.; helyr. *Potoly-ba, —ban, —ból.*

POTOM, (1), hiányos fn. mely köz szokás szerént csak a *ra* és *ba ban* ragokat veszi fel. *Potomra adni* vagy *venni valamit* am. veszendőbe adni, vagy venni, mit talán viszszakapunk, viszszaadunk, vagy talán nem. *Költségem, fáradságom potomba ment.*

„De már reám sötétedett az éjjel is,
Mégis csak itt kesergek én, potomra is.“
Csokonai.

Melléknevül használva, s emberről szólva am. a maga nemében hiábavaló, haszontalan. *Potom ember.*

Alapértelemre nézve vagy a *potya, potyadék* szókkal rokon gyökü; mennyiben *potomra* adni venni valamit körülbelül ezt jelenti, *elpotyogatni,* t. i. ha elpotyog sem kár, és *potom ember* szintén am. potyadék, hitvány ember; v. ö. POTYA, POTYADÉK; vagy pedig nem valódi, hanem csak olyan pótlékféle; vagy végre jelenthet annyit is mint magas hangon: *pöltön.*

POTOM, (2), helyr. *Potom-ba, —ban, —ból.* L. POTOMSZÉK.

POTOMSÁG, (potom-ság) fn. tt. *potomság-ot,* harm. szr. *—a.* Hiábavalóság, haszontalanság.

POTOMSZÉK, puszta Veszprém m.; helyr. *—szék-re, —én, —ről.*

POTONY, falu Somogy m.; helyr. *Potony-ba, —ban, —ból.*

PÓTOR, (pót-or) fn. tt. *pótor-t,* tb. *—ok.* Molnár A. szerént latínozva am. „scurra, erro.“ E második jelentésnél fogva egy a *bódor* szóval, melyből

bódorog, bódorgó (azaz, csavarog csavargó) eredtek. A scurra (bohócz) mellékértelemül veendő, mennyiben az ily személyek házalni, bódorogni szoktak. Szabó D. így értelmezi: lézzegő v. lézengő, kóriczáló, kurittoló, csélcsap, csélcsapó, bitang, lődörgő, lőzér, szarahora, illi-sillő, országvilágkerülő.

POTOS, fn. tt. *potos-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Szegedi tájszólás szerént am. dohányszáritó oszlop, ágas. Eredetileg talán *botos*, t. i. állvány, úgy nevezve a rajta levő ágak vagy czövekektől, s oly alkatu mint: *ágas*.

POTOSZ, fn. tt. *potosz-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Tengeri és tavi hal, melynek mind hasán, mind hátán tövisei vannak, s a sigérhez nagyságra és szinre hasonló. (Gasterosteus). Görög nevéből, melynek jelentése: *hascsontu, hastövisü*, azt gyaníthatni, hogy öszvetett szó, a hasat jelentő *poh*, és lökést, szurást jelentő *tosz* v. *tasz* részekből: *poh-tosz*.

PÓTPÉNZ, l. PÓTLÉKPÉNZ.

PÓTRA; PÓTRÁS, l. PÓTURA; PÓTURÁS.

PÓTRÉSZ, (pót-rész) ösz. fn. Oly rész, mely valamely hiányt pótol.

POTROH, fn. tt. *potroh-ot*, harm. szr. —*a*. Nagyra hizott kövér has. *Alig birja a potrohát. Megnőtt a potroha.* Rokonok: *poh, poczok*. Szabó Dávidnál eléjön *potrok* is.

Valószinüleg öszvetett szó a *poh* (pocz, poczok) és *terh* részekből, *poh-tereh*, melyből hangváltozattal lett: *potorh, potroh*. Ily átváltozás az öszvetett szókban nem ritka, p. *takony-pöcz takonypócz, láb-tevő lábtó, nyolcz-szer nyolcz-szor*, és megfordítva *bors-* v. *bosstörő bösstörő, gomböstü gömböstü* stb.

POTROHOS, (potroh-os) mn. tt. *potrohos-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Nagy, kövér, lelógó hasu; pothos, pohos, poczakos. *Potrohos serkocsmáros.*

POTROHOSÍT, (potroh-os-ít) áth. m. *potrohosít-ott*, par. —*s*, htn. —*ni* v. —*ani*. Potrohossá tesz, a potrohot megnöveszti. *A heverő élet és jó evés ivás megpotrohosította.*

POTROHOSODIK, (potroh-os-od-ik) k. m. *potrohosod-tam*, —*tál*, —*ott*. Potroha növekedik, pohosodik, poczokosodik, hasasodik.

POTROK; POTROKOS, l. POTROH, POTROHOS.

PÓTSULY, (pót-suly) ösz. fn. Ráadásként adatni szokott suly. *Csomagonként kétfont pótsuly.*

PÓTSZER, (pót-szer) ösz. fn. Szer, mely némi hasonlósága által egy másikat helyettesít, a helyett szolgál. *A katángot (czikoriát), pirított árpát pótszerül használják kávé helyett. Kenyér helyett néhutt pótszer a burgonya.*

PÓTSZÓ, (pót-szó) l. PÓTLÉKSZÓ.

PÓTTAMALOM, puszta Somogy m.; helyr. —*malom-ba*, —*ban*, —*ból*.

POTTOK, falu Krassó m.; helyr. *Pottok-ra*, —*on*, —*ról*.

POTTORNYA, falu Liptó m.; helyr. *Pottornyá-ra*, —*n*, —*ról*.

POTTYAN; POTTYANT, l. POTYTYAN; POTYTYANT.

PÓTURA, fn. tt. *póturá-t*. Forgásból végkép kiveszett pénznem, mely másfél krajczárt, vagyis félgarast ért. Eredetileg szláv, s elemezve *pól turák* = fél turák. *Egy fapóturát sem ér.* (Km.).

PÓTURÁS, (pótura-as) mn. tt. *póturás-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Egy póturát érő. *Póturás cseréppipa. Hányja veti magát, mint póturás malacz a garasos kötélen.* (Km.).

PÓTVISGÁLAT v. —VIZSGÁLAT, (pót-visgálat) ösz. fn. A büntető eljárásban valamely tényálladék iránt a bíró által megrendelt kiegészitő vagy bővebb nyomozódás.

POTY, (1), a *pity* szónak ikertársa: *pitypoty* am. a maga nemében hitvány, igen kicsi, piczi. *Pitypoty ember.* Rokona a *pöttön* gyöke *pött*, és a *pereputty* második alkatrésze: *putty*.

POTY, (2), hangszó, melyből *potyog*, s *potyol, potyós* és származékaik erednek. Valamely lágy, puha testnek megütődése által támadó hang, melynek hatályosabb módosúlata a kettöztetett *potty* v. *potyty*. Különösen, ‚potyol' és ‚potyós' szókban rokon *koty* gyökkel is (pl. ‚kotyós' szóban).

POTY, (3), puszta Vas m.; helyr. *Poty-ra*, —*on*, —*ról*.

POTYA, fn. tt. *potyá-t*. Körülbelül am. *potom*, midőn veszendőt, hiábavalót, ingyent, hitványat jelent, p. *potyára adni valamit; potyára maradt. Szereti a potyát* azaz ingyent. *Potya ember*, hiábavaló, potom ember. *Potya áron elvesztegetni a jószágot*, am. igen olcsón. V. ö. POTOM. Egyébiránt gyökre nézve közelebb a *potyog, potyogat* igékhez csatolható, miszerént *potya* mintegy elpotyogott valami; *potyára hagyni* annyit tenne, mint elpotyogatni, elhagyogatni. V. ö. POTYADÉK.

POTYADÉK, (poty-ad-ék) fn. tt. *potyadék-ot*, harm. szr. —*a*. 1) Holmi hulladék, mely a többi tömeg közől elpotyogott. *A potyadékot fölszedni a fák alól. Potyadék-alma, szilva, gabnaszemek.* 2) L. POTYA, POTOM.

POTYÁND, erd. falu Csík Sz.; helyr. *Potyándra*, —*on*, —*ról*.

POTYÁR, (poty-ár) mn. tt. *potyár-t*, tb. —*ok*. L. POTYA.

POTYKA, (poty-ka, azaz poty-og-a, poty-g-a) fn. tt. *potyká-t*. L. PONTY. *Karó közt a potyka* (km. a Tisza vidékén nagy áradáskor). Elemzésére nézve olyan, mint *bugyka, bugyoga*, t. i. azon *poty* hangtól, melyet kis száján bugyborikolva okoz a vizben.

POTYOG, (poty-og) gyak. önh. m. *potyog-tam*, —*tál*, —*ott*. *Poty*-féle hangokat hallat. Szoros ért. holmi lágyabb nemü gyűtest egyes részei aláesnek, mintegy *poty* hangot adva. Mondják különösen gyümölcsökről. *Potyog a szilva, alma, körte, szőlő szeme.* Szélesb ért. részenként, egymásután hulladoz. *Potyognak a cserepek a háztetőről. Lepotyog a vakolat. A likas zsákból a buza elpotyogott. Potyognak a fogai.*

POTYOGÁS, (poty-og-ás) fn. tt. *potyogás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a*. Esés, hullás neme, midőn valami potyog.

POTYOGAT, (poty-og-at) áth. m. *potyogattam*, *—tál*, *—ott*, par. *potyogass*. Eszközli, okozza, hogy valami potyogjon, potyogva el-, ki-, lehulljon. Jelenti az áthatást arra is, amire potyogat valáki.

„Csókolta ruháját, bő köntöse alját,
Könynyel potyogatta bársonyos aszalyját.“
Arany J. (Buda halála).

POTYOGATÁS, (poty-og-at-ás) fn. tt. *potyogatás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a*. Potyogás eszközlése.

POTYOGTAT, (poty-og-tat) l. POTYOGAT.

POTYÓKÁL, l. PATYÓKÁL, BUGYOLÁL.

POTYOL, (poty-ol) áth. m. *potyol-t*. Bizonyos lágy, leves belü testeket, különösen gyümölcsfélét öszvezúz, mintegy pocsékká tesz. *Öszvepotyolni a szilvát, baraczkot. Öszvepotyolt körte.* V. ö. POTY, (2).

POTYOLÁS, (poty-ol-ás) fn. tt. *potyolás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a*. Lágy testek, különösen gyümölcsfélék zúzása, öszvenyomása.

POTYOLÓDÁS, (poty-ol-ó-od-ás) fn. tt. *potyolódás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a*. Zúzás, törés által pocsékká, lucskossá levés. Mondják különösen nedves belü, húsu gyümölcsnemüekről. V. ö. POTYOL, POTYOLÓDIK.

POTYOLÓDIK, (poty-ol-ó-od-ik) belsz. m. *potyolód-tam*, *—tál*, *—ott*. Hányás-vetés, vagy valamely nyomás által öszvezuzódik. *Mind egybe potyolódott a zsákban az alma.* (Szabó D.).

POTYOND, falu Sopron, puszta Somogy m.; helyr. *Potyond-ra*, *—on*, *—ról*.

POTYOR, (poty-or) fn. tt. *potyor-t* v. *potyrot*, tb. *potyrok*; harm. szr. *potyra*. A székelyeknél oly híg sár, mely ha rá toppintunk, czizmánkra szökik; máskép : *toplicza*. (Kriza J.).

POTYÓS, (poty-ó-os) mn. tt. *—t* v. *—at*, tb. *—ak*. Pocsékos, lucskos, öszvezúzott belü. *Potyós szilva, körte, baraczk.* V. ö. POTY, (2), és KOTYÓS.

POTYÓSAN, (poty-ó-os-an) ih. Potyós állapotban.

POTYTYAN, (poty-ty-an v. poty-v-an) önh. m. *potytyan-t*. Erősebb *poty* hangot adva esik le. *A teli zsák nagyot potytyant. Mintha az égből potytyant volna le. Kipotytyant a kezéből. Egy kéve a szekérről lepotytyant.* Átv. mondják szóról, melyet valaki véletlenül, akaratlanul ejt ki, máskép : *kotytyan*.

POTYTYANT, (poty-ty-an-t v. poty-v-an-t) áth. m. *potytyant-ott*, par. *—s*, htn. *—ni* v. *—ani*. Eszközli, vagy hanyagság által okozza, hogy valami potytyanjon. *Földre, sárba potytyantani valamit. El-, lepotytyantotta öléből a csecsemőt.* Átv. véletlenül, hebehurgyaságból valamit kimond, bizonyos titkot elárul. *Borozás közben kipotytyantani valamit.* Rokon hozzá *kotytyant*.

POVÁLYOS, (poh-ály-os ? azaz hasas); fn. tt. *povályos-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a*. Szeged tájékán am. nagy gyékénykosár, melyben lisztet, vagy télen által tojást tartanak.

PÓZ, l. PÓZNA alatt.

POZDOR, fn. tt. *pozdor-t*, tb. *—ok*. Növénynem az együttnemzők seregéből és egyenlőnősök rendjéből; vaczka kopasz; csészéje födelékes, aszottas szélü pikkelyekkel; bóbitája tollas, száratlan, vagy alig száras; magva hosszúdad, karcsú, pozdorjaforma, honnan a neve. (Scorzonera). V. ö. POZDORJA.

POZDORJA, fn. tt. *pozdorjá-t*. A törött, tilolt kender, vagy len szárának törekje, hulladéka. *A kendert, lent tiló által megtisztítani a pozdorjától. Pozdorjává teszlek*, am. öszvezúzlak, törlek. *Nyujtózik, mint eb a pozdorján.* (Km.). *Pozdorjának haszna az eltemetés.* (Km.).

Ugyanezt jelenti a hasonló hangu szláv *pazder*, *pazderja*, *pazdzierce*, *pozder*, melyek a szláv nyelvből elemezve valami lefoszlottat, leszedegetettet látszanak jelenteni, mert *zberati* némely tájszólásban *zderati* am. fosztani; s a *po* igekötő. Azonban a magyarban is megvan saját elemzése, mely szerint *pozdorja* am. *foszdorja* v. *fosztorja*, a foszt törzsöktől, honnan *fosztor* am. mezéből kivetkőztetett, meztelen, a pozdorja is jelenti a lennek vagy kendernek szárát, midőn szálait lefosztották, és igy fosztorrá tették.

Alakra nézve nyelvünkben hasonlók hozzá : *orja*, *perje*, *sürje*, *cserje*, *szederje*, s némely mások; és *n* utóhanggal, *burján*, *tátorján*.

POZDORJÁN, fn. tt. *pozdorján-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—ja*. Légy, vagy éjjeli lepkefaj, mely esténként a vizek körül tartózkodik. (Phryganea.) Nevét talán onnan kapta, hogy kukaczai kákából vagy fűből sodrófaforma hólyagot készítenek, s azzal úszkálnak a vizen, melynek szine úgy látszik, mintha pozdorjanemü gazzal volna behintve.

POZDORJÁS, (pozdorja-as) mn. tt. *pozdorjás-t* v. *—at*, tb. *—ak*. Pozdorjával behintett, töltött, beszemetezett; miből még a pozdorja egészen kitisztítva nincsen. *Pozdorjás udvar, kosár. Pozdorjás kender-, lenmarok.* V. ö. POZDORJA.

POZDORJÁSAN, (pozdorja-as-an) ih. Pozdorjás állapotban.

PÓZNA, (póz-na) fn. tt. *pózná-t*. Rúdféle hosszú ág, vagy karó, melyet különféle czélra használnak. *Póznával verni le a diót. Póznával lepiszkálni a fecskefészket. Seprűnyélnek használt pózna. Póznával leszoríani a baglyát.* Gúnyos népnyelven mondják hórihorgas vékonyemberről : *olyan mint a pózna*.

Gyökre rokonok hozzá, a székely *bozlán*, megszáradt leveles ág; *bozót*, magas száru burján.

PÓZNÁL, (póz-na-al) áth. m. *póznál-t*. Póznával erősít, lefeszít. *Póználni a szénaboglyát, kazalt.* V. ö. PÓZNA.

PÓZNASÉPRŰ, (pózna-sèprü) ösz. fn. Póznanyélre kötött seprü, melylyel a magasabb falakat, kéményeket stb. tisztogatják.

POZS, gyök *pozsga*, *pozsog* stb. szókban. Felhangon *pözs* v. *pizs*, (*pözsög* v. *pézség* szóban); rokon *buz* gyökkel is (*buzog* szóban). L. POZSOG.

POZSADÉK, (pozs-ad-ék) fn. tt. *pozsadék-ot*, harm. szr. —*ja*. Pozsgó v. pezsgő valami, pl. sok apró gyermek. V. ö. POSADÉK.

POZSÁR, (pozs-ár? mintegy pozsgó) fn. tt. *pozsár-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*ja*. Tájdivatosan am. potyka, ponty.

POZSDÚL, POZSDUL, (pozs-d-úl) önh. m. *pozsdúl-t*. L. PEZSDŰL.

POZSEGA, szabad kir. város a hason nevü Szlavon vármegyében; helyr. *Pozsegá-n*, —*ra*, —*ról*; a megyéről szólva: *Pozsegá-ba*, —*ban*, —*ból*.

POZSGA, (pozs-og-a) fn. tt. *pozsgá-t*. Diószegi szerént növénynem az öthímesek seregéből és sokanyások rendéből; csészéje öt levelü, bokrétája öt szirmu, pilise öt kis pikkely a magzat tövén, tokja öt. (Crassula.) Gönczy Pálnál Endlicher természetes rendszere után a *pozsgafélék* (crassulaceae) rendéhez tartoznak 1) a *szaka*, 2) a *fülfü*. Nevét tömör, részint húsos levelü, buján sarjadzó növésétől vette. V. ö. POZSOG.

POZSGÁS, (1), (pozs-og-ás) fn. tt. *pozsgás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Tulajd. ért. apró állatok, férgek sürü mozgása. Szélesb ért. a vérnek, vagy erjedő folyadéknak forrongása. V. ö. PÉZSGÉS.

POZSGÁS, (2), (pozs-og-ó as) mn. tt. *pozsgás-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Kinek vére a túlbőség miatt mintegy pozsog, pezseg, mi rendesen az arczbőrnek pirossága, vörös szine által jelenkezik, innen: *piros pozsgás gyermek*, *ember*; *pozsgás ábrázat*. Szabó Dávidnál *poskos* = piros, kövér bárány. V. ö. POZSOG.

POZSGASÁG, (pozsega-ság) fn. tt. *pozsgaság-ot*. A régi iratokban am. Pozsega megye lakója.

POZSLÁR, fn. tt. *pozslár-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Elavult szó, s am. pallos, kard. Horvát Endre bóhérpallos értelmében alkalmazta.

Talán olyan kardot jelentett, melynek nagyobb *bódája* volt, mintegy *bódlár*, *bodlár*; vagy pedig *boszlár* am. boszuló, olyan alkatu mint *fegyver*.

POZSOG, (pozs-og) gyak. önh. m. —*tam*, —*tál*, —*ott* v. *pozsgott*, htn. —*ni* v. *pozsgani*. 1) Apró állatok, férgek serege sürüen mozog, vékony hangon: *pézség*, *pizseg*. 2) Az állati vér, vagy erjedésben levő folyadék élénken forr. *Pozsog a vére*. *Pozsog az erjedő must*, *a fojtott bor*.

Alapértelemre nézve rokonok hozzá: *pözsög*, *pizseg*, *pezseg*; továbbá *buzog*, és a szélesb jelentésü *mozog*. Csagataj nyelven *ficsur-mak* am. pezsegni (Vámbéry), mely még inkább egyezik *bizsereg* szóval.

POZSOGA, falu Krassó m.; helyr. *Pozsogá-ra*, —*n*, —*ról*.

POZSON, POZSONY, sz. kir. város; helyr. *Pozsonyba*, —*ban*, —*ból*.

POZSONYI, mn. tt. *pozsonyi-t*, tb. —*ak*. Pozsonyba való, azt illető, arra vonatkozó stb. *Pozsonyi lakosok*, *szőlőhegyek*. *Pozsonyi országgyülés*.

POZSONYVÁRMEGYE, ösz. fn. Ausztriával határos; Nyitra, Komárom, Győr és Mosonvármegyék közt fekvő megye, melynek székvárosa Pozsony.

„Fő Pozsonyvármegye, Pozsony városával,
Mely hires a király koronázásával.“
Kistükör.

PŐ, l. PO.

PÖCS, fn. tt. *pöcs-öt*, harm. szr. —*e*. A kis férfigyermeknek nemzőtagja, billéje. Rokon a szeget jelentő *pöczök* szó *pöcz* gyökéhez. Máskép rokon hangokban *pécs*, *puczu*.

PÖCSÉT; PÖCSÉTEL; PÖCSÉTÉS stb. l. PÉCSÉT; PÉCSÉTÉL; PÉCSÉTÉS stb.

PŐCSIK, fn. tt. *pöcsik-öt*, harm. szr. —*je*. Éles fulánku mezei légyfaj, mely a barmokat nagy melegben nyugtalanitja.

Alapértelmére rokon a szurásra, hegyességre vonatkozó *bök*, *pöczök* szókhoz, s hihetőleg am. *bökcsi*, mint *szöcske* am. *szökcse*. Egyébiránt a törökben *bödsek* általán am. féreg, rovar (ver, insecte. Hindoglu).

PŐCSÖK, fn. tt. *pöcsök-öt*. L. PŐCSIK.

PÖCSÖZ, (pöcs-öz) áth. m. *pöcsöz-tem*, —*tél*, —*ött*. Peczek vagyis kúp formára alakit valamit.

PÖCSÖZÉS, (pöcs-öz-és) fn. tt. *pöcsözés-t*, tb. —*ék*. Cselekvés midőn vki pöcsöz.

PŐCZ, fn. tt. *pőcz-öt*, harm. szr. —*cze*. 1) Balaton mellékén gatya ülepébe elül hátul becsiptetett vászon; másutt: *pöczök* v. *peczek*, s úgy látszik hogy amaz is csak ennek rövidülete. A szláv nyelvben is ugyanazon alapfogalom szerint a gatyapőcz *klin*, azaz, pöczök, szeg. 2) Göcsejben am. férfiondó, rittyó, geczi. 3) Az orrból, vagy végbélből kifolyó csunyaság, honnan, *takonypőcz*-nek mondják a taknyos gyereket, és *pőcze* am. árnyékszékből kifolyó rondaság. Utóbbi értelemben eredetére nézve rokon a *büd*, *büdös*, *bűz*, *bűzös*, *büzhödt*, *peshed*, s a mély hangu *pos*, *poshad* szókhoz; v. ö. POS.

PÖCZCZED, (pöcz-cz-ed) önh. m. *pöczczed-t*. Kevessé megdagad, felpöffed. Mondják az állati test bőréről. Alaphangra és értelemre nézve rokon hozzá: *pöffed*, l. ezt.

PÖCZCZEDÉS, (pöcz-cz-ed-és) fn. tt. *pöczczedés-t*, tb. —*ék*. Kevéssé megdagadás, felpöffedés.

PŐCZE, (pőcz-e) fn. tt. *pőczé-t*. Molnár A. és Szabó D. szerint az árnyékszékből kifolyó rondaság. Rokon hozzá a német *Pfütze*, régi felső német *puzzi*, *buzza*, *putza* stb. V. ö. PŐCZ.

PŐCZEGÖDÖR, (pőcze-gödör) ösz. fn. Gödör, melybe az árnyékszék rútsága belefoly.

PÖCZK; PÖCZKÖL; PÖCZÖK, stb. l. PÉCZK; PÉCZKÉL; PÉCZÉK, stb.

PÖCZKÖS, (pöcz-ök-ös) mn. és fn. mint mn. tárgyesete: *pöczkös-t* v. —*et*, többese: —*ek*; mint főnév tárgyesete: *pöczkös-t*, többese: —*ök*. Am. *péczkés*. Főnévileg így hívják Szegeden a halászok a paravetőt.

PÖCZTEJ, (pöcz-tej) l. FÉCSTEJ.

PÖDÖR; PÖDÖRGET; PÖDÖRÍT; PÖDÖRÖDIK; PÖDRÉS stb. l. PÉDÉR; PÉDÉRGET; PÉDÉRÍT; PÉDÉRÉDIK; PÉDRÉS stb.

PÖF, hangnév, tt. *pöf-öt*. Általán azon hang, mely valamely felfújt üregü testből mintegy fuvás által nyomúl ki, különösen a szájöbölből kifújt ilyetén hang. Innen átv. ért. erkölcsi felfuvalkodás, midőn valaki mintegy eltelik önmagával, s fujja a levegőt, mintha nem férne meg bőrében, vagy midőn az által mintegy nagyobbá, nyomatosabbá akarja magát tenni. Ide tartoznak a kedélyre vonatkozó származékok : *pöffeszkedik, pöffeszkedö, pöffed.* Puszta hangutánzást jelent a *pöfék, pöfékel, pöfeteg, pöfög* származékokban.

Rokonok hozzá, bizonyos értelmi módosúlattal a magyarban : *böf, böff, böfög, puf, puff, puffad, puffan* hangutánzók. A mennyiben felfuvódást jelent, vagy felfuvódott testre vonatkozik, rokonok hozzá idegen nyelvekben a szanszkrit *bah* (nő, vastagszik), honnan : *bahusz* (vastag), a finn *pöhisen* (puffadok) *pöhistun* (puffasztok), *paisan* (pöczczedek. Fábián István).

PÖFÉKÉL, (pöf-ék-él) önh. m. *pöfékél-t*. A dohányfüstöt sürüen eregetvén, ajakival mintegy kiüti ezen hangokat : *pöf pöf*. Ezen ige gyakorlatos, miért a középképző *k* am. *g*, mintha volna *pöfegel*.

PÖFÉKÉLÉS, (pöf-ék-él-és) fn. tt. *pöfékélés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Cselekvés, midőn valaki pöfékel.

PÖFETEG, (pöf-ed-eg) fn. tt. *pöfeteg-et*, harm. szr. —*e* v. —*je*. 1) Gömbölyűded növésü gombanem, különösen ennek porbélü faja, mely, ha eltiporják, öszvezuzzák, gyönge *pöf* hangot adva fakad szét. (Lycoperdon bovista.) Másképp : *posz, banyaposz, lóposz, poszogó*. 2) Szabó Dávid szerént jelent annyit is mint fakadék, kelés. Innen Molnár Albertnél : *pöfeteges* am. fakadékos, keléses, pörsedékes (pustulosus).

PÖFETEGÉS, (pöf-ed-eg-és) mn. tt. *pöfetegés-t* v. —*et*, tb. —*ek*. 1) Ahol pöfetegnemü gombák teremnek. *Pöfeteges mezőség*. 2) Felfútt, mint a pöfeteg. 3) Fakadékos, keléses. V. ö. PÖFETEG.

PÖFETEGGOMBA, (pöfeteg-gomba) ösz. fn. L. PÖFETEG, 1).

PÖFF, hangnév, mely az egyszerü *pöf*-nél nyomatosabb, belterjesb hangra mutat. Származékai : *pöffed, pöffedez, pöffeszkedik, pöffeszt*, stb.

PÖFFED, (pöf-f-ed) önh. m. *pöffed-t*. Dagad, dudorodik, mintha belülről fúnák. *Pöffed a kidudorított pofa, a felfujt has, a béka*. Átv. erkölcsi ért. felfujja magát, hogy nagyobbnak lássék, vagy mintha meg nem férhetne magában elbizottsága miatt. Némi értelmi módosulattal rokon hozzá a vastag hangu *puffad*.

PÖFFEDÉK, (pöf-f-ed-ék) fn. tt. *pöffedék-et*, harm. szr. —*e*. Daganat, mely a belüreg felfuvása által támad.

PÖFFEDÉKGOMBA, (pöffedék-gomba) ösz. fn. Am. pöfeteggomba; L. PÖFETEG, 1).

PÖFFEDÉS, (pöf-f-ed-és) fn. tt. *pöffedés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Felfuvódás neme, midőn valaki vagy valami pöffed.

PÖFFEDÉZ, (pöf-f-ed-éz) gyak. önh. m. *pöffedéz-tem*, —*tél*, —*ett*, par. —*z*. Folytonosan, vagy ismételve, gyakran pöffed. *A felfútt béka, az ostoba gögös pöffedez*.

PÖFFEDÉZÉS, (pöf-f-ed-éz-és) fn. tt. *pöffedézés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Gyakori, ismételt pöffedés; erkölcsi felfuvalkodás.

PÖFFEDT, (pöf-f-ed-t) mn. tt. *pöffedt-et*. Dagadt, felfujt. *Pöffedt arcz*. Vastaghangon : *puffadt*.

PÖFFEDTEN, (pöf-f-ed-t-en) ih. Pöffedt állapotban.

PÖFFEDTSÉG, (pöf-f-ed-t-ség) fn. tt. *pöffedtséget*, harm. szr. —*e*. Pöffedt minőség; pöffedt állapot.

PÖFFESZKÉDÉS, (pöf-f-esz-kéd-és) fn. tt. *pöffeszkédés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Erkölcsi ért. kedélyi állapot, midőn valaki pöffeszkedik, felfuvalkodás, buta gőg. V. ö. PÖFFESZKÉDIK.

PÖFFESZKÉDIK, (pöf-f-esz-kéd-ik) k. m. *pöffeszkéd-tem*, —*tél*, —*ett*. Erkölcsi ért. hogy nagyobbnak, jelesebbnek, kitünőbbnek lássék, felfújja magát, buta módon kevélykedik, rátartja magát.

PÖFFESZKÉDŐ, (pöf-f-esz-kéd-ő) mn. tt. *pöffeszkédö-t*. Felfuvalkodó, magát mások fölé emelni törekvő. Mondják a kelletinél nagyobban feldagadt tésztáról is.

PÖFFESZT, (pöf-f-esz-t) áth. m. *pöffeszt-ett*, par. *pöffeszsz*, htn. —*ni* v. —*eni*. Eszközli, hogy valami pöffedjen, kidagadjon. *Pofájit pöffeszti. A mesebeli béka felpöffesztette magát*.

PÖFFESZTÉS, (pöf-f-esz-t-és) fn. tt. *pöffesztés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Cselekvés, midőn valamit pöffesztenek.

PÖFING, fn. tt. *pöfing-et*, harm. szr. —*je*. A poralom nemü gombákhoz tartozó faj, mely borsónyi sárga csucsorokból áll, s fekete porral van tele. Gyöke a fuvásra vonatkozó *pöf*. (Sphaeria lycoperdoides).

PÖFÖG, (pöf-ög) gyak. önh. m. *pöfög-tem*, —*tél*, —*ött*. Emberről szólva, am. *pöf pöf* hangon fujja ki teli pofáját. Legközelebb áll hozzá a teli torokból kinyomuló *böfög*. Mondják a fövő, és bugyborikoló kásáról, midőn dagadoz. *Pöfög a kása, rotyog a káposzta*. (Szabó D.).

PÖFÖGÉS, (pöf-ög-és) fn. tt. *pöfögés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Állapot, midőn valaki vagy valami pöfög.

PÖHÖLY l. PÉHÉLY.

PÖK, (1), fn. tt. *pök-öt*, harm. szr. —*e* v. - *je*. Nyál, melyet szájunkból kivetünk. Hangutánzó, melyhez hasonlók a német *Spucke, spucken, speien, Speichel*, görög *πτύω, πτύσμα* stb. Fordítva : *köp* (törökül : *külpür-mek*) sőt a székelyeknél van *töp* is (a göröghöz közelebb).

PÖK, (2), önh. és áth. m. *pök-tem*, *—tél*, *—ött*. A szájában meggyült nyálat kiveti. Megfordítva : *köp*. V. ö. PÖK, (1). *Reá köp. Megköp. Nagyot, turhát pök. Lepöki a ruháját. Bepöki a szobát. Véreset, vért pök. Pöki a markát*, átv. ért. valamely tettre hányivetőleg készül v. igérkezik. „Tahát azután pökének ő orczájára és nagy csapásokkal verik vala őtet.“ (Münch. cod. Máté XXVI). Később : „És ő rejá hagyapván vevék a nádat és verik vala ő agyához.“ (Ugyanott XXVII.). *Magasan pök* v. *fenn pök*, átv. ért. kevély, fennhéjazó. *Fehéret pök mint a prépost* (km.), Erdélyi J. szerént azt teszi : már sokat beszélt. Mondjuk némely apró férgekről, nevezetesen legyekről, midőn valamit befoltoznak, bemocskolnak. *A legyek beköpik a falat, tükröt, függönyt, a húst.* Használtatik középige gyanánt is : *pökik*, mely esetben viszonytárgy nélkül egyedül az állapot fejeztetik ki.

PÖKCSÉSZE, (pök-csésze) ösz. fn. Csésze vagy tálféle edény, melybe pöknek, pl. az ágyban fekvő betegek.

PÖKDÖS, (pök-öd-ös) gyak. önh. és áth. m. *pökdös-tem*, *—tél*, *—ött*, par. *—s*. Gyakran, ismételve, sokszor pök. *A megromlott gyomru, a hurutos ember pökdösni szokott. Csufságból egymást pökdösik. Arczul pökdösni valakit.*

Képeztetésre olyan mint, *bökdös, lökdös, szökdös, rakdos.*

PÖKDÖSÉS, (pök-öd-ös-és) fn. tt. *pökdösés-t*, tb. *—ék*, harm. szr. *—e*. Gyakori, folytonos pökés.

PÖKDÖZ ; PÖKDÖZÉS, l. PÖKDÖS ; PÖKDÖSÉS.

PÖKEDELÉM, (pök-ed-el-ém) fn. tt. *pökedelmet*. Sok, nagy mennyiségü pök. Átv. ért. utálatos, undorító dolog, milyen a sok, és csunya pök, vagy ami nem érdemes másra, mint hogy lepökjék.

PÖKEDELMES , (pök-ed-el-ém-es) mn. tt. *pökedelmes-t* v. *—et*, tb. *—ek*. Utálatos , undorító, mint a pökedelem.

PÖKÉS, (pök-és) fn. tt. *pökés-t*, tb. *—ék*, harm. szr. *—e*. Cselekvés, midőn valaki vagy valami pök. Jelenti magát a pököt is. *Légypökés.*

PÖKFIÓK, (pök-fiók) l. PÖKLÁDA.

PÖKFOGÓ, (pök-fogó) l. PÖKCSÉSZE.

PÖKHENDI, (pök-h-en-di) mn. tt. *pökhendi-t*, tb. *—k* v. *—ek*. Gúnyos neve az oly embernek, ki hányja veti magát erő és tehetség nélkül, semmire való, hitvány kérkedő, kiről mondani szokás, hogy *pöki a markát ;* szintén népies kifejezéssel, *markapöki*. E szóban az *endi* (hendi) gúnyt jelentő képző, mint az *ebhendi, cselevendi* v. *csalavandi, kortyandi* szókban.

PÖKIK, (pök-ik) k. l. PÖK, (2) alatt.

PÖKLÁDA, PÖKLÁDIKA, (pök-láda v. —ládika) ösz. fn. Ládanemü házi bútorka, melybe pökni szoktak.

PÖKÖDELÉM, l. PÖKEDELÉM.

PÖKŐLÁDA v. —LÁDIKA , (pökő-láda v. —ládika) l. PÖKLÁDA.

PÖKTET, (pök-tet) miv. m. *pöktet-tem*, *—tél*, *—ett*. Eszközli, hogy valaki vagy valami pök.

PÖKTETŐ, (pök-tet-ő) mn. tt. *pöktető-t*. Mi a nyáltisztulást előmozdítja. *Pöktető szerek.*

PÖLE, fn. tt. *pölé-t*. Nagyságra és testalkotásra a mókushoz hasonló állatfaj ; szine hamvas ; odvas fákban, és szalmás pinczékben szeret lakni ; a diót, mogyorót fölötte kedveli. (Glis esculentus). Máskép hangváltozattal : *pölü, pölyő, pele, pelye*. A rokonnemü állatoktól jelesen abban különbözik, hogy igen hegyes orra van, honnan az úgynevezett *ökle* halat is máskép pölének nevezik, hegyes orráról ; németül : *Stierling*. Ezen alapfogalomból kiindulva, a *pöle* szóban a szurást jelentő *öl* gyök látszik rejleni, mi szerint *pöle* annyi volna, mint *öle* (ölő.) V. ö. ÖL, ige. Hogy a *p* nem ritkán előtétül használtatik, erre nyelvünk világos példákat nyújt, p. *Anna Panna, Ila Pila, Ista Pista, Erzsi Perzsi, ityók pityók, iszkál piszkál*, stb.

PÖLEDENEVÉR, (pöle-denevér) ösz. fn. Nagy denevérfaj, Amerikában.

PÖLEHAL, ösz. fn. l. ÖKLE.

PÖLÖNKE l. PÉLÉNKE.

PÖLÖSKE, faluk Baranya, Veszprém és Szala m.; helyr. *Pölöské-re, —n, —ről.*

PÖLÖSKEFŐ, falu Szala m.; helyr. *—fő-re, —n, —ről.*

PÖLÜ, fn. tt. *pölü-t*. L. PÖLE.

PÖLYH ; PÖLYHÖS ; PÖLYHÖDZIK stb. l. PÉLYH ; PÉLYHÉS ; PÉLYHÉDZIK stb.

PÖLYŐ, PÖLYÜ, fn. tt. *pölyő-t, pölyü-t*. L. PÖLE.

PÖNDÍT ; PÖNDÖR ; PÖNDÖRÖDIK ; PÖNG; PÖNGET stb. l. PÉNDIT ; PÉNDÉR ; PÉNDÉREDIK ; PÉNG ; PÉNGET stb.

PÖNÖG, (pön-ög) tájdivatosan am. pöng.

„Jer bé — ha zsebedben pönög az bor ára,
Ha nem : kiballaghatsz a nyitott kapura.
Költemény a XVI. századból. (Thaly K. gyüjteménye).

PÖNYE, (pöny-e) mn. tt. *pönyé-t*. Sándor I. és Szabó D. szerint, csinatlan viseletü , ronda. Ezen értelmezésnek ellenmondani látszik a Baranyában divatos *pönyegöl* ige, mely Tóbi Antal szerint am. a ruhát, fejkötőt szalagokkal fölczifrázza. E szó tehát a nyelvszokás által úgy járt, mint a *ragyiva*, mely Mátyusföldön csinosat tisztát, túl a Dunán csinatlant, rondát jelent. V. ö. RAGYIVA.

PÖNYEGÉL v. PÖNYEGÖL , (pöny-eg-él, azaz bengy-él?) áth. m. *pönyegél-t*. L. PÖNYE alatt.

PÖR, (1) elvont gyöke az égésre vonatkozó *pörcz, pörköl, pörzsöl*, stb. szóknak. V. ö. PÉR, (1), PÍR.

PÖR, (2) fn. tt. *pör-t*, tb. *—ök*. L. PÉR, (2).

PÖRBÖL, puszta Pest-Solt m.; helyr. *Pörböl-re, —ön, —ről.*

PÖRCZ, (pör-cz) fn. tt. *pörcz-öt*, harm. sz. *—e.* 1) A kiégetett, kisütött szalonnának, vagy zsiros disznóhúsnak piros rostja, maradéka. Máskép : *pörkölcze*, és *töpörtő*, *tepertyü*. *Pörczczel csinált gombócz, turós csusza, kása.* Ezen föntebbi értelemben a ‚pörcz' szónak gyöke azon égésre vonatkozó *pör*, melyből *pörköl*, *pörgöl*, *pörzsöl*, *pörnye* származnak. A cz kicsinyítő képzőnek látszik, mintha volna *pöröcz*. Ezen alapfogalom szerint képződött a latin *cremium*, német *Kramel*, (magyarul is néhutt : *kurczina*), szláv *skwarek*. A hason jelentésü *töpörtő* szóban a *töpörödés*, *zsugorodás*, mint a pörcznek egyik tulajdonsága, vétetett alapul. 2) Tájszokásos kiejtéssel am. a kicsi időt jelentő *percz*.

PÖRCZEN ; PÖRCZENÉS ; PÖRCZENET stb. l. PÉRCZEN ; PÉRCZENÉS ; PÉRCZENET.

PÖRDEFÖLDE, falu Szala m.; helyr. *—földére, —n, —ről.*

PÖRDÍT, PÖRDŰL, stb. l. PÉRDÍT ; PÉRDŰL stb.

PÖRE, női kn. tt. *Pöré-t*. Kis Erzsébet. Máskép : *Pere*, *Perzsi*, *Pendzsi*, *Erzsi*, stb.

PŐRE, mn. és fn. tt. *pőré-t*. Alsó ruháig levetkőzött, félmeztelen. Szabó Dávid szerént : alsó öltözet. *Pőre gatyában járni. Pőrére levetközni.* Alkalmasint ‚bőr' szótól származott, mintha *bőri* v. *bőrü* azaz bőrtakaró volna. Közel áll hozzá a *börhe* v. *berhe* is, mely Calepinus szerint előkötőt jelent, valamint Pázmánnál is : „Elsőben fügelevélből berhét csináltak, hogy szeméremtesteket béfödöznék." (Préd. 934. l.). A székelyeknél börhe jelent gatyát, vagy a testre közvetlenül húzott szőrharisnyát. Innen *börhe* eredetileg oly bőrköténynt jelentett, mely közvetlenül a bőr s illetőleg a szeméremrészek takarójául szolgált.

PŐREGATYÁS, (pőre-gatyás) ösz. mn. és fn. Akinek alsó testrészén csak gatya van. *Eljött Simon Júdás, jaj neked pőregatyás.* (Km.).

PŐREGATYÁSAN, (pőre-gatyásan) ösz. ih. Pőregatyás állapotban, pőregatyában.

PŐRÉN, (pőre-en) ih. Félmeztelenül, csupán alsó öltözetben. Átv. ékesség nélkül.

PŐRESZEKÉR, (pőre-szekér) ösz. fn. Balaton mellékén am. oldal nélkül való, mintegy meztelen, fosztor szekér.

PÖRG, (pör-ög) önh. m. *pörgöttem* v. *pörögtem*, *pörgöttél* v. *pörögtél*, *pörgött ;* htn. *pörgeni* v. *pörögni*. L. PÉRÉG, (1).

PÖRGE, (pör-ög-e) mn. tt. *pörgé-t*. Ami megvagy ki van pödörve, pödöritve. *Pörge bajusz. Pörge kalap*, nyalka kis kalap, melynek karimája köröskörül fölfelé pödörödik. L. PÉRGE, (2).

PÖRGECZ, (pör-ög-ecz) fn. tt. *pörgecz-et*. Parázson sült, kásával töltött hurka. Egy eredetü a *pörgöl*, *pörzsöl*, *pörcz* szókkal.

PÖRGÉS, (pör-ög-és) fn. tt. *pörgés-t*, tb. *—ek*. Ami pörög v. pereg. V. ö. PÉRÉG, (1).

PÖRGET, (pör-ög-et) áth. m. *pörget-tem, —tél, —ett*, par. *pörgess*. Kerék-, karikaféle testet forgat, vagy is eszközli, hogy pörögjön. Szélesb ért. valamit kerék gyanánt sebesen forgat. *Botot, baltát ujjak között pörgetni. Nyelvét sebesen pörgeti.*

PÖRGETÉS, (pör-ög et-és) fn. tt. *pörgetést*, tb. *—ek*, harm. szr. *—e*. Cselekvés, midőn pörgetnek valamit. V. ö. PÖRGET.

PÖRGETYŰ, (pör-ög-et-ő) fn. tt. *pörgetyü-t*. Általán, karika, melyet pörgetnek, vagy mely pörög. Különösen, a kocsi-, szekértengelyeken lenni szokott ilyetén vas karika, máskép : *förgetyü*.

Gyöke a forgásra vonatkozó *pör*, hangváltozattal *för*, vastaghangon *for*, a hangutánzásnak mellékértelmével. Képzésre nézve eredetileg *pörgető*, melyből lágyitás által lett *pörgetyü*, mint, *csörgető*, *csörgetyü*, *ergető ergettyü*, *pattantó pattantyú*, stb. stb.

PÖRGÖL, (pör-ög-öl) gyak. áth. m. *pörgöl-t*. 1) Lassu tüzön pirít, sütöget valamit. *Szalonnát, paprikást, tésztaételt pörgölni.* 2) Mondják tüzről, napsugárról, midőn valamit pirít, éget. Egyértelmü vele a *pörköl*, *pergel*, *perkel ;* némi módosítással rokonok : *perzsel*, *pörzsöl*, *porzsol*, *porgol*.

PÖRGÖLÉS, (pör-ög-öl-és) fn. tt. *pörgölés-t*, tb. *—ek*, harm. szr. *—e*. Cselekvés, midőn pörgölnek valamit. V. ö. PÖRGÖL.

PÖRGÖLIN, falu Vas m.; helyr. *Pörgölin-be, —ben, —ből.*

PÖRGÖLŐDIK, (pör-ög-öl-ő-d-ik) belsz. m. *pörgölőd-tem, —tél, —ött*. Lassu tüzön, parázson megpirosodik, és megsül. V. ö. PÖRZSÖLŐDIK.

PÖRGÖLT, (pör-ög-öl-t) mn. tt. *pörgölt-et*. Amit lassu tüznél megpirítottak, megsütöttek. *Pörgölt szalonna, pörgölt hús, csibe, bárány.* Keményebb hangon : *pörkölt*.

PÖRGÖLTEN, (pör-ög-öl-t-en) ih. Pörgő állapotban.

PÖRGŐROKKA, (pörgö-rokka) ösz. fn. Kerékkel ellátott rokka.

PÖRÍT, a régieknél eléjön a szintén régies *porít* helyett.

„Jó mester csak ne pirongass,
S beszédöddel meg ne pörits."

Katalin verses legendája. (Toldy F. kiadása, 104. l.).

PÖRJE, l. PÉRJE.

PŐRJÉN, Faludi Ferencznél am. pőrén. L. NYASSÁN alatt.

PÖRKE, (pör-ke azaz pör-ög-ő, pör-ög-e) fn. tt. *pörké-t*. Pörgő dobszó, melylyel a hadseregnek indulásra jelt adnak. V. ö. FIKÁTOR.

PÖRKEN, (pör-k-en) önh. m. *pörken-t*. A tüztől kevessé érintve megpirúl, megpörzsölődik ; lassacskán sül.

Gyöke az égésre vonatkozó *pör*, s középképzője *k* átalakult gyakorlatos *g*, mintha volna : *pörgen, pörögen.*

PÖRKENÉS, (pör-k-en-és) fn. tt. *pörkenés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Állapot midőn valami pörken.

PÖRKŐCZE, (pör-k-ő-cze) fn. tt. *pörköczé-t*. L. PÖRCZ, 1).

PÖRKÖD, puszta Tolna m.; helyr. *Pörköd-re*, —*ön*, —*ről*.

PÖRKÖL; PÖRKÖLÉS; PÖRKÖLŐDIK; PÖRKÖLT stb. l. PÖRGÖL; PÖRGÖLÉS stb.

PÖRLEKÉDÉS; PÖRLEKÉDIK; PÖRLÉS; l. PÉRLEKÉDÉS; PÉRLEKÉDIK; PÉRLÉS.

PÖRMET, l. PERMET.

PÖRNYE; PÖRNYESZT stb. l. PÉRNYE; PÉRNYESZT stb.

PÖRÖG, (pör-ög) önh. m. *pörög-tem*, —*tél* v. *pörg-öttem*, *pörg-öttél*, *pörg-ött*, htn. —*ni* v. *pörgeni*, v. *pörgni*. L. PÉRÉG, (1).

PÖRÖL, l. PÉRÉL.

PŐRÖLY, fn. tt *pőröly-t*, tb. —*ök*, harm. szr. —*e*. A hámorokban és kovácsoknál, nagy, nehéz vas kalapács. *Pőrölylyel verni, lapítani a vasat.*

Úgy látszik, hogy nem egyéb mint némi hangváltozattal : *verő*, és csak ugyan palóczosan : *pőrő*-nek mondják. A persában *veria* Beregszászi szerént am. a német Hammer. Vannak, kik a német *Prellhammer* szóból származtatják, mely a vashámorokban mintegy két mázsás kalapácsot jelent. (Heyse). Ide sorozhatjuk Dankovszky után a szláv *prelik* szót is.

PŐRÖLYCSIGA, (pőröly-csiga) ösz. fn. Igen drága, egy arasznyi hosszu ostrigacsiga, melynek teste inkább szögletmérő eszközhöz, mint pőrölyhöz hasonló. (Ostrea malleus).

PŐRÖLYHAL, (pőröly-hal) ösz. fn. A czápák neme alá tartozó faj, melynek lapos és széles feje többi testével együtt némileg pőrölyhöz hasonló. (Squalus zygaena.)

PŐRÖLYÖZ, (pőröly-öz) áth. m. *pőrölyöz-tem*, —*tél*, —*ött*; par. —*z*. Pőrölylyel ver, keményít, lapít valamit. *Pőrölyözni a hámorbeli vas rudakat.*

PŐRÖLYÖZÉS, (pőröly-öz-és) fn. tt. *pőrölyözés-t*, tb. —*ék*. Pőrölylyel verés. V. ö. PŐRÖLYÖZ.

PŐRÖLYÜTÉS, (pőröly-ütés) ösz. fn. Hámorosok, kovácsok ütése, melyet pőrölylyel tesznek. *Pőrölyütés alatt lapúl a vas.*

PÖRÖNTY, (pör-ön-ty) fn. tt. *pörönty-öt*, harm. szr. —*e*. Vass József szerént az Ormánság- és Göcsejben korányi vagy alkonyi permet a növényzeten; tehát *perme*, *permed* s *permet* szókkal egy gyökü. V. ö. PERME.

PÖRÖNTYÖS, (pör-ön-ty-ös) mn. tt. *pörönty-ös-t* v. —*et*, tb. —*ek*. Az Ormánságban s Göcsejben am. permetes, harmatos. V. ö. PÖRÖNTY.

PÖRÖS, (1), mn. l. PÉRÉS.

PÖRÖS, (2), (pör-ös) fn. tt. *pörös-t*, tb. —*ök*. Posványos nádas hely, máskép : *dsindsa*.

Nevét talán az égetést jelentő *pörs*, *pörzs* szótól vette, minthogy az ily helyeken késő őszszel, vagy tavaszszal a csereklyét le szokták pörzsölni, elégetni.

PÖRÖS, (3), puszta Nyitra m.; helyr. *Pörös-re*, —*ön*, —*ről*.

PÖRPATVAR, (pör-patvar) l. PÉRPATVAR.

PÖRS, (pör-s) fn. tt. *pörs-öt*, harm. szr. —*e*. 1) Állati bőrön támadt fakadás, bibircsó, mely rendesen mérges természetü, és vörös szinü. E tulajdonságánál fogva azon szók közé sorozható, melyekben a *pör* (= pir) gyök égésre, tüzességre, pirosságra vonatkozik. Persa nyelven *parus* v. *perus* Vullers szerént : pustulae in membris corporis humani. 2) A lopvanőszök seregébe tartozó moszatnem, mely a fákon, köveken, földön apró liszt formában terem, s különféle szinü, többi között van *vörös*, és *rózsás* pörs. Nevét hasonlatnál fogva alkalmasint az állati pörstől, mint bibircsótól kapta.

PÖRSED, (pör-s-ed) önh. m. *pörsed-t*. Mondják állati bőrről, midőn pörsféle vörös bibircsó fakad ki rajta. *Nagy hőségben pörsed a bőr. Arcza, karjai, melle kipörsedtek.* V. ö. PÖRS.

PÖRSEDÉK, (pör-s-ed-ék) fn. tt. *pörsedék-ét*, harm. szr. —*e*. Köleshez hasonló vörös vagy piros kifakadás, bibircsó az állati bőrön; máskép : *pörsenet*.

PÖRSEDÉKÉS, (pör-s-ed-ék-és) mn. tt. *pörsedékés-t* v. —*et*, tb. —*ek*. Amin pörsedékek vannak.

PÖRSEDÉS, (pör-s-ed-és) fn. tt. *pörsedés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. 1) Bőrbántalmi állapot, midőn pörs vagy pörsök fakadnak rajta. 2) L. PÖRSEDÉK.

PÖRSEDÉZ, (pör-s-ed-éz) gyak. önh. m. *pörsedéz-tem*, —*tél*, —*ett*, par. —*z*. Ismételve, vagy több helyen pörsök támadnak, fakadnak rajta. *Pörsedez a melle, arcza.*

PÖRSEDÉZÉS, (pör-s-ed-éz-és) fn. tt. *pörsedézés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Állapot, midőn valami pörsedez.

PÖRSELY, l. PÉRSÉLY.

PÖRSEN, (pör-s-en) önh. m. *pörsen-t*; l. PÖRSED.

PÖRSENÉS, (pör-s-en-és) fn. l. PÖRSEDÉS.

PÖRSENET, (pör-s-en-et) fn. tt. *pörsenet-ét*, harm. szr. —*e*. Kölesforma vörös vagy piros fakadék, bibircsó a bőrön. *Fölvakarni, földörgölni a pörsenetet. Szuró, viszkető mérges pörsenet.*

PÖRSLÁZ, (pörs-láz) ösz. fn. Forró láz egyik neme, mely fejfájással, szomjjal, és köhögéssel szokott járni, s a bőrön majd vörös, majd fehér, köles nagyságu fakadékokat, bibircsókat támaszt. (Febris miliaris).

PÖRSÖLY, fn. tt. *pörsöly-t*, tb. —*ök*. L. PÉRSÉLY.

PÖRZS, (pör-zs v. pör-ös) fn. tt. *pörzs-öt*, harm. szr. —*e*. Az égetett testnek azon állapota, midőn lágy tűzre tartva csak külseje pirúl meg, vagy ég el. Származékai : *pörzsöl*, *pörzsölődik*, stb. Hasonló hozzá a mély hangu *parázs*. Elemezve : *pörös*, azaz olyas valami, mit a tüzön pörgöltek, pirítottak. Hangváltozattal : *pérzs*.

PÖRZSBŰZ, (pörzs-bűz) ösz. fn. Bűz, mely a pörzsölt testből kifejlik, p. midőn disznót pörzsölnek, vagy a haj-, szőrféle testeket megpörköli a tűz.

PÖRZSÍZ, (pörzs-íz) ösz. fn. Íze az oly ételnek, melyet pörzsöltek, vagy pörgölve megégettek. *A szalonnának, disznóhúsnak, szalmánál főtt ételnek pörzsize.*

PÖRZSÖL, (pör-ös-öl) áth. m. *pörzsöl-t.* Általán, valamely testet gyöngébb, különösen szalmaféle tüznél lángnál pirít, sütöget, s leginkább csak külső bőrét, szőrét, haját égeti meg. *A fütött kályha megpörzsöli a rajta levő ruhát. Hajját elpörzsölte a láng. Disznót pörzsöl. Akár mint pörzsöljék, nem leszen ebből szalonna.* (Km.). *A rókát kipörzsölni lyukából.* Hangváltozattal : *pèrzsöl.*

A *pörzsöl* alantabb fokát jelenti az égetésnek, mint a *pörgöl.* V. ö. PÖRGÖL.

PÖRZSÖLÉS, (pör-ös-öl-és) fn. tt. *pörzsölés-t,* tb. —*ek,* harm. szr. —*e.* Cselekvés, mely által valamit pörzsölnek. *Disznópörzsölés.* V. ö. PÖRZSÖL.

PÖRZSÖLŐDÉS, (pör-ös-öl-ő-d-és) fn. tt. *pörzsölödés-t,* tb. —*ek,* harm. szr. —*e.* Szenvedő állapot, illetőleg égés neme, midőn valamely test pörzsölődik. L. PÖRZSÖLŐDIK.

PÖRZSÖLŐDIK, (pör-ös-öl-ő-d-ik) belsz. m. *pörzsölöd-tem,* —*tél,* —*ött.* Külső hártyája, bőre, haja, szőre stb. a hozzá ért tűz, láng által folytonos égő állapotban szenved. *Pörzsölödik az égő szalmával beterített disznó. A fütő haja a kicsapó lángtól megpörzsölődött.*

PÖRZSSZAG, (pörzs-szag) ösz. fn. Pörzsölt test szaga.

PÖRZSSZAGÚ v. —SZAGU, (pörzs-szagú) ösz. mn. Olyan szagu, milyen a pörzsölt test szokott lenni. *Pörzsszagu disznóhus.* Különösen a vigyázatlanul pirított ételről mondják, midőn a szakács elégette. *Pörzsszagu rántás, rátotta.*

PÖS; PÖSÖL stb. l. PES; PESEL, PISÁL stb.

PŐS, PŐSÖL l. PŐZS, PŐZSÖL.

PŐSE, (1), fn. tt. *pősé-t.* Göcsejben am. berkekben levő sárgás posvány, mely a fehér ruhát sárgára festi. *Büzhödt,* és mély hangon *pos* szóval egy eredetü.

PŐSE, (2), KIS—, NAGY—, faluk Vas m.; helyr. *Pősé-re, —n, —ről.*

PÖSÖN l. PÖZSÖN.

PÖSSÖL v. PÖSSÖLY, tájdivatosan, és régiesen, pl. a Nádor-codexben is am. *pörsöly, persely.*

PŐSTÉNY, puszta Nógrád m.; helyr. *Pőstény-be, —ben, —ből.*

PŐSTYÉN, mváros Nyitra m.; helyr. *Pőstyén-be, —ben, —ből.*

PÖSZ, fn. tt. *pösz-t,* tb. —*ök.* 1) l. SZÖSZ. 2) Hangejtési hiba, midőn valaki nyelvét az ajakakhoz érintgetve beszél, mintha *p* hangot akarna ejteni. Erre mutat a szinte hangutánzó latin *balbus. A szöszt is pösznek mondja,* (km. a fogatlan vén asszonyról); szokottabban : *pösze.*

PÖSZE, (pösz-e) mn. tt. *pöszé-t.* Selypes, aki nyelvét ajkaihoz érintgetve beszél, *s* v. *sz* hangok helyett *p*-t ejt. *Pösze gyerek.* V. ö. PELYP, SELYP.

PÖSZKE, (pösz-ke) mn. tt. *pöszké-t.* L. SZÖSZKE.

PÖSZKEBÁRCS, (pöszke-bárcs) ösz. fn. Növényfaj a bárcsok neméből, melynek csészepikkelyei szökék, azaz, pöszkék, honnan a neve. (Carduus canus).

PÖSZLÉK v. PÖSZLEK, fn. tt. *pöszlék-et* v. *pöszlek-ét,* harm. szr. —*e* v. —*je.* Tájdivatosan különösen Molnár A. és Szabó D. szerént akármi metélék, hulladék, pl. szabók, szücsök, vargák nyiredéke, hulladéka. Különösebben a székelyeknél Kriza J. szerént (pöszlek) gazdasági eszköz darabjai. *Beh hitvány ekepöszlekei vannak.* Átv. ért. *te hitvány pöszlek* v. *peszlek.*

Alakjánál fogva vagy a *pösz* = szösz szótól eredt; vagy a nyelvhasonlat szerént az elavult *pöszöl* v. *pöszlik* (= oszlik, foszlik) igének származéka, mintha volna : *foszlék;* mély hangon ejtve : *poszlék;* tehát az *oszlik* törzsöktől, minthogy a pöszlék nem egyéb részint holmi lenyirbált foszladéknál, részint egyes szétfosztott v. szedett daraboknál.

PÖSZMÉTE, fn. tt. *pöszmété-t.* Cserjeféle növényfaj az öthímesek seregéből és egyanyások rendéből, s a ribiszkék neméből; melynek egyik különböztető jegye, hogy bogyói szőrösek. (Ribes grossularia.) Továbbá, ezen cserjének gyümölcse, szöszös bogyója. E szerint gyöke a szöszt jelentő *pösz,* melyből hihetőleg kifejlett az elavult *pöszmed* ige, s ebből *pöszmedő, pöszmede, pöszmete,* (honnan *pöszmeteg* is), mint : *duz, duzmad, duzmadó, duzmati.* Máskép tájdivatosan : *köszméte, piszke, biszke, böszke.*

PÖSZMÉTEBOKOR, (pöszméte-bokor) ösz. fn. Cserjebokor, melyen pöszméte nevü gyümölcs terem. V. ö. PÖSZMÉTE.

PÖSZMETEG, (pösz-m-ed-eg) fn. tt. *pöszmetegét,* harm. sz. —*e* v. —*je.* Marczal mellékén varancsk, fölrepedezése a bőrnek.

PÖSZÖG, (pösz-ög) gyak. önh. m. *pöszög-tem,* —*tél,* —*ött.* Félig siró hangon ejti ki a szókat, mintha pösze volna; rokon mind hangokban, mind értelemben *piszeg* szóval. V. ö. PÖSZ, PÖSZE, PISZEG.

PÖSZÖGÉS, (pösz-ög-és) fn. tt. *pöszögés-t,* tb. —*ek.* Félig siró vagy pösze hangon szólás; piszegés.

PÖSZÖL, (pösz-öl) áth. m. *pöszöl-t.* Szegeden am. subában vagy ködmönben a kopasz foltokat pöszlékkel elfödi.

PÖSZÖLÉS, (pösz-öl-és) fn. tt. *pöszölés-t,* tb. —*ek,* harm. szr. —*e.* Cselekvés midőn valaki pöszöl.

PÖSZÖNY, falu Vas m.; helyr. *Pöszöny-be, —ben, —ből.* Némely leirás szerént pl. Fényes munkájában : *Pözsön.*

PÖTKÖD, (pöt- v. pött-ög-öd) áth. m. *pötködtem, —tél, —ött.* Szabó D. szerént am. bököd, (bökdös), szúrdal, tűvel s olyasmivel általlikgat; aki azt ‚petteget' szóval rokonítja; tehát nyilván *pöt* v. *pött* származéka.

PÖTKÖDÉS, (pött-ög-öd-és) fn. tt. *pötködés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Böködés, szúrdalás tűvel s egyéb hasonló eszközzel, likgatás. V. ö. PÖTKÖD.

PÖTÖLE, puszta Fehér m.; helyr. *Pötölé-re*, —*n*, —*ről*.

PÖTÖRKE, l. PÉTÉRKE.

PÖTRÉTE, falu Szala m.; helyr. *Pötrété-re*, —*n*, —*ről*.

PÖTT, elvont gyök, melyből *pöttöget*, *pötköd*, és *pöttön* származnak. Jelent kis pontot, mely egyes szurás, bökés által támad.

Alapértelmére nézve rokon a foltocskát jelentő pett v. *pétty*, *pégymet*, továbbá *péttyeget* stb. szókhoz. L. PÉTT v. PÉTTY.

PÖTTÖGET, (pött-ög-et) gyak. áth. m. *pöttögettem*, —*tél*, —*ett*, par. *pöttögess*. Szurkálás, bökdösés által kis pontokat, foltocskákat csinál, s ez által tarkít, irombává tesz valamit. *Tintával bepöttögetni a papirt. Himzés által pöttögetni a ruhát.* lásd: PÉTTYÉGET.

PÖTTÖGETÉS, (pött-ög-et-és) fn. tt. *pöttögetés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Foltocskáknak bökdösés által csinálása, s ily módon valaminek tarkítása.

PÖTTÖGETÉTT, (pött-ög-et-ett) mn. tt. *pöttögetett-et*. Szurkálás, bökdösés által tarkított, pontozott, vagy, amit festéknemü testekkel tarkává, irombává tettek, vagy ami természeténél fogva ilyen. *Tintával, tűvel pöttögetett papiros. Festőben pöttögetett vászonszövet. Pöttögetett tollu madarak.*

PÖTTÖGETÉTTEN, (pött-ög-et-ett-en) ih. Pöttögetett állapotban.

PÖTTÖN, (pött-ön) mn. tt. *pöttön-t*, tb. —*ök*. Túl a Dunán jelent a maga nemében igen kicsit, különösen ilyen embert, gyermeket. Átv. értelmü, s képes kifejezésü szó a pontocskát, foltocskát jelentő *pött* gyöktől. *Pöttön ember, gyerek.* A persában *pecse* am. gyermek; piczi (enfant; petit, jeune, Hindoglu). Hasonló hozzá hangokban is a franczia *petit*, mely hogy honnét származott, nem szól róla Régnier szótára sem.

PÖTTYEN; PÖTTYENT, lásd: PÉTTYEN, PÉTTYENT.

PÖTY, a beszélni kezdő gyermeknek ajakhangját utánzó gyök, honnan *pötyög*, *pötyögés* származnak. Hangmódosúlattal: *péty*, *pétyég*, *pétyégés*.

PŐTY, hangutánzó gyök a *pőtyög* szóban, amidőn *fityeg* szó *fity*, vagy a *petyhed*, *petyhüdik* szók *pety* gyökével rokon; v. ö. PŐTYÖG.

PÖTYÖG, (pöty-ög) gyak. önh. m. *pötyög-tem*, —*tél*, —*ött*. 1) Mondják kis gyermekről, midőn beszélni tanulván a hangokat mintegy *pöszén* ejti. Gúnyosan, am. locsog, fecseg, értelmetlenül, gyerekesen beszél. *Hát te mit pötyögsz?* 2) Petyhe v. petyhüdt; innen Szathmárban idősb Mándy P. szerént *pötyögő* v. *pötyöngő* am. tőgy, marha tőgye. Ez utóbbi értelemben szokottan: *pőtyög*.

PŐTYÖG, (pőty-ög) önh. m. *pőtyög-tem*, —*tél*, —*ött*. Lazán fityeg. Hajósok nyelvén *pőtyög a vitorla*, ha t. i. a kieresztett vitorlát szél nem feszíti s az magában lazán, mintegy petyhütten lóg. Ha a szél lebegteti, akkor azt mondják: *lübög*.

PÖTYÖGÉS, (pöty-ög-és) fn. tt. *pötyögés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Gyermekes, pösze beszéd. Gúnyosan am. föcsögés.

PŐTYÖGÉS, (pőty-ög-és) fn. tt. *pőtyögés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. A kifeszített vitorlának szél hiányában laza lógása.

PÖTYÖGŐ, (pöty-ög-ő) mn. tt. *pötyögő-t*. Aki v. ami pötyög. *Pötyögő gyermek.* V. ö. PÖTYÖG.

PŐTYÖGŐ, (pőty-ög-ő) mn. és fn. tt. *pőtyögő-t*, Ami pőtyög. 2) A bika nyakán lefityegő bőr.

PŐTYÖGŐS, (pőty-ög-ő-ös) mn. tt. *pőtyögős-t* v. —*et*, tb. —*ek*. A kifeszített vitorláról mondják midőn szél nem lobogtatja (vagy: lübögteti); máskép: *lappadt*. (Kenessey A.).

PÖTYÖNG, (pöty-ön-ög) l. PÖTYÖG 2).

PÖZ, elvont gyöke *pözme* szónak; rokon *pőzs* szóval; továbbá *pösz* gyökkel ‚pöszlek' szóban; sőt *poz* gyökkel is ‚pozdorja' szóban.

PÖZME, (pöz-me) fn. tt. *pözmé-t*. Kriza J. szerént a székelyeknél apró száraz ágak. „Katrass egy kis pözmét össze."

PŐZS, fn. tt. *pőzs-t*, tb. —*ök*. Nyalábba kötött sugár vesszők, melyeket sarkantyu vagyis gát gyanánt a vizek mentében leraknak, s ráhányt földdel lenyomtatnak. V. ö. PŐZSÖL. Különbözik töle némileg: *rőzse*, mely öszvevagdalt és kévébe kötött ágakat jelent. Hasonlónak látszik hozzá a német *Busch*, melynek egyik jelentése Adelung szerént: „Mehrere zusammen gebundene Zweige oder Pflanzen; továbbá a franczia *buche* (olaszul: *bosco*), mely am. hasábfa.

PŐZSÖL, (pőzs-öl) áth. m. *pőzsöl-t*. Szegeden am. a folyók és csatornák partjait fűzgalyakkal s rőzsével megbéleli, hogy a sebes víz ne szakgathassa.

PŐZSÖLÉS, (pőzs-öl-és) fn. tt. *pőzsölés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Cselekvés, midőn valaki pőzsöl; jelenti magát a pőzsölt művet is.

PÖZSÖN, falu Vas m.; helyr. *Pözsön-be*, —*ben*, —*ből*.

PRÁCSA, falu Pozson m.; helyr. *Prácsá-n*, —*ra*, —*ról*.

PRÁGA, helynév, tt. *Prágá-t*. 1) Csehország fővárosa a Moldava vize mellett; helyr. *Prágá-ba*, —*ban*, —*ból*. 2) Faluk Nógrád és Szala m.; helyr. *Prágá-ra*, —*n*, —*ról*.

PRÁGAI, (prága-i) mn. tt. *prágai-t*, tb. —*ak*. Prágából való, ott készült, azt illető, arra vonatkozó stb. *Prágai lakosok, áruk.*

PRANDA, tájszó l. RONDA.

PRÁSMÁR, erdélyi mváros a brassai vidékben; és falu Nagy-Sink székben; helyr. *Prásmár-on*, —*ra*, —*ról*.

PRÉDA, (a latin *praeda* szóból) fn. tt. *prédát*. Általán, erőszakkal, ragadva szerzett holmi, zsákmány, p. mit háboru alatt a katonák az ellenségtől rabolnak; a vadászok által szerzett vadak stb. *Pré-*

dára menni, prédát szerezni, prédán osztozni, prédából élni. Prédára hagyni mindenét. Átv. ért. melléknevül használva am. pazarló, ki mintegy maga magát zsákmányolja ki. *Préda ember.* V. ö. ZSÁKMÁNY, és DÚ.

PRÉDÁL, (préda-al) önh. és áth. m. *prédál-t.* Ragadoz, rabol, zsákmányol. *Prédálni menő katonák.* Átv. ért. saját vagyonát pazarul vesztegeti, s mintegy maga magát fosztogatja. *Pénzét, jószágát mind el prédálta. Olcsó áron elprédálni az árukat.* V. ö. PRÉDA.

PRÉDÁLÁS, (préda-al-ás) fn. tt. *prédálás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Rablás, ragadozás, zsákmányolás, dúlás. Átv. ért. pazarlás, tékozlás, vesztegetés.

PRÉDIKÁCZIÓ, PREDIKÁCZIO, fn. tt. *prédikáczió-t*. A kereszténveknél am. egyházi beszéd, hitszónoklat. Tájejtéssel : *perdikáczió. Templomban, nyilt téren mondott prédikáczió. Prédikácziót hallgatni. Hosszú kolbász, kurta prédikáczió* (km.). Gúnyos ért. kelletlen, unalmas oktatás, intés. *Nem kell nekem a te prédikácziód.* A latin *praedicare* szóból származtatott igenév.

PRÉDIKÁCZIÓS, PREDIKÁCZIÓS, (predicáczió-os) mn. tt. *predikácziós-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Predikácziót tartalmazó; predikáczióval járó; predikáczióval megtisztelt. *Predikácziós könyv. Predikácziós temetés. Predikácziós halott. Nem lesz belőle predikácziós halott* (km.), azaz nem lesz belőle vagyonos avagy előkelő ember, aki azért fizetni tud, vagy oly hivatalt is viselt, kinek emlékét predikáczióval is megtisztelik.

PRÉDIKÁL, PREDIKÁL, (a latin *praedicare* után) önh. és áth. m. *prédikál-t*. Egyházi beszédet mond; a reformátusok különösb szójárása szerént: *papol*, tájejtéssel : *perdikál. Templomban, szabad ég alatt, innep- és vasárnapokon prédikálni. A pap azt prédikálta, hogy ... Amit prédikálnak, meg kell tartani. Tiszán túl, orosz pap is prédikál csak magyarul.* (Népd.). Gúnyosan am. unalmas, kelletlen beszédet tart. *Ne prédikálj annyit.*

PRÉDIKÁLÁS, PREDIKÁLÁS, fn. tt. *prédikálás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Egyházi beszédnek elmondása; papolás; hitszónokolás. *Prédikáláshoz fogni, abban elfáradni.*

PRÉDIKÁLÓSZÉK, (prédikáló-szék) ösz. fn. Magasabb állvány a templomban, vagy szabad téren, melyről a pap egyházi beszédet tart a néphez.

PRÉDIKÁTOR, PREDIKÁTOR, (a latin *praedicator*); fn. tt. *prédikátor-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Egyházi személy, ki a néphez szent beszédeket tart, hitszónok; tájejtéssel : *perdikátor*. A protestánsok különösen ily czimen nevezték el papjaikat. *Református, evangelicus predikátor.* A szent Domokos rendén levő szerzeteseket *predikator*-szerzetbelieknek is hivták. Az ó testamentomi bibliában *predikátor könyvé*-nek mondják, mi a Vulgata szerént : *Ecclesiastes*, s így kezdődik Káldi szerént : „A predikátornak a Dávid fiának, jeruzsálemi királynak igéi.“

PRÉDIKÁTORSÁG, PREDIKÁTORSÁG, fn. tt. *prédikátorság-ot*. Prédikátori hivatal. Különösen a régiebb protestánsoknál am. egyházi, papi, lelkészi állomás. V. ö. PRÉDIKÁTOR.

PRÉKÖL, Kemenesalján am. ront, rombol, pusztít, tör, zúz, szakgat. A német *brechen*-ből ferdített szó.

PRÉM, fn. tt. *prém-et*, harm. szr. —*e* v. —*je*. A ruhának szőrösbőrből való szegélye, vagyis azon szőrösbőr, melyet kivált téli ruhákra szegélyül varrnak. *Bárány-, rókaprém. Fehér, fekete prém. Muszka, asztrakán prém. Mente, bunda, suba préme. Felvarrni, lefejteni a prémet.* Szélesb ért. a valódi prémhez hasonló bojtos, rojtos szegély. *Arany prém, gatyaprém, kalapprém.*

Más kiejtéssel : *perém, perem.* Minthogy a prém szegélyt, illetőleg környezetet jelent, innen gyökre nézve azon szókhoz rokonítható, melyekben a *per* illetőleg *fer för* kerületet, körülmozgást jelent, mint : *perecz, pereszlen, perge, pereg, fergetyű* stb. Egyezik vele a német *Brame* v. *Bräme*, v. *Brahme* stb. melyet Adelung a *be-rahm* (rámazat) szóból elemez. Egyébiránt szlávul : *prim*, ángolul : *brim*, svédül : *braem* stb.

PRÉMÁRU, (prém-áru) ösz. fn. Áruczikk, mely prémezésre használandó.

PRÉMBŐR, (prém-bőr) ösz. fn. Kikészített szőrösbőr, melyet téli ruhákra szegélyül, azaz prémül használnak, mely rendesen a bélésbőrnél finomabb, drágább szokott lenni, pl. nyuszt, nyest, vidra, petymegbőr.

PRÉMÉS, (prém-és) mn. tt. *prémés-t* v. —*et*, tb. —*ek*. Prémmel ellátott, szegélyzett. *Prémes bekecs, köntös. Rókaprémes mente.* Gúnyosan mondják oly ruháról, melynek alsó szegélye körüskörül sáros. *Prémes szoknya, köpeny.* A növénytanban midőn valamely szerv tőle, legalább színre nézve, különböző anyaggal van szegélyezve, mint az *erdei mályva* és *tapsír* magva; az *időérző csükülló* fészke levelei szegélye; máskép : *párkányos.* (Gönczy P.).

PRÉMÉSEN, (prém-és-en) ih. Prémmel ellátva, szegélyezve.

PRÉMÉZ, (prém-ez) áth. m. *prémez-tem*, —*tél*, —*ett*, par. —*z*. Prémmel szegélyez, körülvarr, ékesít. *Mentét, sipkát, köntöst prémezni.* V. ö. PRÉM.

PRÉMÉZÉS, (prém-ez-és) fn. tt. *prémezés-t*, tb. —*ek*, harm. szr. —*e*. A ruhának szegélyezése körülvarrott prémmel. *A prémezést szücsök szokták tenni.* V. ö. PRÉM.

PRÉMÉZET, PRÉMZET, (prém-ez-et) fn. tt. *prémezet-et* v. *prémzet-et*, harm. szr. —*e*. A ruha szegélyét tevő prém egészen véve.

PRENCSFALU, helység Hont m.; helyr. *Prencsfalu-ba*, —*ban*, —*ból*.

PRÉPOST, fn. tt. *prépost-ot*, harm. szr. —*ja*. Az eredeti latin *praepositus* értelménél fogva tulajdonkép s általán véve am. elüljáró, főnök. Szokott egyházi ért. a káptalannak, vagy bizonyos szerzetes-

rendnek főnöke. *Nagy prépost. Kis prépost. A premontrei rend prépostja. Jászai, csornai prépost. Czimzetes prépost.*

PRÉPOSTSÁG, (prépost-ság) fn. tt. *prépostság-ot*, harm. szr. —*a*. 1) Préposti rang, czim, méltóság. 2) Préposti javadalmak. *Gazdag, szegény prépostság.* V. ö. PRÉPOST.

PRÉS, tt. *prés-t*; PRÉSÉL m. *présel-t* stb. idegen származásu szók, közvetlenül a német *Presse, pressen*, közvetőleg a latin *premo, pressio* után; melyek némi módosúlattal több más európai pl. ángol, franczia nyelvbe is átmentek, (*press, to press; presse, presser*). lásd : SAJTÓ v. SUTÚ, SAJTÓL v. SUTÚL, stb.

PRÉSHÁZ, (prés-ház) ösz. fn. A szőlősgazdák sajtóló háza, hajléka, a szőlőhegy alján; néhutt : *kolna.*

PRÉSMITÁL, önh. m. *prézsmitál-t.* Mindenfélét, haszontalan dolgokat fecseg, beszél. Oly értelmü, mint a gúnyosan használt *papol*, s valamint ennek gyöke *pap*, úgy amazé a latin *presbyter*, mintha volna *presbitál.* Valószinüleg a reformatio után keletkezett szó, minthogy a reformatusok az egyház véneit presbytereknek hivják.

PRIBÉG, PRIBÉK, fn. tt. *pribék-et*, harm. szr. —*je*. Molnár A. szerint, *transfuga, perfuga*, vagyis szökevény. Innen alkalmazott értelemben : csavargó, jöttment; semmirekellő, rosz jellemü, zsivány, utonálló stb. *Erő s pribék ellen nincs pecsétes levél.* (Km.).

„Éh gyermekeinket maszlagon
Hizlalta pribégjeivé, hogy ők
Verdessék, ami még nem ing.“
Kazinczy Ferencz.

E szó Gyarmathi Sámuel szerént horvátul : *pribek*, a dalmát nyelvben : *pribegh*, Dankovszky szerént a cseh nyelvben : *pribiehás.* Ha jelentése a szláv nyelvből értelmeztetik, ebben *pri-behati* am. körüljárni, körülfutkosni, jönni menni, lótni futni, és így pribék v. *pribeh* eredetileg szintén azt tenné : lóti futi, jött ment, csavargó ember. Azonban szintén Gyarmathi szerént a törököknél *bri-beg* (pur-beg ?) = fiam uram, a neve a keresztény vallásból áttértnek; innen keresztényi tekintetben e név, mint hitehagyotté, gyalázatosnak tartatott, vagyis a kereszténynél eredetileg hitehagyottat jelentett. A törökből származtát az is hihetővé teszi, hogy tiszta alakjában a törökkel határos szláv nyelvekben dívik, és hogy a magyarban nemes családnevekben is él, melyek szégyenitő szókat nem igen szoktak fölvenni.

PRIBÉG- v. PRIBÉKFALVA, falu Kővár vidékében; helyr. *Pribékfalvá-n, —ra, —ról.*

PRIBÉKSÉG, (pribék-ség) fn. tt. *pribékség-et.* Szökevény v. csavargó minőség; rosz jellem, semmirekellőség.

PRÍMÁS, fn. tt. *prímás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. 1) A római katholikusoknál az egyházi méltóságok rendében am. főérsek, vagy is, valamely tartomány, vagy ország első főpapja, milyen Magyarországban az esztergami érsek; újabban alkotott szóval : *áldornagy* vagy csak : *áldor* (mint nádor). 2) A czigány bandáknál első muzsikus, első hegedüs, ki után következnek a *szekundás*, és *kontrás.*

PRIMÓCZ, falu Szepes m.; helyr. *Primócz-on, —ra, —ról.*

PRIOR, PRIORSÁG, l. PERJEL, PERJELSÉG.

PRITTY, NYELVPRITTY, pergő nyelvet utánzó hangszó, s am. csacska, fecsegő. *Fogd be már egyszer a szádat, te nyelvpritty.*

PRITTYÉL, (pritty-él) önh. m. *prittyél-t.* Csacsog, fecseg, jár a szája, máskép : *pirityel. Reggeltől estig pirityel.*

PRIVIGYE, mváros Nyitra m.; helyr. *Privigyére, —n, —ről.*

PRÓBA, fn. tt. *próbá-t.* 1) Kísérlet, mely által valaminek tulajdonságait, minemüségét, jóságát stb. megtudni akarjuk. *Próbára tenni, próba alá fogni, venni valamit. Próbairás. Próbakaszálás. Próbaszántás. Próbaőrlés. Próbatanítás. Tegyünk próbát. Kiállni a próbát. Előbb próbára, azután munkára.* (Km.). *Tüzpróba*, tulajdon ért. mely által az érczek és fémek minemüségét vizsgálják; átv. ért. nehéz, erős kísérlet, melyen valakinek át kell mennie. 2) Vállalat, merénylet. *Roszul ütött ki a próba. Veszedelmes próba.* 3) Számtani ért. számolás módja, mely által megtudjuk, ha a számvetés hiba nélkül történt-e. 4) Bizonyos jegyek, melyekből valaminek jóságát, valódiságát megismerjük, különösen az ezüst és arany müveken. *Tizenhármas próba.* 5) Bizonyíték.

Tájdivatosan : *poróba*, sőt a *p* elváltoztával *tróba*, s *toróba* is. A németben : *Probe*, a franciában : *preuve*, az olaszban : *prova, pruova* stb. A classicai latin nyelvben nincsen ugyan meg maga a később kori *proba* szó, de mégis kétségtelennek látszik, hogy a latin *probare* ige az eredeti.

PRÓBAARATÁS, (próba-aratás) ösz. fn. Aratási munka, midőn valamely arató eszköznek működését akarják megtudni; vagy pedig az aratott gabonának egy részét, pl. egykét keresztet vizsgálat alá venni, hogy mennyi magot ad stb.

PRÓBACSŐDÖR, (próba-csődör) ösz. fn. Nem nemes faju, csak közönséges csődör a ménesintézetben, melyet a kanczákhoz eresztenek, kísérletül, ha sárlanak-e s kivánják-e a hágatást.

PRÓBAÉV, (próba-év) ösz. fn. Év, melynek lefolyta alatt valakit próbára tesznek, hogy megtudják, ha képes lesz-e bizonyos életmódra. *Kolostori próbaév.*

PRÓBAIDŐ, (próba-idő) ösz. fn. Általán idő, melyben valakinek életmódját, magaviseletét próbára teszik.

PRÓBAIRÁS, (próba-irás) ösz. fn. Kísérletül valakivel iratni, hogy az irásával meg leszünk-e elégedve.

PRÓBAÍV, (próba-ív) ösz. fn. l. PRÓBANYOMAT.

PRÓBAJÁRAT, (próba-járat) l. PRÓBAMENET alatt.

PRÓBAKASZÁLÁS, (próba-kaszálás) ösz. fn. Kaszálási munka, valamely kaszamű tulajdonságának, czélszerüségének, vagy magának a kaszáló ügyességének is megismerésére.

PRÓBAKŐ, (próba-kő) ösz. fn. Az arany- és ezüstmiveseknél, fekete, kemény, s tűzben olvadékony palakő, mely által az arany és ezüst finomságát vizsgálják. Átv. ért. eszköz, melylyel valakinek tulajdonságait, hajlamát kitudni akarják. *A szenvedés a lelki erőnek próbaköve.*

PRÓBÁL, (próba-al) áth. m. *próbál-t.* Valamit kísérel, vagy is bizonyos műtét, cselekvés által megtudni akarja, milyen tulajdonságu, vagy bír-e bizonyos kellékekkel. *Próbálni a vett kocsislovakat, a puskát.* Különösen, merényel valamit. *Aki nem próbál, se nem nyer, se nem veszt.* (Km.). *Mit tudna, ki semmit nem próbált?* (Km.). *Meg ne próbáld azt tenni. Szerencsét próbálni,* a kósza betyárok nyelvén am. lopási, rablási kisérletet tenni. Tájdivatosan : *poróbál,* s a *p* elváltoztával : *tróbál, toróbál.* V. ö. PRÓBA.

PRÓBÁLÁS , (próba-al-ás) fn. tt. *próbálás-t,* tb. —*ok,* harm. szr. —*a.* Cselekvés, mely által valamit, vagy valakit próbálunk. V. ö. PRÓBÁL.

PRÓBÁLAT, (próba-al-at) fn. tt. *próbálat-ot,* harm. szr. —*a.* Kísérlet, illetőleg műtét, cselekedet, melyet az visz véghez, ki próbál valamit.

PRÓBÁLGAT, (próba-al-og-at) gyak. áth. m. *próbálgat-tam,* —*tál,* —*ott,* par. *próbálgass.* Gyakran, ismételve, vagy könnyeden próbál.

PRÓBÁLGATÁS , (próba-al-og-at-ás) fn. tt. *próbálgatás-t,* tb. —*ok,* harm. szr. —*a.* Ismételt próbálás.

PRÓBALÖVÉS, (próba-lövés) ösz. fn. Lövés, mely által meg akarják tudni, mennyire visz, illetőleg mely erővel hat valamely lőfegyver, p. puska, álgyu.

PRÓBÁLT, (próba-al-t) mn. tt. *próbált-at.* Aki, vagy ami a kellő próbán keresztül ment; különösen emberről szólva, tapasztalt , viszontagságok által edzett. *Próbált ember kell a gátra. Próbált vitéz nem ijed meg a maga árnyékától.*

PRÓBAMENET, (próba-menet) ösz. fn. Menet, útazás, mely által valamely új járművet, vagy útat, pl. vasútat első ízben megpróbálnak; ha ezt valahová és vissza, vagy ismételve teszik, különösebben *próbajárat* a neve.

PRÓBAMÉRLEG, (próba-mérleg) ösz. fn. Finom hajlékonyságu, érzékeny mérleg, különösen az érczek sulyának meghatározására. *Bányászok próbamérlege.*

PRÓBANYOMAT, (próba-nyomat) ösz. fn. Első nyomat a könyv- réz- kő- stb. nyomóknál , mely próba gyanánt szolgál.

PRÓBÁS, (próba-as) mn. tt. *próbás-t* v. —*at,* tb. —*ak.* Bizonyos próbajegygyel ellátott. *Próbás aranymű. Tizenhárom próbás ezüst kanál.* V. ö. PRÓBA.

PRÓBASZÁNTÁS , (próba-szántás) ösz. fn. Szántási munka, a szántó eszköz, vagy a szántani való föld minőségének is kitudása végett.

PRÓBATÉGELY, (próba-tégely) ösz. fn. Arany- és ezüstmivesek tégelye, melyben a nemes fémeket próbálják.

PRÓBATÉT, (próba-tét) ösz. fn. Általán, próbálat, kísérlet; különösen, tudományos, oskolai vizsgálat, az illető tanulók előmeneteléről. *Próbatétre készülni. A próbatétet dicséretesen kiállani.*

PRÓBATÉTEL, (próba-tétel) ösz. fn. l. PRÓBATÉT.

PRÓBATŰ, (próba-tű) ösz. fn. 1) Az ezüst- és aranymiveseknél, arany és ezüst, különböző finomságu tűk, melyekkel a próbakövet karczolgatják, hogy a rajta maradt karczokból megtudják azon arany és ezüst finomságát, melyet szintén ugyanazon kőhöz dörzsölnek. 2) A tűcsinálóknál azon tű, melynek formájára a többit készítik.

PRÓBAÚTAZÁS v. —UTAZÁS, (próba-útazás) l. PRÓBAMENET.

PROFESSOR, fn. tt. *professor-t,* tb. —*ok,* harm. szr. —*a.* L. TANÁR.

PRÓFÉTA, PROFÉTA, (a görög eredetü *προφήτης,* latinosan : *propheta, πρόφημι* igétől, mely am. előre mondok); fn. tt. *próféta-t.* Általán, görög elemzésénél fogva oly személy, ki jövendő dolgokat előre megmond, máskép : *jós, látnok.* Ily értelemben nevezte szent Pál azon pogány költőt prófétának, kit Titushoz irt levelének első fejezetében érint. Különösen, bibliai ért. Isten ihlette férfiak, kik időnként feltüntek a zsidó nép között, hogy az erkölcsi romlottság ellen kikeljenek, annak eredményeit, s érdemlett büntetését előre hirdessék, a népet megtérésre buzdítsák, s az egykor eljövendő Idvezítőre figyelmeztessék, és előkészítsék. Ezen férfiak közől négy *nagy próféta*-nak neveztetik, kiktől t. i. terjedelmesb szent könyvek maradtak ránk, tizenketten pedig kis próféták, kisebb tartalmu könyveiktől. Jelenleg átv. ért. prófétának mondják az időjóst, vagy általán, ki mint jövendölő lép fel. *Időpróféta. Nem hiszek a prófétának, ki oly darab kenyeret megeszik mint magam.* (Km.).

PRÓFÉTÁL, PROFÉTÁL, (próféta-al) áth. m. *próféta-l-t.* L. JÓSOL, JÖVENDŐL.

PRÓFONT, fn. tt. *prófont-ot,* harm. szr. —*ja.* Közönséges katonakenyér, komiszkenyér. *Fekete, sótalan prófont. Prófontot rágni.*

A franczia *proviant* után alakult idegen eredetü szó, mely szélesebb értelemben eleséget jelent.

PRÓFONTHÁZ, (prófont-ház) ösz. fn. Ház, melyben prófontot sütnek és tartanak.

PROFÓSZ, fn. tt. *profósz-t,* tb. —*ok,* harm. szr. —*a.* Katonai nyelven am. hadi foglyár, börtönőr, közlegényesen szólva : *prófusz.* Közvetőleg a franczia *prévôt* után alakult; mely régiesen *provos, provost, prévost,* spanyolul : *preboste,* olaszul : *prevosto, preposto, prepósito,* a latin *praepositus*-ból.

PRÓFUSZ, l. PROFÓSZ.

PRÓKÁTOR, PROKÁTOR, (a latin *procurator* szóból módosult) fn. tt. *prokátor-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. L. ÜGYVÉD. *Fogadatlan prokátor*, aki hivatlanul bocsátkozik valamely ügy védelmébe. *Fogadatlan prokátornak ebszarral fizetnek.* (Aljas km.).

PROKÁTORKODIK; PROKÁTORSÁG, stb. l. ÜGYVÉDKÉDIK, ÜGYVÉDSÉG, stb.

PROMONTÓR, (Budafok) falu Pest-Pilis m.; helyr. *Promontór-ra*, —*on*, —*ról*.

PRÓNA, NÉMET—, TÓT—, mvárosok, KIS —, falu Nyitra m.; helyr. *Próná-ra*, —*n*, —*ról*.

PRÓSZA, fn. tt. *prószá-t*. Tejjel föleresztett kukoriczalisztből való vajas, vagy zsiros keményebb és vastagabb sütemény, (Kreszneritz, Tájszótár); másképen: *görhe, görhön, görhő*. Különbözik tőle a laposabb s lágyan sült *málé*, mely vizzel vagy tejjel készül.

„A sütemény készen, laska levesestül,
Kukoriczaprósza és málé belestül.“
Lakodalmi vers.

Nevét valószinüleg porhanyóságától vette, mintha volna, *porósza, porócza*, túl a Dunán igy is ejtik, *proha* (poroha). Minthogy e sütemény ikrásabb a málénál, s mintegy *rögös, görös*, innen a *görhe, görhön* nevezet. A szláv *proszo* kölest jelent. (Jancsovics).

PROTESTÁL, (a középkori latin *protestari* szótól módosult) önh. m. *prostestál-t*. Jogainak megsértése ellen törvényes óvást tesz. Szélesb ért. ellenmond.

PROTESTÁLÁS, (protestál-ás) fn. tt. *protestálás-t*, tb. —*ok*. Óvástétel, óvás; ellenmondás.

PROTESTÁNS, fn. tt. *protestáns-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Így neveztetnek a Luther és Kalvin hitvallását követő egyház tagjai. Eredetileg e nevezet csak a Luther követőit illette, azon időtől fogva, midőn a szász választó fejedelem János, és a hesseni tartománygróf az 1529-diki birodalmi gyülésen a catholicusok által reájok hozott határozat ellen protestáltak, óvást tettek; a westpháli béke ólta e nevezet a reformatusokra is alkalmaztatott.

PRÓZA, fn. tt. *prózá-t*. Kötetlen beszéd, illetőleg irály, mint a versmünek ellentéte. *Alsóbb, felsőbb nemü próza*. Latin szó.

PRÓZAI, (próza-i) mn. tt. *prózai-t*, tb. —*ak*. Prózában irt, prózára vonatkozó. *Prózai eléadás. Prózai munkák.*

PRÓZAIRÓ, (próza-iró) ösz. fn. Iró, ki prózában (nem versben) készíti irodalmi müveit.

PRUSZ, l. POROSZ.

PRUSZKA, mváros Trencsén m.; helyr. *Pruszká-n*, —*ra*, —*ról*.

PRUSZLIK, (a német *Brustfleck*-ből ferdített) fn. tt. *pruszlik-ot*, harm. szr. —*ja*. Általános népnyelven am. mellény, vagy szintén németesen: *lajbli*.

PRUZINKA, fn. tt. *pruzinká-t*. Zsiron sütött porhanyós tészta. Rokon a *prósza, próha* szókhoz, mennyiben mindegyik porhanyót jelent: *porozinka, poroszinka*.

PRÜCS, (1), hangutánzó elvont gyöke *prücsök* szónak; l. PRÜCSÖK.

PRÜCS! (2) borjút hajtó hang. *Prücs be! prücs ki te! Ilyen se prücski se hajtski embernek nem adom leányomat*; azaz kinek se borja, se tehene. Máskép: *prüg, trücs*.

PRÜCSKÖS, (prücs-ök-ös) mn. tt. *prücskös-t* v. —*et*, tb. —*ek*. Prücsköt tartalmazó.

PRÜCSÖK, (prücs-ök) fn. tt. *prücskö-t*, harm. szr. —*e*. A szökcsők neméhez tartozó bogárfaj, mely hosszukás két farka, és borzas csápjai által különbözik a többiektől. *Házi prücsök, mezei prücsök*. Nevét rezgő hangjától kapta. Máskép: *ptrücsök, trücsök*, s ezek nehéz kiejtése miatt rövidítve: *pücsök, tücsök*. Szlávul: *szvrsok, csvrcsok, szvrcsek*. Rokon hozzá gyökben a szintén hangutánzó *prüszszen, prüszköl*.

PRÜG! l. PRÜCS! (2).

PRÜNNYÖG, önh. m. *prünnyög-tem*, —*tél*, —*ött*. A székelyeknél am. más tájakon: plünnyög; különösen mondják a tehénről midőn bornya után, s a bornyuról midőn anyja után esdik; mondják gyermekről is. (Kriza J.).

PRÜSZ v. PRÜSZSZ, hangutánzó elvont gyöke *prüszköl, prüszszen, prüszszög*, stb. szóknak. Némely szójárásban *ptrüsz*, honnan *ptrüszköl, ptrüszszen, ptrüszszög*; könnyebb kiejtéssel: *tüsz, püsz*. A *ptr* alaphangokban rokon hozzá a görög *πταίρω, πτάρνυμαι* (= ptrüszszentek).

PRÜSZKÖL, (prüsz-k-öl v. prüsz-ög-öl) önh. m. *prüszköl-t*. Egy értelmü a gyakorlatos *prüszszög* igével. l. ezt.

PRÜSZSZEN, (prüsz-sz-en) önh. m. *prüszszen-t*. Az orridegek csiklandozása következtében erőszakos *prüsz* hangot bocsát ki orrán, száján. *A tobáktól prüszszenni*. Máskép: *ptrüszszen, tüszszen*.

PRÜSZSZENÉS, (prüsz-sz-en-és) fn. tt. *prüszszenés-t*, tb. —*ek*, harm. szr. —*e*. ‚Prüsz‘ hangnak kibocsátása az orron, szájon.

PRÜSZSZENT, PRÜSZSZENTÉS, l. PRÜSZSZEN, PRÜSZSZENÉS.

PRÜSZSZÖG, (prüsz-sz-ög) önh. m. *prüszszögtem*, —*tél*, —*ött*. Többször, ismételve, gyakran prüszszen. Mondják lóról is. Máskép: *tüszszög, tüszköl*. A második *sz* nagyobb nyomaték kifejezéseül szolgál.

PRÜSZSZÖGÉS, (prüsz-sz-ög-és) fn. tt. *prüszszögés-t*, tb. —*ek*, harm. szr. —*e*. Többször ismételt prüszszenés.

PRÜSZSZÖGTET, (prüsz-sz-ög-tet) mivelt. m. *prüszszögtet-tem*, —*tél*, —*ett*. Eszközli vagy okozza, hogy valaki prüszszögjön.

PSZT! l. CSITT!

PTRUKK! Kállay gyüjteménye után: két kant egymásra ingerlő szó.

PTRÜCSÖK, l. PRÜCSÖK.

PTRÜGY, falu Szabolcs m.; helyr. *Ptrügy-re*, *—ön*, *—ről*.

PTRÜSZKÖL, PTRÜSZSZENT; PTRÜSZSZÖG, l. PRÜSZKÖL; PRÜSZSZENT; PRÜSZSZÖG; és v. ö. PRÜSZ.

PÚ v. PU, utánzott természeti hang, pl. mely a lőfegyver elsülésekor hallatszik, honnan a *puska* szó is (mongolul: *bou*). Ide tartoznak e hangra vonatkozó származékok: *puff*, *puffan*, *puhan*, *pukk*, *pukkad*, *pulyka*, *putyóka*, *púzon* stb.

PUBDENEVÉR, (pub-denevér) ösz. fn. Előfordúl Pesti meséjében, s Molnár Albertnél am. az egyszerü *denevér* (vespertilio). Idősb Mándy Péter szerént még jelennen is divatos Szathmár megyében és vidékén. Első része valószinüleg nem más mint a latin *bubo*, mely baglyot jelent. A ‚denevér' pedig néhutt: *tündevény* levén, amannak első része ‚dene' is vagy ‚tünde' szóból, vagy, mint a maga helyén érintők, *dana* (= rosz szellem) tájdivatos szóból módosult, mely szintén rokonítható a *tünő* szóval.

PUBLIKÁN, l. PAPAGÁLY.

PUCHÓ, mváros Trencsén m.; helyr. *Puchó-ra*, *—n*, *—ról*.

PUCZÁK, falu Zemplén m.; helyr. *Puczák-ra*, *—on*, *—ról*.

PUCZÉK, fn. tt. *puczék-ot*, harm. szr. *—ja*. l. PUCZOK.

PUCZÉR, mn. tt. *puczér-t*, tb. *—ok*. Bodrogközi tájszó am. csupasz, meztelen. Néhutt: *czupér*, miért úgy látszik, hogy ennek, azaz *csupér* (csupasz) szónak módosúlata átvetés által.

„Ahoz jár most a gavallér
Kinek nyaka csupa puczér."
Népies gúnyvers.

PUCZIK, tt. *puczik-ot*, harm. szr. *—ja*. L. PUCZOK.

PUCZOK, (pucz-ok) fn. tt. *puczok-ot* v. *puczko-t*, harm. szr. *puczok-ja*. 1) A tűzhelynek ürege mellett emelt kötöltés, melyen az égő fa vége áll. 2) Szélesb ért. tűzhely v. kemencze möge, sutban ülő hely. Néhutt: *puczék*, *puczik*, *puczkó*, *puczuk*; továbbá: *koczik*, *kuczik* v. *kuczkó* is. *A várat nem a puczukban keresik.* (Km.).

„Nőzi (nézi) ki ül a puczokba,
Szürke szokmány (zeke) a nyakába,
Hányja veti haragjába,
Hogy nem mehet bé a házba."
Székely népdal. (Kríza J. gyüjt.).

E jelentéseinél fogva egy eredetü a *pócz*, *polcz* szóval. V. ö. POCZOK. Amennyiben pedig *koczik* v. *kuczkó* szóval rokonnak s egy eredetünek tekinthető, akkor *gócz* szóból látszik származottnak. 3) Kemenesalon am. vakandok. V. ö. POCZIK, POCZOK.

PUCZOKTURÁS, (puczok-turás) ösz. fn. Kemenesalon, Balaton mellett am. vakandokturás.

PUCZOR, fn. tt. *puczor-t* v. *puczro-t*, tb. *—ok*, v. *puczrok*. Gyomor, vastag bél, különösen a disznóknál; máskép: gömböcz.

Rokonai gyökben a kövér, nagy hast jelentő *pocz*, *poczak*.

PUCZORKA, PUCZORKÁL, erdélyi tájszó, a Magyarországban divatos *czuczorka*, *czuczorkál* értelmében; l. ezeket.

PUCZROS, (pucz-or-os) mn. tt. *puczros-t* v. *—at*, tb. *—ak*. Gyomros, hasas, poczokos. V. ö. PUCZOR.

PUCZU, fn. tt. *puczu-t*. Gyermeknyelven am. szeméremvessző. L. PÖCS v. PÉCS.

PUCZUK, fn. tt. *puczuk-ot*, harm. szr. *—ja*. L. PUCZOK.

PUDLI, az idegen *Pudel* szó. L. USZKÁR.

PUDVA, (p-udv-a, azaz odv-a) fn. tt. *pudvá-t*. A fának, vagy torzsás gyökerü növénynek nem annyira rohadt, mint megtaplósodott, revesedett béle. *A cserfa, bükkfa pudvája illatos taplót nyujt.* Hangváltozattal: *podva*.

E szónak eredeti jelentése valószinüleg üresség, mely a bélnek öszvezsugorodása által támad, s úgy látszik nem egyéb, mint az *odu* v. *udu* szónak *p* előtéttel módosúlata. A növény belének megrohadt része tulajdonkép *purha*, *redv*. Figyelmet érdemel a persa *pud* v. *bud* am. tapló (fomes).

PUDVÁS, (pudva-as) mn. tt. *pudvás-t* v. *—at*, tb. *—ak*. Minek béle purhás, taplós, reves, egyszersmind belseje üreges, odvas. *Pudvás fa, retek.* V. ö. PUDVA.

PUDVÁSAN, (pudva-as-an) ih. Pudvás állapotban.

PUDVÁSODIK, (pudva-as-od-ik) k. m. *pudvásod-tam*, *—tál*, *—ott*. Pudvássá lesz, taplósodik. *A vén füzek pudvásodnak. Pudvásodik a retek.* V. ö. PUDVA.

PUDVÁSSÁG, (pudva-as-ság) fn. tt. *pudvásságot*, harm. szr. *—a*. Pudvás állapot, vagy minőség.

PUF, nyomatosabban: *puff*; hangszó. 1) Azon tompa hang, mely valamely felfútt, kidudorodott öblü testnek hézagán kifakad, pl. a levegővel teli szívott pofából. 2) Puhább nemü testek megütődése által támadt tompa hang, pl. pufog a ruhával kitömött hát, midőn ütik. 3) Lövés által okozott hang, pl. pufognak a puskák. 4) Öblös és tágulékony testnek felfújt állapota, pl. midőn puffad a has. Ez értelemben alapfogalom benne a dudorúság, gömbölyüség, tömöttség, a fuvalkodás mellékértelmével. Vékony hangon: *pöf*, *püf*.

PUFÁKOL, (puf-ák-ol) áth. m. *pufákol-t*. Úgy üt, vereget valamit, hogy pufog bele, pufol.

PUFÁKOLÁS, (puf-ák-ol-ás) fn. tt. *pufákolás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a*. L. PUFOLÁS.

PUFF, (l. PUF) hiányos fn. mely rendesen csak *ra* ragot vesz föl, pl. *puffra játszani*, am. nem pénzre, hanem a vesztes fél tenyerének pufogatására, innen azt is teszi: ingyen, Isten nevébe. *De én ne-*

ked nem adok csak egy puffra (v. pufra), *hallod-é.* (Kriza J.). Egyébiránt némely más ragokkal is használható, pl. *sok pufftól fáj a tenyere.*

PUFFAD, (puf-f-ad) önh. m. *puffad-tam, —tál, —t.* Üreges, öblös, egyszersmind tágulékony szövetü test kidagad, kidudorodik. *Ki-, felpuffad. Puffad a megtöltött has. Puffad a hólyag, ha teli fújják. Puffad a léggel teli szivott pofa. Csúztól felpuffadt a képe. Kinjában kipuffad a melle.* V. ö. PUF.

PUFFADÁS, (puf-f-ad-ás) fn. tt. *puffadás-t,* tb. *—ok,* harm. szr. *—a.* Állapot, midőn valami puffad. *Arcznak, hasnak puffadása. Kemény puffadás.* V. ö. PUFFAD.

PUFFADÉK, (puf-f-ad-ék) fn. tt. *puffadék-ot,* harm. szr. *—a* v. *—ja.* Dudoruság, daganat, mely valamely test öblének, üregének kitágulása, kinyomulása, illetőleg felfuvódása által történik.

PUFFADOZ, (puf-f-ad-oz) gyak. önh. m. *puffadoztam, —tál, —ott,* par. *—z.* Tartósan, folytonosan vagy ismételve, gyakran puffad, kidagad, dudorodik. *Szelektől puffadoz a hasa. Haragjában puffadoz a pofája.*

PUFFADOZÁS, (puf-f-ad-oz-ás) fn. tt. *puffadozás-t,* tb. *—ok,* harm. szr. *—a.* Folytonos vagy ismételt puffadás.

PUFFADT, (puf-f-ad-t) mn. tt. *puffadt-at.* Felfújt, kidagadt, kidudorodott. *Puffadt arcz, has. Puffadt vánkos.* V. ö. PUFFAD.

PUFFADTAN, (puf-f-ad-t-an) ih. Puffadt állapotban.

PUFFADTSÁG, (puf-f-ad-t-ság) fn. tt. *puffadtság-ot,* harm. szr. *—a.* Nagyobb puffadék, mely valamely testen egészen vagy nagy részben elterjedt.

PUFFAN, (puf-f-an) önh. m. *puffan-t.* Tompa erős *puff* hang fakad ki belőle. *Puffan a puska, ha elsütik. Puffan a bundás ember háta, ha ráütnek. Puffan a szekérről leesett teli zsák. Nagyot puffan.* Különbözik : *puffad.*

PUFFANÁS, (puf-f-an-ás) fn. tt. *puffanás-t,* tb. *—ok,* harm. szr. *—a.* A levegőnek tompa hangozása, melynek a *puff* felel meg legszabatosabban.

PUFFANCS , (puf-f-an-cs) fn. tt. *puffancs-ot,* harm. szr. *—a.* Sörélesztővel készített, buktaféle sütemény, melynek lényeges tulajdonsága a puffadtság.

PUFFANT, (puf-f-an-t) áth. m. *puffant-ott,* par. *—s,* htn. *—ni* v. *—ani.* Eszközli, hogy puffanjon valami. *A puska puffan, aki pedig lő, az puffant. Puffantsd el a mozsarat.*

PUFFANTÁS, (puf-f-an-t-ás) fn. tt. *puffantás-t,* tb. *—ok,* harm. szr. *—a.* Lövés, melytől a levegő puffan. *Első puffantásra szétfutottak.*

PUFFASZKODÁS, (puf-f-asz-kod-ás) fn. tt. *puffaszkodás-t,* tb. *—ok,* harm. szr. *—a.* Állapot, vagy cselekvés, midőn valaki puffaszkodik, felfújja magát, fuvalkodik. Átv. kedélyi, lelki elbizakodás, vagyis erőködés, mely által valaki nagynak, kitünőnek akar látszani. Vékony hangon egy értelmü vele a *pöffeszkedés.*

PUFFASZKODIK , (puf-f-asz-kod-ik) k. m. *puffaszkod-tam, —tál, —ott.* Tüdejét, hasát, pofáját felfújja. Átv. ért. mindenkép erőködik, hogy nagyobbnak, kitünőbbnek tessék ; felfuvalkodik, gőgösködik, kevélykedik ; vékony hangon : *pöffeszkedik.*

PUFFASZT, (puf-f-asz-t) áth. m. *puffaszt-ott,* par. *puffaszsz,* htn. *—ni* v. *—ani.* Eszközli, hogy puffadjon, dagadjon, kidudorodjék valami. *Felpuffasztja magát. A szelek felpuffasztják a hasát. Két pofáját kipuffasztotta. A sörélesztö puffasztja a tésztát.* V. ö. PUF.

PUFFASZTÁS, (puf-f-asz-t-ás) fn. tt. *puffasztás-t,* tb. *—ok,* harm. szr. *—a.* Cselekvés, illetőleg felfuvás, mely által valami puffadóvá tétetik.

PUFFINHOJSZA , (puffin-hojsza) ösz. fn. Galambnyi nagyságu vészmadárfaj, mely fergeteg idején szárnyaival a viz szinét horzsolja, s mintegy *puffin* hangon kiáltoz. (Procellaria puffinus).

PUFFOG; PUFFOGAT; PUFFOGTAT, l. PUFOG; PUFOGTAT.

PUFOG, (puf-og) gyak. önh. m. *pufog-tam, —tál, —ott.* Gyakori *puf* hangot ad. *Pufognak a lövészek puskái, a tisztelgő mozsarak. Verés alatt szinte pufogott a háta.* Néhutt magas hangon : *püfög.*

PUFOGÁS, (puf-og-ás) fn. tt. *pufogás-t* , tb. *—ok,* harm. szr. *—a.* Tompa hangzás, midőn valami gyakran vagy ismételve, folytonosan pufog.

PUFOGAT, (puf-og-at) mivelt. m. *pufogat-tam, —tál, —ott,* par. *pufogass.* Eszközli, hogy valami pufogjon. *Puskákat, mozsarakat pufogatni. Pufogatják a hátát.* V. ö. PUFOG.

PUFOGATÁS, (puf-og-at-ás) fn. tt. *pufogatás-t,* tb. *—ok,* harm. szr. *—a.* Miveltetés, mely által pufogatnak valamit. *Puskák, taraczkok pufogatása.* V. ö. PUFOGAT.

PUFOGTAT ; PUFOGTATÁS, l. PUFOGAT ; PUFOGATÁS.

PUFÓK, l. POFÓK.

PUFOL, (puf-ol) áth. m. *pufol-t.* Úgy üt valamit, hogy *puf* hangot ad. *Pufolják hátán a ködmönt. Pufolják a gyapjas zsákot.* Néhutt magas hangon : *püföl.*

PUFOLÁS, (puf-ol-ás) fn. tt. *pufolás-t,* tb. *—ok,* harm. szr. *—a.* Cselekvés, midőn valamit pufolnak.

PUH, gyöke 1) *puha, puhad, puhaszt, puhít, puhúl* stb. szóknak és származékaiknak ; l. PUHA ; 2) *Puhan, puhant* szóknak ; l. PUHAN.

PUHA, (puh-a) mn. tt. *puhá-t.* Mondják oly testről, melynek tömege nem sürü, nem kemény, hanem ritkás likacsos, széllel bélelt, mintha csak fel volna fúva, puffadva, mi a nyomásnak könnyen enged, s hamar lapúl. *Puha kenyér, hús, fa. Puha test, mell, far, bör. Puha ágy, szék, pamlag, fészek. Puha toll, haj, ször.*

„Ébredj puha fészked melegén, pacsirta."
Arany J.

V. ö. LÁGY. Átv. ért. kinek testi lelki ereje elvesztette rugalmasságát, ki a viszontagságoknak ellenállani nem képes, elkényeztetett, testi gyönyörök által meggyöngült stb. *Puha ember. Puha kéjencz. Puha gyönyörüség.*

Alapértelemre nézve a felfuvódást jelentő, s *po pu* gyökü szókhoz rokon, mennyiben a puha test hasonló azokhoz, melyeknek tömör belsejök nincsen, hanem csak fel vannak fúva, milyen különösen a felfujt hast jelentő *poh, poha.* Rokon hozzá a német *weich*, régi felső német *weih*, finn *pehmä, pehmyt.*

PUHÁCSKA, (puh-a-acs-ka) kettőzt. kicsiny. mn. tt. *puhácská-t.* Igen puha, mit nagyon könnyen öszvenyomhatni, mi az ellenerőnek hamar enged. V. ö. PUHA.

PUHAD, (puh-ad) önh. m. *puhad-t.* Puhává leszen, puhúl; rugalmasságát, keménységét, tömörségét veszti. *Puhad a revedésnek indult fabél. Puhad az eczetben áztatott, vagy fagy által megszivott hús.* V. ö. PUHA.

PUHADÁS, (puh-ad-ás) fn. tt. *puhadás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a.* Állapot, midőn valami puhad.

PUHAGALAJ, (puha-galaj) ösz. fn. Növényfaj a galajok neméből; szára gindár, lecsöpült; ágai terepélyesek; levelei tojáskerek-szálasak, fényesek, hátrasimulók. (Galium mollugo).

PUHÁLKODÁS, (puh-a-al-kod-ás) fn. tt. *puhálkodás t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a.* Élet neme, mely a testi lelki erőket elkényezteti, rugalmatlanokká teszi, mi rendesen a testi gyönyörök tulságos élvezetéből ered.

PUHÁLKODIK, (puh-a-al-kod-ik) k. m. *puhálkod--tam, —tál, —ott.* Kéjekben, gyönyörökben, testi élvekben tölti idejét, s ez által testi lelki erejét puhítja, gyöngíti, fogyasztja.

PUHAN, (puh-an) önh. m. *puhan-t.* Palócz szó. ‚Puh' hangot ad, puffan; erősebb hangon : *durran.*

PUHÁN, (puh-a-an) ih. Puha minőségben, v. állapotban.

PUHANÁS, (puh-an-ás) fn. tt. *puhanás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a.* L. PUFFANÁS.

PUHANCS, fn. tt. *puhancs-ot*, harm. szr. *—a.* Heves megyei tájszó, mely kisbérest, ostorost jelent. Máskép : *pohonics.* Ha a szlávoktól átvett szó, akkor betü szerént a *po-honit* (hajtani) öszvetett szó értelménél fogva am. hajtó; ha pedig mint palóczos vidéken divatos, a ‚puhan' szótól származtatható, akkor *puffantó*-féle jelentése van, aki t. i. ostorral szokott puhantani, vagy pufogatni.

PUHANT, (puh-an-t) áth. m. *puhant-ott*, htn. *—ni* v. *—ani;* par. *—s.* A palóczoknál am. puffant, pl. puskával, álgyuval.

PUHANTÁS, (puh-an-t-ás) fn. tt. *puhantás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a.* L. PUFFANTÁS.

PUHAR, (puh-ar) fn. tt. *puhar-t*, tb. *—ok.* Gönczy Pálnál a növénytani újabb rendszerben a tízporodások (tízhímesek) seregébe, és öt terméjüek (öt anyások) rendébe tartozó növénynem; szirmai két hasábuak; tokja tojásdad ötszögü, öt kopácsu, kopácsai hegyökön behasítottak. (Malachium). Faja : *vízi puhar;* szára lecsepült és kapaszkodó, tövön gyökerező; levelei szíves-tojásdadok, kihegyezettek, nyeletlenek, a nem virágzó szárain levők nyelesek; bugája villás, ikrás szőrös; két hasábu szirmai cscszéjénél hosszabbak. Terem vizenyős helyeken, árkokban, patakszéleken. (M. aquaticum). Alkalmasint ugyanaz, ami Diószeginél *vízi madárhúr* (cerastium aquaticum).

PUHASÁG, (puh-a-ság) fn. tt. *puhaság-ot*, harm. szr. *—a.* 1) Állapot, vagy tulajdonság, midőn valamely test puha. 2) Átv. erkölcsi ért. elkényeztetett életmód, mely minden nehezet, komolyat kerül; testi lelki szilárdságnak levetése; gyönyörvadászat.

PUHASZÁJU, (puha-száju) ösz. mn. Lóról mondják, mely a zabolának könnyen enged, melyet igazgatni könnyü. Ellentéte : *keményszáju.*

PUHASZT, (puh-asz-t) áth. m. *puhaszt-ott*, par. *puhaszsz*, htn. *—ni* v. *—ani.* Puhává teszen valamit. *A vadkörtét szalmában, a vadhúst eczetben puhasztani.* V. ö. PUHA.

PUHASZTÁS, (puh-asz-t-ás) fn. tt. *puhasztás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a.* Cselekvés, midőn valamit puhasztunk.

PUHATAG, (puh-ad-ag) fn. tt. *puhatag-ot.* A székelyeknél am. lóposz, pöfeteg.

PUHATOL, (puh-at-ol) áth. m. *puhatol-t.* Alattomosan, észrevétlenül, finom tapintattal tudakol, megtud valamit. *A tolvajokat puhatolni. Kipuhatolni mások titkait.*

E szó átvitt értelmü a *puha* törzsöktől, mennyiben a puhatoló úgy teszen a tudandó dolgokkal, mintha azokat tapogatná, s gyöngéden érintgetné, nyomogatná.

PUHATOLÁS, (puh-at-ol-ás) fn. tt. *puhatolás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a.* Vizsgálódás, nyomozgatás, mely által valamit puhatolunk. V. ö. PUHATOL.

PUHATOLÓDÁS, (puh-at-ol-ó-d-ás) fn. tt. *puhatolódás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a.* Gondosabb, figyelmesebb, titkosabb nemü puhatolás, vizsgálódás, tudakozódás.

PUHATOLÓDIK, (puh-at-ol-ó-d-ik) belsz. m *puhatolód-tam, —tál, —ott.* Nagyobb, folytonosb gonddal, figyelemmel, keresgéléssel kutatgat, vizsgálódik. „Heába puhatolódott utánam." (Szabó D.).

PUHÉR, fn. tt. *puhér-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—ja.* A Tájszótár szerént föld alatti hernyó, mely a dohány tövét szokta pusztítani. Nevét talán puha tulajdonságától kapta?

PUHÍT, PUHIT, (puh-ít v. puh-a-ít) áth. m. *puhít-ott*, par. *—s*, htn. *—ni* v. *—ani.* Puhává tesz; eszközli, hogy valaminek előbbi tömörsége, rugalmassága, szivossága, keménysége engedjen. *Puhítani a kemény, nyers bört. Megpuhítani, elpuhítani valakit*, tréfásan am. jól megverni, mint a szakácsok a húst szokták. Erkölcsi ért. a testi lelki erőt meggyöngíti,

elkényezteti. *A kényelmes, henye, dologtalan élet, a gyönyörélvezetek elpuhitják az erkölcsöket.*

PUHÍTÁS, PUHITÁS, (puh-ít-ás) fn. tt. *puhítás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Cselekvés, mely által valamit, illetőleg valakit, puhává tesznek. V. ö. PUHA.

PUHOGAT, (puh-og-at) gyak. áth. m. *puhogat-tam*, —*tál*, —*ott*, par. *puhogass*. Lassan-lassan, többször nyomogatás, veregetés, vagy más mütét által puhává tesz. *Újakkal puhogatni a baraczkot. Sulyokkal puhogatni a hust.*

PUHOGATÁS, (puh-og-at-ás) fn. tt. *puhogatás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Többszöri nyomogatás által puhítás.

PUHONCZ, (puh-oncz) fn. tt. *puhoncz-ot*. Gönczy Pálnál a növénytan újabb rendszerében a forrt portokuak (együttnemzők—syngenesia—) seregébe (és Diószegi szerént az egyenlőnősök rendébe) tartozó növénynem; magvai visszás tornyodzó alakúak, négyszögűek; 2—3 soru serte polyvás bóbitája magva tetején álló, kurta hengeres vánkosra nőtt és ezzel együtt lehulló; szőre belső sora a külsőnél hosszabb. (Jurinea). Faja : *molyhos puhoncz* (j. mollis); Diószeginél Linne után : *puha bogács* (carduus mollis).

PUHOS, l. POHOS.

PUHUBAGOLY, (puhu-bagoly) ösz. fn. Nagy füles bagoly, uhubagoly. A *p* előtétes hang.

PUHÚL, PUHUL, (puh-úl) önh. m. *puhúl-t*. Puhává leszen; előbbi tömör, kemény, rugalmas tulajdonságát elveszti. *Állásban megpuhúlnak a gyümölcsök. Szalma között puhúl a vaczkor. Puhúl a zsirral kent bőr.* Erkölcsi ért. testi lelki ereje gyöngül, elkényesedik, a viszontagságok eltürésére képtelenné lesz stb. V. ö. PUHA.

PUHÚLÁS, PUHULÁS, (puh-úl-ás) fn. tt. *puhúlás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Szenvedő állapot, midőn valami puhúl, akár anyagi akár erkölcsi értelemben. V. ö. PUHÚL.

PUISZKA l. PULICZKA.

PUJ, erd. falu Hunyad m.; helyr. *Puj-ba*, —*ban*, —*ból*.

PUJA; PUJASÁG, l. PULYA; PULYASÁG.

PUJKA, l. PULYKA.

PUJNA, fn. tt. *pujná-t*. Sztrokay Antal szerént Győr vidékén turósított édes téj, melyből a sajtot készitik, vagy melyet másutt zsendiczének hívnak. Talán az olasz sajtcsinálóktól kölcsönzött szó.

PUJON, erd. falu Doboka m.; helyr. *Pujon-ba*, —*ban*, —*ból*.

PUKK, természeti hang, mely hallatszik, midőn valamely felfútt, felpuffadt test öblében a levegő meg nem fér, s nyilást törve tompa vastagon kifakad. Innen erednek : *pukkad, pukkan, pukkant, pukkaszt*, stb. Alakjára olyan mint : *zökk, nyökk, rikk*, s több mások, melyektől abban különbözik, hogy egyszerü alakja (puk : pukog) nincsen. Egyébiránt a persában is *puk* Beregszászi szerént am. flatus ex ore emissus.

PUKKAD, (pukk-ad) önh. m. *pukkad-t*. Vastag tompa *pukk* hangot ütve szétreped, kifakad, p. pukkad a száj, midőn valakiből a viszszatartóztatott nevetés erőszakosan kitör, vagy az igen felfújt hólyag stb. *Mérgében, boszuságában, nevettében majd megpukkad.*

PUKKADÁS, (pukk-ad-ás) fn. tt. *pukkadás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Szakasztott résen, nyiláson kitörő tompa *pukk*-féle hangzás. *Pukkadásig nevettetni a hallgatókat.*

PUKKAN, (pukk-an) önh. m. *pukkan-t*. Tompanemü *pukk* hang fakad ki belőle. Mondjuk löszerekről is, midőn elsülnek. *A mozsárágyu nagyot pukkant.* Különbözik tőle némileg a *pukkad*, mennyiben ez nem csak a hangra, hanem a hangot okozó réstörésre is, a pukkan pedig inkább csak magára a hangra vonatkozik. Tájdivatosan pl. a székelyeknél gyöngébb fokozattal magas hangon : *pikken*, mely szó csak repedésre vonatkozik, s am. reped, fölreped.

PUKKANÁS, (pukk-an-ás) fn. tt. *pukkanás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Tompa hangzás, mely akkor hallatszik, mikor valami pukkan. *Puska, taraczk pukkanása.*

PUKKANT, (pukk-an-t) áth. m. *pukkant-ott*, par. —*s*, htn. —*ni* v. —*ani*. Eszközli, hogy valami pukkanjon. *Elpukkantani a puskát.* V. ö. PUKKAN.

PUKKANTÁS, (pukk-an-t-ás) fn. tt. *pukkantás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Eszközlése annak hogy valami pukkanjon.

PUKKANTÓ, (pukk-an-t-ó) mn. és fn. tt. *pukkantó-t*. 1) Ami v. aki pukkant. 2) L. PUKKANTYÚ.

PUKKANTYÚ, (pukk-an-t-ó) fn. tt. *pukkantyú-t*. Általán eszköz, mely megnyomás, megszorítás következtében pukkan, pl. e végre játékul készített golyócskák. Különösen a halnak hólyaga. Alakjára hasonló a *pattantyú* (pattantó), *brúgatyú* (brúgató), *csörgetyü* (csörgető) s több másokhoz.

PUKKASZT, (pukk-asz-t) áth. m. *pukkaszt-ott*, par. *pukkaszsz*, htn. —*ni* v. —*ani*. Bizonyos erőszak, p. nyomás, zúzás által eszközli, hogy valami pukkadjon. *Hólyagot pukkasztani. A nagy nevetés majd elpukkasztja őt.*

PUKKASZTÁS, (pukk-asz-t-ás) fn. tt. *pukkasztás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Cselekvés, midőn valamit pukkasztunk.

PULA, faluk Somogy és Szala m.; helyr. *Pulá-ra*, —*n*, —*ról*.

PULICZKA, PULISZKA, fn. tt. *puliczká-t*. Kukoriczalisztből főzött kásanemü étek. Néhutt : *puiszka*. Az oláhvidékeken divatos étek, és szó, s úgy látszik, a latin *puls* szóból eredett; mely máskép : *pulmentum*; s ehhez ismét az olasz *polenta* jár közelebb.

PULY, gyöke 1) *pulya* szónak és származékainak; l. PULYA; 2) mint természeti hang *pulyka* és *pulyog* szóknak.

PULYA, (puly-a) mn. tt. *pulyá-t*. 1) Törpe, pogonya, tömpe, kutak, kicsinded (Szabó D.); külö-

nösen Bodrogközben így nevezik a gyermeket mintegy tizenkét éves koráig, midőn már gyerkőcze válik belőle. 2) Szatmári tájszólással am. elkényeztetett. Ezzel némileg egyezik azon 3) értelem, melynél fogva a pulya hitvány lelkületü, alacson, gyáva jellemü embert is jelent. *Pulya lélek, pulya szív.*

Mennyiben kicsit avagy gyermeket jelent, némelyek a latin *pullus, puer*, vagy görög *παῖς* szóval rokonítják; azonban lehet a *pulyog* szóval egy eredetü is, mintegy pulyogó, petyegő, mivel a gyönge koru gyermek még csak pulyog, petyeg. Mennyiben pedig e szó erkölcsi jelentésü, *puha* szóval azonosítható *h j*-vel, ez ismét *ly*-vel közel rokonok levén.

PULYA, ALSÓ—, FELSŐ—, KÖZÉP—, faluk Sopron m.; helyr. *Pulyá-ra, —n, —ról.*

PULYALELKŰ v. —LELKÜ, (pulya-lelkü) ösz. mn. l. PULYA, 3).

PULYALELKÜLEG v. —LELKÜLEG, (pulya-lelküleg) ösz. ih. L. PULYÁN.

PULYALELKÜSÉG v. LELKÜSÉG, (pulya-lelküség) ösz. fn. L. PULYASÁG.

PULYÁN, (puly-a-an) ih. Hitványan, alávalólag, gyáván, alacson módon. *Pulyán viselni magát.* V. ö. PULYA.

PULYASÁG, (puly-a-ság) fn. tt. *pulyaság-ot*, harm. szr. —*a*. Erkölcsi ért. lelki hitványság, gyávaság.

„Nem szorul e város tetemes falakra,
Nagy henye kövekből nincs együvé rakva;
Az erőnek szolgál kirepítő fészkül,
Nem a pulyaságnak biztos menedékül."
Buda famüvü sátorpalotái. Arany J.

PULYHA, Nyitravölgyi tájszó am. *purha*, vagyis a fának odvas része, béle. V. ö. PURHA.

PULYKA, (puly-ka) fn. tt. *pulyká-t*. A tyúkok neme alá tartozó, s hozzánk Amérikából szakadt házi madárfaj, a lúdnál jóval nagyobb, s fején és nyakán kék tarjagos bőr fityeg, melyet ha megharagszik, piros szinüvé fúj föl, mit *pulykaméreg*-nek hívnak. Innen *pulykamérgü* aki mérgében felfújja magát. Némely tájszólások szerént: *póka*. (Meleagris gallopavo).

Nevét gyöngédebb nemü *puly puly* hangjától kapta, melyből lett *pulyog, pulyogó, pulyoga, pulyka*, mint több állatoknak *ka ke* képzőjü nevei. Szlávul erősebb haragos hangjától *morka*, vagy talán, mivel tengeren tuli madár, a tengert jelentő *more* szótól.

PULYKAFI, (pulyka-fi) ösz. fn. Kicsi pulyka, mely még nem rég kelt ki a tojásból; fiók pulyka. Különbözik: *fiatal pulyka.*

PULYKAGUNÁR, (pulyka-gunár) ösz. fn. Kan pulyka.

PULYKAKAKAS, (pulyka-kakas) ösz. fn. Kan pulyka.

PULYKAORR, (pulyka-orr) ösz. fn. 1) A pulykának sajátszerü lecsüggő csőre. 2) Köznépies néven a czikkszár (polygonum) egyik faja, növénytani néven: *pulykaorru czikkszár.* (Polygonum orientale). Máskép szintén köznéven: *karmazsin virág, őszi boroszlán.*

PULYKAORRU CZIKKSZÁR, l. PULYKAORR, 2).

PULYKATOJÁS v. —TOJOMÁNY, (pulykatojás v. —tojomány) ösz. fn. A nőstény pulykának petéje. *Tarka mint a pulykatojás*, a szeplős orczáról mondják.

PULYOG, (puly-og) önh. m. *pulyog-tam, —tál, —ott. Puly-puly* hangon szól, mint a pulyka szokott. Innen pulyogó = pulyoga = pulyga = pulyka.

PULYOGÁS, (puly-og-ás) fn. tt. *pulyogás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Puly-puly hangon szólás.

PUMA, fn. tt. *pumá-t*. Álgyugolyó; különösen: bomba. Hangutánzó, s rokon *böm*, és *puff* gyökökkel.

PUMI, fn. tt. *pumi-t*, tb. —*k*. A kis házi ölebeknek egyik faja, *pumi kutya*. Kicsinezve: puncsi (= pum-csi).

PUNCS, fn. tt. *puncs-ot*. Köz ismeretü, különféleképen készittetni szokott meleg ital. Francziául: *ponche*, ángolul: *punch*, németül: *Punsch*. Azt tartják, hogy a hindostan *pancs*, vagy szanszkrit *pancsa* szóból eredett, mely am. öt, minthogy ezen ital öt alkatrészből készittetik, ú. m. thea, víz, czukor, czitrom és arakból.

PUNCSI, (pum-csi) fn. tt. *puncsi-t*. Kicsin pumi kutya.

PUNCSOZ, (puncs-oz) önh. m. *puncsoz-tam, —tál, —ott*; par. —*z*. Puncsot iszik. V. ö. PUNCS.

PUNCSOZÁS, (puncs-oz-ás) fn. tt. *puncsozás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Puncsivás.

PUNK, l. PONK.

PUNTY, fn. tt. *punty-ot*, harm. szr. —*a*. Konty formára alakított, felkötött haj, mint ezt némely vidékeken a leányok viselik.

Mintha a német *Bund* szóból kölcsönöztetett volna, mi annál hihetőbb, mert a magyar leányok leeresztett hosszu hajat viselnek, s a punty a köznépnél csak a német vidékek szomszédságában divatozik.

PUNTYTŰ, (punty-tü) l. HAJTŰ.

PÚP, fn. tt. *púp-ot*, harm. szr. —*ja*. kicsiny. *púpocska*. Kinőtt, kidudorodott, kicsomósodott része valamely testnek. *Púp van, púp nőtt a hátán, mellén. Púp a fa derekán. Kenyér, czipó púpja* (dúcza, domója, gyürkéje. Szabó D.). *Kalap púpja. Kemencze púpja. Csöcs, köldök púpja. Púpot vetni*, v. púposhátat vetni a hajósoknál am. meggörbedni. V. ö. PÚPOSHÁT.

E szóban a kiállás, kinövés, kidudorodás alapfogalma rejlik, s végelemzésben azon szók közé sorozható, melyekben a *po pu* (bo bu) alaphangok felfuvódásra vonatkoznak, milyenek, *poh, pocz, puffad*, stb. Legközelebbi rokonai: *búb, bób, búbita, bóbita, boborcsó*, továbbá: *bucz, buczka, bugyor*, stb. Előhangra nézve ugyan különböző, de alapértelem-

ben, mint magasodó kinövést jelentő következő szók is rokonok hozzá : *csup, kup, hup*, különösen ez utolsó, minthogy *hupa* am. *púp*, honnan *hátahupás* am. púpos hátu. Csagataj nyelven Vámbéry szerént *pupak* am. púp.

A púp, vékony *i* hangzóval *píp*, jelent kis pupot, p. a tyúkok vagy más házi madarak nyelvén támadt csomócskát. Innen *púposkodik* és *pipeskedik* egy értelmüek.

PUPA, fn. tt. *pupá-t*. 1) A természetrajzban igy neveztetnek azon hengerded, vagy gömbölyü héjak, melyekké a hernyók bőre átalakúl, s melyekben ezen férgek egész kifejlődésökig félholt állapotban maradnak. E név púpos voltuktól látszik származni. Egyébiránt németül is : *Puppe*. 2) Népies, és gyermeknyelven am. kenyér, különösen púpos kenyér, melyet a gyermekek jobban szeretnek ; innen drága kenyér helyett is, különösen rosz termés után, szokták mondani : *az idén pupa* (néhutt : *pepe*) *lesz a kenyér*.

PUPÁZIK, (pupa-az-ik) k. m. *pupáz-tam, —tál, —ott*. A hernyókról mondják, midőn pupaalakot öltenek.

PUPDENEVÉR, l. PUBDENEVÉR.

PUPORA, (pup-or-a) fn. tt. *puporá-t*. Domború, púpos tésztaétek neme. Balatonmelléki tájszó.

PÚPOS, PUPOS, (púp-os) mn. tt. *púpos-t* v. *—at*, tb. *—ak*. Minek púpféle kinövése van. *Púpos hát, mell, fej. Púpos kenyér* am. dúczos, gyürkés, domós. *Púpos kalap*, magas kalap. V. ö. PÚP.

PÚPOSAN, PUPOSAN, (púp-os-an) ih. Púpos állapotban, v. minőségben.

PÚPOSHÁT, (púpos-hát) ösz. fn. A hajósok különösen így nevezik azon görbeséget, melyet a hajótő (Kiel) s vele az egész hajó akkor kap, ha eleje és hátulja meg- v. leszállt. (Katten- v. Katzenrücken. Kenessey).

PÚPOSKODÁS, PUPOSKODÁS, (púp-os-kodás) fn. tt. *púposkodás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a*. Rátartiság, fejének (púpjának) magasan hordása. V. ö. PÚPOSKODIK.

PÚPOSKODIK, PUPOSKODIK, (púp-os-kodik) k. m. *púposkod-tam, —tál, —ott*. Rátartja magát, fenn hordozza fejét, úgy tesz, mint a bóbját fölmeresztő tyúk, gőgösködik. Vékony hangon : *pípeskedik*.

PÚPOSODÁS, PUPOSODÁS, (púp-os-od-ás) fn. tt. *púposodás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a*. Púpossá levés.

PÚPOSODIK, PUPOSODIK, (púp-os-od-ik) k. m. *púposod-tam, —tál, —ott*. Púpossá lesz, púpja növelkedik, púp támad rajta. *Púposodik a háta. Púposodik a kiforradt kenyér*.

PÚPOSSÁG, PUPOSSÁG, (púp-os-ság) fn. tt. *púposság-ot*, harm. szr. *—a*. Púpos állapot, v. minőség.

PUR, elvont gyök *purka* szóban és származékaiban ; l. ezt. *Purdé* más eredetűnek látszik.

PURCSIN, fn. tt. *purcsin-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—ja*. 1) L. PORCSIN. 2) L. PURCSINSZŐLŐ.

PURCSINSZŐLŐ, (purcsin-szőlő) ösz. fn. Apró, fekete szemü, kicsi tömött gerezdü szőlőfaj. Ez értelemben ‚purcsin' v. ‚porcsin' talán *Oporto* módosúlata ; a honnan eredetileg *oportói szőlő* volna. Az *o* önhangzó épen úgy maradt el, mint ‚apotheca' szóban, melyből ‚patika' lett. Több szőlőfaj neve a magyarban idegen nyelvekből kölcsönzöttnek látszik ; v. ö. BAKATOR, FORMINT, KADARKA.

PURCZ, elvont törzs *purczan* szóban. V. ö. PURCZAN.

PURCZAN, (purcz-an) önh. m. *purczan-t*. Magas helyről esik. *Lepurczan* am. lecseppen, lepotytyan, lebukik. Székely szó. (Kriza J.). Törzse *purcz* hangutánzónak látszik, midőn t. i. az esés, lebukás némi robajjal történik. Egyébiránt rokon a német *burzeln* v. *purzeln* szó törzsével, honnan *Burzelbaum* am. a magyar *bukfencz, bakfitty* v. *bukfitty*. A német nyelvészek a ‚burzeln' igét ‚Bürzel' főnévtől származtatják, mely köz életben és tréfás nyelven általában valaminek hátulját, farát jelenti, innen ‚burzeln' jelentése : úgy esik valaki, hogy a hátulját fölfelé emeli (Adelung); vagy pedig : a hátuljára esik. (Kaltschmidt).

PURCZANÁS, (purcz-an-ás) fn. tt. *purczanás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a*. Esés, leesés, lepotytyanás.

PURDÉ, fn. tt. *purdé-t*. Így szokták híni a czigánygyerekeket. *Czigány purdé*. Hangmódosulattal : *purgyé*. Egyezik vele a szintén apró gyermeket jelentő *puzsér*, az utóbbi részt megforditva : *purzsé*.

Mint kicsit jelentő szó, gyökre nézve (pur) rokon ugyan a *parány* (= *porány*), *poronty* szókhoz; azonban figyelmet érdemel a persában *púr* és *puszer* v. *piszer*, melyek *fiú*-t jelentenek, Vullers szerént a zendben *puthra* és az ékiratokban *putra*, mely utóbbiak, ha azokban *t* (v. *th*) és *r* helyet cserélnek (purta v. *purtha*) még inkább egyeznek ‚purdé' szóval ; és csakugyan a czigány nyelv az árja s különösen hindu nyelvcsaládból való.

PURGOMA, fn. tt. *purgomá-t*. A göröglatin *epigramma*-ból csavarintott szó.

PURGYÉ, l. PURDÉ.

PURHA, (pur-h-a) fn. tt. *purhá-t*. A redves fának, vagy növénytorzsának porhanyó bele. *A purhának nincs parázsa. E vén faderék teli van purhával*. Különbözik némileg : *pudva*. V. ö. PUDVA.

Nevét porló, porhanyó tulajdonságától kapta, s gyöke *por*, innen másképp : *porha*.

PURHAD ; PURHADÁS, l. PORHAD, PORHADÁS.

PURHANYÓ, (pur-h-any-ó) mn. lásd : PORHANYÓ.

PURHÁS, (pur-h-a-as) mn. tt. *purhás-t* v. *—at*, tb. *—ak*. Miben purha van, minek bele purhanyóvá lett. *Purhás fűzfa*. V. ö. PURHA.

PURHASÁG, (pur-h-a-ság) fn. tt. *purhaság-ot*, harm. szr. *—a*. L. PURHA.

PURHÁSODÁS, (pur-h-a-as-od-ás) fn. tt. *purhásodás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Romló állapota a fának, vagy növénytorzsának, midőn bele redvessé, purhanyóvá lesz.

PURHÁSODIK, (pur-h-a-as-od-ik) k. m. *purhásod-tam*, —*tál*, —*ott*. Bele redvessé, porhanyóvá leszen. *Purhásodik a vén fűz, a nedves helyen tartott fenyűfa bele.* V. ö. PURHA.

PURHÁSSÁG, (pur-h-a-as-ság) fn. tt. *purhásság-ot*, harm. szr. —*a*. A fának reves, megrohadt állapota, vagy minősége.

PURUTTYA, mn. tt. *puruttyá-t*. Piszkos, mocskos, utálatos viseletü, ruházatu, paszatos. Szélesb ért. undok, undorító. *Puruttya gyerek, puruttya disznó. Puruttya dolog, beszéd. Eredj te puruttya.*

E szóban alapfogalom a rútság, melyet a *ruttya* fejez ki, eredetileg: *rútia*, mint *deli delie, dali dalia*, a meglágyítás úgy történt, mint a *hostia ostya, bestia bestye, bastion bástya, Dorothea Dorottya* szókban; a *pu*, nem egyéb mint az utálatra vonatkozó *pi* v. *pih* indulathang, másképen s bővitve: *piha, pfuj*. E szerint elemezve: *pih! rútia, pu! rútja*. Egyezik vele az ugyanazon elemekből álló *pranda* = *pu! ronda*, v. *pi! ronda*.

PURUTTYÁLKODIK, (puruttya-al-kod-ik) k. m. *puruttyálkod-tam*, —*tál*, —*ott*. Puruttyán, azaz mocskosan, undokul viseli magát mind testileg mind erkölcsileg.

PURUTTYÁN, (puruttya-an) ih. Ronda, piszkos állapotban.

PURUTTYASÁG, (puruttya-ság) fn. tt. *puruttyaság-ot*, harm. szr. —*a*. Rondaság, csunyaság, piszkosság, anyagi és erkölcsi értelemben. V. ö. PURUTTYA.

PURZSA, (borza, azaz borzas?) fn. tt. *purzsá-t*. Közönséges, parlagi, kutyaszőrü juhfaj. Heves megyei tájszó.

PUS, 1) elvont gyök *pusmog, pustog* szókban; és 2) elvont törzs *puska* szóban.

PUSÉR l. BUZÉR.

PUSKA, (pus-ka) fn. tt. *puská-t*. Köz ismeretü lőfegyver, melyből sörétet, szatymát, vagy kis golyókat lődöznek. Különböznek tőle a kisebb *pisztoly*, és még kisebb *mordány*. *Katona-, vadászpuska. Közönséges puska, hátultöltő, gyútüs* v. *gyors puska*. Átv. ért. *vizi puska, bodzapuska. Puskát tölteni, elsütni. Neki fogni, neki czélozni a puskát. Az én puskám sem bodzafa.* (Km.). *Rosz puska kinek fogása nincs.* (Km.). *Csütörtököt mondott a puskája*, azaz csettent, de el nem sült. *Mintha puskából lötték volna ki.* (Km. az igenyes utról). *Isten puskája*, a palóczoknál, am. templombeli perzsely. A közönséges puska alkatrészei (Bérczy K. után): az agyon kivül: a *cső* (Lauf); *falcsavar* (Patentschraube); *falcsavarlap* (Scheibe); *szerszám* v. *gócz* (Schlosz); *góczlap* (Schloszblech); *sárkány* (Hahn); *dió* (Nusz); *diófedő* (Studl); *diófog* (Stange); *rugó* (Schlagfeder); *diófogrugó* (Stangenfeder); *lánczlag* (Kettenglied); *kupacshegy* (Piston); *diócsavar* (Nuszschraube); *diófedőcsavar* (Studlschraube); *kengyel* v. *kanyarvas* (Bügel); *ravasz* (Zingel); *ravaszlap* (Zingelblech); *ravaszrugó* (Zingelfeder); *ravaszcsavar* (Zingelschraube); *harántcsavar* (Querschraube); *agyfedél* (Kappe); *agyfedélcsavar* (Kappenschraube); *retesz* (Schuber); *retesztartó* (Ladstockrőhrchen); *vesszö* (Ladstock); *vesszőgomb* (Ladstockknopf); *körömvas* (Raumer); *légy* (Mücke); *szíjtartó* (Riembügel); *szíjcsavar* (Riemschraube); *rögtönző* (Schneller); *szertartó* (Springdeckel); *irányzékrés* (Absehen); *czikornya* (Garnitur); *csiga* (Troll); *sodronycső* (Drahtlauf); *vontcső* (gezogener Lauf); *egyenlő furatu cső* (Kugelgerade); *puskaszáj, száj* (Mündung); *puskatok* (Büchsenfutter).

Gyöke az utánzott *pu* hang, honnan mongol nyelven *bou* am. puska. A *pu* hangból lett *pus*, innen ismét *pusog*, azaz, *pú* hangon szól; ez igéből pedig *pusogó, pusoga, puska* fejlett ki, mint *dú, dús, duska*, s több más *ka ke* végzetü szók, melyekben a *k* középképző átalakult gyakorlatos *g*, p. *bugyoga bugyka, czinege czinke* stb.

PUSKAAGY, (puska-agy) ösz. fn. A puskának fából csinált feje, fogantója, melyet lövéskor az arczhoz szorítanak. Néha így is ejtik: *puskaágy*.

PUSKACSŐ, (puska-cső) ösz. fn. Vasból csinált cső, mely a puskának lényeges része, melybe t. i. a töltényt beleverik.

PUSKAFÚRÓ v. —FURÓ, (puska-furó) ösz. fn. 1) Míves, ki puskának való csöveket fúr. 2) Furuféle eszköz, melylyel puskacsöveket fúrnak.

PUSKAFÚRÚ v. —FURU, (puska-fúrú) l. PUSKAFÚRÓ, 2).

PUSKAGOLYÓ, (puska-golyó) ösz. fn. Kisebb nemü golyó, melyet puskából szoktak lőni, p. czélba, nagyobb vadakra, stb. különböztetésül az álgyugolyótól.

PUSKAGYILOK, (puska-gyilok) ösz. fn. A katona-puskák végére felhúzott két élü hegyes vas, máskép: szurony, közkatonák nyelvén: *bagnét, panganét*, (az idegen ‚bajonét' szóból csavarintva).

PUSKAKAKAS, (puska-kakas) ösz. fn. A puskacső tövén azon kiálló csaptatószer, mely lebillentése által a puskát elsüti.

PUSKAKERÉK, (puska-kerék) ösz. fn. A puskakakas oldalán belül levő kerékforma forgó vas.

PUSKAKOHA, (puska-koha) ösz. fn. L. PUSKAKOVA.

PUSKAKOVA, (puska-kova) ösz. fn. A régies puskákon azon kovakő, mely a kakasba csiptetve lecsappanása által szikrát vet, s a lőport elsüti.

PUSKALÖVÉS, (puska-lövés) ösz. fn. Lövés, mely puskából történik. Továbbá azon távolság, mennyire a puskából kilőtt golyó elröpül. *Csak egy puskalövésnyire van innen.*

PUSKAMÍVES v. —MIVES, (puska-mives) ösz. fn. Míves, ki puskákat csinál. V. ö. MÍVES.

PUSKAMÍVESSÉG, (puska-mivesség) ösz. fn. Puskacsináló mesterség.

PUSKAPOR, (puska-por) ösz. fn. Kénből, salétromból, és szénből készített por, melyet különösen lövésre, de más czélokra is, pl. sziklák repesztésére, fölvettetésre stb. használnak. Máskép : *lőpor. Nem szagolhatja a puskaport. Nem kár volna puskaporral fölvettetni. Olyan, mint a puskapor;* vagy : *hamar fellobban (hirtelen felpattan) mint a puskapor. Elfogyott a puskapor.* (Km. a nagyidai czigány veréségre czélozva).

PUSKAPORCSINÁLÓ, (puska-por-csináló) ösz. fn. Vegyész, ki puskaport készít.

PUSKAPORMALOM, (puska-por-malom) ösz. fn. Malomféle gép, mely által a puskapornak való kellékeket apróra őrlik, és öszvekeverik.

PUSKAPOROS, (puska-poros) ösz. mn. Puskaporral töltött ; amiben puskaport tartanak, hordanak. *Puskaporos torony, láda, táska, szaru.*

PUSKAPORTÁR, (puska-por-tár) ösz. fn. Rakhely, hol nagyobb mennyiségü puskaport lerakva tartanak.

PUSKARÁNTÓ, (puska-rántó) l. PUSKARAVASZ.

PUSKARAVASZ, (puska-ravasz) ösz. fn. Billentyü a puskalakat alján, melynek megrándítására a kakas lecsapódik, s a puska elsül.

PUSKÁS, (pus-ka-as) mn. és fn. 1) Mint mn. tárgyesete : *puskás-t* v. —*at*, többese : —*ak*. Puskával ellátott, fegyverzett, fölszerelt. *Puskás szőlőcsőszök, őrök. Puskás kézzel neki menni valakinek.* 2) Mint főnév, (midőn a tt. *puskás-t*, tb. —*ok*,) jelent személyt, ki puskával szokott vadászni járni, vagy bizonyos kötelességet végezni. *Minden rosz puskásnak van kifogása.* (Km.). Jelent puskamívest is.

PUSKASÁRKÁNY, ösz. fn. l. PUSKAKAKAS.

PUSKASERPENYŐ, (puska-serpenyő) ösz. fn. A régies szerkezetü puskákon azon válucska vasból, melyből egy kis lyuk a puskacső tövébe szolgál, hogy a ráhintett, s a meggyúladt por által elsüljön a puska.

PUSKASZERSZÁM, (puska-szerszám) ösz. fn. A puskának azon részei, melyek segedelmével a lövés végre hajtatik, milyenek, a kakas, rántó, serpenyő, vagy az újabb szerkezetü puskákon a lőkupak.

PUSKASZÍJ, (puska-szíj) ösz. fn. Szíjból csinált kötő a puskán, melynél fogva azt kényelmesen vállra lehessen vetni és viselni.

PUSKASZÓ, (puska-szó) ösz. fn. Puffanó, durranó hang, melyet az elsült puska ad.

PUSKASZURONY, (puska-szurony) ösz. fn. l. PUSKAGYILOK.

PUSKATÁMASZ, (puska-támasz) ösz. fn. Állvány, melyhez a puskákat felállítva oda támasztják, p. az őrhelyen a katonák.

PUSKATISZTÍTÓ , (puska-tisztító) ösz. fn. Eszköz, vagyis csavaros végü vas vessző, melylyel a puskacsőt kitisztítják, vagy a töltényt kiveszik belőle ; máskép : körömvas.

PUSKATOK, (puska-tok) ösz. fn. Bőrből vagy posztóból varrott tok, melyet a puskára szoktak húzni, hogy az eső, vagy por be ne lepje.

PUSKATÖLTÉNY v. —TÖLTÉS, (puska-töltény v. —töltés) ösz. fn. Lefojtott lőportartalom a puskában akár galaccsal vagy golyóval, akár ezek nélkül.

PUSKATÖLTŐ, (puska-töltő) ösz. fn. Általán személy, ki a lődözők számára puskát tölt. Különösen vadász, ki uraságának puskáira felügyel, s azokat vadászat alkalmával töltögeti.

PUSKATŐR, (puska-tőr) ösz. fn. l. PUSKAGYILOK.

PUSKATUSA, (puska-tusa) ösz. fn. l. PUSKAAGY.

PUSKATŰZ, (puska-tűz) ösz. fn. A puskákból kilött golyók zápora. *A puskatüznek neki menni.*

PUSKAVESSZŐ, (puska-vessző) ösz. fn. Vesszőalaku eszköz vasból vagy fából, melylyel a töltényt a puskába verik.

PUSKÁZ, (pus-ka-az) önh. m. *puskáz-tam*, —*tál*, —*ott*, par. —*z*. Puskából lődöz. *Az előőrsök puskáznak egymás ellen. Kipuskázta magát*, minden töltényeit ellőtte, nincs mivel ellent állnia.

PUSKÁZÁS, (pus-ka-az-ás) fn. tt. *puskázás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Puskával gyakorlott lődözés. *A vadászok puskázását hallani.*

PUSMOG , (pus-m-og) önh. m. *pusmog-tam*, —*tál*, —*ott*. Szabó D. szerént : suttog, susog ; Kriza J. szerént a székelyeknél : magában evődik. Gyöke : *pus* hangutánzó, máskép ugyancsak a székelyeknél : *pustog.*

PUSMOGÁS, (pus-m-og-ás) fn. tt. *pusmogás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Suttogás, susogva v. magában beszélés ; magában evődés.

PUSTOG, (pus-t-og); PUSTOGÁS (pus-t-og-ás) l. PUSMOG , PUSMOGÁS.

PUSZDARÉK, fn. tt. *puszdarék-ot*. Molnár A. szerint am. gyermek születésekor adott lakoma ; máskép : *puzdarék*, *puzdrék*, *pusztrik ;* és *paszita.* Eredetére nézve megemlíthető, miszerént a persában *puszer* és *piszer* am. fiú. V. ö. PURDÉ.

PUSZI , fn. tt. *puszi-t*. tb. —*k*. 1) A csóknak kicsinyítő neve. *Adj fiam puszit. Ne egy puszi.* Törökül : *busze* v. *pusze*, és *öpüs ;* persául : *busz*, *buszak* (Beregszászi); latinul : *basium*, honnan a franczia : *baiser*. 2) Szabó D. szerint tollatlan kis madár. Első jelentésénél fogva hangutánzó ; másodikban rokon *foszt*, *fosztor* szókhoz, mintha volna *foszi*, *fuszi*. V. ö. PUSZTA.

PUSZPÁN, fn. tt. *puszpán-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*ja*. Növénynem az egylakiak seregéből és négyhímesek rendéből ; himvirágainak csészéje négy levelü ; bokrétája két szirmu ; magzata idétlen ; anyavirágának csészéje négy levelü ; bokrétája három szirmu ; anyaszála három ; tokja két szarvu ; magva kettő. Fa vagy cserje. (Buxus).

Idegen eredetü, közvetőleg a latin *buxus*, közvetlenül a német *Buchsbaum* szótól. Máskép: *puszpáng.*

PUSZPÁNG, fn. tt. *puszpáng-ot*, harm. szr. *—ja*. L. PUSZPÁN.

PUSZRIK, l. PUSZDARÉK.

PUSZTA, mn. és fn. tt. *pusztá-t*. 1) Mondjuk helyről, melyen semmi sincs, mely el van hagyva, mely egészen magán fölszereletlenül, s mintegy mindenből kifosztva áll. *Puszta templom, puszta ház, puszta malom, puszta telek, puszta vidék. Puszta szoba*, melyben semmi bútor, semmi lakos. *Puszta zátony*, a víz színén fölül kiálló fövényhalom. (Dűne). *Pusztádon puszta. Puszta falu. Kilencz puszta faluban nincs mása.* (Km.)

„Puszta földön, sík fenyéren
Zene hallik sötét éjen.“
Arany J.

2) Mint főnév, jelent különösen miveletlen és lakatlan (emberektől nem lakott) síkföldet, vidéket. ‚Pusztába(n) lakozó‘ a Debreczeni Legendáskönyvben am. remete.

„Télen nyáron pusztán az én lakásom,
A rózsámat is csak vasárnap látom,
Lakásom van hortobágyi pusztába,
Nem járhatok én az Isten házába.

Sík a puszta, sem halma, sem erdeje;
Sugár magas a toronynak teteje;
Sugár torony kilátszik a pusztára,
Harangoznak pünkösd első napjára.“
Pusztai népdal. (Tompa Mihálytól).

3) Magyar állami értelemben külön határok közé szorított, és semmi község kebelébe nem foglalt, kisebb-nagyobb területü mezei birtok. Ilyenek azon egykori faluk határterületei, melyekről a lakosok, jobbágyok, háborús időkben odavesztek, vagy elvándoroltak, továbbá azon szabad nemes telkek, melyek eredetileg az illető földesurak kizárólagos birtokai voltak. *Népes puszta*, mely majorsági épületekkel van ellátva, és az illető birtokos vagy birtokosok tisztei, cselédei s néha maguk a birtokosok is laknak rajta. *Népetlen puszta*, melyet más majorsági cselédekkel miveltet a birtokos. *Alföldi pusztak. Pusztákon legelő nyájak. Gyarmatokat telepíteni a pusztákra.* Haszonbérbe kiadni a *pusztát. Puszták fia.*

„Ha megunom magam a pusztába’,
Befordulok a szomszéd csárdába.“
Népdal.

Különbözik tőle a majorsági vagy tanyai birtok, mely szorosan valamely község, közbirtokosság határához tartozik.

Puszta tehát eredetileg oly helyet jelentett, melyet a rajtalevő, hozzávaló tárgyaktól megfosztottak, s mintegy kivetkőztettek, honnan, *kipusztítani valamit*, am. kifosztani, különösen ellenséges kézzel mindent elragadni, elrabolni róla, vagy elrontani rajta, s mintegy meztelenül, fosztoran hagyni. Ezen alapértelemnek felel meg Molnár A. latinozása a különböző származékokban : *vastus, vast t, devastat, depopulatur, eremus, solitudo.* Innen gyökre nézve legközelebb áll a *foszt, fosztor, fosztalék* szókhoz, mintha volna, *foszta, fuszta.* Kétségtelenné teszi ezt a többek közt a Nádor-codex, melyben ez áll : „Magzatomtól megpusztúlok“ (azaz megfosztatom. 277. l.). Ismét : „Azért gondoljátok mind meg ezt, miképen az Szíz Mária pusztulván maradott vala.“ (azaz megfosztva t. i. magzatjától v. fiától. 306. l.). Így változkodnak az *f* és *p* ajakhangok ezekben : *faszuly* v. *foszuly paszuly, fereg pereg, fáczán páczán, fánk pánkó, fittyed pittyed, Józ ef, Józsep* stb.

Hangra és jelentésre egyezik vele Pindarusnál a görög βῆσσα (öde Gegend. Griechisch-Deutsches Wörterbuch von Rost); továbbá a német *Wüste* (régi felső németben : *wóstí, wuostí, wósta)* melyet Adelung a *vastus* latin szóra viszen viszsza. Törökül : *bos* am. üres, puszta. Továbbá *bosztán* konyhakertet jelent (jardin potager. Hindogli).

PUSZTA-BERÉNY, puszta Nógrád m.; helyr. *Berény-be, —ben, —ből.*

PUSZTA-CSALÁD, falu Sopron m.; helyr. *Család-ra, —on, —ról.*

PUSZTA-CSÓ, falu Vas m.; helyr. *Csó-ra, —n, —ról.*

PUSZTA-DARÓCZ, falu Szatmár m.; helyr. *Darócz-ra, —on, —ról.*

PUSZTA-DOBOS, falu Szabolcs m.; helyr. *Dobos-ra, —on, —ról.*

PUSZTA-EGRES, erd. falu Torda m.; helyr. *Egres-re, —en, — ről.*

PUSZTAFALU, faluk Abauj és Baranya m.; helyr. *—falu-ba, —ban, —ból.*

PUSZTA-FENTŐS, falu Kővár vid. helyr. *Fentős-re, —ön, — ről.*

PUSZTAFI, (puszta-fi) ösz. fn. L. PUSZTA-LAKÓ.

PUSZTA-FÖDÉMES, falu Pozsony m.; helyr. *Födémes-re, —én, —ről.*

PUSZTA-GÉCZ, falu Nógrád m.; helyr. *Géczre, —en, — ről.*

PUSZTAHATÁR, puszta Nyitra m.; helyr. *—határ-ra, —on, —ról.*

PUSZTA-HIDEGKÚT, falu Kővár vid.; helyr. *Hidegkút-ra, —on, —ról.*

PUSZTAI, (puszta-i) mn. tt. *pusztai-t*, tb. *—ak.* Pusztára vagy onnan való, oda tartozó, azt illető, arra vonatkozó. *Pusztai béresek, cselédek. Pusztai vadak. Pusztai lak, épületek. Pusztai szokások, erkölcsök.*

„Hej pusztai csendes tanya,
Régi kedvem be el hagya!“
Népdal.

V. ö. PUSZTA.

PUSZTA-KALÁN, erd. falu Hunyad m.; helyr *Kalán-ba, —ban, —ból.*

PUSZTA-KAMARÁS, erd. falu Kolos m.; helyr. *Kamarás-ra, —on, —ról.*

PUSZTA-KERESZTÚR, falu Torontál m.; helyr. *Keresztúr-ra, —on, —ról.*

PUSZTA-KORPÁD, falu Somogy m.; helyr. *Korpád-ra, —on, —ról.*

PUSZTA-KOVÁCSI, falu Somogy m.; helyr. *Kovácsi-ba, —ban, —ból.*

PUSZTA-KÜRTH, falu Nyitra m.; helyr. *Kürth-re, —ön, —ről.*

PUSZTALAKÓ, (puszta-lakó) ösz. mn. és fn. Aki valamely pusztán lakik. Különösen pusztán tanyázó pásztorember.

PUSZTAMEZŐ, falu és puszta Sáros m.; helyr. *—mezö-re, —n, —ről.*

PUSZTA-MISKE, falu Veszprém m.; helyr. *Miské-re, —n, —ről.*

PUSZTÁN, (puszta-an) ih. Mindenből kifosztva, csupaszan, fosztorul, egyedül. *Pusztán maradt ház.* Átv. ért. minden hímezés, körülirás nélkül. *Pusztán kimondani az igazságot.*

PUSZTA-PÁTH, falu Pozsony m.; helyr. *Páth-ra, —on, —ról.*

PUSZTA-RAJTOLCZ, erd. puszta Doboka m.; helyr. *Rajtolcz-ra, —on, —ról.*

PUSZTÁS, (puszta-as) mn. tt. *pusztás-t* v. *—at*, tb. *—ak.* Pusztákkal bővelkedő. *Pusztás vidék. Fehérvármegyének alsó része pusztás.* V. ö. PUSZTA.

PUSZTASÁG, (puszta-ság) fn. tt. *pusztaság-ot*, harm. szr. *—a.* Elhagyott, laktalan, puszta vidék, tájék; több puszta egymás közelében. *Csongrádmegyei pusztaságok.* Továbbá, állapot, midőn valami ki van fosztva. *Verje meg a pusztaság.*

PUSZTA-SOMORJA, falu Mosony m.; helyr. *Somorjá-ra, —n, —ról.*

PUSZTA-SZÁNTÓ, puszta Nógrád m.; helyr. *Szántó-ra, —n, —ról.*

PUSZTA-SZEMES, falu Somogy m.; helyr. *Szemes-re, —en, —ről.*

PUSZTA-SZENTKIRÁLY, erd. falu Torda m.; helyr. *Szentkirály-ra, —on, —ról.*

PUSZTA-SZENTLÁSZLÓ, falu Szala m.; helyr. *Szentlászló-ra, —n, —ról.*

PUSZTA-SZENTMÁRTON, erd. falu Torda m.; helyr. *Szentmárton-ba, —ban, —ból.*

PUSZTA-SZENTMIHÁLY, falu Vas, erd. falu Doboka m.; helyr. *Szentmihály-ra, —on, —ról.*

PUSZTA-SZENTMIKLÓS, puszta Kolos m.; helyr. *Szentmiklós-ra, —on, —ról.*

PUSZTA-SZENTPÉTER, falu Szala m.; helyr. *Szentpéter-re, —en, —ről.*

PUSZTASZER, ALSÓ—, FELSŐ—, ÚJ—, puszták Csongrád m.; helyr. *Pusztaszer-re, —en, —ről.*

PUSZTATELEK, falu Szatmár m.; helyr. *—telek-re, —en, —ről.*

PUSZTA-TEREM, puszta Szatmár m.; helyr. *Terem-be, —ben, —ből.*

PUSZTA-TERES, puszta Nógrád m.; helyr. *Teres-re, —en, —ről.*

PUSZTATÓ, puszta Kolos m.; helyr. *—tó-ra, —n, —ról.*

PUSZTA-TOLD, puszta Bihar m.; helyr. *Told-ra, —on, —ról.*

PUSZTA-UJFALU, erd. falu B. Szolnok m.; helyr. *Ujfalu-ba, —ban, —ból.*

PUSZTA-UJLAK, falu Bihar m.; helyr. *Ujlak-ra, —on, —ról.*

PUSZTAVÁM, máskép: ONDÓD, falu Fejér m.; helyr. *Pusztavám-on, —ra, —ról.*

PUSZTÁZ, (puszta-az) önh. m. *pusztáz-tam, —tál, —ott;* par. *—z.* Pusztákat jár, vizsgál. *Pusztázó hadnagy.*

PUSZTA-ZÁMOR, puszta Fehér m.; helyr. *Zámor-ra, —on, —ról.*

PUSZTÍT, PUSZTIT, (puszta-ít) áth. m. *pusztít-ott*, par. *—s*, htn. *—ni* v. *ani.* Pusztává tesz, azaz, a rajtalevő, hozzávaló holmit elragadja, megsemmisíti, öszverontja. *Pusztítani az ellenség földét. Kipusztítani valakit minden vagyonából.* Továbbá eszközli, hogy valaki bizonyos helyről eltávozzék, s azt mintegy pusztán hagyja; irt, kiirt. *Pusztítani a zsiványokat, farkasokat. Kipusztítani a kártékony férgeket. Pusztítani az erdőt.*

PUSZTÍTÁS, PUSZTITÁS, (puszta-ít-ás) fn. tt. *pusztítás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a.* Mindennemü rongálás, ragadozás, mely által bizonyos helyet a rajtalevő, hozzávaló tárgyaktól megfosztanak; vagy, midőn valamit kiirtanak, megsemmisítenek. *Az ellenségi pusztítás elől elrejteni holmit. A dögvész, éhség, tüz, víz sok pusztítást tesz. Az erdők pusztítását keményen megtiltani. Patkányok egerek pusztítására való szerek.* V. ö. PUSZTÍT.

PUSZTÍTÓ, PUSZTITÓ, (puszta-ít-ó) mn. tt. *pusztító-t.* Aki, vagy, ami pusztítani, fosztogatni, rongálni, irtogatni szokott. *Pusztító ellenség. Pusztító árvizek.* V. ö. PUSZTIT.

PUSZTÓL, (puszta-úl) régiesen am. pusztúl; l. ezt.

PUSZTÓLAT l. PUSZTÚLAT.

PUSZTÓLTATIK, (puszta-úl-tat-ik) régies szenvedő ige, am. az egyszerü *pusztittatik*, vagy csak *pusztúl.* „Menden ország önnön benne megoszlatott megpusztóltatik“ (desolabitur. Münch. cod. Máté XII.).

PUSZTÚL, PUSZTUL, (puszta-úl) önh. m. *pusztúl-t.* 1) Pusztává leszen, vagyis, elhagyott, fosztott állapotra jut. *Háborúban pusztulnak a faluk, földek. Mindenéből kipusztult.* 2) Eltakarodik. *Pusztuljatok innen.*

„Ember! valamerre, míg van idő, mozdulj;
A sors hadszekere, hallod, üvölt, — pusztulj!“
Arany J.

3) Kivesz, kiirtás által megsemmisül. *Folytonos üldözés által pusztulnak a vadak. Pusztulnak az erdők.*

PUSZTÚLÁS, PUSZTULÁS, (puszta-úl-ás) fn. tt. *pusztulás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a.* Állapot, midőn valami pusztúl. *Pusztulás ellen védeni az erdőt. Pusztulásra jutott faluk, vidékek. Vég pusztulás.* V. ö. PUSZTÚL.

PUSZTÚLAT, PUSZTÓLAT, (puszta-úl-at) fn. tt. *pusztúlat-ot*, harm. szr. —*ja*. Pusztulás elvont értelemben. „Ugyan megszomorodik ő megpusztólatjában“ (in sua desolatione, Bécsi cod. Baruch IV.); „Nyissad meg te szemeidet, és lássad meg mü pusztólatonkat“ (desolationem nostram. Ugyanott Dániel IX.). „'Es ő végezete pusztólat.“ (vastitas. Ugyanott).

PUTENDA, puszta Somogy m.; helyr. *Putendá-ra*, —*n*, —*ról*.

PUTJÁN, falu Szala m.; helyr. *Putján-ba*, —*ban*, —*ból*.

PUTKA-HELMECZ, falu Ung m.; helyr. *Helmecz-re*, —*en*, —*ről*.

PUTNOK, (1), fn. tt. *putnok-ot*, harm. szr. —*a* v. —*ja*. Köznépi néven a mentá k neméhez tartozó növényfaj, melynek szára hengerded, gyökerező; virágai gyűrüsek; levelei tojáskerekek, tompacsipkések, kopaszok. Máskép szinte köznépi néven : *csombor*, *poláj*, *köszvényménta*, növénytani néven : *csomborménta*. (Menta pulegium).

A *csombor* nevet valószinüleg gyűrüs virágaitól kapta, melyek mintegy csombókot, csomót képeznek. Ezen alapfogalom nyomán a *putnok* rokon a csomót, bogyót jelentő *pota*, és *bod boda* szókhoz, mintha volna *potnok*, *bodnok*, azaz, *potás*, *bodos* (bogyós) növény. Innen *putnok démutká*-nak nevezik a thymus piperella növényt is, mert kocsányi sok viráguak, s egész csomagot képeznek.

PUTNOK, (2), mv. Gömör m.; helyr. *Putnok-ra*, —*on*, —*ról*.

PUTNOKDÉMUTKA, (putnok-démutka), köznépiesen : PUTNOKFŰ, (putnok-fü) ösz. főnevek. A démutkák (thymus) neméhez tartozó növényfaj; kocsányi sok virágúk; levelei tojásdadok, tompák, kopaszok, inasak, épélük.

PUTOK, fn. tt. *putok-ot* v. *putkot*, harm. szr. —*ja* v. *putk-a*. Erdélyben am. párna, fejal, vánkos. Rokon a tüzhelyen levő *puczok* szóhoz, mely szinte vánkos gyanánt szolgál a rá rakott fának. V. ö. PUCZOK.

PUTRA, fn. tt. *putrá-t*. 1) Sajátnemü halfaj, melynek nagy zömök feje, s aránylag igen kicsi teste van. (Cottus gobio). Alapértelménél fogva a dudoru nagy hast jelentő *potroh* szóhoz rokonitható. 2) Árnyékszék, vagyis tulajdonkép az árnyékszék alatt levő üreg, gödör. Elemzésére nézve l. PUTRI.

PUTRASZÉK, (putra-szék) ösz. fn. Tulajdonkép azon ülésre alkalmazott és kerekdikas pad, melyre a szükségét végező ember ráül. Szélesb ért. az egész házikó, vagy hajlék, melyet máskép általában *árnyékszék*-nek hivunk. Némely vidékeken a franczia *boudoir* után : *budár*, és a latin *privata* (francziául : privé) után : *perváta*.

PUTRI, (1), fn. tt. *putri-t*, tb. —*k*. 1) Földbe ásott üreg, melyben emberek laknak, milyeket még némely vidékeken, kivált pusztákon láthatni. *Putriban lakó szegény zsellérek, czigányok*. Néhutt : *burdé*. l. PUTRA.

Véleményünk szerint e szóban az üreget jelentő *odor*, *udor* rejlik. Tudnivaló hogy némely *or ar* végzetü szók majd gúnyból majd némi kicsinylésből *ri* alakban átvetve használtatnak, mint : *bodor bodri*, *czudar czudri*, *Andor Andri*, *Bandri*, *Gábor Gábri*, *Sándor Sándri*, stb. E szerint *udor*-ból képződhetett *udri*, s *p* előtéttel *pudri*, *putri*. És igy az *adu*, *odu*, *udu* szókhoz is rokon. Szabó D. a putriszéket, *potrohszék* szóval értelmezi.

PUTRI, (2), puszta Nógrád m.; helyr. *Putri-ba*, —*ban*, —*ból*.

PUTRISZÉK, (putri-szék) ösz. fn. L. PUTRASZÉK.

PUTTON, fn. tt. *putton-t*, tb. — *ok*, harm. szr. —*a* v. —*ja*. Molnár A. szerint szük ért. a szőlősgazdák és borkezelők fa edénye. (Oenophorum). Szélesb. ért. háton hordozható hosszukás fa edény. *Puttonban hordani holmi árukat a piaczra. Vizes putton, melyben vizet hordanak*. Rokon hozzá a vékony hangu *bödön*, ismét a vastag hangu *bodon*, a török *putu*, persa *pute*, *pota*, német *Butte*, *Bütte*, olasz *botte*, franczia *boute*, *boutte*, cseh *pudny*, görög πίθος, βύτις, βούτιον, héber *bath* stb.

PUTTONHORDÓ, (putton-hordó) ösz. fn. A szüretelőknél azon személy, ki a leszedett szőlőt puttonban a kádba hordja, máskép : *puttonos*. Szélesb ért. ki akármily jószágot puttonban hord.

PUTTONOS, (putton-os) mn. tt. *puttonos-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Aki puttont visel, hord. *Puttonos napszámosok a szüretben. Puttonos kofák. Két, három stb. puttonos bor*, melyet két, három stb. putton aszúval készítettek. Használtatik főnevül is, *puttonhordó* helyett, a midőn a tárgyeset : —*t*, tb. —*ok*.

PUTTYAN; PUTTYANT, l. PUTYTYAN; PUTYTYANT.

PUTY, hangutánzó elvont gyök, *putypuruty*, és *putyóka*, *puttyant* szókban.

PÚTY, egyik alkotó része *cserepúty* szónak; l. ezt.

PUTYÓKA, (puty-ó-ka) kicsiny. fn. tt. *putyóká-t*. 1) Gyermekjátékul sárból csinált, vájatos közepü golyócska, mely nyomás alatt vagy földhöz csapva elpukkan, szétbugygyan. Gyöke a hangutánzó *puty*, (bugy) a felfuvódás másod értelmével. 2) Halhólyag.

PUTYÓKÁZ, (puty-ó-ka-az) önh. m. *putyókáztam*, —*tál*, —*ott*. Putyókával játszik.

PUTYPURUTY, a székelyeknél am. *pityipalaty*; l. ezt.

PUTYTYAN, (puty-u-an, puty-v-an) önh. m. *putytyan-t*. Szétbugygyan, elpukkan. V. ö. PUTYÓKA.

PUTYTYANÁS, (puty-v-an-ás) fn. tt. *putytyanás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. — *a*. Szétbugygyanás, elpukkanás.

PUTYTYANT, (puty-u-an-t, puty-v-an-t) áth. m. *putytyant-ott*, htn. —*ni* v. —*ani*, par. —*s*. Eszközli hogy valami putytyan.

PUTYTYANTÁS, (puty-u-an-t-ás, puty-v-an-t-ás) fn. tt. *putytyantás-t*, tb. —*ok*. Eszközlése annak hogy valami putytyan.

PUZDARÉK, l. PUSZDARÉK.

PUZDRA, fn. tt. *puzdrá-t*. Őseinknél azon félig lapos, félig homoru tok, melyben hátaikon nyilakat visel ek; másképp: *nyiltok*.

Gyökre nézve hasonló hozzá a csigát, kagylót jelentő *púzsa*. Ha alapfogalomul azt veszszük, hogy a csiga *tokos* állat, a puzdra is *tok*, mely természeténél fogva öblös, és dudoru; tehát eredetileg azon szókkal rokoníthatjuk, melyekben a *pu po* gyök valami dudorút, felfujtat jelent.

PUZDRÉK, l. PUSZDARÉK.

PUZDURI, (pézdéri v. buzduri) mn. tt. *puzduri-t*. Indulatos, hirtelen buzduló, haragra lobbanékony. Erdélyi szó.

PÚZON, fn. tt. *púzon-t*, tb. —*ok*. Az idegen *Posaune*.

PUZSA, fn. tt. *puzsá-t*. 1) Nyálas héjas csiga. 2) Pulykát hivó és üző szó.

PÚZSA, fn. tt. *púzsá-t*. L. PUZSA, 1).

PUZSÉR, fn. tt. *puzsér-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*ja*. Apró gyermekek serege. Némi gúnyt rejtő szó, mint a *csuhér, döhér*. Rokon *pozsadék* és *purdé* szókhoz, s egyedül az utóbbira figyelemmel, úgy látszik, ennek átvetett hangu módosúlata, mintha volna: *purzsé*. Idegen nyelvekben csaknem egészen egyezik vele a persa *puszer*. V. ö. PURDÉ; és POZSADÉK.

PUZSU, PÚZSU, fn. tt. *puzsu-t*. L. PUZSA.

PÜCSI, a székelyeknél Kriza J. szerént am. borjú; általánosb nyelvszokással: *boczi. Me pücsi me!* (= ne boczi ne!)

PÜCSÖK, l. PRÜCSÖK.

PÜF, l. PUF.

PÜFFED, l. PÖFFED.

PÜFFESZKÉDIK, l. PÖFFESZKÉDIK.

PÜFÖG, (püf-ög) önh. m. *püfög-tem*, —*tél*, —*ött*. L. PUFOG.

PÜFŐK, (püf-ök) fn. tt. *püfök-öt*. Tájdivatosan am. pofók; l. ezt.

PÜFÖL, (püf-öl) áth. m. *püföl-t*. L. PUFOL.

PÜLÜ, fn. tt. *pülü-t*. L. PELE v. PÖLE.

PÜNKÖSD, fn. tt. *pünkösd-öt*, harm. szr. —*je*. Keresztények sátoros innepe, mely husvéttól számítva ötvened napra esik, s melyen a hivek különösen azon isteni jelenet emlékét üllik meg, midőn a Szent Lélek tüzes nyelvek alakjában az apostolokra szállott. *Pünkösd vasárnapja. Pünkösd hétfő, kedd. Piros pünkösd napja*, minthogy ez időtájban a rózsák nyilnak.

„Nem anyától lettél,
Rózsafán termettél,
Piros pünkösd napján
Hajnalban születtél.“
Népdal.

Nevét az *ötvenedik*-et jelentő görőglatin *pentecoste* szótól vette (*πεντηκοστή* t. i. *ἡμέρα* = ötvenedik nap); valamint a német *Pfingsten*, svéd *pingest* stb is; minthogy húsvét után az ötvenedik napra következik. Mint látjuk, a svéd *pingest* hangokban legközelebb jár a magyar *pünkösd* v. némely kiejtés szerént *pünköst* szóhoz.

PÜNKÖSDHAVA, (pünkösd-hava) ösz. fn. A polgári évnek ötödik hónapja (május), minthogy a pünkösd legtöbbször ezen hóban esik; másképp: *ötödhó, tavaszutó*.

PÜNKÖSDHÉT, (pünkösd-hét) ösz. fn. Hét, mely pünkösdvasárnaptól az utána következő szombatig tart. *Pünkösdhétre eső kántorböjt*.

PÜNKÖSDHÉTFŐ, (pünkösd-hét-fő) ösz. fn. Pünkösdvasárnapot közvetlenül követő hétfő, mely szintén sátoros ünnep.

PÜNKÖSDHÓ, (Pünkösd-hó) l. PÜNKÖSDHAVA.

PÜNKÖSDI, (pünkösd-i) mn. tt. *pünkösdi-t*, tb. —*ek*. Pünkösdöt illető, arra vonatkozó, akkor történő, létező stb. *Pünkösdi innepek. Pünkösdi rózsa*.

„Ékes viola nemzette,
A pünkösdi rózsa szülte,
Égi harmattal nevelte.“
Népdal a szeretőről.

Pünkösdi király, Pünkösdi királyság, ideig óráig tartó hatalom, méltóság, bizonyos gyermekjátékban, midőn pünkösd innepén maguk közől egyet különösen fölékesítve királylyá neveznek, s versek éneklése között kísérgetik. Ilyen versek:

„Mi van ma, mi van ma? Piros pünkösd napja.
Holnap lesz, holnap lesz a második napja.
Jó legény, jól megfogd a lovad kantárát,
Ne tépászsza, ne tapossa a pünkösdi rózsát.“

Pünkösdi táncz, némely tájakon, nevezetesen Érsekujvár körül sajátnemü szertartással járó nyilvános, innepélyes táncz.

PÜNKÖST; PÜNKÖSTI, l. PÜNKÖSD, PÜNKÖSDI.

PÜSKI, falu Pozsony m.; helyr. *Püski-be*, —*ben*, —*ből*.

PÜSPÖK, fn. tt. *püspök-öt*, harm. szr. —*e* v. —*je*. A latin és görög keresztény egyház tana szerént, az apostolok utóda, s mint olyan, bizonyos város, vidék, megye, kerület, tartomány stb. kebelében lakó hiveknek főpapja, főpásztora, kinek lelki hatalma az egyházi kánonok szerint szabatosan meg van határozva. *Megyés püspök*, ki bizonyos kitüzött megyében főpásztorkodik. *Helyettes* v. *segéd püspök, Fölszentelt püspök, Czimzetes püspök*, ki oly egyházmegye, vagy tartomány czimét viseli, mely hajdan püspökség volt, de az idők viszontagságai miatt az lenni megszünt, pl. Dulciniai, Belgrádi püspökök a római egyházban. (Episcopus in partibus infidelium). *Püspöknek kinevezni, fölszentelni valakit. A püspök bérmál, áldozárokat szentel, pásztori körleveleket bocsát*.

A protestánsoknál, bizonyos kerületnek főpapja, máskép a latin után : *superintendens.*

A göröglatin *episcopus* után módosult idegen eredetü szó ; mely a görögben felügyelőt jelent (épen mint a latin superintendens); az ‚episcopus'-ból származik a német *Bischof*, szláv *wiszkup*, török *pisbeg*, olasz *vescovo* is stb. Tájdivatosan : *pispek.* V. ö. ÉRSEK.

PÜSPÖK-ALAP, puszta Győr m.; helyr. *Alap-ra, —on, —ról.*

PÜSPÖK-BOGÁD, falu Baranya m.; helyr. *—Bogád-ra, —on, —ról.*

PÜSPÖKFALAT, (püspök-falat) ösz. fn. A baromfinak sült vagy főtt farcsikja ; néhutt máskép : *püspöksüveg*, alakjának némi hasonlósága miatt a püspöksüveghez. A Balaton vidékén : *leányfalat.*

PÜSPÖKFALU, falu Nyitra m.; helyr. *—falu-ba, —ban, —ból.*

PÜSPÖK-HATVAN , falu Pest m. ; helyr. *—Hatvan-ba, —ban, —ból.*

PÜSPÖKHELYÉTTES, (püspök-helyéttes) ösz. fn. A püspök személyét v. képét viselő, némely püspöki teendőkkel megbízott a nélkül hogy valóságos püspök volna. (Vicarius episcopi).

PÜSPÖKI, (1), (püspök-i) mn. tt. *püspöki-t*, tb. *—ek.* Püspököt illető, arra vonatkozó, ahhoz tartozó stb. *Püspöki czim, méltóság, jog, hatalom, feloldás. Püspöki javadalom, nemesek. Püspöki pálcza, süveg. Püspöki szék.* V. ö. PÜSPÖK.

PÜSPÖKI, (2) mvárosok Bihar és Pozsony, faluk Trencsin és Vas m.; GYÖNGYÖS—, SZURDOK—, TISZA—, Heves, FÜLEK—, Nógrád, SAJÓ—, Gömör m.; helyr. *Püspöki-be, —ben, —ből.*

PÜSPÖKI-KERESZTES , l. KERESZTES, 3).

PÜSPÖK-LADÁNY, l. LADÁNY.

PÜSPÖKLAK, falu Baranya m.; helyr. *—lak-ra, —on, —ról.*

PÜSPÖKMEGYE , (püspök-megye) ösz. fn. Bizonyos határok közé szorított vidék, kerület, tartomány stb. melynek hivei egy püspök főpásztori gondjai és lelki hatalma alatt állanak. *Győri, pécsi, csanádi*, stb. *püspökmegye.* (Dioecesis).

PÜSPÖKÖS, (püspök-ös) mn. tt. *püspökös-t* v. *—et*, tb. *—ek.* Olyan mint a püspöké szokott lenni. *Püspökös életmód.*

PÜSPÖKÖSKÖDÉS, (püspök-ös-köd-és) fn. tt. *püspökösködés-t*, tb. *—ek*, harm. szr. *—e.* Püspöki méltóság viselése.

PÜSPÖKÖSKÖDIK, (püspök-ös-köd-ik) k. m. *püspökösköd-tem, —tél, —ött* Püspöki méltóságot visel.

PÜSPÖKPÁLCZA , (püspök-pálcza) ösz. fn. Pálcza, mint a főpásztori őrködésnek, és hatalomnak jelvénye, melyet a püspök innepélyes szertartások alkalmával kezében hord, vagy maga mellett hordat. (Pedum pontificium).

PÜSPÖKSÉG, (püspök-ség) fn. tt. *püspökség-et*, harm. szr. *—e.* 1) Püspöki méltóság, minden hozzá tartozó joggal, hatalommal együtt 2) Püspöki megye, kerület.

PÜSPÖKSÉGI, (püspök-ség-i) mn. tt. *püspökségi-t*, tb. *—ek.* Püspökséget illető, ahhoz tartozó, arra vonatkozó. *Püspökségi méltóság, hatalom. Püspökségi jószág.*

PÜSPÖKSÜVEG, (püspök-süveg) ösz. fn. 1) Különös szabásu magas süveg, milyet innepélyes szertartások alkalmával teljes diszbe öltözve viselnek a püspökök, továbbá más egyházi főszemélyek is, úgymint, az apátok és prépostok. A görög szertartásu püspökök süvege koronaalaku. 2) L. PÜSPÖKFALAT.

PÜSPÖK-SZENTLÁSZLÓ, l. SZENTLÁSZLÓ.

PÜSTÖK, l. PISZTÁCZ.

PÜSZ, természeti hangutánzó, l. 1) PÜSZÖGET ; 2) PRÜSZ.

PÜSZKE, l. PÖSZKE.

PÜSZÖGET, (püsz-ög-et) gyak. áth. m. *püszöget-tem, —tél, —ett*, par. *püszögess.* 1) Mintegy ‚püsz püsz' hangon szólogat, biztat, menni sürget. „Mint a gyermeklovat nem csak püszögetni kell és simogatni, hanem, mikor kivántatik, vesszőzni, és ütögetni is kell." (Pázmán Préd. 206. l.). Szabó D. szerént máskép : *piszeget, piseget, pisogat, siseget, sziszeget.* 2) Ugyancsak Szabó D. szerént azt is teszi : *ficzeréz, piperéz, czifráz.*

PÜSZÖGETÉS, (püsz-ög-et-és) fn. tt. *püszögetés-t*, tb. *—ek*, harm. szr. *—e.* 1) Biztató hangon menésre sürgetés. 2) Piperézés, cziczomázás. V. ö. PÜSZÖGET.

A P-ben van 4835 czikk.

R.

R, kisded alakban *r*, huszonkilenczedik betü a magyar ábécében, s a mássalhangzók sorában tizennyolczadik, kiejtve : *er* v. *err.* Erős, reszketeg hangot fejez ki, mely úgy képződik, ha az előre tolt nyelv hegye rázkodtatva a fogakhoz és inyhez verődik. A folyékony nyelvhangok osztályába tartozik, s legközelebbi szervrokona a maga nemében lágyabb hangzatu *l*, melylyel több esetben fölcserélődik, különösen a) midőn közvetlenül *l* következik utána, mint : *orló*, olló ; *sarló*, salló ; *tarló*, talló ; *gyarló*, gyalló ; *párlik*, pállik ; *sárlik*, sállik ; *serlő*, sellő ; *csürlő*, csüllő ; *berlér*, (berélő) bellér ; *parlag*, pallag ; b) közösebb szokás szerint némely másnemü szókban is, mint : *szurák*, szulák ; *furánk*, fulánk ; *terep, terepedik*, telep, telepedik ; *iromba*, ilomba ; *csarit*, (cserje) csalit ; *karingó*, kalinkó. Gyakran *s* előtt ehhez hasonúl, mint : *korsó*, kossó ; *borsó, bossó ; borstörő*, bosstörő ; épen úgy, mint a latinban : *gero* törzsből *gersi* helyett *gessi*, *uro*-ból *ursi* h. *ussi*, stb.

Néha, valamint más betük, úgy ez is vagy szokási önkényből, vagy hanyag kiejtéssel más szer-

vüekkel is cseréltetik, pl. *bürök*, büzök, *nyurga*, nyuzga (nyulyga). Néha csak közbetét, mint : *csatrangol*, csatangol, *izromban*, izomban, *piarcz*, piacz. Eredeti *l* helyett áll a *botránkozik*, *botorkál* (botlánkozik, botolkál) szókban. Kiknek hangszervei az *r* hangot kiejteni nem birják, azok *l*, v. *j*, v. *v* hangot ejtenek helyette.

Midőn az *r*-nek a szó közepén ajak- vagy nyelvhegyi, különösen *d*, *t*, vagy torokhangok előtt kellene állnia, többször hátra ugrik, p. *ketrecz*, (kertecz); *fetreng*, (ferteng); *vötröcze*, (vörtöcze); *petrencze*, (perdencze), *hetre*, *setre*, (herte serte), *töprenkédik*, (törpenkedik), *csetres*, (csertes a sárt jelentő *csér* gyökből) stb.

A szók belsejében az *m* (om, ėm, öm) képzők előtt, továbbá az *ny*, *k* és *g* előtt (szintén *o*, *ė*, *ö* zárt önhangzók kíséretében) gyakran kiugratja az önhangzót, u. m. *orom*, (ormot; ormos, ormoz); *korom*, *járom*, *czirom*, *szirom*, *verėm*, *terėm*, *köröm*, *üröm*; *torony*, *horony*; *burok*, *marok*, *murok*, *szurok*, *hurok*, *nyirok*, *torok*; *horog*, *férėg*, *mérėg*; t. i. rendesen ha önhangzón kezdődő rag v. képző járul a szóhoz; de mássalhangzón kezdődő rag vagy képző előtt soha sem, pl. *oromnak*, *oromba*, *oromtól*, stb. A szók végén zárt önhangzóval (o, ė, ö) leginkább ha ajak-, torok-, vagy nyelvhegyi *d*, *t*, *gy*, *ty*, *z* hangok állanak előtte, s ha mássalhangzó nem érintkezik vele, szintén hangugrató, mint : *szobor* (szobrot, szobrok), *czubor*, *csupor*, *csöbör*, *ėber*, *gyomor*; *csokor*, *czukor*; *iker*, *tükör*; *bodor*, *fodor*, *gödör*, *medėr*, *nedėr*, *szedėr*, *vedėr*; *bátor*, *lator*, *sátor*, *bugyor*, *pityėr*, *szatyor*, *ezėr*, stb. A *r* hangnak ilyetén tulajdonsága más nyelvekben is megvan, p. a latin *pater*, *mater*, *frater*, *niger*, *piger*, *venter*, a német *wieder*, *nieder*, *Hunger*, a szláv *kmoter*, *brater* stb. szókban. Egyébiránt ezekben is részint a szokás határoz, mely szerint nem hangugratók : *komor*, *csömör*, *gömör*, *tömör*, továbbá a tulajdonnevek, p. *Czobor*, *Fodor*, *Odor*, *Csupor*, *Csutor*, *Czuczor*, stb. részint a kiejtés folyékonysága, mely több mássalhangzók torlódását nem türi, miért nem hangugratók ezek és ilyenek : *gondor*, *göndör*, *csombor*, *undor*, *henger*, *tenger*, *ember*, kivévén némely kicsinyezőket, mint : *Bandor*, *Bandri*; *Sándor Sándri*; *kondor*, *kondri*, továbbá *czondra*, *czandra*, *sandra*, *ontra*, s némely másokat, melyek kiejtése t. i. öszverántva sem nehéz.

Mint gyökhang általában erős, légrázó, reszketeg hallamot utánoz számos szókban; különösen a) *ráspol*; *reb*, *rebeg*; *recs*, *recseg*; *rep*, *reped*; *resz*, *reszel*; *rety*, *retyeg*; *rek*, *rekeg*, *reked* (raucus fit); *récze*, *rez*, *rezeg*; *rí*, *riad*, *rian*, *rimánkodik*, *rikács*, *rikolt*, *rikkan*, *rigó*; *rigyet*, *rityeg*, *rittyen*; *rivall*, *rivalkodik*; *riszál*; *rob*, *robaj*, *robog*, *robban*; *rokkan*; *rop*, *ropog*, *roppan*; *roty*, *rotyog*; *roz*, *rozzan*; *röf*, *röfög*, *röffen*; *röh*, *röhög*; *rököl*; *röpül*; *rözgölödik*, *röződik*; *rucza*, stb. Ide tartoznak még, melyekben az *r* alaphangot más hangok is előzik meg, mint : *bar*-czag, *bar*-bora, *bur*-okkol, *bor*-dó, *ber*-bitél, *ber*-nyákol, *for*-ty (*fortyan*); *forr*, *mor*-og, *por*-cz, *porcz*-og, *pör*, *pör*-öl, *varty*-og, *varcz*-og, *csėr*-ėg, *csėr*-dít, *csur*-og, *csur*-dít, *dör*-ög, *dör*-dül, *dor*-omb, *dór*-ömb, *dör*-mög, *durr*-og, *hör*-ög, *surr*-an, *sercz*-eg, *szorty*-og, *ter*-e *fer*-e, *ter*-e *tur*-a, *tir*-icsel (*ter*-écsel), *tur*-ha, *zör*-ög stb. igen nagy számmal. Továbbá az emberi kedély- és indulathangok, melyek erős *r* hanggal törnek ki, mint : *har*-ag, *ir*-igy, *kár*-omol, *kor*-hol, *hur*-ít, *dér dúr*, *rig*-olya; *ör*-öm, *röh*-ög, *rí*, *irg*-alom, *irt*-ózik, stb.

b) Oly gyökszók alaphangja, melyek némi erőszakkal, s többször *r* hanggal járó *rontást*, *metszést*, *vágást* fejeznek ki, milyenek : *rab*, *rabol*, *ragad*, *rág*, *ránt*, *ráz*, *redv*, *rés*, *rész*, *rifol*, *riad*, *ribál*, *ripacs*, *rohad*, *rojt*, *rost*, *rom*, *rongy*, *ront*, *roskad*, *ró*; *ar* (arat), *ár*, (ártány, ármány, bárd, dárda, nyárs), *er* (ernyed), *ír*, (irt, irkál), *or*, (ort, ortovány), *őr* (őröl), *dar* (dara, darab), *gyar* (gyarat), *ger* (gerely, gereben, gereblye), *her* (herkél, herdel, herél), *nyír* (nyirkál), *csor* (csoroszla), *dor* (doroszló, doroszol), *hor* (horhol, horny, horp, horpad), *kor* (korhol), *mor* (morzsa), *dör* (dörgöl, dörzsöl), *tör* (török), *fúr*, *für* (fűrész) stb.

c) Oly gyökszók alaphangja, melyek (ropogással, recsegéssel járó) tüzet, égést, és tüzszint, illetőleg vöröset jelentenek, mint : *ragy* (ragya, ragyog), *rák*, *rát* (rátotta), *reg* (regvel), *réz* (reznek), *rény* (rátotta), *ris* (riska azaz vörös tehén, ökör), *rozs* (rozsda), *ró* (róka, rózsa), *rő* (rőt); előtéttel : *par* (parázs, párol), *tar* (tarjag), *zsar* (zsarát), *pėr* (pėrnye, pėrzsėl), *pör* (pörgöl, pörzsöl), *ger* (gerjed), *gyer* (gyertya, gyertyán), *pír* (piros, pirít, pirók), *vör* (vörös, vörheny) stb.

d) Erős mozgásra, különösebben aa) terjedésre vonatkozik ezekben : *ár*, *ér*, *er* (ered), *ir* (irány, iramlik); *t* előtéttel : *ter* (terít terül), *terj* (terjed, terjeszt), sőt magára a terjedtségre is : *tár*, *tér* stb. bb) forgó, keringő mozgásra ezekben és ilyenekben : *rem* (remeg), *resz* v. *rez* (reszket, rezeg), *ür* (ürög, fürög), *ber* (bereg), *fér* (férėg), *pėr* (pėrėg, pėrdül, pereszlén), *par* (parittya), *for* (forog, fordúl, forr, forrong), *gar* (garat), *gör* (görbe), *ker* (kerül, kereng, kerge) stb.

e) Oly szók elő- vagy alaphangja, melyek valami *magasat*, *emelkedettet* jelentenek, mint : *ra* (ház-ra, rak), *or* (orj, orom), *hór* (hóri), *gór* (góré), *mar* (marj, mart), *tar* (tarkó), *szár* (szaru, szarv), stb.

Az *r* gyökhangu szók igen nagy része rokonságban áll a hasonló gyökü altáji és árja nyelvcsaládhoz tartozó szókkal, mit részletesen az egyes czikkek alatt olvashatni.

—R, (illetőleg -AR, -ÁR, -ER, -ÉR, -ÉR, -OR, -ÖR) mint képző igen nagy szerepet viszen nyelvünkben, miről l. Előbeszéd 144. l.

—RA, vékonyhangon : *-re*, névmódosító helyrag, mely helyszinre, tetőre, magasságra vonatkozik, innen különösen *felható rag* a neve; s mennyiben a *hova?* kérdésre felel meg, jelent azokra való fölfelé irányzást, azok fölébe indulást, mozgást, helyezke-

dést, valaminek felső részére tevést, csinálást stb. pl. *Fára* szálló madár. *Háztetőre* rakott gólyafészek. *Karókra* épitett ház. *Vállra* vetni a zsákot. *Szegre* akasztani a ruhát, *polczra* tenni az edényeket.

Mint magasságra, fölszinre vonatkozó, családi rokonságban áll azon *r* gyökhangu szókkal, melyek valami magasat, emelkedettet, fölfelé nyúlót jelentenek, mint *orr, orj, orom, óriás, hóri, árbócz, rak.*

Szélesb ért. jelent különféle irányu helyszin fölé mozdulást, pl. *jobb-ra, bal-ra, elő-re, hát-ra, csá-ra, hajsz-ra, tüled-re, hozzád-ra, mély-re, magas-ra, kelet-re, nyugot-ra, közel-re, távol-ra, er-re* (ez-re) *ar-ra*, (az-ra). Időszakra, mintegy bizonyos események alapjára vonatkozólag : *Jövő-re, más idő-re, esztendő-re, máskor-ra, tél-re, nyár-ra, ősz-re, tavasz-ra halasztani valamit; örök-re elmaradni; több nap-ra, hó-ra elutazni.*

Átv. ért. különféle viszonyokban használja a nyelvszokás, nevezetesen oly igékkel, melyek hatása bizonyos tárgyra irányzódik, midőn az illető tárgy az ige hatásának mintegy alája van vetve, ilyenek a) érzékek működésével valamire irányzók : *égre tekint, földre néz, a nyájra vigyáz, a hegyekre lát, a szóra figyel, fülel, hallgat, erre nézve, arra nézve.* b) kedélyi működéssel irányzók : *boszonkodik, haragszik, neheztel valakire; irígykedik, agyarkodik vetélytársára; rangra, hivatalra vágyakodik.* c) lelki szellemi működéssel : *másra gondol, a multakra visszaemlékezik*; *magára érti a példát; bámul, mint borju az új kapura.* d) erkölcsi működéssel : *jóra ösztönöz; roszra csábít; becsületre tanít; eszére tér; vigyázatra, ovakodásra int*; *tettre bátorít; égre, földre* esküszik; *becsületére fogadja, igéri; büntetésre, halálra itél; szivére beszél valakinek; lelkére köti.* stb. e) A Tatrosi codexben elején ‚szerént' helyett : „Ne akarjatok itélnetek orczára" (secundum faciem; Károlinál : „Ne itéljetek külső ábrázat szerént." Tárkányinál : „Ne itéljetek külszín szerént." János evangy. VII.). A Debreczeni Legendáskönyvben pedig ‚ra, re nézve' helyett. „E^{h} velágnak szeretői erősek ez földiekben, de^{h} kórok a mennyeiekre" (Toldy F. kiadása 12. lap.).

Személyragozva : *rám* (ra-am), *rád* (ra-ad), *rá* (ra-a) v. *rája* (ra-j-a), *ránk, rátok, rájok.* Mennyiben a vékonyhangu *re* vétetik alapul, ebből lesz elsőben *re-á*, s ebből ismét szokásban vannak : *reám, reád, reá* v. *reája, reánk, reátok, reájok;* a székelyeknél : *riám, riád,* stb. V. ö. REÁ.

A helynevek ragozásában e kérdésekre : *hová? hol? honnan*, az első kérdésre felelő *ra*-val (re-vel) ragozási viszonyban állanak az *on* (ön, ön) és *ról* (röl), pl. *Budá-ra Pest-re, Budá-n Pest-en, Budá-ról, Pest-ről.* Minthogy pedig a nyelvszokás a fentebbi kérdésekre a helynevek után *ba be, ban ben, ból, ből* ragokat is használ : ennélfogva jelen czikk alatt mindkét nemüeket együtt tárgyaljuk.

Ha valahol, itt gyakorolja nyelvünk, amit Horácz a nyelvszokásról mond : „Quem penes arbitrium est et jus, et norma loquendi." Mi szerint az majd az egyik majd a másikféle ragozást tájdivatosan az általános szokástól eltérőleg is használja, úgy hogy eljárását különösen a magyar birodalmi helynevekben sokszor csak azon vidékbeliek ismerik. Tájékozásul és közönséges szabályul a következőkre figyeljünk. Minden helynév, mint olyan, jelent bizonyos határok közé foglalt területet, illetőleg a rajta lévő épületek, telepítvények stb. öszvegét, melyeket kétféle viszonyban lehet tekinteni, a) mennyiben valamely határkörön *belül* léteznek, vagyis a kivül fekvő térségre nézve *belsőséget, belsőtelket* képeznek, b) mint csupán *térfölületet, talapot*, melynek színe fölött valami létezik. Tehát akár egyiket, akár másikat tüztük ki czélul, mindig ugyanoda jutunk, illetőleg ott vagyunk, vagy onnan indulunk, p. *Eger-be* megyek, = azon területi kör belsejébe, melyen Eger fekszik, *Miskolcz-ra* megyek = azon terület szinére, mely fölé Miskolcz városa épült. A hely *belsejére* vonatkozó ragok : *be, ba; ben, ban; ből, ból;* a hely *fölszinére* vonatkozók : *ra, re; on, en, ön; ról, röl.*

Az első rendüeket szabályosan fölveszik a) a világrészek, birodalmak, országok, tartományok, kerületek, vidékek, vármegyék, székek, szigetek, körök, erdők, ligetek nevei, pl. Afrikába, Angliába, Tirolba, Bácskába, Kunságba, Szabolcsba (megyébe), Tolnába (megyébe), Pestbe (megyébe), Marosszékbe, Kővár vidékébe, Csalóközbe, Csepelbe, Bakonyba; b) a külföldi városok s más helységek nevei általán p. Párisba, Londonba, Madridba, Drezdába, Lipcsébe, Berlinbe, Bécsbe, Linczbe, Olmüczbe, Lembergbe; c) az *m, n, ny*, végzetü magyar birodalmi, illetőleg erdélyi s horvátországi helynevek rendesen, pl. Veszprémbe, Komáromba, Sopronba, Debreczenbe, Berénybe, Surányba, Párkányba stb. d) az *i ü* végzetüek közösebb szokás szerint : Keszibe, Bugyiba, Harasztiba, Büssübe.

A többi mássalhangzóval és önhangzóval végződő helynevek részint országos, részint tájbeli szokás szerint inkább a másik nemü ragokat veszik fel; ámbár ezekben sok a kivétel, midőn tájejtésileg ugyanazon végzetüek, s néha ugyanazon nevüek is majd így, majd amúgy ragoztatnak, pl. Vereb-re és Zágráb-ba, Óhaj-ra (Nyitrában) és Tokaj-ba, Szikszóra és Kállóba, Pápá-ra és Tatá-ba, Óvárra és Érsekujvárba, Vásárhelyre és Újhelybe, Megyerre és Egerbe, Pirba és Igarra, Debreczenbe és Tetétlenre stb. Régebben nem mindenkor volt így a gyakorlat, pl. Szalay Ágoston gyüjteményében egy 1547-iki levélben olvassuk : „Kérlek jőjj Pozsonyra" (a mai ‚Pozsonyba' helyett). A régieknél általában *ra, re* helyett igen gyakran találjuk a *vá vé* ragot is (melyet ho-vá szóban ismerünk) pl. Sopronná (= Sopronvá), Terebessé, Pécscsé. (Ugyanazon gyüjteményben).

Amely nevek vármegyét és várost jelentenek, mint föntebb is érintők, első minemüségben *ba-be*-vel stb. ragoztatnak, a másodikban pedig a föntebb említett mód szerint, pl. *Nyitrában* (megyében) bir s

Nyitrán lakik; *Tolnában* utazván *Tolnán* megállott; *Csongrádon*, sőt egész *Csongrádban* mind magyarok laknak. Hasonlóan különböznek: *Barsban*, *Barson*; *Baranyában*, *Baranyán*; *Hevesben*, *Hevesen*; *Csanádban*, *Csanádon*; *Pestben*, *Pesten*; *Varasdban*, *Varasdon*; *Hunyadban*, *Hunyadon*, s némely mások. Az *m*, *n*, *ny*, végzetü helységek s városok, mint föntebb láttuk, *ba* stb. ragokat vevén föl, itt a vármegyei nevek helyragozásával összeütnek, ilyenek: *Veszprém*, *Komárom*, *Pozson* v. *Pozsony*, *Moson*, *Sopron*, *Trencsén*; melyek tehát mindkét minemüségben egyfélekép ragoztatnak.

RÁ, (ra-a v. ra-j-a) igekötő. 1) Fölé, fölébe, tetejére valaminek; mely esetben a viszonynév szintén felható ragot kap. *Ráléptél a lábamra. Ráülök a lóra, szekérre. Rátette a kezét a vállamra. Rányomta a pecsétet a levélre.* 2) Némi erkölcsi, szellemi felsőbbségre vonatkozik ezekben és ilyenekben: *Ráadja magát a munkára. Ráveti fejét a veszedelemre. Rábirja, rábeszéli társait bizonyos vállalatra. Emlékezem rá, hogy*, stb. *Nem érek rá, de te ráérsz. Rásegítették, amit keresett. Rátermett azon életmódra, melyet választott. Rápirított a hányakodóra.* Más kiejtéssel: *reá*, a székelyeknél: *riá* is. Részletesebben l. —RA, névrag.

RAAD, (olvasd: RÁD) falu Zemplén m.; helyr. *Raad-ra*, *—on*, *—ról.*

RAÁD, falu Baranya m.; helyr. *Raád-ra*, *—on*, *—ról.*

RÁAD, (rá-ad) ösz. áth. 1) Bizonyos adományhoz, osztalékhoz, mértékhez toldalék, vagy pótlás, vagy fölösleg gyanánt valamit hozzáad, s mintegy a többinek fölébe tesz. *Az igért bérre egy-két forintot ráadni. A kofa jól megmérte, rá is adott. Adjon rá még egy két szemet.* 2) Ruhaneműt felad, fölvet valakire. *Ráadni valakire a köpenyt. Add rá azt a bundát, mert hideg van.* 3) Mondjuk szentségekről, melyeket az illető egyházi személy szent kenet által ad fel. *Ráadni valakire a keresztséget, bérmálást, utolsó kenetet, egyházi rendet.* 4) Valamire elszánja magát, valamit szokásává tesz. *Ráadni magát a katonai életre. Ráadta magát az ivásra.*

RÁADÁS, (rá-adás) ösz. fn. Sajátlag cselekvényt jelent, midőn t. i. valaki vmit vmire v. vkire ráad. Azonban divatos értelemben *ráadat* helyett használtatik, s jelent pótlékot, toldalékot, járandóságon fölül való adományt, melyet mintegy a többi fölé tesznek, pl. az áruk mértékében. *Száz almához két alma ráadás.* Különösen így nevezik a telkek kiosztásánál a rendes mennyiséghez, pl. egészhelyhez toldott darab földet, rétet. *Minden egészhelyhez egy holdnyi ráadás. Felszántani a ráadást.* Néhutt öszvevonva ejtik: *rádás.*

RÁADAT, (rá-adat) ösz. fn. L. RÁADÁS.

RÁAKAD, (rá-akad) ösz. önh. 1) Amit keresett, megtalálja, rájön. *Ráakadni az eltévelyedett juhra. Bár mint keresem, nem akadhatok rá. Emberére ráakadt.* 2) Valamely ragadós, bojtorkodó test egy másikba fogódzik, s rajta marad. *A juhok gyapjára a bojtorján ráakad.* V. ö. AKAD.

RÁÁLL, (rá-áll) ösz. önh. 1) Valaminek fölébe, tetejére áll. *Ráállni a székre.* 2) Átv. beleegyezik valamibe. *Amit végeztetek, én is ráállok. Csak bizonyos föltételek alatt állok rá.*

RÁÁMÚL, (rá-ámúl) ösz. önh. Szemei csudálkozás miatt mereven állanak valami fölött. *Ráámulni valamely különös látványra.* V. ö. ÁMÚL.

RAB, fn. tt. *rab-ot*, harm. szr. *—ja*. 1) Szoros ért. erőszakkal elfogott, szabadságától megfosztott ember, kit a hatalmaskodó úgy tekint mint árut, nem mint személyt, rabszolga. *Rabokkal kereskedni. Rabokat vásárolni.* 2) Hadi fogoly, kit az ellenfél hatalmába kerített. *A rabokat kiváltani, kicserélni. Rabul az ellenség kezébe jutni.* 3) Személy, ki a törvénykezési szabályok szerént börtönben tartatik, vagy már a börtönre el is itéltetett, és ott fogva van. *Nehéz vasra itélt rabok. Kibocsátani a rabokat. Rab vagyok, rab vagyok, szabadulást várok, a jó isten tudja, mikor szabadulok.* (Népd.). *Nem mind bünös aki rab.* (Km.). 4) Átv. erkölcsi ért. kinek szabad akaratát holmi szenvedélyek fékezik, ki azt kénytelen tenni, mire bizonyos körülmények szoritják. *Vágyak, szenvedélyek, nagyravágyás rabja. Némely úr saját szolgájának rabja. A bünös az ördögnek rabja. Ha rab* (szerelmes) *lettél, türd békével.* (Km.).

E szóban, amennyiben ‚rabol' is innét ered, az erőszakos fosztás alapfogalma rejlik, s végső gyökeleme az *r* hang, mely általában erőt jelent (l. R betü); legközelebbi rokonai a *ragad* és *ránt*; hangáttétellel ide sorozható *ármány* is. Egyezik vele legközelebb a persa *rabon* (Beregszászi), pehlvi *rèpha*, *repia* (ugyanaz), a szláv nyelvekben: *rob* (Dankovszky); továbbá gyökökben a latin *rapio*, *rapina*, áttétellel: *privo*, hellén *ἁρπ-άζ-ω*, *ἁρπ-αγ-ή*, franczia *ravisser*, *dé-rober*, német: *raffen*, *rauben*, persa *rub-aden*, arab *rabaa*, finn *rappaan* és *riöven* (rabolok), *raadan* és *raatelen* (ragadok).

RÁBA, fn. tt. *Rábá-t.* Folyóvíz neve, mely Stájerországban ered, s Győr városánál a Dunába ömlik. *Nagy-*, *Kis Rába.* Több helységek neveztetnek róla Vas, Sopron és Győr m. mint *Rába-Bogyoszló*, *Rába-Csanak* stb. melyeket l. saját rovataik alatt.

RÁBAKÖZ, ösz. fn. Vidék Sopron vármegyében, mely a nagy és kis Rába folyók között fekszik.

RÁBÁMÚL, ösz. önh. l. RÁÁMÚL.

RABÁROS v. —ÁRUS, (rab-árus) ösz. fn. Kereskedő, ki szoros értelemben vett rabokkal, mint árukkal üzérkedik. V. ö. RAB.

RABASSZONY, (rab-asszony) ösz. fn. Asszony, ki rabságban szenved, különösen börtönre itélt asszony; másképp: *rabnő.*

RABBI, (héber szó, רַב mellék- v. főnévtől, melynek jelentése: sok; sokaság; idősb; mester; s ‚rabbi' sajátlag am. mesterem); fn. tt. *rabbi-t*; Héber tanítók v. papok neve.

RABCSA, falu Árva m.; helyr. *Rabcsá-ra, —n, —ról.*

RABCSICZE, falu Árva m.; helyr. *Rabcsiczé-re, —n, —ről.*

RÁBCZA, (Ráb-cza) fn. tt. *Rábczá-t.* A sopronmegyei Hanságban eredő iszapos és fekete vizü folyó, mely Győrnél a Dunába ömlik.

RÁBÉ, NAGY—, KIS—, faluk Bihar m.; helyr. *Rábé-ra, —n, —ról.*

RABÉLET, (rab-élet) ösz. fn. 1) Rabságban, különösen rabszolgaságban töltött élet. 2) A rabéhoz hasonló életmód, mely a szabadságot korlátoló, némely kellemetlen teendőkkel van összekötve. *Sokan a hivataloskodást rabéletnek tekintik.*

RABELMŰ v. —ELMÜ, (rab-elmű) ösz. mn. Szolgai gondolkozásu, és érzelmü, kinek a valódi szabadságról, függetlenségről fogalma nincs.

RABELMŰLEG v. —ELMÜLEG, (rab-elműleg) ösz. ih. Szolgai gondolkozásmóddal.

RABELMŰSÉG v. —ELMÜSÉG, (rab-elműség) ösz. fn. Szolgai, alacson, elvetemült gondolkozásmód.

RÁBÉREL, (rá-bérel) ösz. áth. Pénzzel, adománynyal, vagy csak igérettel is ráveszen.

RÁBESZÉL, (rá-beszél) ösz. áth. Különféle okok felhozása, de kivált a kedélynek megindítása által valakit rávesz, rábír valamire. *Rábeszélt bennünket, hogy vállalatában részt vegyünk.*

RÁBESZÉLÉS, (rá-beszélés) ösz. fn. Az izgatásnak, ösztönözésnek azon neme, midőn valakit nem annyira az észhez szólva, mint a kedélyre hatva rávesznek, hogy valamit tegyen. Különbözik tőle az okoskodási meggyőzés.

RABFIÚ, (rab-fiú) ösz. fn. Családa köréből erőszakkal elragadt, s rabszolga gyanánt tartott fiú; továbbá, rabszolga fia.

RABHÁZ, (rab-ház) ösz. fn. l. FOGHÁZ.

RABI, (rab-i) mn. tt. *rabi-t,* tb. *—ak.* Rabot illető, arra vonatkozó; rabmunkához hasonló. *Rabi szolgálat, állapot, inség. Rabi fordítás.* (Rájnis).

RABIGA, (rab-iga) ösz. fn. A régieknél, nevezetesen, rómaiaknál jelvényes iga, mely alatt a hadi foglyoknak át kelle bujniok, meghódulásuk jeléül. Innen a *subjugo* (megigázom) kifejezésnek eredeti értelme. Átv. ért. azon teher, nyomás, sanyarúság, melyet a rabnak szenvednie kell; másképen: rablánc. *Rabigában szenvedni; rabigát viselni; lerázni a rabigát.* „Majd töröktől rabigát vállainkra vettünk.“ (Kölcsey).

RABILAG, (rab-i-lag) ih. Rab módjára. *Rabilag élni, dolgozni.*

RÁBÍR, (rá-bír) ösz. áth. Ösztönzés, bíztatás, rábeszélés által mintegy erőszakosan bizonyos tettre, vállalatra, merényre, stb. rávesz valakit. *Igéretekkel, nógatással rábírtam őt; hogy... Nem voltam képes rábírni őt, hogy veszélyes szándékáról lemondjon. Rábírni valakit barátságos egyezkedésre.*

RÁBIRIK, (rá-birik) személytelen k. A székelyeknél divatos értelemben: *rábirik valamely jószág* am. örökségül rájut, rámarad, birtokába kerül. Id. Mándy Péter szerént mondják ezt is: *rábírik a teher,* azaz reá háramlik. V. ö. BÍRIK.

RÁBÍZ, (rá-bíz) ösz. áth. Mint jó hitü, becsületes embernek általad valakit, v. valamit, hogy gondja legyen rá, hogy őrködjék fölötte. *A gyermeket a nevelőre, a házat hü szolgára, a pénzt hiteles emberre rábízni. Nem tanácsos a titkot rábízni mindenkire. Oly gyanakodó, hogy senkire sem bíz semmit. Amit rám bíztál, megteszem.*

RABKÖNTÖS, (rab-köntös) ösz. fn. A rabokra adatni szokott durva köntös.

RABLÁNCZ, (rab-láncz) ösz. fn. Láncz, melylyel a rabok kezeit, lábait öszvefüzik. *Rablánczot viselni, csörgetni.*

„Sötét rablánczcsörög kezemen, lábamon,
Bűbájos rózsaláncz a bal oldalamon.“
(Lisznyai).

Átv. ért. különösen költői nyelvben, minden, mi a szabadságot korlátozza, mi bizonyos tárgyhoz lekötve tart.

RABLÁS, (rab-ol-ás) fn. tt. *rablás-t,* tb. *—ok,* harm. szr. *—a.* Más jószágának erőszakos (t. i. egyszersmind a személyen is elkövetett sérelemmel együtt járó) elragadása, elpusztítása. Különbözik a *lopás. Rablásból élő vad népek, utonállók. Szabad rablást engedni a katonáknak.* V. ö. RABOL.

RABLAT, (rab-ol-at), régiesen pl. Zvonaricsnál am. raboltat.

RABLEÁNY, (rab-leány) ösz. fn. Rabszolgaságban szenvedő leány. Általánosabban: *rabnő.*

RABLÓ, (rab-ol-ó) mn. és fn. tt. *rabló-t.* Aki más vagyonát erőszakkal elragadja, elpusztítja, milyenek az utonállók, a tengeri kalózok, a puszták vad népei, stb.

RABLÓBANDA, (rabló-banda) l. RABLÓCSAPAT.

RABLÓCSAPAT, (rabló-csapat) ösz. fn. Több rablóból álló csapat, szokottan: *rabló banda.*

RABLÓCZINKOS, (rabló-czinkos) ösz. fn. Valamely rabló bandában részvevő.

RABLÓCZINKOSSÁG, (rabló-czinkosság) ösz. fn. L. RABLÓCSAPAT.

RABLÓFAJ, (rabló-faj) ösz. fn. Faj v. fajzat, mely már nemzetségénél fogva a rablókhoz sorozható.

RABLÓFŐNÖK, (rabló-főnök) ösz. fn. Főnöke, vezére a több tagból álló rablócsapatnak.

RABLÓGYILKOSSÁG, (rabló-gyilkosság) ösz. fn. Gyilkossággal elkövetett rablás.

RABLÓHAJÓ, (rabló-hajó) ösz. fn. Tengeri kalózok hajója, kik a tengeren szállított árukat elragadják, s az elfogott személyeket rabjaikká teszik.

RABLÓI, (rab-ol-ó-i) mn. tt. *rablói-t,* tb. *—ak.* Rablóra vonatkozó. Rablótól eredő. Rabló módjára

erőszakoskodó. *Rablói élet. Rablói útonállás. Rablói cselekvény, rablói megtámadás.*

RABLÓJÁRAT, (rabló-járat) ösz. fn. 1) Járóhelye, 2) rablás végett szétkalandozása a rablóknak.

RABLÓNÉP, (rabló-nép) ösz. fn. Egész nép, sokaság, mely nagy részben mások kirablásából él; mint némely régi barbárnépek. Különösebben a.n. rablócsapat.

RABLÓTÁRS, (rabló-társ) l. RABLÓCZINKOS.

RABLÓVÁR, (rabló-vár) ösz. fn. Vár, melyből (a régi időben) ki-kitörtek s másokat (kivált békés utasokat, kereskedőket, szomszéd helyeket, városokat) megraboltak.

RABLÓVEZÉR, (rabló-vezér) l. RABLÓFŐNÖK.

RABMUNKA, (rab-munka) ösz. fn. Nehéz, szolgai munka, melyet a rabok által tetetni szoktak, milyen a sánczra itélt raboké, vagy a szoros ért. vett rabszolgáké.

RABMŰ, (rab-mű) ösz. fn. 1) Rab készítette mű. 2) L. RABMUNKA.

RABNÉ, (rab-né v. —neje) fn. tt. *rabné-t.* Rabszolga felesége.

RABNŐ, (rab-nő) ösz. fn. Rabszolgaságban szenvedő nőszemély, rabszolga asszony. Különbözik: *rabné.*

RABOL, (rab-ol) áth. m. *rabol-t* v. *rabl-ott*, htn. —*ni* v. *rabl-ani.* Másnak vagyonát nyilt erőszakkal elragadja, pusztitja. *Rabolnak az utonálló zsiványok, a kalózok. Az ellenség rabolja a várost. Mindenét elrabolták. Kirabolni a pénztárt, a boltokat. Embereket rabolni*, am. elragadni, s rabszolgákká tenni. Igekötőkkel: *elrabol, kirabol, megrabol.*

RABOLÁS, l. RABLÁS.

RABOLTAT, (rab-ol-tat) miv. m. *raboltat-tam, —tál, —ott.* Eszközli, meghagyja másnak vagy másoknak, hogy raboljanak. *Az ellenség fővezére mindenünket elraboltatta.*

RÁBORÍT, (rá-borít) ösz. áth. Öblös edényt, eszközt úgy fordít valami fölé, hogy szájával le, fenekével fölfelé álljon. *Teknőt, kast, kádat ráborítani valamire. A gyermek ráborítja sipkáját a lepkére, hogy megfogja.* Továbbá, az öböl tartalmát ráönti, rádönti valamire. *Ráborították a csávát, a moslékot. A tintát ráborítani a beirt papírra.* Szélesb ért. takaró gyanánt ráterít valamit. *A fördő személyre a lepedöt ráborítani.* V. ö. BORÍT.

RÁBORITÁS, (rá-boritás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit valamire vagy valakire borítunk.

RÁBORSOL, (rá-borsol) ösz. önh. 1) Sajátlag am. valamire borsot hint. 2) Szokott és átv. ért. valakinek valamely szemrehányással boszúságot szerez, valaki orra alá borsot tör; másképen: *rásóz.*

RÁBORT, falu Vas m.; helyr. *Rábort-ra, —on, —ról.*

RÁBORÚL v. —BORUL, (rá-borúl) ösz. önh. Valamely öblös szájú test fenekével fölfelé fordulva ráfekszik, ráterül valamire. *A megrántott madarászháló ráborúl az alája gyült madárseregre.* Szélesb ért. takaró, födél gyanánt ráterül, ráfekszik. *Ráborulni a koporsóra. Az árvíz ráborúl a sik mezőre. Ráborult, és keservesen sirt. Örömében nyakamra ráborult*, szokottabban: *nyakamba borult.*

RÁBORÚLÁS v. —BORULÁS, (rá-borulás) ösz. fn. Ráterülés, ráfekvés.

RABOSKODÁS, (rab-os-kod-ás) fn. tt. *raboskodás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a.* Tartós, folytonos rabságban való szenvedés, rabi állapot. *Tíz évi raboskodás után megszabadulni, kegyelmet nyerni.*

RABOSKODIK, (rab-os-kod-ik) k. m. *raboskodtam, —tál, —ott.* Folytonos rabságban szenved. *Ellenség földén, börtönben, várban raboskodni.*

RABOSKODÓ, (rab-os-kod-ó) mn. tt. *raboskodó-t.* A ki folytonosan rabságban szenved. *Raboskodó hadi foglyok, elitélt gonosztevők.*

RABOT v. RABOTA, régiesek ‚robot' helyett; l. ROBOT.

RÁBOTLIK, (rá-botlik) ösz. k. Esetleg, történetesen reájön.

RABSÁG, (rab-ság) fn. tt. *rabság-ot*, harm. szr. —*a.* 1) Rabszolgai állapot. *Örök rabságban szenvedő feketék.* 2) Hadi foglyok sorsa. *Két évi rabság után az ellenség földéről haza térni.* 3) Börtönbe zárt személyek élete.

„A harcz kitört, a harcz lefolyt,
Két vitéz úrfiak,
Szilágyi s Hagymás Sztambulon
Rabságra juttanak.
Rabság nehéz láncz, hős karom,
Miért nem vagy te szabadon?"
Vörösmarty.

4) Átv. ért. egy vagy másképen lekötelezett állapot. *Házasság rabság.* (Km.). 5) Szintén átv. ért. a ‚polgári szabadság' ellentéte. „Ez-e a szabadság, melyet a mi édes eleink vérek kiontásával kerestenek? Nem szabadság, hanem rabság." Gr. Eszterházy M. nádor Rákóczi Györgyhöz, 1644-ben.

RABSÁGOS, (rab-ság-os) mn. tt. *rabságos-t* v. —*at*, tb. —*ak.* Rabságra vonatkozó.

RABSZÍJ, (rab-szíj) ösz. fn. Szíj, melyre a rabokat fűzik. Átv. ért. l. RABLÁNCZ.

RABSZOLGA, (rab-szolga) ösz. fn. Személyes szabadságától megfosztott ember, kivel ura teljes önkénye szerint bánik, kit eladni lehet stb.

RABSZOLGAÁLLAM, (rab-szolga-állam) ösz. fn. Állam, ország, mely a rabszolgaságot törvényeinél fogva eltűri, pártolja.

RABSZOLGAÁRUS, (rab-szolga-árus) ösz. fn. Ki rabszolgákkal kereskedik, azokat áru gyanánt veszi, adja.

RABSZOLGAI, (rab-szolgai) ösz. mn. Rabszolgát illető, arra vonatkozó; rabszolga életéhez, munkájához stb. hasonló. *Rabszolgai munkák. Rabszolgai állapot. Rabszolgai alázatosság.*

RABSZOLGAILAG, (rab-szolgailag) ösz. ih. Rabszolgák módja, szokása szerint; személyes önérzet nélkül; elvetemült, alacson lélekkel. *Rabszolgailag viselni a terhet. Rabszolgailag gondolkozni, érezni.*

RABSZOLGÁLAT, (rab-szolgálat) ösz. fn. Valamely úrhoz lekötött szolgálat, melyet rabi állapotban tesz valaki.

RABSZOLGAMUNKA, (rab-szolga-munka) ösz. fn. Rabszolgának való munka.

RABSZOLGASÁG, (rab-szolgaság) ösz. fn. Rabszolgai sors, életmód, állapot. *Rabszolgaságra jutni; rabszolgaságban szenvedni; a rabszolgaságot lerázni.*

RABSZOLGAVÁSÁR, (rab-szolga-vásár) ösz. fn. 1) Vásár, melyben rabszolgákat adnak vesznek. 2) Rabszolgák adás-vevése.

RABTÁRS, (rab-társ) ösz. fn. Ki egy másikkal, vagy többekkel ugyanazon rabságban szenved. *Egymásnak panaszkodó rabtársak. Hajdan rabtársak valánk. Egymás ellen árulkodó rabtársak.*

RABTARTÁS, (rab-tartás) ösz. fn. 1) Uraság neme, melynél fogva valaki saját szolgálatára rabokat használ. 2) Rabok élelmezése. *Rabtartásra fordított költségek.*

RÁBUKKAN, (rá-bukkan) ösz. önh. Véletlenül rátalál, rájön.

RABÚL, RABUL, (rab-úl) ih. 1) Rab gyanánt, pl. *rabul bánni valakivel.* 2) Rabi állapotban, pl. *rabul szenvedni több évekig.* 3) Mint afféle rab. *Rabul gondolkozni, érezni, viselni magát,* azaz, szolgalelküleg.

RABVÁLTÁS, (rab-váltás) ösz. fn. A raboknak bizonyos díj lefizetése mellett kiszabadítása, vagy kölcsönös kicserélése.

RABVAS, (rab-vas) ösz. fn. l. RABLÁNCZ.

RABVÁSÁR, (rab-vásár) l. RABSZOLGAVÁSÁR.

RÁCS, fn. tt. *rács-ot,* harm. szr. —*a* v. —*csa.* Általán akár fából, ú. m. vesszőből, ágból, léczből, akár vaspálczákból, sodronyokból rótt, faragott, s több ily öszveszerkezett rovatokból álló eszköz, pl. azon *kaliczkaforma* készület, melyben a turót, sajtot tartják, hogy a kártékony állatok hozzá ne jussanak; *mikor szük a kenyér, nem sok sajt hever akkor a rácson.* (Km.). Így nevezik a saraglyát is az istállóban, a jászol fölött, mely mögé a szénát teszik; továbbá a léczekből csinált szellős ajtót, vagy ablakot, stb. Vannak, mint érintők, vas rácsok is, vas rudakból, vagy sodronyokból; szintén különbféle használatra. A székelyeknél így neveznek bizonyos rákfogót; l. RÁCSA.

Minthogy a rácsnak szükséges kelléke a *rovatosság,* innen okszerüleg állíthatni, hogy gyöke *ró,* v. *rav,* honnan *rovok ravok, rovás ravás, rovó ravó* (ez utóbbiak a régibb nyelvben), *rovatal ravatal;* tehát: *rovács,* öszvehúzva *rács,* mint *kovács* tájdivatosan *kács.* Mint rovatos tárgyakat jelentők rokonai: *rojt, rost, rostély (?).* Egyezik vele talán a német *Rost,* s a szállító talpat jelentő latin *ratis,* úgymint öszverovott gerendákból álló vizi jármü.

RÁCSA, fn. tt. *rácsá-t.* A Tájszótár szerént lefejtett avagy lehántott fahéjból vagy más egyébből készített rákfogó, melybe a békalábra ragadt buta rákok csendesen bele eresztetnek. Őrségi és Kemenesali szó. Szegeden: abroncsra kötött háló, melylyel rákot és sokszor halat is fognak. Kriza J. szerént a székelyeknél Udvarhelyszékben csak *rács,* melyet ő így értelmez: „Ostornyel nagyságu fácska, melynek egyik végére szagos húst kötve folyóba bocsátják, s erre a vaczkokból kibútt és a húst csipkedő rákokat megfogják.“ Kenessey Albert a ‚rácsa‘ szót a közönséges értelmü ‚rács‘ szóval egynek veszi *rácsa-* v. *rácsczobor* szókban, lehető hogy valamely tájdivatból merítette volt, ámbár, mint különben szokta, nem említi. Eredetét vagy onnan vette, hogy mint hálóféle némileg rácsalakú; vagy pedig talán a *rák* gyöktől, mintha volna kivált a székely tájszólás után: *rákács, rákász.* Szerb nyelven is a rákfogó neve *racsár,* valamint a ráké *rak.* A latinban a rokon de magashangu *rete* am. háló. V. ö. RECZE.

RÁCSABLAK, (rács-ablak) ösz. fn. Ablak, melynek nyilását üveg helyett fából vagy vasból csinált rács zárja el, p. rácsablak az éléskamarán, a pinczelikon.

RÁCSACZOBOR, (rácsa-czobor) ösz. fn. L. RÁCSCZOBOR.

RÁCSÁGY, (rács-ágy) ösz. fn. Úgy nevezett katonaágyféle fekhely, melynek derekalya rácsosan van öszveszerkesztve.

RÁCSAJTÓ, (rács-ajtó) ösz. fn. Léczekből vagy vas rudakból nyilásosan öszveszerkezett ajtó, p. *rácsajtó a konyhán, kis kerten.* V. ö. RÁCS.

RACSÁL, (racsa-al) önh. m. *racsál-t.* Recsegő hangon fecseg, beszél, kerepel. Szathmár vidéki szó. Magas hangon rokon hozzá: *retyeg,* némi előtéttel: *terécsel,* s amaz ikerítve: *retye-rutyál.*

RÁCSALAKÚ v. —ALAKU, (rács-alakú) ösz. mn. Rovatokból álló, mint a rács szokott lenni. *Rácsalaku kocsioldal, targoncza,* stb.

RACSÁLÁS, (racsa-al-ás) fn. tt. *racsálás-t,* tb. —*ok,* harm. szr. —*a.* Recsegő hangon fecsegés, terécselés, retyerutyálás.

RÁCSATOL, (rá-csatol) ösz. áth. Csatolva hozzá köt, rászorít.

RÁCSÁZ, (rács-a-az) önh. m. *rácsáz-tam,* —*tál,* —*ott,* par. —*z.* Rácsa nevü eszközzel rákász. V. ö. RÁCSA.

RÁCSBÁDOG, (rács-bádog) ösz. fn. Gombcsinálók, sárgarézmívesek rácsféle eszköze vas sodronyokból.

RÁCSCZOBOR, (rács-czobor) ösz. fn. Kenessey Albertnél azon czövekek (egyike), melyek hajón valamely kerités oszlopaiul szolgálnak. (Regelingstützen, Regelingenstieper).

RÁCSÉPPEN, (rá-csèppen) ösz. önh. Cseppenve ráesik.

RÁCSETTENT, (rá-csettent) ösz. önh. Úgy csettent (pl. ostorral) hogy valamit vagy valakit érint.

RÁCSFAL, (rács-fal) ösz. fn. Épülethez tartozó fal, mely léczekből, rudakból, rovatosan van összeállítva.

RACSICZ, falu Nyitra m.; helyr. *Racsicz-ra, —on, —ról.*

RÁCSKÁL, hangáttétellel am. rágcsál; l. ezt.

RÁCSKAPU, (rács-kapu) ösz. fn. Léczekből, rudakból rovatosan öszveállított kapu, melynek hézagai között át lehet nyúlni. V. ö. RÁCS.

RÁCSKERITÉS, (rács-kerités) ösz. fn. Léczekből, rudakból rovatosan összeállított kerités.

RÁCSKOTOL, a ‚rácskál' szónak tájbeszédben (a székelyeknél) toldalékos alakja.

RÁCSOL, (rács-ol) áth. m. *rácsol-t.* l. RÁCSOZ.

RÁCSOLAT, l. RÁCSOZAT.

RÁCSOS, (rács-os) mn. tt. *rácsos-t* v. *—at*, tb. *—ak.* Rácscsal, v. rácsokkal ellátott, elzárt. *Rácsos kerités, konyhaajtó, ablak, kapu, börtön.* V. ö. RÁCS.

RÁCSOZ, (rács-oz) áth. m. *rácsoz-tam, —tál, —ott*, par. *—z.* Rácscsal ellát, kerít. *Rácsozni az ablakokat, a kertet.*

RÁCSOZÁS, (rács-oz-ás) fn. tt. *rácsozás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a.* Rácscsal ellátás, kerités.

RÁCSOZAT, (rács-oz-at) fn. tt. *rácsozat-ot*, harm. szr. *—a.* Rácsokból álló kerítés, vagy mű, vagy záreszköz. *Börtönablakok rácsozata. Kert rácsozata. Kiszedni, betörni a rácsozatot. Rácsozat fából, vasból.*

RÁCSRÚD, (rács-rúd) ösz. fn. Rudak, milyekből a nagyobbféle rácsozatok, p. rácsajtók, rácskapuk szerkesztvék.

RÁCSSZEKRÉNY, (rács-szekrény) ösz. fn. Hézagosan, rácsalakban öszveállított léczekből, rudakból álló szekrény.

RÁCZ, fn. tt. *rácz-ot*, harm. szr. *—cza.* Török, és ausztriai birodalomban lakó déli szláv népfaj, kik magukat szerbeknek nevezik. Latinosan: rascius, rascianus. Régibb latin iróinknál, nevezetesen Istvánfynál, latinul: *thrax*, s némelyek véleménye szerént ebből alakult a ‚rácz' szó. Melléknevül használva am. ráczot illető, arra vonatkozó, annál szokásos. *Rácz viselet. Rácz oltár.* Igen számos helységek előneve, mint: *Rácz-Almás, Rácz-Becse*, stb. melyeket l. saját rovataik alatt.

RÁCZBORSÓ, (rácz-borsó) ösz. fn. Feketés tarka héju, görbe szemü borsó- v. babfaj.

RÁCZÉLOZ, (rá-czéloz) ösz. önh. Valakit vagy vmit czélba vesz. Átv. ért. szóval valamit vagy valakit nem egyenesen, nem világosan valakire sejditőleg érint.

RACZI, mn. tárgyesete: *—t*, több. *— ak.* Kemenesalon am. felemás, korcs, két különböző faju. A franczia *race* vagy (olasz *razza*) szóból eredettnek látszik, melyet a német nyelvben is használnak. Talán innen ered: *raczka.*

RACZKA, fn. tt. *raczká-t.* Durvább szőrü, vagy, mint szokták nevezni, kutyaszőrü (tulajdonképen korcs) juhfaj, milyen hazánk több vidékein tenyészik. Nevét talán *raczi* szótól vette, mely korcsot jelent. V. ö. RACZI.

RACZKAGYAPJÚ, (raczka-gyapjú) ösz. fn. Durvább szőrü gyapjú, milyet a raczka juhok viselnek. V. ö. RACZKA.

RÁCZKŐ, (rácz-kő) ösz. fn. l. SZUROKKŐ. Nevét fekete szinétől kapta.

RÁCZORSZÁG, (rácz-ország) ösz. fn. A török birodalom egyik alkotó része, szokottabban: *Szerbia, Szerország. Nagy a szája mint Ráczország.* (Km.).

RÁCZOS, (rácz-os) mn. tt. *ráczos-t* v. *—at*, tb. *—ak.* Ráczféle, olyan mint a rácz. *Ráczos viselet.*

RÁCZOSAN, (rácz-os-an) ih. Rácz módon, ráczok módjára. *Ráczosan öltözködni, beszélni.*

RÁCZSÁG, (rácz-ság) fn. tt. *ráczság-ot*, harm. szr. *—a.* 1) Rácz nép, egyetemesen véve. 2) Vidék, melyen ráczok laknak. V. ö. RÁCZ.

RÁCZÚL, RÁCZUL, (rácz-ul) ih. Rácz nyelven, vagyis szerbül. *Ráczul beszélni, irni. Megtanultam tótul, ráczul.* Népd.

RÁD, faluk Nógrád, Szabolcs, Szala m. és puszták Somogy m.; helyr. *Rád-ra, —on, —ról.*

RADA, KIS—, NAGY—, faluk Szala m.; helyr. *Radá-ra, —n, —ról.*

RÁDA, ALSÓ—, FELSŐ—, puszták Pest m.; helyr. *Rádá-ra, —n, —ról.*

RADÁCS, falu Sáros m.; helyr. *Radács-ra, —on, —ról.*

RADAFALVA, falu Vas m.; helyr. *—falvá-ra, —n, —ról.*

RADAMOS, falu Szala m.; helyr. *Radamos-ra, —on, —ról.*

RÁDFA, puszta Baranya m.; helyr. *Rádfá-ra, —n, —ról.*

RADICS, puszta Ung m.; helyr. *Radics-ra, —on, —ról.*

RADICSA, puszta Fehér m.; helyr. *Radicsá-ra, —n, —ról.*

RADIMOV, falu Nyitra m.; helyr. *Radimov-ra, —on, —ról.*

RADINA, fn. tt. *radiná-t.* A székelyeknél am. túl a Dunán divatos *paszita*, azaz, keresztelői vendégség; továbbá azon ételek, sütemények, melyeket a komák, és rokonok a gyermekágyasnak szoktak küldeni; Vágmelléken: *látó.*

Idegen eredetünek látszik, legalább a hason gyökhangu magyar szókkal fogalmi rokonságban nincsen. Szláv nyelven *radosty* Jancsovics szerént örömet, és *radovanki* örömünnepet, *rodenyja* pedig születést jelent. Ez is, az is ráillik a születési lakomára.

RADISSA, falu Trencsén m.; helyr. *Radissára*, —*n*, —*ról*.

RADISTYÁN, falu Borsod m.; helyr. *Radistyán-ba*, —*ban*, —*ból*.

RADNA, erdélyi falu a beszterczei kerületben, MÁRIA—, mv. Arad m.; helyr. *Radná-ra*, —*n*, —*ról*.

RADNÓT, falu Gömör m.; erdélyi falu Küküllő m.; helyr. *Radnót-ra*, —*on*, —*ról*.

RADNÓTFÁJA, erdélyi falu Torda m.; helyr. —*fájá-ra*, —*n*, —*ról*.

RADÓ v. RÁDÓ, fn. tt. *radó-t* v. *rádó-t*. 1) Gyarmathi Sámuel szerént ‚Rádó' keresztnév s am. a latínos Conradus. A német nyelvészek szerént am. *kühn an Rath*, régi felső németben : *Chuon-rát*, közép felső németben : *kuon-rát*, bátor tanácsu, elszánt; másképen ugyancsak Gyarmathinál : *Radvány*. 2) A magyar nyelvbe áthozott értelemben : személy, ki másokat bujtogatni, ki izgágát csinálni szeret; honnan : *radóskodik*. Egyébiránt ritka divatu szó. S lehet hogy vagy az eredeti német nyelvbeli jelentése után, vagy talán valamely személynévről terjedett el. *Ráda*, *Rádi*, *Radon* Jerney szerént eléjönnek mint személynevek XIII. századbeli oklevelekben. (Némelyek újabb időben ‚Rudolf' keresztnév helyett hibásan használják).

RÁDÓCZ, EGYHÁZAS—, falu, PUSZTA—, puszta Vas m.; helyr. *Rádócz-ra*, —*on*, —*ról*.

RADOLYA, falu Trencsin m.; helyr. *Radolyára*, —*n*, —*ról*.

RADOMA, falu Sáros m.; helyr. *Radomá-ra*, —*n*, —*ról*.

RÁDOS, erdélyi falu a segesvári szász székben, helyr. *Rádos-ra*, —*on*, —*ról*.

RADÓSKODIK, (radó-os-kod-ik) k. m. *radóskod-tam*, —*tál*, —*ott*. Bujtogatódzik, izgágálkodik. V. ö. RADÓ.

RADOSNA, mv. Nyitra m.; helyr. *Radosná-ra*, —*n*, —*ról*.

RADOSÓCZ, mv. és falu Nyitra m.; helyr. *Radosócz-ra*, —*on*, —*ról*.

RADUBICZA, falu Bars m.; helyr. *Radubiczára*, —*n*, —*ról*.

RADVÁNCZ, falu Ung m.; helyr. *Radváncz-ra*, —*on*, —*ról*.

RADVÁNY, (1), l. RADÓ.

RADVÁNY, (2), mv. Zólyom, faluk Abaúj, és Sáros m., puszta Bihar m.; CSILIZ—, falu Győr, DUNA—, Komárom, HORBOK—, Zemplén megyében; helyr. *Radvány-ba*, —*ban*, —*ból*.

RADVÁNY-IZBUGYA, falu Zemplén m.; helyr. —*Izbugyá-ra*, —*n*, —*ról*.

RÁÉR, (rá-ér) ösz. önh. 1) Van annyi üres, vagy szabad ideje, hogy tehessen valamit; nincs elfoglalva. Felható ragu viszonynevet vonz, mely jobbára alattomban értetik. *Munkára nem érsz rá, hanem mulatságra igen. Majd ha ráérek, megteszem. Sok dolga miatt alig ér rá enni.* 2) Bizonyos állati szükség, vagy kedélyi állapot sürgetőleg ösztönzi. *Ráér az alvás, hugyozás, csuklás. Ráér a nevetés, sirás.*

RÁÉRÉS, (rá-érés) ösz. fn. Állapot midőn valaki valamire ráér.

RÁERŐSZAKOL, (rá-erő-szakol) ösz. áth. Részint kényszerítő tettel, részint szóval valakit rávesszen, hogy ez valamit v. valakit elfogadjon. *Ráerőszakolta a leányát* (hogy t. i. házastársul vegye).

RÁERŐTET, (rá-erőtet) l. RÁERŐSZAKOL.

RÁESIK, (rá-esik) ösz. k. 1) Fölibe esik valaminek. *A csepegőből ráesett az eső.* 2) Átv. ért. sürgetőleg, erőszakkal rajtaüt valakin. *Ráesett a sok hitelező.*

RÁESZMÉL, (rá-eszmél) ösz. önh. Eszmélve valamire gondol.

RÁFAEL v. RAFÁEL, férfi kn. tt. *Ráfael-t* v. *Rafáel-t*, tb. —*ek*. A Bibliában, nevezetesen Tóbiás könyvében eléforduló főangyal neve; kicsinyezve : *Rafus*. Héber eredetü, s am. Isten gyógyította.

RAFAJNA, puszta Bereg m.; helyr. *Rafajná-ra*, —*n*, —*ról*.

RAFAJNA-ÚJFALU, falu Bereg m.; helyr. —*Újfalu-ba*, —*ban*, —*ból*.

RAFAJÓCZ, falu Zemplén m.; helyr. *Rafajóczra*, —*on*, —*ról*.

RÁFÉR, (rá-fér) ösz. önh. 1) Mondjuk teher-, málhaféléről, szállítmányról, s am. fel lehet rakni, van rajta helye. *Ezen hajóra hat ezer mérő gabona ráfér. Nincs oly rakott szekér, melyre még egy villa széna rá nem férne.* 2) Átv. ért. szüksége van rá, elkel nála. *Ráférne egy-két forint.*

RÁFÉRMED, l. RÁFÖRMED.

RÁFIZET, ösz. áth. Bizonyos értékhez, mennyiséghez toldalékul, pótlékul fizet valamit, p. midőn valaki a cserében vett jószágért még bizonyos pénzt is ad. *A kialkudott bérre utólagosan néhány forintot ráfizetni.*

RÁFIZETÉS, (rá-fizetés) ösz. fn. 1) Cselekvés midőn valaki valamit pótlékul fizet. 2) Maga az így fizetett összeg, ráfizetmény.

RÁFIZETMÉNY, (rá-fizetmény) ösz. fn. L. RÁFIZETÉS, 2).

RAFNA, falu Krassó m.; helyr. *Rafná-ra*, —*n*, —*ról*.

RAFNIK, falu Krassó m.; helyr. *Rafnik-ra*, —*on*, —*ról*.

RÁFOG, (rá-fog) ösz. áth. 1) Valakit rászorít, rákényszerít valamire. *A fiút ráfogni a munkára, tanulásra.* 2) Valamely kézbeli ütő vagy lövő eszközt ráczéloz valakire v. valamire. *Ráfogni valakire a botot, puskát.* 3) Valaki ellen gyanuból, vagy ta-

lálgatva, vagy épen rosz akaratból bűnvádat támaszt, bizonyos dolgot, tényt neki tulajdonít; vagy általán olyast mond róla, mi nem illik rá. *Ráfogni a szolgára, hogy ő lopta el a pénzt. Amit maga tett, másra fogta rá. Ne fogd rá, ha nem tudod. Ráfogták, hogy részeg, pedig ma bort sem látott. R, á, rá, fogd rá.* (Km.). V. ö. FOG, ige.

RÁFOGÁS, (rá-fogás) ösz. fn. Gyanusítás, vagy vádlás neme, midőn valakire ráfognak valamit. V. ö. RÁFOG 3). *Ez puszta ráfogás.*

RÁFOGÓ, (rá-fogó) ösz. fn. Némely vidékeken, nevezetesen Mátyusföldén, kendő, melyet a falusi leányok, és asszonyok a nap ellen fejeikre fognak, kötnek; hasonló hozzá a *fidel*, azaz, födel, vagy *takarító*.

RÁFOJT, (rá-fojt) ösz. áth. Hurkot, madzag- v. kötélcsattot, kötést stb. erősen rászorít; különösen annyira összehúz vagy bonyolít, hogy felbontása igen nehéz vagy lehetlen is.

RAFONYA, (raf-ony-a) mn. tt. *rafonyá-t.* Balaton vidékén, am. ruháját becsülni nem tudó, szakgató. Gyökre nézve legközelebb rokona a *rifol*, azaz, ruhát szakgat, s távolabbról mind azon *r* alaphangu szók, melyek romlásra, tépésre vonatkoznak, mint a *rapancz*, *rapittya*, azaz, apró dirib darab, zúzadék stb. V. ö. RAPITTYA.

RÁFORDÍT v. —FORDIT, (rá-fordít) ösz. áth. 1) Valamit valakire v. valamire fordít. 2) Könyvben keresőleg valamit egyszerre megtalál. 3) Pénzt, költséget ad ki valamire v. vkire.

RÁFÖRMED, (rá-förmed) ösz. önh. Valaki ellen haragosan, förmedve felindúl.

RAFUS, l. RÁFAEL.

RAG, (1) mint elvont gyök, oly valamit jelent, mi egy másikhoz erősen vonzódik, vagy attól vonzatik. Erős *vonzódás* alapfogalma rejlik ezek származékaiban: *ragad* (adhaerescit), *raggat*, *ragaszt*, *ragaszkodik*, *ragály*, *ragályos*. Erőszakos *vonzást*, vagyis magával, maga után vontatást jelent ezekben: *ragad* (rapit), *ragadoz*, *ragadvány*. Alapfogalomban tehát mindkét jelentése megegyezik, azon különbséggel, hogy egyik inkább szenvedő, másik cselekvő állapotra mutat, de mindegyikben hatályos erőszak működik, melyet az *r* alaphang fejez ki, valamint a rokon értelmü *rab*, *rabol*, *ránt*, s több szókban.

RAG, (2) fn. tt. *rag-ot*, harm. szr. —*ja* v. —*a*. 1) Általán, amit valamihez ragasztanak, hozzá kötnek, vagy, ami eszközül szolgál, hogy két vagy több test együvé álljon, egymáshoz huzódjék, pl. az épületben a léczek, dorongok, czövekek, melyek a gerendákat összetartják, vagy, a tapadó tulajdonságu enyv, szurok, csiríz, stb. 2) Szabó Dávid szerént a paraszt hajlékokon szarufa helyett szolgáló fa, ragasztó lécz. 3) Nyelvtani ért. egy, vagy több hangból álló szórészecske, mely a gyökhöz, illetőleg törzshöz járulva abból vagy egészen új szót alkot, vagy értelmét némileg módosítja. Az első osztálybeliek *képző*, a másod rendüek *módosító* ragok. *Főnévképző ragok* (szokottan csak: *főnévképzők*), pl. lát-ás, lát-at, üt-és, üt-et, rút-ság, szép-ség, vad-ász, kert-ész, stb. *Melléknévképző ragok* (melléknévképzők), pl. ház-i, kéz-i, dombor-ú, keser-ű, nyak-as, domb-os, fürt-ös, stb. *Igeképző ragok* (igeképzők), pl. dag-ad, dag-asz-t, er-ed, er-esz-t, jár-at, ver-et, von-tat, ül-tet, jár-hat, kel-het, stb. *Határzókat képző ragok* (határzóképzők), pl. okos-an, bölcs-en, futó-lag, melles-leg, bolond-ul, ember-ül, stb. *Névmódosító ragok* (egyszerüen csak: *névragok*), pl. vár-ba, vár-ban, vár-ra, vár-ig, hely-be, hely-ben, hely-re, hely-ig, stb. *Igemódosító ragok* (igeragok), pl. lát-ok, néz-ek, üt-ök, lát-om, néz-em, üt-öm; tol-t-am, lel-t-em, öl-t-em, stb. *Előragok*, milyenek általán az igekötők, pl. be-megy, fel-néz, ki-fut, el-visz, stb. *Közös képző ragok* (közképzők), melyek neveket és igéket képeznek, pl. hal-ász, vad-ász, eger-ész. *Egyágu ragok*, melyek változatlanul vékony és vastag hangu szókhoz egyaránt járulnak, p. hal-ért, tej-ért, ökör-ért; más-kor, minden-kor; buda-i, pest-i, stb. *Kétágu ragok*, p. ba be, ban, ben, nak nek, val vel névmódosítók; ad ed, aszt eszt, úl ül, igeképzők stb. *Háromágnak*, mint, on, én, ön, névmódosítók, pl. ház-on, kert-én, ökr-ön; odik, ödik, ödik, igeképzők, p. álm-odik, keves-ödik, vörös-ödik, stb. A ragokkal (illetőleg képzőkkel) ellentétben a szó többi része *törzs*-nek, *törzsök*-nek, illetőleg *gyök*-nek neveztetik. Részletesen l. az illető ragok rovatai alatt.

RÁG, (ro-ag) gyak. áth. m. *rág-tam*, —*tál*, —*ott*. Öszveszorongatott fogakkal részekre tördel, megöröl, lágy péppé alakít valamit, különösen eledelt. Különbözik tőle az egyes bevágást jelentő *harap*. *Rágni a hust, csontot, száraz kenyeret. Alig rágja a hig kását.* (Faludi.) *A szú rágja a fát, a moly a ruhát, az egér a szalonnát. Szalmát, szénát rág az ökör. Elrágni, kirágni, lerágni, öszverágni valamit. Megrágják a konczot, ebnek vetik a csontot.* (Km.). Átv. *valakinek szájába rágni valamit* am. igen részletesen, körülményesen, érthetőleg tudtára adni, elmondani; *megrágni a szót*, am. előbb jól meggondolni, azután kimondani; *valakinek becsületét rágni*, am. sérteni, rosz nyelvvel gyanusítani, hazugul gyalázni.

Ez ige értelménél fogva gyakorlatos, mert többszörös beleharapást jelent, s alapfogalom benne a *rovás*, avagy *rontás*, *rongálás*, *rommá tevés*, s általán azon szók osztályába sorozandó, melyek rovásra vagy romlásra vonatkoznak, s közös gyökük *ro*; ‚rág' tehát elemezve *ro-ag*, öszvehúzva *rág*. Egyezik vele a latin *rodo*, továbbá: *rudus*, *rumen*, *rumino*. V. ö. RO, elvont gyök.

RAGACS, (rag-acs) fn. tt. *ragacs-ot*, harm. szr. —*a*. l. RAGASZ.

RAGAD, (1), (rag-ad) önh. m. *ragad-tam*, —*tál*, —*t* v. —*ott*. Mondjuk szivos, nyálkás, enyves, továbbá bojtor, kacsos, kaczúros testekről, me-

lyek más testekkel érintkezve hozzájok tapadnak, beléjök csimpaszkodnak, szóval, hozzájok vonzódnak. *Ragad az enyv, szurok, csiríz, tapasz, sár. Inyéhez ragadt a czopákás kenyér. A ruhába beleragad a bojtorján. Öszveragad a haja.*

„A kis tarka madár ott akadott,
Mert két lépvesszőcske közt ragadott.“
Faludi.

Mondják különösen nyavalyákról, melyek könnyen áthatnak más érintett testekre. *Ragad a kosz, rüh, bujasenyv.* Átv. *valahol ott ragadni*, am. dolog- vagy kötelességmulasztásból ott maradni, bizonyos vonzalom miatt magát elfelejteni, időntúl mulatni vagy tovább nem menni. *Ami reám ragadt*, azaz mit hallomásból, olvasásból könnyedén tanultam. V. ö. RAG, elvont gyök.

RAGAD, (2), (rag-ad) áth. m. *ragad-tam, —tál, —t* v. *—ott.* Valamit erőszakosan magával, vagy magához vonszol, hurczol, elvisz; mi némi sebes rántás által történik. *A lovak ragadják a kocsit. A szélvész magával ragadja a hajót. Elragadni másnak pénzét. Embereket ragadni. Kiragadni a fegyvert az ellenség kezéből. Leragadni valakiről a köpenyt. Megragadni a gyeplőt, kantárszijat, a kormányt.* A Tatrosi codexben : ‚rajta ragad‘ e helyett áll : ‚megragad.‘ „Nem de rajta ragad-e.“ Károlinál : „Nem ragadja-e meg.“ Átv. bizonyos tárgyak nagy vonzó erejöknél fogva az érzést, indulatot mintegy elkapják. *Elragadt bennünket a műnek, a költeménynek szépsége. Az indulat elragadja az embert.*

„Hová ragadtok?
. . . Ó Helikon leányi.“
(Virág.)

Minthogy nyelvünkben köz szabály szerént az *ad ed* képző nem átható, hanem önható igéket képez : innen a nyelvhasonlat nyomán a *ragad*, midőn am. „rapit“ eredetileg *ragat* lehetett, ilyen a *feled*, mely másképen *felejt*, azaz *felet*. Megfordított viszonyban állanak a *viszket*, és *reszket* igék, melyek önhatóak, és helyesebben igy hangzanak s néhutt divatoznak is : *viszked, reszked*, honnan, *viszkedez, reszkedez*, nem : viszketez reszketez, s elemezve : *vizeged* (izeged), *rezeged.*

RAGADÁCS, puszta Somogy m.; helyr. *Ragadács-ra, —on, —ról.*

RAGADÁLY, (rag-ad-ály) fn. tt. *ragadály-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a.* Az érdes, és borzas magvu galajok neméhez tartozó növényfaj köznépies neve; mely nevét onnan kapta, mert szára ragadó gindár, s levelei is tüskések és ragadósak; másképen szintén köznyelven : *ragadófű, ragadvány;* növénytani néven : *ragadó galaj.* (Galium aparine.). *Békaragadály* a nép nyelvén az *ugari müge* (asperula arvensis).

RAGADÁS, (rag-ad-ás) fn. tt. *ragadás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a.* 1) Állapot, midőn valamely szivos, enyves, tüskés, stb. test egy másikhoz tapad, vagy bele akad. 2) Cselekvés, mely által bizonyos erő nagy hatással és sebességgel magával visz, hurczol valamit. V. ö. RAGAD, (1), és (2).

RAGADAT, (rag-ad-at) fn. tt. *ragadat-ot.* A Bécsi codexben am. ragadomány (rapina, praeda). „Hogy ne adatnának ő gyermekdedek ragadatba.“ (Judith IV.). „Ragadatba, törbe és bosszóságba adattanak.“ (Judith V. stb.).

RAGADMÁNY, l. RAGADOMÁNY.

RAGADÓ, (rag-ad-ó) mn. tt. *ragadó-t.* 1) Máshoz tapadó, másba akadó. *Ragadó enyv, szurok, tapasz. Testhez ragadó kullancs.* 2) Valamit erőszakosan elkapó, és sebesen hurczoló. *Kocsit ragadó lovak. Ragadó árvíz.* V. ö. RAGAD, (1), és (2).

RAGADÓFŰ, (ragadó fü) ösz. fn. l. RAGADÁLY.

RAGADOMÁNY, (rag-ad-o-mány) fn. tt. *ragadomány-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a.* Jószág, vagyon, különösen ingóság, melyet valaki törvénytelenül s erőszakosan elvesz mástól. *Ragadományból élő vad népek, utonállók. Osztozni, öszveveszni a ragadományon.* V. ö. ZSÁKMÁNY.

RAGADÓS, (rag-ad-ó-os) mn. tt. *ragadós-t* v. *—at*, tb. *—ak.* 1) Ami természeténél fogva hamar, könnyen tapad, máshoz ragad. *Ragadós tüske, bojtorján, bogács.* Átv. ért. mondják átszármazó, járványos, terjedő nyavalyákról. *Ragadós rüh, kosz.* 2) Lóról szólva am. olyan, mely a gyeplűt, kantárt elkapja, s a kocsit vagy ülőjét túlzott sebességgel viszi.

RAGADÓSÁG, (rag-ad-ó-ság) fn. tt. *ragadóság-ot*, harm. szr. *—a.* 1) Tulajdonsága, minősége némely testnek, melynél fogva máshoz tapadni, másba akgatódzni szokott; különösen nyavalya minemüsége, midőn érintkezés által másokra elterjed. 2) Valamit erőszakosan elkapó és sebesen hurczoló tulajdonság. V. ö. RAGADÓ.

RAGADÓSSÁG, (rag ad-ó-os-ság) fn. tt. *ragadósság-ot.* Ragadós minőség.

RAGADÓVILLA, (ragadó-villa) ösz. fn. A növényvilágban a nép nyelvén am. a növénytani *subás villamag* (bidens tripartita); másképen szintén köz nyelven : *farkasfog.*

RAGADOZ, (rag-ad-oz) gyak. önh. és áth. m. *ragadoz-tam, —tál, —ott*, par. *—z.* 1) Önhatólag, részenként, egymás után folytonosan valamihez tapad, valamibe akaszkodik. *A bojtorján a lovak serényéhez, a juhok gyapjához ragadoz.* 2) Áthatólag, erőszakkal, és sebesen magával hurczol, kapkod, zsákmányul hord el. *A lovak ragadozzák a kocsit. Az orozlánok, farkasok, sasok ragadoznak.* V. ö. RAGAD.

RAGADOZÁS, (rag-ad oz-ás) fn. tt. *ragadozás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a.* Erőszakoskodás, mely által az ember, vagy más állat valamit ragadoz. *Ragadozásból élni.* V. ö. RAGADOZ.

RAGADOZAT, (rag-ad-oz-at) fn. tt. *ragadozat-ot.* A Tatrosi és Bécsi codexekben am. ragadomány, és ragadozás. „Teljesek vagytok ragadozattal“ (rapina. Máté XXIII.). „És teszi, melyeket ő

atyjai nem töttenek és ő szüleinek atyjai, ragadozatokat és foszlatot.“ (Dániel XI.).

RAGADOZÓ, (rag-ad-oz-ó) mn. tt. *ragadozó-t.* Aki, vagy, ami ragadozni, azaz valamit erőszakkal elvenni, szerezni szokott. *Ragadozó utonállók. Ragadozó farkasok, madarak, állatok.*

RAGADTATÁS, (rag-ad-tat-ás) fn. tt. *ragadtatás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a.* Állapot, midőn valamit ragadnak. Különösen, képes kifejezéssel : *elragadtatás*, am. az érzésnek, indulatnak legerősebb foka, melyet a hatályos tárgy mintegy magával ragad.

RAGADVÁNY, (rag-ad-vány) fn. tt. *ragadvány-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a.* L. RAGÁLY, (1), 2); és RAGADÁLY.

RAGADVÁNYOS, (rag-ad-vány-os) l. RAGÁLYOS.

RAGAL, (rag-al) áth. m. *ragal-t.* Szeged tájékán am. a vizet, különösen a szájig érőt meglábolja, azaz, úgy átmegy rajta, hogy lába a víz fenekét éri, feje pedig a víz tetején fölül van. Ezen jelentésénél fogva vagy a magasság alapfogalma rejlik benne, s gyöke *ra* egy értelmü a felható *ra* raggal, és *rak, rakás* származékaival; s rokon hozzá a német *ragen* (hervorragen); vagy pedig ‚rag‘ szótól am. ragad, ragaszkodik, t. i. lábával erősen a víz fenekébe ragaszkodik; erre látszik mutatni a szegedvidéki szólás : *próbáld megragalhatod-e a vizet*, azaz eléred-e láboddal a fenekét. (Tájszótár).

RAGALÁS, (rag-al-ás) fn. tt. *ragalás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a.* Cselekvés, midőn valaki ragal, vagyis a szájig érő vizet lábolja.

RAGALJA, (rag-alja) ösz. fn. Balaton vidékén am. a padlásnak, vagyis háztetőnek a koszorúfák mellett levő alacsonyabb része, mintegy ragasztott (toldott) alja.

RÁGALMAS, (rág-al-om-as) mn. tt. *rágalmas-t* v. —*at*, tb. —*ak.* Ki mások becsületét, jó hirét nevét hamis vádakkal, gyanusításokkal sértegeti. *Rágalmas kofa. Rágalmas nyelvü, beszédü.* V. ö. RÁG.

RÁGALMASSÁG, (rág-al-om-as-ság) fn. tt. *rágalmasság-ot*, harm. szr. —*a.* Másokat rágalmazni kedvelő szenvedély, indulatosság; rágalomdüh. Régiesen használtatik csupán ‚rágalom‘ helyett is. „Az rágalmazó embörnek szájában az átkozott rágalmasság mérög, kivel egyszörsmind három embört mar meg, egyet ünnön magát, mást az hallgatót, harmadikat azt akit rágalmaz.“ (Góry-codex).

RÁGALMAZ, (rág-al-om-az) áth. m. *rágalmaztam*, —*tál*, —*ott*, par. —*z.* Valakinek becsületét, jó hirét nevét hamis, költött vádakkal, ráfogásokkal sértegeti, gyanusítja, rágalmakkal illeti. *Könnyü a holtat rágalmazni.* (Km.). V. ö. RÁGALOM.

RÁGALMAZÁS, (rág-al-om-oz-ás) fn. tt. *rágalmazás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a.* Becstelenítés, megszólás neme, mely által valaki rágalmaz másokat. Cselekvést jelentő név, s némileg különbözik tőle az elvont értelmü rágalom. V. ö. RÁGALMAZ.

RÁGALMAZÓ, (rág-al-om-az-ó) mn. tt. *rágalmazó-t.* A ki mások becsületét rágalmakkal illeti, sértegeti. *Rágalmazó irigyek, nyelvek, hirlapi czikkek.* V. ö. RÁGALMAZ.

RÁGALOM, (rág-al-om) fn. tt. *rágalm-at*, harm. szr. —*a.* Azon sérelem, illetőleg sértegető beszéd, mely valakinek becsületét, hirét nevét megrontani akarja. Képes kifejezés a *rág* igétől kölcsönözve, mintha t. i. a becsület-sértő ember eb gyanánt rágódnék másokon.

Egyezik vele a héber *rágal*, egyik jelentésében am. valakinek becsületét sértette, gyalázta; s arab nyelven ugyanazon ige am. szopott és rágalmazott, t. i. a rágás és szopogatás együtt járó állati működések.

RÁGALOMSZÓ, (rágalom-szó) ösz. fn. Mondat, beszéd akár irásban, akár élő szóval, mely rágalmat foglal magában.

RAGÁLY, (1), (rag-ály) fn. tt. *ragály-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a.* 1) Szabó D. szerént bojtorjány faja; l. RAGADÁLY. 2) Betegség neme, illetőleg működése, és tulajdonsága, melynél fogva az érintkezőkre általmegy, s azokat hasonló betegségbe ejti, p. a rüh, bujasenyv, hagymáz stb.

RAGÁLY, (2), falu Gömör m.; helyr. *Ragályba*, —*ban*, —*ból.*

RAGÁLYMÉNTES, (ragály-méntes) ösz. mn. Akin v. amin a ragály nem fog; vagy ahol a ragály nem uralkodik. *Ragálymentes vidék, helység.*

RAGÁLYOS, (rag-ály-os) mn. tt. *ragályos-t* v. —*at*, tb. —*ak.* Mondjuk betegségekről, kóros állapotokról, melyek ragadósak, vagyis a velök érintkezőkre általmennek.

RAGÁLYOSÍT, (rag-ály-os-ít) áth. m. *ragályosít-ott*, htn. —*ni* v. —*ani*, par. —*s.* L. RAGÁLYOZ.

RAGÁLYOZ, (rag-ály-oz) áth. m. *ragályoztam*, —*tál*, —*ott*, par. —*z.* Ragálylyal fertőztet, ragadós betegségbe ejt, a ragályt mással közli. V. ö. RAGÁLY.

RÁGÁS, (rág-ás) fn. tt. *rágás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a.* Fogak működése, midőn valamit rágnak. *Csontrágás. Nem agg ebnek való a csontrágás. Rágásban kitörött a foga.* 2) Átv. ért. görcsnemü fájdalom a gyomorban, hasban, midőn úgy tetszik, mintha valami rágná, hasrágás; néhutt másképp : *csipedés.*

RAGASZ, (rag-asz) fn. tt. *ragasz-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a.* Általán eszköz, mely két külön testet együvé húz, s öszvetart; különösen enyvszerü pép, mely megtapadás által tartja öszve a vele bekent testeket, p. a könyvkötők ragasza.

RAGASZKODÁS, (rag-asz-kod-ás) fn. tt. *ragaszkodás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a.* Átv. ért. vonzódás, melynél fogva valaki hajlamból, indulatból, tiszteletből stb. máshoz huzódik, vele tartani szeret, s tőle elválni nem akar. *Baráti, testvéri, fiúi, női ragaszkodás. Szoros, hü, szellemi, vallásos ragaszkodás.*

RAGASZKODIK, (rag-asz-kod-ik) k. m. *ragaszkod-tam*, —*tál*, —*ott*. 1) Tulajd. ért. erősen fogódzik, kapaszkodik valamibe, vagy valamihez. *Ló serényébe, másnak hajába ragaszkodni. Nyakamba ragaszkodott. A kullancs bele ragaszkodik a bőrbe.* 2) Átv. valakihez kedélyesen, szeretetből, tiszteletből stb. vonzódik. *A jó gyermek szüleihez, a férj nejéhez, a testvér testvéréhez ragaszkodik.* Továbbá, valamitől megválni nem akar, s állandóan mellette marad. *Nyakasan saját véleményéhez, állításához ragaszkodik.*

RAGASZOL, (rag-asz-ol) áth. m. *ragaszol-t*. Ragaszszal öszvetapaszt, együvé szorít valamit. *A fát enyvvel, a papirtáblát csirizzel ragaszolni.*

RAGASZOLÁS, (rag-asz-ol-ás) fn. tt. *ragaszolás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Cselekvés, midőn ragaszolunk valamit. V. ö. RAGASZOL.

RAGASZOS, (rag-asz-os) mn. tt. *ragaszos-t* v. —*at*, tb. —*ak*. 1) Ragaszszal bekent, öszvetapasztott. *Ragaszos papir, ajtóheveder.* 2) Miben ragaszt tartanak. *Ragaszos cserép, edény.*

RAGASZPOR, (ragasz-por) ösz. fn. Sebészek pornemü szere, mely a seb kérgeit öszveragasztja.

RAGASZT, (rag-asz-t) áth. m. *ragaszt-ott*, par. *ragaszsz*, htn. —*ni* v. —*ani*. Ragasz által valamihez hozzátapaszt, együvé szorít. *A könyvtáblára papirborítékot ragasztani. Hirdetményeket ragasztani a falakra. Hevedert ragasztani az ajtóra. Két léczet enyvvel öszveragasztani.* Szélesb ért. hozzáköt, csatol valamihez. *A gőzmozdonyhoz több kocsit ragasztani.* Vétetik *ragoz* helyett is.

RAGASZTÁS, (rag-asz-t-ás) fn. tt. *ragasztás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Cselekvés, midőn ragasztanak valamit. V. ö. RAGASZT.

RAGASZTÉK, (rag-asz-t-ék) fn. tt. *ragasztékot*, harm. szr. —*a*. Általán, amit ragul vagy ragaszul valamihez tapasztottak, csatoltak, kötöttek, stb. függelék, toldalék. Különösen nyelvtani ért. egy vagy több rag, mely mint szóképző vagy módosító a gyökhöz járult, pl. a jelen szóban gyök a *rag*, ragasztéka pedig *asz-t-ék*.

RAGASZTÓ, (rag-asz-t-ó) mn. és fn. tt. *ragasztó-t*. 1) Amivel ragasztanak, mi két vagy több testet együvé ragaszt. *Ragasztó enyv, csiríz.* 2) Mint főnév jelent különösen ajtófélt, melyhez az ajtót kötik. Szabó Dávidnál am. kötőfa. 3) Különösen a hajósoknál Kenessey Albert szerént általában mind az, mi valamely szerkezet erősitését, öszvetartását eszközli, pl. a naszádok ülődeszkáit tartó léczdarab.

RAGASZTÓFA, (ragasztó-fa) ösz. fn. L. RAGASZTÓ, 2).

RAGASZTOL, (rag-asz-t-ol) l. RAGASZT.

RÁGATLAN, (rág-at-lan) mn. tt. *rágatlan-t*, tb. —*ok*. Amit meg nem rágtak, fogakkal öszve nem zúztak. *A kis gyermeknek rágott, nem rágatlan eledelt adnak szájába.* Határozóként am. rágatlanul. V. ö. RÁG.

RÁGATLANUL, (rág-at-lan-ul) ih. Anélkül, hogy meg lenne rágva. *Rágatlanul nyeldesni a tésztaételt, a húsfalatokat.*

RÁGCSÁL; RÁGCSÁLÁS, l. RÁGICSÁL, RÁGICSÁLÁS.

RÁGDAL, (rág-od-al) gyak. áth. m. *rágdal-t*. Gyakran, ismételve, vagy folytonosan rág valamit. *A szú rágdalja a fát, az egér a szalonnát.* Kétszerezett gyakorlati képzővel: *rágdogál.*

RÁGDALÁS, (rág-od-al-ás) fn. tt. *rágdalás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Cselekvés, midőn valaki v. valami rágdal.

RÁGDOGÁL v. RÁGDOGAL, (rág-od-ag-al) gyak. áth. L. RÁGDAL.

RAGGAT, (rag-og-at) gyak. áth. m. *raggattam*, —*tál*, —*ott*, par. *raggass*. Rag, ragasz által folytonosan, vagy többeket öszveköt, együvé tapaszt. *A könyvek tábláira papirszeleteket raggatni. A falakra hirdetményeket raggatni.*

RAGGATÁS, (rag-og-at-ás) fn. tt. *raggatás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Gyakori, ismételt, folytonos cselekvés, munkálkodás, midőn holmit raggatunk. V. ö. RAGGAT.

RAGGYAN l. RAGYGYAN.

RÁGICSÁL, (rág-ics-ál) kicsiny. áth. m. *rágicsál-t*. Aprózva, kis részecskékre rág valamit. *Édes gyökeret rágicsálni. A moly rágicsálja a szöveteket. A kérődző barmok rágicsálnak.*

RÁGICSÁLÁS, (rág-ics-ál-ás) fn. tt. *rágicsálás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Aprózó, kis részecskékre zúzó, őrlő rágás.

RÁGICSKÁL; (rág-ics-ka-al), RÁGICSKÁLÁS, l. RÁGICSÁL; RÁGICSÁLÁS.

RAGIKRA, (rag-ikra) ösz. fn. Gönczy Pálnál a porodás terméjüek (másképen: anyahímesek—gynandria) seregébe és egy porodájuak (egyhímesek) rendébe tartozó növénynem; portokainak két nyelecskéje egy rekeszü zsacskójánál fogva van a bibe ikrájához nőve; három felső szirma öszveáll, a két oldali nyilt; alsó ajaka három metszetü; sarkantyúja akkora, mint a maghona (germen, ovarium), vagy valamivel hosszabb. (Anacamptys).

RÁGIZOM, (rág-izom) ösz. fn. Izom a szájban, mely rágás alatt különösen működik, s az alsó állkapcsot alá és fel mozgatja.

RAGLA, erdélyi falu Doboka m.; helyr. *Raglára*, —*n*, —*ról*.

RAGMÁL, (rág-ma-al) áth. m. *ragmál-t*. l. RÁGALMAZ; RAGMÁLÓDIK.

RAGMÁLÓDIK, (rág-ma-al-ó-d-ik) belsz. m. *rágmálód-tam*, —*tál*, —*ott*. Átv. ért. mások becsületén rágódik, erősen nyelveskedik, keményen dorgálódik.

RÁGÓDÁS, (rág-ó-od-ás) fn. tt. *rágódás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Állapot, midőn a fogas állat a fogai közé vett testet ideoda forgatva, mintegy nagyobb erőszakkal rágja. V. ö. RÁGÓDIK.

RÁGÓDIK, (rág-ó-od-ik) belsz. m. *rágód-tam, —tál, —ott.* A fogak közé vett eledelt, vagy más testet ideoda forgatva, mintegy immel ámmal, kelletlenül, vagy nagyobb gonddal, erővel rágdossa. *Rágódni a száraz kenyéren, csonton, szalmán. Eb sem rágódik csonton, ha húsra talál.* (Km.). *Nem tetszik neki az étel, mert csak úgy rágódik rajta.* Átv. ért. elméje valamin töprenkedik, ideoda hányja a dolgot, mielőtt elhatározná magát, lassan, nehezen gondolkodik, vagy beszél. *Sokáig rágódik, mig egy levelet föl tud tenni. Azon rágódik, mi tevő legyen. Nem beszél folytonosan, hanem csak rágódik.*

RÁGOGAT, (rág-og-at) áth. m. *rágogat tam, —tál, —ott.* L. RÁGICSÁL.

RÁGÓKŐ, (rágó-kő) l. POKOLKŐ.

RÁGOLÓDÁS, (rág-ol-ód-ás); RÁGOLÓDIK, l. RÁGÓDÁS; RÁGÓDIK.

RÁGOLY, (rág-oly) fn. tt. *rágoly-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a.* Féreg, vagy nyű, mely a testeket megrágja, milyen a szú.

RÁGONY, (rág-ony) fn. tt. *rágony-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a.* A férgek állkapcsa, melylyel rágnak.

RÁGÓSEB, (rágó-seb) ösz. fn. l. FENE, (2).

RAGOZ, (rag-oz) áth. m. *ragoz-tam, —tál, —ott.* Törzsök szókat, különösen név- és igeszókat rag által módosít. V. ö. RAG, (2).

RAGOZÁS, (rag-oz-ás) fn. tt. *ragozás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a.* Egyes szóknak rag által vagy rag segitségével módosítása. *Névragozás, igeragozás.* V. ö. RAG, (2).

RAGOZAT, (rag-oz-at) fn. tt. *ragozat-ot.* Több rag együtt.

RÁGSZER, (rág-szer) ösz. fn. Gyógyszer, melyet csak rágni kell, nem lenyelni.

RAGSZŐLŐ, (rag-szőlő) ösz. fn. Szőlőfaj, melynek szemei nagyok, és tömötten vagy rakottan állanak; innen helyesebben : *rakszőlő.*

RAGTAPASZ, (rag-tapasz) ösz. fn. Sebészi tapasz, mely a sebnek egymástól elvált hártyáit öszveköti; továbbá, melyet az egész sebre tapasztanak.

RAGY, gyöke *ragya, ragyiva, ragyog*, stb. szóknak; rokon hozzá a szanszkrit : *rads*, (pirosít), és *ráds* v. *rands* (ragyog); továbbá a latin : *rad-ius*, franczia : *rage, rougis*, német : *prangen, Pracht* stb.

RAGYA, (ragy-a) fn. tt. *ragyá-t.* 1) Azon rozsdaszinü foltok, melyek a növények gyümölcsein, vagy levelein támadnak, midőn köz hiedelem szerént forró meleg után, vagy épen a nap sütésekor sürü és nagyszemü eső megveri. (A dinnyénél tulságos nedvességtől származik). Igy nevezik közönségesen azon esőt is, mely a ragyát okozza. *A ragya megverte a gabonát, szőlőt. Ragya ütötte vetések, szilvák.* 2) Szabó D. ragyának mondja a gabona-üszögöt is. 3) Vörhenyeges foltok, ripacsok az emberi bőrön, különösen az arczon, milyen a himlő után maradt vörös pettyek v. gödröcskék. *Teli van az arcza ragyával. Verje meg a ragya.* Tájdivatos kiejtéssel, pl. a székelyeknél : *rogya.*

E szónak gyöke *ragy*, melyből a *ragyog*, és *ragyiva* származékok is erednek, s mindnyájokban alapfogalom a tüzi fényesség, mely vörös szokott lenni. Ezt vette alapúl a latin *uredo* és *carbunculus* is. Rokonai a szintén vörösségre vonatkozó *rozsda, rovasz* (ravasz), *róka, rót*, idegen nyelvekben a szanszkrit : *rads* (pirosít), *ráds* (ragyog) stb. V. ö. RAGY gyök.

RAGYABARI, (ragya-bari) ösz. mn. Mondják oly emberről, kinek arczát sok vörös szeplő borítja. Az utóbbi rész : *bari* am. *bori, buri*, azon *bor bur* gyöktől, melyből *borít borul* v. *burít burúl* származnak. V. ö. RAGYABURA.

RAGYABURA, (ragya-bura) ösz. fn. A tízhímesek seregéből és egyanyások rendjéből való növénynem, melynek minden fajaiban a levelek vagy sömörösek, vagy pettyesek, vagy sömörös fényesek, mintha ragyásak volnának, vagyis ragya *burítaná* őket. (Rhododendron). Ugyanezen jelentése van a *bura* szónak a *rozsdabura* nevü növényben, melynek levelei alul rozsdás molyhosak.

RAGYÁLLIK, (ragy-a-all-ik) k. m. *ragyállott*, htn. *—ni* v. *—ani.* Ragyától meglepve romlik, foltosodik, vöröslik. *Ragyállik a forró melegben megázott szilva, szőlő. Ragyállik a szeplős, a himlős arcz.* V. ö. RAGYA.

RAGYAROZSDA, (ragya-rozsda) ösz. fn. Ragya által támadt rozsdás folt. Közönségesen csak annyi mint az egyszerü ‚ragya', első értelmében.

RAGYÁS, (ragy-a-as) mn. tt. *ragyás-t* v. *—at*, tb. *—ak.* Mit a ragya meglepett, vörös foltokkal pettyezett; szeplős, himlőhelyes. *Ragyás gabona, szőlő, szilva. Ragyás arczu gyermek. Az én rózsám kicsit ragyás.* (Népd.).

„Már minálunk az a szokás,
Nem is leány, ha nem ragyás.
Illik neki rettenetes,
Hogy egy kissé himlőhelyes.
(Népd.).

RAGYÁSAN, (ragy-a-as-an) ih. Ragyás minőségben vagy állapotban.

RAGYÁSÍT, RAGYÁSIT, (ragy-a-as-ít) áth. m. *ragyásít-ott*, par. *—s*, htn. *—ni* v. *—ani.* Ragyássá tesz, vörös foltokat, szeplős pettyeket idéz rajta elé. *A meleg permeteg eső megragyásítja a növények leveleit, gyümölcseit. Szeplő, himlőfoltok ragyásítják arczát.* V. ö. RAGYÁS.

RAGYÁSÍTÁS, RAGYÁSITÁS, (ragy-a-as-ít-ás) fn. tt. *ragyásitás-t*, tb. *—ok.* Ragyássá tevés. V. ö. RAGYÁSÍT.

RAGYÁSODÁS, (ragy-a-as-od-ás) fn. tt. *ragyásodás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a.* Állapotváltozás, midőn valamely test ragyássá lesz. V. ö. RAGYÁS.

RAGYÁSODIK, (ragy-a-as-od-ik) k. m. *ragyásod-tam, —tál, —ott.* Ragyássá leszen; ragyanemü szeplők, foltok támadnak rajta. *Ragyásodik a fák levele, gyümölcse. A szőke fiúk arcza nyáron ki szokott ragyásodni.* V. ö. RAGYÁS.

RAGYAÜTÖTT, (ragya-ütött) ösz. mn. Mit a meleg esőcseppek vagy tulságos nedvesség által okozott ragya meglepett. *Ragyaütött szőlők, szilvák.* V. ö. RAGYA.

RAGYAÜTÖTTEN, (ragya-ütötten) ösz. ih. Ragyaütött állapotban.

RAGYÁZÁS, (ragy-a-az-ás) fn. tt. *ragyázás-t,* tb. *—ok,* harm. szr. *—a.* 1) Ragyával ellepetés. *Megragyázás.* Nyári eső permetezése, mely a növények levelein és gyümölcsein ragyafoltokat csinál. V. ö. RAGYÁZIK.

RAGYÁZIK, (ragy-a-az-ik) 1) k. m. *ragyáztam, —tál, —ott.* ‚Meg' igekötővel am. ragyát kap, a ragya ellepi. *A himlőben megragyázott.* 2) Mint személytelen ige am. ragyát okozó eső esik.

RAGYGYAN, (ragy-u-an, ragy-v-an) önh. m. *ragygyan-t.* Ragyogva elé- vagy feltünik. Olyan képeztetésü mint ‚villan,' melylyel értelemben is rokon.

RAGYGYANÁS, (ragy-u-an-ás) fn. tt. *ragygyanás-t,* tb. *—ok,* harm. szr. *—a.* Ragyogva elé- vagy feltünés.

RAGYIVA, (ragy-i-va) mn. tt. *ragyivá-t.* 1) Csinos, tiszta, fényes. Ily értelemben használják Mátyusföldén, melylyel egyezik Molnár A. latinozata: gnavus, solers, politus. *Ragyiva leány, menyecske,* am. csinos, tiszta. *Ragyiva ház, szoba.* Szabó D. szerént is (a székelyeknél?) am. borbát, serény, derék, deli, díszes. Ellenben 2) túl a Dunán am. alávaló, csúnya, hitvány, rozzant. Első jelentésénél fogva a *ragyog, ragyogó,* a második szerint pedig inkább *rogyva,* és *ronda, rohoda* szókhoz rokon volna. Csakugyan mondják a Tájszótár szerént Pápa vidékén öszvehúzva is: *ragyva,* ‚rozoga, hitvány' értelemben, midőn tehát nem egyéb, mint *rogy* v. *rogyik* igének részesülője, s olyan mint *zagyva.*

RAGYIVÁTLAN, (ragy-i-va-atlan) mn. tt. *ragyivátlan-t,* tb. *—ok.* Szabó D. szerént am. csúnya, dísztelen, faragatlan, idomatlan pl. legény.

RAGYMAT, (rak-m-at?) áth. m. *ragymat-tam, —tál, —ott,* par. *ragymass.* Kriza J. szerént a székelyeknél am. ügyetlenül rakosgat. *Ne ragymass annyit te!*

RAGYMATOL, (ragymat-ol) áth. m. *ragymatol-t.* L. RAGYMAT.

RAGYÓCZ, falu Szepes m.; helyr. *Ragyócz-ra, —on, —ról.*

RAGYOG, (ragy-og) gyak. önh. m. *ragyog tam, —tál, —ott.* Mondjuk testről, mely a belőle kilövelt, vagy róla visszaverődött tüzsugaraktól tündökölve fénylik, mely élénk reszketeg világot terjeszt maga körül. *Ragyog a tiszta nap. Nem mindennap ragyog a nap.* (Km.). *Ragyognak a drágakövek.*

„Fényes csillag, ragyogj nekem odáig,
Hogy ne fájjon szegény szivem sokáig."
(Népd.).

„Ragyogsz felém, ég csillag fátyola."
Szemere P.

Szélesb ért. a nagy tisztaságtól, csinosságtól fényeskedik. *Ragyog a tükör. Minden oly tiszta, hogy szinte ragyog. Örömtől ragyognak szemei,* azaz, igen derültek, tiszták.

„Sötét olajfák illatos hüsében
Ül a bús vándor, köny ragyog szemében."
Kisfaludy K.

Alapfogalom benne a tüzesség, vörösség, s rokonai a *ragya, ragyiva.* V. ö. RAGY, gyök.

RAGYOGÁS, (ragy-og-ás) fn. tt. *ragyogás-t,* tb. *—ok,* harm. szr. *—a.* Fényes reszkető sugarakkal tündöklés. V. ö. RAGYOG.

RAGYOGÓ, (1), (ragy-og-ó) mn. tt. *ragyogó-t.* Minek tüzes, fényes sugarai reszketve tündökölnek. *Ragyogó nap, ragyogó csillagok, ragyogó csillárok, kövek.* Továbbá, a nagy csinosságtól tisztán fénylő. *Ragyogó tükör.* V. ö. RAGYOG.

RAGYOGÓ, (2), puszta Somogy m.; helyr. *Ragyogó-ra, —n, —ról.*

RAGYOGVÁNY, (ragy-og-vány) fn. tt. *ragyogvány-t,* tb. *—ok,* harm. szr. *—a.* Azon tündöklő, reszketeg fény, mely valamely testből kifejlik, vagy róla visszaverődik.

„Megakadván azért sugári ezekben,
(a nap sugári a pánczélokban)
Viadalt tartanak harczoló fényekben,
Akik villáminak ellenkezésekben,
Csiklandó ragyogvány ötlik a szemekben.
Gyöngyösi István.

Szabó Dávidnál: *égi ragyogványok* (= csillagok), *kerti ragyogványok* (= virágok).

„Ha megnéznek, megigéznek
Szemei ragyogványi."
Népdal.

Átv. ért. dicsőség fényköre.

„Koszorúzza fejem legdicsőbb ragyogvány."
Berzsenyi.

RAGYOLCZ, falu Nógrád m.; helyr. *Ragyolcz-ra, —n, —ról.*

RÁGYUJT, (rá-gyujt) ösz. önh. Tulajdon ért. *rágyujtani a pipára, szivarra,* vagy egyszerüen: *rágyujtani* am. a pipába töltött dohányt vagy szivart meggyujtani. *Töltsük meg a pipát, s gyujtsunk rá!*

RAGYVA, (rogy-va? l. RAGYIVA) mn. és fn. tt. *ragyvá-t.* Rozoga, hitvány. Rozzant állapotban levő valami, selejt, selejtes.

RÁHAGY, (rá-hagy) ösz. áth. 1) Örökségképen valamit másnak rendel. *Minden vagyonát ráhagyta egyetlen fiára.* 2) Rábíz. *A házát ráhagyta hű szolgá-*

jára. 3) Másnak véleményével, állításával nem ellenkezik. *Akármit mondanak neki, mindent ráhagy.*

RÁHAJLIK, (rá-hajlik) ösz. k. Valamely élettelen test vagy bár élő lény de akaratlanul valamire vagy valakire hajlási irányban létezik vagy mozog. *Ráhajlik az ág a házfödélre.* Vadászok nyelvén: *ráhajlott a nyúl,* azon esetet foglalja magában, midőn két agár egy távol kelt nyúlat úgy hajt, hogy közöttük 50—100 lépés térkülönbség, a nyúl pedig előttük szintén 100—130 lépésre van; ekkor, ha a nyúl egy körfutást kezd meg, azon agárról, mely közelebb esik a nyúlhoz, azt mondják: ráhajlott a nyúl.

RÁHAJOL, (rá-hajol) ösz. önh. Szabad akaratu lény önként valakire vagy valamire hajol.

RÁHAJT, (rá-hajt) ösz. áth. és önh. 1) Valamit úgy hajlít, görbít, fordít, hogy egy másikra feküdjék. *Eső ellen a köpenygallért ráhajtani a fejre.* 2) Üzve sürgetve, mintegy haj haj! biztató szóval valami fölé menni kényszerít. *A barmot ráhajtani a vetésre. A nyomtató lovat ráhajtani az ágyásra.* 3) Önhatólag am. valamire hallgat, s azt követi, hiszi, elfogadja stb. *Nem hajtok rá semmit, akármit mondasz.*

RÁHÁNY, (rá-hány) ösz. önh. 1) Többet vagy többfélét rárak, rászór. 2) Megver, ráver. *Fogadj szót, mert majd rád hányok.*

RÁHAT, (rá-hat) ösz. önh. Hatással, befolyással van rá.

RAHÓ, falu Gömör m.; helyr. *Rahó-ra, —n, —ról.*

RAHÓ-AKNA, falu Máramaros m.; helyr. *—Akná-ra, —n, —ról.*

RAHÓ-BOCSKÓ, falu Máramaros m.; helyr. *—Bocskó-ra, —n, —ról.*

RAHONCZA, falu Ung m.; helyr. *Rahonczá-ra, —n, —ról.*

RÁHURKOL, (rá-hurkol) ösz. áth. Hurokkal ráfojt.

RÁIJESZT, (rá-ijeszt) ösz. önh. Fenyegetés által eszközli, hogy megijedjen valaki. *Miolta ráijesztettek, nem oly házsártos.* A *rá,* mint általában személyragos változattal itt is használtatik: *rám ijeszt, rád ijeszt,* stb.

RÁILLESZT, (rá-illeszt) ösz. áth. Valamire úgy alkalmaz, hogy azzal összeillik.

RÁILLIK, (rá-illik) ösz. k. 1) Valamivel összevaló, helyes arányban áll vele. *Ráillik a ruha. Juhászbundára nem illik rá a bársonyfolt.* (Km.). 2) Bizonyos állitás épen rá vonatkozik, erkölcsi tulajdonságaival megegyezik. *A lusta emberre ráillik a közmondat, hogy kétszer fárad.* V. ö. ILLIK.

RÁISMER, (rá-ismer) ösz. önh. Valakiben ismerősére talál. *Hirtelenében nem ismertem rád.*

RAJ, fn. tt. *raj-t,* tb. *—ok,* harm. szr. *—a.* 1) Ifju méhsereg, mely születése tanyájáról fölkerekedve tömegesen elszáll, hogy másutt telepedjék meg. *Rajt ereszt a kas. A rajt elfogni. Első, második, harmad raj. Szűz raj,* melyet az első raj még azon évben ereszt. 2) Szélesb ért. sürű tömegben szálló bogarak serege. *Darázsok, legyek, szúnyogok raja.* 3) Átv. ért. magzatok serege, ivadék.

Egyezik vele a szláv *roj,* s alaphangra nézve rokon a német *Schwarm,* mely Adelung véleménye szerint hangutánzó, azon tompa hangot adván viszsza, melyet a tömegesen szálló méhsereg hallat.

RÁJA, fn. tt. *rájá-t.* Halak neme, melyek teste lapos, és csaknem négyszögü, fejök a mellöktől alig különböztethető, s farkok két águ és tüskés. (Raja).

RAJCSÁNY, falu Nyitra m.; helyr. *Rajcsány-ba, —ban, —ból.*

RAJECZ, mváros Trencsin m.; helyr. *Rajecz-re, —en, —ről.*

RAJK, ALSÓ—, FELSŐ—, faluk Szala m.; helyr. *Rajk-ra, —on, —ról.*

RAJKA, mváros Moson m.; helyr. *Rajká-ra, —n, —ról.*

RAJKAS, (raj-kas) ösz. fn. Kas, melybe rajméhet fognak, vagy tartanak.

RAJKÓ, (raj-kó) fn. tt. *rajkó-t.* Czigány gyerek, purdé, czigánytól származott kis raj. Tréfásan mondják másokról is.

RAJMÉH, (raj-méh) ösz. fn. Az anyakasból tömegesen fölkerekedett és kiszállott méhsereg; melyet aztán különkasba befognak.

RAJNA, fn. tt. *Rajná-t.* Nagy folyóvíz, mely Schweizban ered, s Németalföldön a tengerbe ömlik. (Rhenus, Rhein.)

RAJNAI, (rajna-i) mn. tt. *rajnai-t,* tb. *—ak.* Rajna vidékéről való, ott termő, arra vonatkozó, stb. *Rajnai borok.* „A rajnai, malagai, hiszem Istenemet, nem hevít engemet.“ (Horvát E.).

RAJNALD, férfi kn. tt. *Rajnald-ot.* Reginaldus, olaszosan: Rinaldo.

RAJNA MELLÉKE. A Rajna folyónak partjain fekvő vidékek.

RAJNAMELLÉKI, (Rajna-melléki) ösz. mn. Rajnamellékéről való, ott levő, azt illető, arra vonatkozó, stb. *Rajnamelléki borok, városok.*

RAJNAVIDÉK, (Rajna-vidék) ösz. fn. l. *Rajna melléke.*

RAJNAVIDÉKI, (Rajna-vidéki) l. RAJNAMELLÉKI.

RAJNAVÖLGY, (Rajna-völgy) ösz. fn. Völgy, melyben a Rajna vize foly.

RAJONG, (raj-ong) önh. m. *rajong-tam* v. *—ottam, —tál* v. *—ottál, —ott,* htn. *—ni* v. *—ani.* 1) Raj módjára zúg, zajong. 2) Hiú ábrándokon csüng, képzelt előnyök vagy igazságok végett buzog, hevül.

RAJONGÁS, (raj-ong-ás) fn. tt. *rajongás-t,* tb. *—ok,* harm. szr. *—a.* Kedélyi állapot, midőn valaki rajong. V. ö. RAJONG.

RAJONGÓ, (raj-ong-ó) mn. tt. *rajongó-t.* Hiú, üres ábrándokért hevülő.

RAJOS, (raj-os) mn. tt. *rajos-t* v. *—at*, tb. *—ak*. Rajokkal bővelkedő. *Rajos köpü.* Átv. ért. a német *schwärmerisch* után, üres képzelődésekkel teljes. V. ö. RAJONGÓ.

RAJOSKODÁS, (raj-os-kod-ás) fn. tt. *rajoskodás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a*. Elmei, és kedélyi állapot, midőn valaki rajoskodik. Máskép : *rajongás.*

RAJOSKODIK, (raj-os-kod-ik) k. m. *rajoskodtam, —tál, —ott.* L. RAJONG.

RAJOZIK, l. RAJZIK.

RÁJÖN, (rá-jön) ösz. önh. 1) Jöttében, vagy jövetel által felületére jut. 2) Valamely betegség, baj utóléri. *Rájött a görcs, a láz, a hányás.* 3) Valamely okra, hibára ráakad, rátalál. *Rájöttem, mi bántja őt.*

RAJT, ih. mely rendesen csak személyragozva divatozik : *rajtam, rajtad, rajta*, stb. Mint helyhatározó rokon természetü, és képeztetésü a *fölött, alatt, mögött* névutókhoz, s valamint ezeknek gyökei : *föl, al, mög*, hasonlóan amazé a felható *ra*, melyből lett *ra-ott*, vagy *ra-itt*, öszvehúzva, *rajt*, régiesen : *ritt*, innen pl. a Carthausi névtelennél *ritta* = rajta; székely tájszólással : *rétt, rétta.* Szoros értelmi és öszveköttetési viszonyban áll az *on ön* névraggal, honnan e mondatok : *rajta vagyok*, és : *azon vagyok, búsulok rajta*, és : *azon búsulok* egy értelmüek. Öszveköttetésre mutatnak az ily kifejezések : *rajtaülök a lovon; rajtavesztett a próbán, játékon, lopáson; rajtakapták a csaláson; rajtaérték az ebet a szalonnán.* (Km.).

1) Eredeti tulajdon jelentésénél fogva am. bizonyos helynek, testnek szinén, fölén, tetején, pl. *a kiáradt víz sokáig rajta maradt a mezőn. A lovon most is rajta van a nyereg. Rajta száradt a mocsok. Kardján most is rajta az ellenség vére.* Ide tartozik a *rajtaváló*, azaz, öltözék. *Még a rajtavalójából is kifosztották.* 2) Jelent irányt, mozdulatot bizonyos test, vagy tér, vagy tárgy fölé. *Rajtaesni valakin; rajtaütni az ellenségen.* „Rajtam üt a sok nyelv, s fülemet nem hagyja nyugonni.“ Vörösmarty. *Rajtamenni, rajta kelni, rajta hajtani.* Ez értelemben am. *rája*, pl. *rája esni, ütni, menni, kelni, hajtani* stb. valakire. 3) Átv. ért. vétetik ilyes viszonyokban : *rajtaérni, kapni*, azaz, tetten; *rajtalenni*, azaz, iparkodni, törekedni valamire, vagy, valamin; *rajtavesztení*, valamit saját kárával, hátrányával, veszélyére tenni, a vállalatban felsülni; *nem fog rajta a szép szó, a fegyver*, am. hatástalan, célját nem éri; *kiadtak rajta*, am. elküldötték, mint kelletlent elbocsátották, ide tartozik e közmondat : *kiadtak rajta, mint eb a taligán; rajtatölt a szégyen*, am. visszaesett reá, őt érte, amit más ellen forralt. 4) Mint indulatszó biztató jelentésü. *Rajta legények! Rajta rajta szaporán! Nosza rajta! Uszu rajta! Rajta magyar rajta! jön a török a kutya fajta.* (Népvers). *Nosza rajta kis fazék, ugyan felfortyantál.* (Km.). 5) Midőn a *kivül* szóval jő viszonyban, tisztán személynévmás értelmével bir, pl. *rajtam kivül, rajtad kivül, rajta kivül*, am. kivülem, kivüled, kivüle.

RAJTA, RAJTA! l. RAJT alatt.

RAJTACSAP, (rajta-csap) l. RAJTAÜT.

RAJTAÉR, (rajta-ér) ösz. áth. Valakit azon pontban, időben meglát, észrevesz, midőn valamely csinyt elkövet, vagy elkövetni készül. *Rajtaérték a tolvajt a lopáson.*

RAJTAFÜGG, (rajta-függ) ösz. önh. Valamin függve létezik. Átv. ért. egész figyelmét ráfordítja. *Az anyai szem, gond csecsemőjén rajtafügg.*

RAJTAKAP, (rajta-kap) ösz. fn. l. RAJTAÉR.

RAJTAKAPÁS, (rajta-kapás) ösz. fn. Észrevevés, rájutás, midőn valakit bizonyos csinytetten, tiltott dolgon érnek. *Félni a rajtakapástól.*

RAJTALESZEN, l. RAJTAVAN alatt.

RAJTALÉTEL, (rajta-létel) ösz. fn. Bizonyos dolog végrehajtására törekvő cselekedet, iparkodás. „Alkalmas és alkalmatlan rajtalétel.“ Kovács Ágoston egyházi beszédeinek czime.

RAJTAMEGY, (rajta-megy) ösz. önh. L. RAJTAÜT.

RAJTAÜT, (rajta-üt) ösz. önh. Valakit vagy valamit erőszakosan megrohan; különösen valakit v. valamit hirtelen, véletlen, váratlan megtámad. *Rajtaütni az ellenségen.*

RAJTAÜTÉS, (rajta-ütés) ösz. fn. Erőszakos megrohanás, különösen hirtelen történő, véletlen, váratlan megtámadása valakinek vagy valaminek.

RAJTAVALÓ, (rajta-való) ösz. fn. Azon öltözék, ruházat, melyet valaki magán visel. *Rajtavalója kivül nincs egyéb ruhája.*

RAJTAVAN, (rajta-van) ösz. önh. 1) Eredetileg am. valamin fölül, valaminek fölszinén, felső részén van. 2) Átv. ért. azon van, azon iparkodik. A ‚van‘ igének minden idejét elfogadja, pl. *rajtavolt, rajtaleszen* v. *—leend.*

RAJTAVESZT, (rajta-veszt) ösz. önh. Valamit saját kárával, hátrányával, veszedelmére tesz, merényletében felsül. *Vigyázz, mert félek, hogy rajtavesztesz.*

RAJTÓJA, fn. tt. *rajtójá-t.* Tájdivatos kiejtéssel am. lajtorja.

RAJTÓLCZ, erdélyi falu Kolos m.; helyr. *Rajtólcz-ra, —on, —ról.*

RAJZ, fn. tt. *rajz-ot*, harm. szr. *—a.* Kép, vagy ábrázolat, vagy alakzat, mely valamely tárgynak vázlatát látható vonalakban eléadja, különböztetésül a festménytől, vagyis festett képtől, mely az illető tárgyat természeti szinezetben eléadni törekszik. *Irónnal, tollal, ecsettel készített, nyomtatott rajzok. Fák, állatok, gépek, épületek rajzai. Mértani alakokat képező rajzok. Bonctani, természettani rajzok.*

Eredetére nézve azon szók osztályába tartozik, melyekben az *r* gyökhang az irás, illetőleg metszés, vágás, hasítás alapfogalmát fejezi ki, egyszersmind húzást, vonalat, vagy ez által alakult testeket jelentenek, milyenek, *rács, ráncz, ráspoly, reped, rés, rifol, ripacs, riszál.* Ezen alapfogalom rejlik az *ir* (scribit)

irt, ort, ró igékben is, minthogy a rajz is eredetileg irás, rovás, bemetszés által történt. Rokon hozzá a német *Riss, Risse.* Minthogy a magyarban is az *i* néha *aj* alakot ölt, pl. kiált kajált, kiabál kajabál, szakít szakajt, innen nem valószinütlen, hogy a *rajz* is eredetileg *riz* v. *risz* lehetett, s egyszerübb gyöke a megfordított *ír*, mely nem csak am. a latin ‚scribit', hanem ‚delineat, pingit' is. V. ö. ÍR, ige.

RAJZÁS, (raj-oz-ás) fn. tt. *rajzás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Állapot, midőn a méhek rajt ereszt enek, vagy rajjá alakulva szülőhelyökről fölkerekedve tovább szállanak.

RAJZAT, (raj-oz-at) fn. tt. *rajzat-ot*, harm. szr. —*a*. Raj gyanánt, rajalakban támadt származék. *Az anyakasnak első rajzata.* Átv. ért. gyermek, vagy gyermekek, mint bizonyos szüléktől származott sarjadék vagy sarjadékok.

„Régen kigyó Évát megcsalta;
Úgy engemet most eláltata;
. . . . . .
Elhajlottam, mivel voltam Éva rajzatja."
Brandenburgi Katalin keserve. 1630. (Thaly K. gy.).

Képeztetésre olyan, mint *fajzat, magzat, nemzet.*

RAJZESZKÖZ, (rajz-eszköz) ösz. fn. Eszköz, melylyel rajzokat szokás készíteni, milyenek : irón, toll, ecset, kréta, stb.

RAJZIK, (raj-oz-ik) k. m. *rajz-ott*, htn. —*ani*. Rajt ereszt, raj száll ki belőle, rajjá alakulva fölkerekedik, hogy elszálljon. *Rajzanak a méhek.*

RAJZISKOLA, (rajz-iskola) ösz. fn. Iskola, melyben rajzolni tanítnak és tanulnak. V. ö. RAJZ, RAJZOL.

RAJZKÖNYV, (rajz-könyv) ösz. fn. Könyv, mely többféle rajzot foglal magában; továbbá a rajziskola növendékeinek, vagyis tanítványainak könyve, melyben próbarajzaikat tartják, vagy melynek lapjaira rajzolnak.

RAJZKRÉTA, (rajz-kréta) ösz. fn. Rajzolni való vörös vagy fekete kréta.

RAJZLAP, (rajz-lap) ösz. fn. Lap, melyre rajzolnak.

RAJZLECZKE, (rajz-leczke) ösz. fn. Leczke, vagyis bizonyos óraszámra adott tanítás, vagy tanulás, melynek tárgyát a rajzmesterség teszi. *Rajzleczkéket adni, azokra járni.*

RAJZMESTERSÉG, (rajz-mesterség) ösz. fn. Mesterség, melynek tárgyát a rajzolás, vagyis rajzok készítése teszi. *Rajzmesterségre adni, abban gyakorolni magát.*

RAJZOL, (rajz-ol) önh. és áth. m. *rajzol-t*. Valamely tárgynak, és részeinek ábrázát, alakját látható vonalak által bizonyos lapra leírva eláadja. Különbözik tőle *fest*, mely a tárgynak nem csak alakját, hanem természeti szinét is utánozza, másolja. *Tollal, irónnal, krétával, ecsettel rajzolni. Fákat, állatokat, virágokat rajzolni. Tájat, vidéket, hegyet, tornyot lerajzolni.* Átv. bizonyos tárgynak, pl. személynek, eseménynek, testnek stb. ismertető jegyeit, tulajdonságait szóval, vagy irásban elevenen eláadja, vagy eláadni törekszik. *Nevezetes férfiak jellemeit rajzolni. Lerajzolni a csatázó vitézek tetteit.* V. ö. RAJZ.

RAJZOLÁS, (rajz-ol-ás) fn. tt. *rajzolás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Cselekvés, mely által valaki rajzol valamit, továbbá, rajzmesterséggel való foglalkodás. *Rajzolást tanulni. Rajzolással keresni kenyerét.* Átv. jellemzése valakinek, vagy valaminek, mely élő szóval, vagy irással történik. V. ö. RAJZOL.

RAJZOLAT, (rajz-ol-at) fn. tt. *rajzolat-ot*, harm. szr. —*a*. Kép, vagy ábrázolat, vagy alakzat, melyet a rajz elétüntet. *Rajzolatok gyüjteménye. A növendékek rajzolatait megvizsgálni, megbirálni. Rajzolatban eléterjesztett épülettervek.* Átv. beszéd, vagy iromány, mely valakinek vagy valaminek jegyeit, tulajdonságait jellemzetesen eláadja. *Rajzolatok jeles férfiak életéből.*

RAJZOLÓ, (rajz-ol-ó) mn. tt. *rajzoló-t*. Aki rajzol, vagy rajzolni szokott; továbbá, mivel rajzolnak. *Rajzoló növendékek; vidéket rajzoló utas. Rajzoló eszközök.* Átv. ki szóbeli eláadással, vagy irásban jellemez, leir, lefest valamit. Használtatik önállólag főnevül is.

RAJZOLT, (rajz-ol-t) mn. tt. *rajzolt-at*. Minek képe, ábrája, alakja rajzban le van véve. *Falra rajzolt torzképek. Rajzolt állatok, fák, épületek, hajók.* V. ö. RAJZOL.

RAJZÓN, (rajz-ón) ösz. fn. Ónból vagy ólomból való eszköz, melylyel rajzolni szoktak.

RAJZPAPÍR, v. —PAPIROS, (rajz-papír v. papiros) ösz. fn. Rajzolásra használt, vagy különösen e végre csinált papiros.

RAJZSZÉN, (rajz-szén) ösz. fn. Némely fák, különösen hárs, mogyorófa stb. szene, melyet rajzolásra használnak.

RAJZTÁBLA, (rajz-tábla) ösz. fn. Simára gyalult deszkadarab, melyre a rajzpapirost ráfeszítik.

RAJZTANÁR, (rajz-tanár) ösz. fn. Nyilvános intézetben a rajzolás tanitója.

RAJZTANÍTÓ v. —TANITÓ, (rajz-tanító) ösz. fn. Személy, ki másokat rajzmesterségre tanít. *Nyilvános, intézetbeli, magán rajztanító.*

RAJZTANODA, (rajz-tanoda) l. RAJZISKOLA.

RAJZTANÚLÓ v. —TANULÓ, (rajz-tanúló) ösz. fn. Ki a rajzmesterségben képezi, vagy képezteti magát.

RAJZTOLL, (rajz-toll) ösz. fn. Általán tollnemü eszköz, melylyel rajzolni szoktak; különösen írótoll alakjára csinált ilyetén eszköz vasból, aczélból, vagy sárgarézből, továbbá hüvelyes végü, s gyürüvel ellátott vas vagy réznyel, melyekbe a rajzónat, vagy krétát belecsiptetik.

RAK, áth. m. *rak-tam*, *—tál*, *—ott*. Mint gyüige többszörös, folytatott, gyakori cselekvést fejez ki. 1) Ugyanazon, vagy különnemü tárgyak közől többeket együvé, vagy egymás fölé helyez. *Szénát, szalmát petrenczébe, baglyába, kazalba rakni. Kévéket keresztbe, csomóba, asztagba rakni. Fát ölbe rakni, tüzre rakni. Könyveket, ruhákat szekrénybe rakni. A terhet taligára, kocsira, szekérre, hajóra rakni.* 2) Széles ért. holmi tárgyakat valamely helynek fölszinére vagy öblös térbe helyezget, teddegel. *A zsákokat a kamrába rakni. A kukoriczát padlásra, a zöldséget pinczébe rakni. Az árukat berakni a boltba. A szénát felrakni a szekérre. A bútorokat a szobában elrakni. A ruhákat a szellőre kirakni. A terhet lerakni. A szekeret megrakni. Az elszórt holmit öszverakni. Mindent helyére visszarakni. Az utczát kövekkel kirakni.* 3) Holminak együvé helyezése által valamit épít, alakít. *Fészket rakni. A fecske sárból, a veréb holmi gizgazból, tollakból rakja fészkét. Sárból, válogból, téglából, köből falat rakni. A játszó gyermekek kukoriczatuskókból ólat raknak.* Régente az általános ‚épít' ige helyett is használtatott: „Hasonlatik bölcs emberhez, ki rakja ő házát kőszirton." (Tatrosi cod. Máté. VII.). „És ő raka igen nagy erősségő várost .... négy szegő (szegü) kövekből és faragottakból raká ő kőfalit." (Bécsi cod. Judith.). „Nemde ez-e Babillon, a nagy város, mellyet en raktam en országomnak házába." (Ugyanott. Dániel). 4) Átv. *rakni* v. *megrakni a táncot*, am. lábait majd fölemelni, majd letenni. Gúnyos ért. *valakit megrakni*, am. megszidni; vagy megverni.

E szóban széles értelemben véve a *helyezés* alapfogalma rejlik, mely által t. i. bizonyos testek a térnek, helynek fölszinét foglalják el; szorosabban véve az egymás fölé emelkedést, vagy tevést vagyis magasodást fejezi ki, minélfogva gyökre nézve egy értelmü a felható *ra* névraggal, s mint kifejlett ige alakra nézve rokon ezekhez: *bök, csuk, lök, buk*(ik). Egyébiránt rokon hozzá hangokban is a szanszkrit *rag* v. *ragh*, német *rücken*, finn *rakennan* (rakok), török *brak-mak* (letenni).

RÁK, fn. tt. *rák-ot*, harm. szr. *—a*. 1) Köz ismeretü féregfaj, melynek testét kemény héj takarja, s pikkelyes a farka. Ezen állatnem legtöbb fajainak nyolcz lába, és ollóforma két tagja van; jobbára vízben élnek, s némely fajbeliek az időnek egy részét szárazon is töltik. *Tengeri rák*, melynek némely fajai fontokat nyomnak. *Ollós, ollótlan rák. Kecskerák* (= tavi rák). *Folyóvizi, tavi rákok; fehér, fekete, vörös rák. Sült, főtt, töltött rákot enni. Lágy hónapban* (melyben nincs *r* betühang) *kemény a rák* (akkor jó a húsa. A köznép étrendi szabálya). *Ráklábon* v. *rákparipán*, v. *rákháton járni*, am. igen lassan, mint a rák szokott. Közmondatok: *Megbüntette a rákot: vízbe vetette. Rák fog nyúlat. Rákevésben sok a munka, kevés a haszon. Sok volna gyermeknek a rák lábastul*, vagy *lábosostúl. Rákláb ebédre. Vörös, mint a főtt rák. Piros mint holta után a rák. Legbátrabb ember volt, ki a rákot legelőször megette.* 2) Átv. csillagzat, mely a barkörben az ikrek, és orozlán nevü csillagzatok között fekszik; midőn e jegybe jön a nap, akkor az éjszaki földgömbön leghosszabb a nappal, s kezdődik a nyár, t. i. junius 21-dike körül. 3) Veszélyes, hamar elharapódzó, s magát a csontokig beevő sebféle kór. *Gyomorrák, mellrák. Kimetszeni a rákot.*

Minthogy a rák, kivált a főtt, közmondásilag vörös héjáról nevezetes; innen valószinü, hogy gyökhangra nézve azon szókhoz rokon, melyek vöröset, pirosat, égettet jelentenek, mint, *ragya, ragyog, rát, rátotta, rosda, róka, ravasz*, stb. V. ö. R, gyökhang. Egyezik vele a szláv nyelvekben divatozó rövid *rak*, görögül: *καρκίνος* (rák), és *καρίς* (kicsi tengeri rák, Krabbe).

RAKACZA, falu Borsod m.; helyr. *Rakaczá-ra, —n, —ról.*

RAKACZA-SZEND, l. SZEND.

RÁKAJÁLT, (rá-kajált) l. RÁKIÁLT.

RAKAMAZ, falu Szabolcs m.; helyr. *Rakamaz-ra, —on, —ról.*

RAKÁS, (rak-ás) fn. tt. *rakás-t* tb. *—ok*, harm. szr. *—a*. 1) Cselekvés, mely által holmit egymás fölé, vagy bizonyos térre helyeznek, teddegelnek. *Baglyarakás, falrakás, kazalrakás.* 2) Azon halmaz, mely az egymásra helyezett holmiból keletkezik. *Kő-, fa-, széna-, szalma-, búzarakás. Rakásban áll nála a pénz. Rakásra gyüjteni, hordani holmit. A ganéj rakásokban áll a szántóföldön. Elteregetni a ganéjrakásokat.* V. ö. RAK.

RAKASDIA, falu Krassó m.; helyr. *Rakasdiára, -n, —ról.*

RAKÁSKA, (rak-ás-ka) fn. tt. *rakáská-t*. Kisebbféle rakás, halmaz, kevésből álló s öszvetett holmi.

RAKÁSOL, (rak-ás-ol) áth. m. *rakásol-t*. Rakásba, vagy rakásokba halmoz, gyüjt holmit; továbbá, valamely nagyobb tömeget kisebb részekre választ, pl. midőn a ganéjhordó béres a szekeren kivitt ganéjt kupaczokban lerakja, vagy a nyomtatók a részes garmadát egymás között kimérik. *Rakásolni az utczákon öszveseprett szemetet.* V. ö. RAKÁS.

RAKÁSOLÁS, (rak-ás-ol-ás) fn. tt. *rakásolás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a*. Cselekvés, mely által holmit egy tömegbe, kupaczba halmoznak, vagyis rakássá alakítanak. V. ö. RAKÁS.

RAKASZ, (1), (rak-asz) fn. tt. *rakasz-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a*. Ujabb kori alkotásu szó, s am. deszkákból öszveszerkezett, s holmi áruk *berakására*, s elszállítására való láda, a német *Verschlag* értelmében.

RAKASZ, (2), falu Ugocsa m.; helyr. *Rakaszra, —on, —ról.*

RÁKÁSZ, (1), (rák-ász) fn. tt. *rákász-t*, tbb. *—ok*. Személy, ki rákokat keres, és fogdos.

RÁKÁSZ, (2), (rák-ász) önh. és áth. m. *rákásztam, —tál, —ott*, par. *—sz*. Rákokat fogdos. *Fo-*

lyókban, tavakban, patakokban rákászni. A balatonmellékiek éjjel égő nádfáklyánál szoktak rákászni. Tájdivatos kiejtéssel : *rákész.*

RÁKÁSZÁS, (rák-ász-ás) fn. tt. *rákászás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a*. Cselekvés, midőn valaki rákokat keres és fogdos.

RÁKÁSZAT, (rák-ász-at) fn. tt. *rákászat-ot*, harm. szr. *—á*. Rákfogás, elvont értelemben, mint foglalkodási nem , vagy keresetmód. *A rákászat mindenkinek szabad. Rákászatból nehéz megélni. A rákászatnak is megvan a maga módja, és mestersége.*

RÁKÁSZGÉM, (rákász-gém) ösz. fn. Gémfaj, mely rákokat fogdos s azokkal él.

RAKAT, (1), (rak-at) fn. tt. *rakat-ot*, harm. szr. *—ja* v. *—a*. 1) Amit egyszerre teher gyanánt felraknak, vagy fel lehet rakni. *Három rakat széna*, melyet háromszor visz el egy szekér. *Még egy rakat buzája maradt a földön.* 2) Több darabokból összeállított mű, pl. a kályha rakatja, ajtó rakatja. 3) Mutatványul kitett, elhelyezett holmi, pl. a boltok előtti áruk rakata, szokottan : *kirakat.*

RAKAT, (2), (rak-at) mivelt. m. *rakat-tam, —tál, —ott*, par. *rakass*. Eszközli, hogy más rakjon, pl. szénát, árukat, falat, stb.

RAKATLA, l. RAKOTTYA.

RAKATLAN, (rak-atlan) mn. tt. *rakatlan-t*, tb. *—ok*. 1) Minek részei még nincsenek kellőleg elhelyezve, öszvetéve. *Rakatlan kályha ; félig rakatlan fal.* 2) Mire bizonyos terhet nem raktak fel. *Rakatlan szekér, hajó.* Határozóként am. rakatlanul.

RAKATLANUL, (rak-atlan-ul) ih. 1) Öszve nem állítva, kellőleg el nem helyezve. *Rakatlanul heverő könyvek a tárban.* 2) Anélkül, hogy teher volna rajta. *Rakatlanul maradt fuvaros szekerek, hajók.*

RAKATÓ, erdélyi falu A. Fehér m.; helyr. *Rakató ra, —n, —ról.*

RAKATOS, (rak-at-os) mn. tt. *rakatos-t* v. *—at*, tb. *—ak*. Mondják oly műről, mely többféle részekből öszve van rakva, pl. rakatos asztal, tábla, ajtó.

RAKATSZEKRÉNY, (rakat-szekrény) ösz. fn. Szekrény a kereskedőboltok előtt, melybe a boltbeli áruk közől némelyeket mutatványul kitesznek.

RAKCSIGA, (rak-csiga) ösz. fn. Emeltyűféle gép a tengerek és folyók kikötőjiben, melynek segedelmével a legsulyosabb terheket be a hajókba eregetik, vagy belőlök kiemelik.

RÁKEN, (rá-ken) ösz. áth. Valamely nyirkos, ragadós testet egy másikra ken, vagyis fölszinére nyomkodva rátapaszt. *Vajat rákenni a kenyérre. Hájat a tengelyre, irt, tapaszt a ruhára rákenni.* V. ö. KEN. Képes kifejezéssel, erkölcsi mocskot, bűnt, gyalázatot ráfog valakire. *Saját bünét másra keni rá.*

RÁKÉNYSZERÍT v. —KÉNYSZERIT, (rákényszerít) ösz. fn. L. RÁERŐSZAKOL.

RÁKERES, (rá-keres) ösz. önh. és áth. 1) Keresményével valakit ellát, táplál ; vagy jövőre ellátni készül. *Szüleink minden szerzett vagyonukat ránk kerestek.* 2) Valamely könyvben, irott munkában valakire illő vagy czélzó mondatot keres. *Rátok keresett a Bibliában.*

RÁKERÜL v. —KERÜL, (rá-kerül) ösz. önh. Valahová jut. *Te is rákerülsz még a hurokra, az ebek harminczadjára.* A többi között rákövetkezik, rájön (különösen a sor). *Csak várakozzál, majd rád is kerül a sor.*

RAKÉTA, fn. tt. *rakétá-t*. Tűzi műjáték, mely lőporral töltött hengerféle készületből áll, s ha meggyujtják, a levegőbe repül, hol végre szétpattan. Máskép magyarosabban : *röppentyü*. Különféle módosításai, és nemei vannak. Egyezik a német *Rakete* v. *Rackete* szóval, mely némelyek szerént az olasz *rocchetto* (rokka), de Adelung szerént szintén az olasz *raggio, raggetto* után képződött, s ennek gyöke a latin *radius*, melyhez végelemzésben rokonok a magyar *ragyog, ragya, ragyiva*, mint fényes, tüzes, égő valamit jelentők. V. ö. RAGY, gyök.

RÁKFARKFŰ, (rák-fark-fü) ösz. fn. A pimpinellák neméhez tartozó növényfaj köznépies neve ; máskép szintén köznyelven : *földi tömjén ;* növénytani neve : *tömjénes pimpinella.* (Pimpinella saxifraga).

RÁKFEKÉLY, (rák-fekély) ösz. fn. Mérges, veszélyes, hamar elharapódzó fekély neme, köz nyelven : *fene*, melyről mondják, hogy eszi, rágja a testet. *Emlőkön, gyomorban támadt rákfekély. A rákfekélyt kimetszeni. Rákfekélyben meghalni.*

RÁKFEKÉLYÉS, (rák-fekélyés) ösz. mn. Rákfekélylyel lepett, abban szenvedő. *Rákfekélyes gyomor, emlők. Rákfekélyes betegek.* V. ö. RÁKFEKÉLY.

RÁKFENE, (rák-fene) ösz. fn. l. RÁKFEKÉLY és v. ö. FENE.

RÁKFENÉS, (rák-fenés) ösz. mn. l. RÁKFEKÉLYÉS.

RÁKFOGÁS, (rák-fogás) ösz. fn. L. RÁKÁSZÁS.

RAKHAJÓ, (rak-hajó) ösz. fn. Általán hajó, melyet elszállítás végett holmi teherrel, áruczikkekkel megraknak. Különösen tengeri jármű, melyen, miként a szárazföldi postaszekeren, bizonyos időben leveleket, terheket, málhákat, személyeket szállítanak, postahajó.

RÁKHÁT, (rák-hát) ösz. fn. Tulajd. ért. a rák nevü féreg háta. Átv. lassu posta, vagy szállitó jármű. *Rákháton járni, jönni, menni*, azaz, lassan, vontatva, mint a rák.

„A végekbül pedig gyülének Budához,
Az ottvaló vezér Izmáel pasához,
Aki nem rákháton lát vala dolgához."
Gyöngyösi István.

RÁKHÉJ, (rák-héj) ösz. fn. Szarunemü, kemény, ropogós, néha puhább hártya, mely a rák testét födi.

RAKHELY, (rak-hely) ösz. fn. Hely, vagyis kamara, bolt, pajta, s ilynemü épület, hová holmi szállítványokat, árukat ideiglen leraknak. Különösen

ily épületekkel ellátott kikötő, vagy helység, milyen péld. a gabonára nézve a felső Duna mellett Győr, Moson.

RAKHELYBÉR, (rak-hely-bér) ösz. fn. Bér, melyet a rakhely tulajdonosának a bele rakott holmiért fizetnek.

RÁKIÁLT, (rá-kiált) ösz. önh. Valaki, v. valami felé, vagy után a végre kiált, hogy valamire intse, figyelmeztesse, vagy lehurogassa, megijeszsze, stb. *A haragos tanító rákiált a gyermekre. A lassu jármosra rákiált a béres. Kiálts rá, hogy jöjön ide.*

RAKICSÁN, falu Vas m; helyr. *Rakicsán-ba, —ban, —ból.*

RAKITLA v. RAKOTLA, (rak-ott-la?) fn. tt. *rakitlá-t* v. *rakotlá-t.* L. RAKOTTYA.

RAKITÓCZ, falu Zólyom m.; helyr. *Rakitócz-ra, —on. —ról.*

RAKITTA, (1), l. RAKOTTYA.

RAKITTA, (2), falu Krassó m.; helyr. *Rakittára, —n, —ról.*

RAKITTOVA, falu Krassó m.; helyr. *Rakittová-n, —ra, —ról.*

RÁKKŐ, (rák-kő) ösz. fn. Kőforma félgömbölyü, kisded testek, melyek a rákok gyomrában találtatnak, midőn vedleni szoktak; szinök fehér. Használtatik hánytató gyógyszerül; máskép: *rákszem.*

RAKKÖNYV, (rak-könyv) ösz. fn. Kalmárok jegyzőkönyve, melyben a raktárba letett holmik, áruczikkek följegyezvék.

RÁKLÁB, (rák-láb) ösz. fn. 1) l. RÁKOLLÓ. 2) Átv. ért. ganajbányó villa.

RAKLÁDA, (rak-láda) ösz. fn. l. RAKASZ.

RAKLEVÉL, (rak-levél) ösz. fn. Levél, azaz jegyzék, melyen az elszállításra felrakott teher mennyisége és minősége fel van irva.

RÁKLEVES, (rák-leves) ösz. fn. A rákok ollóiból és farkaiból kiszedett hússal készitett levesétek.

RAKMÁNY, l. RAKOMÁNY.

RÁKMENET, (rák-menet) ösz. fn. 1) Lassu, vontató menet, s mintegy mászás, mely a rák lassuságához hasonló. 2) Mivel a rák jobbára hátrafelé megy, jelent a kellő iránytól visszafelé mozgást, távolodást.

RÁKMENETŰ v. —MENETÜ, (rák-menetű) ösz. mn. Lassu, vontató járásu, mint a rák; továbbá, a kellő iránytól távolodólag haladó, visszás járásu.

RAKMŰ, (rak-mű) ösz. fn. Képzőművek neme, midőn festett vagy színes kövek, üvegdarabok, stb. bizonyos ragasz által úgy állittatnak együvé, hogy némi képet alakítsanak. (Mosaique).

RAKMŰVÉSZ v. —MÜVÉSZ, (rak-művész) ösz. fn. Művész, ki rakmüvek készitésével foglalkodik.

RÁKNEMŰ v. —NEMÜ, (rák-neműű) ösz. mn. A rákok neme alá tartozó, vagy a rákhoz némileg hasonló. *Ráknemű tengeri bogarak. Ráknemű fekélyek.* V. ö. RÁK.

RAKNYEREG, (rak-nyereg) ösz. fn. A tehermálhaszállító barmok, nevezetesen lovak, öszvérek hátára kötött nyeregféle készület.

RÁKNYI, puszta Somogy m.; helyr. *Ráknyi-ba, —ban, —ból.*

RAKÓ, (rak-ó) mn. és fn. tt. *rakó-t.* Aki holmit rak, elrak, felrak. *Kazalrakó napszámosok. Kemenczerakó, kályharakó, tekerakó, teherrakó, útrakó.* V. ö. RAK.

RÁKÓ, faluk Torna és Ung m.; puszta Somogy m.; helyr. *Rákó-ra, —n, —ról.*

RAKÓBÉR, (rakó-bér) ösz. fn. Bér, melyet a rakónak fizetnek, pl. a teher-, kályha-, tekerakónak, stb.

RAKÓCZ, faluk Hont m.; KIS—, NAGY—, Ugocsa m.; helyr. *Rakócz-ra, —on, —ról.*

RÁKÓCZ, faluk Sáros és Zemplin m.; helyr. *Rákócz-ra, —on, —ról.*

RAKODA, (rak-o-da azaz, rakodó hely) fn. tt. *rakodá-t.* Tér, udvar, helyiség, hol a szállító járművekre a terhet, árukat, stb. felrakják.

RAKODÁS, (rak-od-ás) fn. tt. *rakodás-t,* tb. *—ok,* harm. szr. *—a.* Cselekvés, foglalkodás, működés, midőn valaki rakodik, holmit bizonyos helyre, rendbe elhelyez, különösen terhet elszállítás végett. V. ö. RAKODIK.

RAKODIK, (rak-od-ik) k. m. *rakod-tam, —tál, —ott.* Általán, holmit le vagy fölrak, kirak, elrak, stb. Különösen, holmi teherfélét elszállítás végett valamely járműre, p. szekérre, hajóra rak. *Rakodnak a fuvarosok, hajósok, a szénahordók.* Igekötőkkel: *kirakodik,* p. a kalmár, mesterember, midőn áruit kiállítja, innen a *kirakodó vásár* neve; *berakodik* p. a boltba; *felrakodik, megrakodik, lerakodik.*

RAKODMÁNY, (rak-od-mány) fn. tt. *rakodmány-t,* tb. *—ok,* harm. szr. *—a.* Elszállítás végett szekérre, hajóra, vagy más járműre rakott holmi, portéka.

RAKODÓHÁZ, (rakodó-ház) ösz. fn. Rakhelyül épített ház, melyben a szállítmányokat majd le-, majd felrakják.

RAKODÓHELY, (rakodó-hely) ösz. fn. l. RAKODA.

RAKODÓUDVAR, (rakodó-udvar) ösz. fn. Udvar, kerített tér, melyen a fuvarosok rakodni szoktak. *Gyapjuszállítók rakodóudvara.* V. ö. RAKODIK.

RAKODVÁNY, l. RAKODMÁNY.

RAKOGAT, (rak-og-at) gyak. áth. m. *rakogattam, —tál, —ott,* par. *rakogass.* Folytonosan, vagy ismételve, vagy gyakran rak, elhelyez holmit. *Szénát baglyákba, kazalba, búzát asztagba rakogatni. Szekrénybe ruhákat, könyveket rakogatni. Kályhát, falat rakogat. Lábait a tánczban nyalkán, hegyesen rakogatja.* V. ö. RAK és RAKOSGAT.

RAKOGATÁS, (rak-og-at-ás) fn. tt. *rakogatás-t,* tb. *—ok,* harm. szr. *—a.* Cselekvés, midőn valaki holmit rakogat. *Könyvek rakogatásával foglalkodni* V. ö. RAKOGAT.

RAKOL, (rak-ol) áth. m. *rakol-t.* Bizonyos holmit, terhet elszállítás végett fölrak, vagyis az illető járművet rakás által megterheli. *Ládákat rakolni, felrakolni a szekérre; gabonát rakolni a hajóra. Megrakolni a málhás lovat, öszvért.* Új alkatu szó a német *packen, laden, beladen, aufladen* értelmében. Elegendő *rak* is.

RÁKOLLÓ, (rák-olló) ösz. fn. A ráknak mintegy szárnyak gyanánt kinövő két tagja, melylyel az átfogható testeket, mint olló, becsipi, vagy a zsákmányt elfogja. Ezen ollók időnként elhullanak, s újak nőnek helyettök.

RAKOLÓDÁS, (rak-ol-ód-ás) l. RAKOSGATÁS.

RAKOLÓDIK, (rak-ol-ód-ik) k. m. *rakolódtam, —tál, —ott.* L. RAKOSGAT.

RAKOMÁNY, (rak-o-mány) fn. tt. *rakomány-t,* tb. *—ok,* harm. szr. *—a* v. *—ja.* Mű, mely több részek öszverakása által keletkezett, különösen épületmű, pl. kályha, fal.

RAKON; RAKONSÁG, l. ROKON; ROKONSÁG.

RAKONCZA, (1), (rak-on-cza) fn. tt. *rakoncza-t.* A létrás oldalu kocsik és szekerek első és hátulsó tengelyének párnájára, de különösebben a szánok gerendjeire erősített eszköz, melyhez az oldalakat rakják vagy támasztják, hogy kétfelé ne dőljenek. Különbözik tőle a szekereken a *lőcs,* mely magának a tengelynek végéről emelkedik fölfelé, így támogatván az oldalt. V. ö. LŐCS. A kisebbféle kocsik első tengelyén rendesen csak rakoncza szokott a támasz lenni. Átv. támasztó, vagy leborulástól megóvó szer, mint e közmondat jelenti: *Nincs a víznek rakonczája.* Továbbá óvó, korlátoló eszköz.

„Nincs semmi csont te tagodban,
Rakonczád sincs fogaidban,
Sík golyóbis forog szádban,
Mérged mézzel jár egy nyomban."
Beniczky Péter (A gonosz nyelvről).

E szónak gyöke, mint jelentése mutatja, a *rak* ige, minthogy az oldalakat a rakonczát is tartó talpfára rakják, és azokra, mintegy az utóbbinak karjaira támasztják. Képzője kicsinyző, mintha volna, *rakócza,* t. i. az *n* csak közbevetett hang, mint sok más szavainkban. Hasonló képeztetésüek: *paszkoncza, iloncza, katrincza, medencze, petrencze, börböncze*; közbevetett *n* nélkül: *galócza, csepőcze, szamócza.*

RAKONCZA, (2), ALSÓ—, FELSŐ—, faluk Hont m.; helyr. *Rakonczá-ra, —n, —ról.*

RAKONCZÁS, (rak-on-cza-as) mn. tt. *rakonczás-t* v. *—at,* tb. *—ak.* Rakonczával ellátott, pl. *rakonczás kocsi, szán,* különböztetésül olyantól, melynek oldalait, vagy korbáját rakoncza helyett más eszköz, pl. rugó tollak tartják.

RAKONCZÁTLAN, (rak-on-cza-atlan) mn. tt. *rakonczátlan-t,* tb. *—ok.* 1) Minek tulajdon értelemben vett rakonczája nincsen, pl. némely kocsik, és a hintók rakonczátlanok. 2) Átv. ért. határt, korlátot nem ismerő, kicsapongó, zabolátlan erkölcsü. *Rakonczátlan siheder.* Határozóként am. rakonczátlanul, korlátot vagy törvényt nem ismerve.

RAKONCZÁTLANSÁG, (rak-on-cza-atlan-ság) fn. tt. *rakonczátlanság-ot,* harm. szr. *—a.* Korlátot nem ismerő tulajdonság, zabolátlanság, korlátlanság.

RAKONCZÁTLANUL, (rak-on-cza-atlan-ul) ih. Átv. ért. kicsapongólag, korlátlanul, zabolátlanul.

RAKOS, gyak. áth. m. *rakos-tam, —tál, —ott,* par. *—s.* Am. a többszörös gyakorító ‚rakosgat'; l. ezt.

RÁKOS, (1), (rák-os) mn. tt. *rákos-t* v. *—at,* tb. *—ak.* 1) Rákkal bővelkedő, miben rákok teremnek, tartatnak, stb. *Rákos folyók, patakok, tavak. Rákos tarisznya, kosár.* 2) Különösen, mint főnév, viseli e nevet Pestvármegye egyik pataka, mely Pest városa fölött szakad a Dunába. Béla kir. névtelen jegyzőjében, az ő irásmódja szerént: *Rakus:* „Castra metati sunt ultra *Surcusar* (Soroksár) usque ad fluvium Rakus."

„Barna leány a falubul,
Hej ne igyál a Rákosbul,
Magyar csonton foly a vize,
Könnyektül sós annak ize."
Kisfaludy K.

Ugyan ettől vette nevét a magyar történelemben ama hírneves térség, melyet e patak hasít, köz néven: *Rákosmező* v. *Rákos mezeje,* v. csak: *Rákos,* főkép Pest városa határában. *Rákosmezőn egykor pesti vásárkor, Túl a Tiszán lévő csikós bundástul, dudástul, Bundástul, egy pár itcze finom borra befordúl.* (Népd.).

RÁKOS, (2), mváros Sopron m.; faluk Abaúj, Baranya, Bereg, Gömör, KIS—, NAGY—, Vas m.; erdélyi faluk Doboka m.; és Csikszékben, ARANYOS—, Aranyos székben; puszták Pozson, és Borsod m.; helyr. *Rákos-ra, —on, —ról.*

A *Rákos* előnevü helységeket, pl. *Rákos-Csaba,* stb. l. illető helyeiken.

RAKOSÁS, (rak-os-ás) fn. tt. *rakosás-t,* tb. *—ok,* harm. szr. *—a.* L. RAKOSGATÁS.

RÁKOSD, falu Vas m.; erdélyi falu Hunyad m.; helyr. *Rákosd-ra, —on, —ról.*

RAKOSGAT, (rak-os-og-at) gyak. áth. m. *rakosgat-tam, —tál, —ott,* par. *rakosgass.* Kétszeres gyakorlati képzővel, egyébiránt egy értelmü az egyszerü ‚rakos' igével; t. i. holmit különös szorgalommal ideoda helyezget, mindennek helyét mintegy kiválogatva. Valamivel belterjelmesb értelmü, mint a *rakogat. A könyveket tárgyak, vagy alakjaik szerint a fiókokba rakosgatni.*

RAKOSGATÁS, (rak-os-og-at-ás) fn. tt. *rakosgatás-t,* tb. *—ok,* harm. szr. *—a.* Gyakorlatos cselekvés, mely által valaki holmit rakosgat. V. ö. RAKOSGAT.

RAKOSKODÁS, (rak-os-kod-ás) fn. tt. *rakoskodás-t,* tb. *—ok,* harm. szr. *—a.* Rakosgatással foglalkodás.

RAKOSKODIK, (rak-os-kod-ik) k. m. *rakoskod-tam, —tál, —ott.* Rakosgatással foglalkodik.

RÁKOSMEZŐ, (Rákos-mező) ösz. fn. l. RÁKOS, (1) alatt.

RAKOSZIK, (rak-osz-ik) k. l. RAKODIK. A többi időket és módokat is az utóbbitól kölcsönzi. Azon igék seregébe tartozik, melyekben az *od osz, ëd ész, öd ösz, ud usz, üd üsz* képzők ugyanazon értelmüleg változkodni szeretnek, pl. *nyugodik nyugoszik, cselekedik cselekeszik, alkudik alkuszik, esküdik esküszik*, stb.

RAKOTLA, l. RAKITLA; és RAKOTTYA.

RAKOTT, (rak-ott) mn. tt. *rakott-at.* 1) Mit egymás fölé helyezett részekből állítottak föl, pl. *rakott fal. Sárból rakott kemencze.* 2) Mire bizonyos sokaságu terhet tettek. *Rakott szekér; gabonával rakott hajó; sindelylyel, deszkával rakott talp. Nincs oly rakott szénaszekér, kire egy villa széna rá nem fér.* (Km.). *Rakott méh*, mely mézzel teli szedte magát. *Úgy jöttem a házához, mint a rakott méh.* 3) Bőségesen tetézett, vagy megtöltött. *Rakott ház, rakott teli bolt, ételekkel rakott asztal.* 4) Bizonyos részek egymás mellé állitása, összeillesztése által kitáblázott. *Rakott út, kövel rakott útcza. Rakott mű*, pl. asztal, mely több koczkákból áll, vagy mely felül fínomabb, ékesebb falemezzel van bevonva és ráenyvezve. V. ö. RAK.

RAKOTTYA, fn. tt. *rakottyá-t.* A kétfalkások seregéből és öthímesek rendjéből való cserjenem; csészéje két ajaku, a felső két rövid fogu, az alsó három fogu, bokrétájának vitorlája legtöbbször hátra konyúl; csónakja némely fajokban lefitytyen; virágai sárgák. (Genista). Fajai: *gatyás, nyúl-, háromszegü, szöszös, vigály, henyélő, szőrös, német, árva* rakottya. Dunán túl némely tájakon: *rakotla, rakatla, rakitla;* általánosabban vékonyhangon: *rekettye.* Régi oklevelekben ezen alakokban található: *racatia* (1217), *rokathia* (1225); rakatya (1276), *requitye* (1228), *requethia* (1252), *reketya* (1279. Jerney. Magyar Nyelvkincsek).

E cserjének nevét használják a gyermekek azon rímes mondatokban, melyek által magukat az időmozzanatos (tactusos) beszédben gyakorolják: *Vágok vágok fát — de micsoda fát? — régi rakottyát — aki velem vers — én is avval vers — fogadjunk fel — egy pintborban — huszon kettő — ez!*

E szónak gyöke vagy *rak*, minthogy rakottan azaz bokrosan terem, (honnan: *rakotú, rakatigni, rakota);* vagy pedig *rág*, minthogy a rakottyanemüeket mint cserjéket a barom rágicsálni szereti. Ez értelemben rokon hozzá: *kecskerágó*, mely tájdivatosan: *rágitó.* A gyökszó hangzója megrövidült, mint a *ragmálodik* igében, melynek gyöke szintén a *rág.* A szerbeknél a *kecskefüz* neve *rakíta*, melyet a szerbek tőlünk kölcsönözhettek, miután, Stefanovich szótára szerint, a szerb nyelvben nincs egyéb szó, melynek alapértelme rágásra vonatkoznék. Mi a *rakottya* képeztetését illeti, hasonló, mint egyik származtatásnál érintők, a *parittya, rapittya*, és *pattantyú*, stb. szókhoz, melyek igenevekből alakultak, illetőleg lágyultak meg. V. ö. —TYÚ, —TYŰ.

RAKOTTYAFA, (rakottya-fa) ösz. fn. L. RAKOTTYA.

RAKOTTYAVESSZŐ, (rakottya-vessző) ösz. fn. Rakottyából szedett, vágott szálacska.

RAKOTYÁS, falu Gömör m.; helyr. *Rakotyás-ra, —on, —ról.*

RÁKOTYÁS-MEZŐ, erdélyi falu Kézdi székben, helyr. *—Mezö-re, —n, —ről.*

RAKOVICZ, falu Nyitra m.; helyr. *Rakovicz-ra, —on, —ról.*

RAKOVICZA, falu Temes m.; helyr. *Rakoviczára, —n, —ról.*

RÁKOVICZA, erdélyi falu a szebeni szász székben, helyr. *Rákoviczá-ra, —n, —ról.*

RÁKÖNYÖKLIK, (rá-könyöklik) ösz. k. Valamire vagy valami fölé könyök módjára hajlik. V. ö. KÖNYÖKLIK.

RÁKÖNYÖKÖL, (rá-könyököl) ösz. önh. Könyökét ráteszi, könyökével ránehezkedik, vagy támaszkodik. V. ö. KÖNYÖKÖL.

RÁKÖSZÖNT, (rá-köszönt) ösz. áth. Mielőtt innék, a fölvett ivóedényt valakire irányozva annak némi kedveset mond, vagy kiván. *A házi úr rákösziönti poharát a vendégre.* V. ö. KÖSZÖNT.

RÁKÖT, (rá-köt) ösz. áth. Tulajd. ért. bizonyos testnek fölszinére, részére, tagjára, stb. köt valamit. *A nyerget rákötni a lóra.* Átv. ráerőszakol valakire valamit. *Magát rákötni valakire*, am. tolakodólag hozzá ragaszkodni. V. ö. KÖT.

RAKPART, (rak-part) ösz. fn. A folyók s kikötőknek kikövezett partja, hol a hajókra ki- és berakodnak. (Quai).

RAKPIACZ, (rak-piacz) ösz. fn. Piacz, vagyis tér a kikötők partjain, hol a szállított vagy szállítandó árukat, holmit lerakják.

RAKS, falu Vas m.; helyr. *Raks-ra, —on, —ról.*

RAKSA, falu Turócz m.; helyr. *Raksá-ra, —n, —ról.*

RÁKSA, falu Szatmár m.; helyr. *Ráksá-ra, —n, —ról.*

RÁKSI, falu Somogy m.; helyr. *Ráksi-ba, —ban, —ból.*

RAKSZEKÉR, (rak-szekér) ösz. fn. Szekér, melyen holmi málhát, készületeket, eleséget, stb. vinni, szállítani szoktak, különböztetésül a személyeket hordó, utazó stb. szekértől.

RAKSZEKRÉNY, (rak-szekrény) ösz. fn. Szekrény, melybe egyetmást elhelyeznek.

RÁKSZEM, (rák-szem) ösz. fn. Tulajd. ért. a rák nevü féreg szeme. Átv. l. RÁKKŐ.

RAKSZŐLŐ, (rak-szőlő) l. RAGSZŐLŐ.

RAKTANYA, (rak-tanya) ösz. fn. l. RAKODA, RAKUDVAR.

RAKTÁR, (rak-tár) ösz. fn. Ház, kamara, bolt, pajta, stb. melybe holmi árukat, portékákat stb. beraknak.

RAKTÁRNOK, (rak-tárnok) ösz. fn. Személy, ki valamely raktárra felügyel, s a bele- vagy elszállított holmiról számol.

RAKTÁROL, (rak-tárol) ösz. áth. Raktárba elhelyez.

RAKTÁROS, (rak-táros) l. RAKTÁRNOK.

RAKÚL, (rak-úl) önh. m.; *rakúl-t.* Bizonyos teherrel megtelik, megrakodik. Él e szóval Faludi átv. ért. *Rakúlj érdemekkel.*

RÁKVAJ, (rák-vaj) ösz. fn. Rák húsával vegyített s felolvasztott vaj.

RAKVÁNY, (rak-vány) fn. tt. *rakvány-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. L. RAKAT, (1).

RAKVÁST, (rak-va-ast) ih. Régies alak az egyszerü ‚rakva' helyett; máskép : rakottan.

RÁKVÉRÜ, (rák-vérü) ösz. mn. Átv. ért. hideg vérü, nyálkás vérmérsékletü, csigavérü.

RÁKVÖRÖS, (rák-vörös) ösz. mn. Olyan vörös mint a főtt rák.

RÁLES, (rá-les) ösz. önh. Valakire leselkedve vigyáz, hogy rajta érje valamin. *Rálesni a tolvajra. Majd rálesek.* V. ö. LES, íge.

RALÓ, fn. tt. *raló-t.* B. Szabó Dávid szerint am. czinkostárs, rosz czimbora.

RÁLŐ, (rá-lő) ösz. önh. A lövést ráirányozza.

RÁM, falu Szala m.; helyr. *Rám-ba*, —*ban*, —*ból.*

RÁMA, fn. tt. *rámá-t.* 1) Kemény testből csinált szegélyforma foglalvány, mely valamit körülkerít, pl. a képnek, ablaknak, tükörnek rámája. *Kerekded, tojásdad, négyszögü, aranyos, ezüstös ráma. Képráma. Rámába foglalni a képet.* 2) Némely mesteremberek ilyetén eszköze, melyre valamit feszítenek, p. a szücsök, vargák, csizmadiák rámája, melyre a bőrt ráfeszítik.

Valószinüleg a német *Rahmen* után alakult, melyhez ugyancsak a német nyelvben rokonok : *Rand, Ranft, Ramme*, mint valaminek szegélykörét, vagy köralaku testet jelentők. (Adelung). Egyébiránt nyelvünkben is némileg egyeznek vele a *ráncz, rács, rácsa* szók. V. ö. RÁNCZ. Újabb időben némelyek *keret* szót használnak helyette.

RÁMACS v. RAMÁCS, (ráma-acs) kicsiny. fn. tt. *rámacs-ot.* Buzogányforma kis eszköz, melylyel valamit kifeszítenek, p. a *keztyűsök rámacsa*, a keztyű ujjait kitágítani való. V. ö. RÁMA.

RÁMAGYALÚ, (ráma-gyalú) ösz. fn. Asztalosok gyaluja, melylyel az illető asztalosmüvek párkányát, rámáját, szegélyét kialakítják.

RÁMARAD, (rá-marad) ösz. önh. Hagyomány, örökség, engedély szerint neki jut, övé leszen valami. *Nagybátyjának fele vagyona rámarad. Apjáról sok adósság maradt rá.*

RÁMÁSZ, (rá-mász) ösz. önh. Mászva fölmegy, felhatol valamire. V. ö. MÁSZ.

RÁMÁZ, (ráma-az) áth. m. *rámáz-tam*, —*tál*, —*ott*, par. —*z*. 1) Valamit rámával ellát, rámát csinál neki. *Rámázni a tükröt, képet.* 2) Rámaféle eszközre húz, feszít. *Rámázni a böröket.* V. ö. RÁMA.

RÁMÁZÁS, (ráma-az-ás) fn. tt. *rámázás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Cselekvés, midőn valaki rámát csinál, vagy rámára húz, feszít valamit.

RÁMÁZAT, (ráma-az-at) fn. tt. *rámázat-ot*, harm. szr. —*a*. Több vagy öszves ráma valamin, például ablakon.

RÁMEGY, (rá-megy) ösz. önh. 1) Valamely helynek testnek fölszinére, valamely magasságra fölmegy, fölhág. *Némely ló vonakodik rámenni a hídra. Ráment a jégre. A barmok rámennek a vetésre.* 2) Átv. költség fejében elfogy bizonyos mennyiség. *Évi kiadásai rámennek ezer forintra. Sok cselédre sok rámegy.* Továbbá, am. ráfér, elég helye van valami fölött. *Ezen szekérre negyven zsák gabona, ama hajóra hat ezer mérő rámegy.* Néha am. bizonyos mennyiségre emelkedik, felrúg. *Évi jövedelme rámegy öt ezer forintra.* Czélt ér. *Nem mehetek rá hogy . . .*

RAMOCSA, falu Szala m.; helyr. *Ramocsá-ra*, —*n*, —*ról.*

RAMOCSAHÁZA, falu Szabolcs m.; helyr. *Ramocsaházá-ra*, —*n*, —*ról.*

RÁMÓCZ, ALSÓ—, FELSŐ—, faluk Sopron m.; helyr. *Rámócz ra*, —*on*, —*ról.*

RÁMUTAT, (rá-mutat) ösz. önh. Mutatással valamit megjelent vagy megjelöl.

RÁN, elvont gyök, melyből *ráng, rángat, rángatódzik, rándit, rándul, ránt* és származékaik erednek. Mind ezek azon alapfogalomban megegyeznek, hogy a testnek erőszakos és hirtelen megmozditását jelentik, és pedig a mozgató erő után haladó irányban, s ebben különböznek a *tol, taszit, nyom* igéktől. Ellenben rokonaik a *húz, von*, mennyiben ezek is a müködő erő felé hajlást, irányzást jelentenek, azon különbséggel, hogy a *rántás* egyes mozdításra, vagy a mozgás kezdetére, a *húzás vonás* pedig ennek folytatására vonatkozik. A *ránt* igével gyöki és értelmi rokonságban vannak *ragad, rabol*, és *ráz*, mint erőszakos húzavonát jelentők. V. ö. RAGAD, RABOL.

RÁNCZ, fn. tt. *ráncz-ot*, harm. szr. —*a*. Rovátkos, vagy rovásforma vonal, mely valamely rostos, vagy bőrnemü testen mesterséges zsugorítás, vagy zsugorodás által képződik. *Ránczok a gatyán, pendelyen, szoknyán. A népmesélők egy vén banya pendelyének kilenczezer kilenczszáz kilenczvenkilenczedik ránczából veszik mondókájokat. Ránczba húzni, ránczra* v. *ránczba szedni a ruhát. A ránczokat szétbontani, kifejteni. Ránczot vet a ruha*, midőn bő és öszvehuzzák, vagy gyűrik. *Ránczba szedi húzza homlokát a haragos, vagy gondolkodó ember. Vénség ránczai látszanak orczáján. Ránczok a fák, s más növények héjain.* Átv. *ránczba szedni valakit*, am. szorosan fogni, erkölcsi

korlátok közé zárni, megfenyíteni. *Könnyebb az asszonyt tánczbá vinni, mint ránczbá szedni.* (Km.) Több esetben hasonló értelmü vele : *redő.*

Minthogy a ráncz húzás-, vonás-, metszés-, rovásforma vonalat képez : innen gyökre nézve azon szókhoz rokon, melyekben az *r* hanghoz a rovás, metszés alapfogalmát csatolta nem csak a magyar, hanem más nyelv is, milyenek : *rács, rácsa, ráspoly, ravás, rávatál,* maga a *ró* ige, az önhangzó előtételével : *arat, ort, irt;* továbbá magas hangon : *recze, redő;* idegen nyelvekben a német : *Runzel,* görög ῥυτίς, latin : *ruga,* szláv *ranyecz,* stb. A magyarból elemezve mintha volna : *ra-ancz* v. *ro-ancz.* V. ö. R, gyökhang.

RÁNCZBASZEDETT, (ránczba-szedett) ösz. mn. Ránczokkal ellátott, ránczos rovátkokba öszvehúzott, ránczolt. *Ránczbaszedett szoknya, gatya.* A növénytanban mondják a levélnemü szerveken támadott hegyes vagy tompa szöglet alatti fölemelkedésekről, melyek a szerveken vagy hosszára, vagy keresztben állanak. (Plicatum). Hosszára van ránczba szedve a *fejér zászpa* (veratrum album) *levele,* keresztbe van ránczolva a *gyertyán* (carpinus) *levele.*

RÁNCZIGÁL, (rán-cz-ig-ál v. rán-t-ig-ál) gyak. áth. m. —*t.* Gyakran, ismételve, de nem erősen, csak kicsiszerüleg rángat valakit, vagy valamit. *Hajánál, ruhájánál fogva ránczigálni valakit. Morog az eb, meg is harap, ha fülét, szőrét ránczigálják.*

E szónak törzsöke a *ránt* ige, melyből lett a kicsinyítő *rántigál,* mint *hajigál, taszigál, gurigál, sántikál,* végre a *t* átváltozott rokon szervü *cz*-re, *ránczigál,* mint *bontol, bonczol, pontol, ponczol, döntöl dönczöl,* stb.

RÁNCZIGÁLÁS, (rán-cz-ig-ál-ás) fn. tt. *ránczigálás-t,* tb. —*ok,* harm. szr. —*a.* Cselekvés, midőn valaki ránczigál valakit, v. valamit. V. ö. RÁNCZIGÁL.

RÁNCZOL, (ráncz-ol) m. *ránczol-t.* L. RÁNCZOZ.

RÁNCZOLÁS, (ráncz-ol-ás) l. RÁNCZOZÁS.

RÁNCZOLAT, (ráncz-ol-at) l. RÁNCZOZAT.

RÁNCZOLT, (ráncz-ol-t) mn. Ránczokkal ellátott, ránczos rovátkokba húzott, ránczbaszedett.

RÁNCZOS, (ráncz-os) mn. tt. *ránczos-t* v. —*at,* tb. —*ak.* Ami ránczokba van húzva, vagy huzódva, ránczra szedett, zsugorodott, redős. *Ránczos bőr, homlok. Ránczos szoknya, pendely. Töpörödött ránczos bőre.* (Faludi). *Ránczos torku csizma. Ránczos, mint a gallér, kerek, mint a tallér.* (Km.). A növénytanban ránczosnak mondják, midőn a levél ereinek közein levő puha részek kisebb-nagyobb mértékben szabálytalan alakkal dudorodnak fel, mint a zsálya és kankalin leveleinek felülete. (Rugosum). V. ö. RÁNCZ.

RÁNCZOSAN, (ráncz-os-an) ih. Ránczokba szedve, vagy huzódva, zsugorodva. *Ránczosan varrt ruha. Ránczosan öszvehúzott homlok.*

RÁNCZOSÍT, RÁNCZOSIT, (ráncz-os-ít) áth. m. *ránczosít-ott,* par. —*s,* htn. —*ni* v. —*ani.* Ránczossá tesz, alakít. *Az agg kor, a gondok, a harag megránczosítják a homlokot.* V. ö. RÁNCZOS.

RÁNCZOSÍTÁS, RÁNCZOSITÁS, (ráncz-os-ítás) fn. tt. *ránczosítás-t,* tb. —*ok,* harm. szr. —*a.* Ránczossá tevés, alakítás.

RÁNCZOSKÍGYÓ v. —KIGYÓ, (ránczoskígyó) ösz. fn. Ránczos bőrü s igen apró szemü kígyófaj. (Caccilia. L.).

RÁNCZOSODÁS, (ráncz-os-od-ás) fn. tt. *ránczosodás-t,* tb. —*ok,* harm. szr. —*a.* Állapota valamely rostos, bőrös testnek, midőn ránczosodik. *Ránczosodás ellen holmi vizekkel, szerekkel mosni, kenni a bőrt.* V. ö. RÁNCZOSODIK.

RÁNCZOSODIK, (ráncz-os-od-ik) k. m. *ránczosod-tam, —tál, —ott.* Simaságát, feszességét elvesztvén ránczos állapotba megy által, ránczok támadoznak rajta. *Ránczosodik a bőre.* V. ö. RÁNCZOS.

RÁNCZOSSÁG, (ráncz-os-ság) fn. tt. *ránczosság-ot,* harm. szr. —*a.* Ránczos minőség vagy állapot.

RÁNCZOZ, (ráncz-oz) áth. m. *ránczoz-tam, —tál, —ott,* par. —*z.* Rostos testet, nevezetesen szövetet úgy húz, úgy varr öszve, hogy ránczokat képezzen. *Ránczozni az üng elejét, gallérát, a szoknyát, pendelyt.* Továbbá, öszvegyűr, zsugorít. *Heverésben öszveránczozni a keményített ruhát.*

RÁNCZOZÁS, (ráncz-oz-ás) fn. tt. *ránczozás-t,* tb. —*ok,* harm. szr. —*a.* Varrói munka, mely által holmi ruhaneműt ránczokba szednek

RÁNCZOZAT, (ráncz-oz-at) fn. tt. *ránczozat-ot,* harm. szr. —*a* v. —*ja.* A ruhának azon alakzata, melyet rajta a ránczok öszvege képez. *Finom, durva, sürü, ritka ránczozat. Üng, szoknya, gallér ránczozata.*

RÁNDÍT, (rán-d-ít) áth. m. *rándít-ott,* par. —*s,* htn. —*ni* v. —*ani.* Valamely nyugvó állapotban levő sulyosabb testet hirtelen erőszak által helyéből mozdít, vagy rángóvá tesz. *Kirándít. Megrándít. Megrándítani, sárból, gödörből kirándítani a a kocsit. Félre lépve megrándította bokában a lábát. A sebész megrándítja a kificzomodott tagot, midőn helyre akarja tenni. Egyet rándított rajta, s helyre állt a lába.* V. ö. RÁN, gyök. Ezen igében, valamint más rokon képzésüekben, a közép *d* úgy látszik átalakult *g,* mintha volna *rángít,* azaz, rángóvá tesz, mint *mozdít, mozgit,* mozgóvá tesz, *perdít, pergít,* pergővé tesz, *indít, ingít,* ingóvá tesz, *kondít, kongít,* kongóvá tesz, stb. Hasonlóan a megfelelő *úl ül* képzőjü igék : *mozdúl* mozgóvá lesz, *perdül* pergővé lesz, *indúl* ingóvá lesz, *kondúl* kongóvá lesz.

RÁNDÍTÁS, RÁNDITÁS, (rán-d-ít-ás) fn. tt. *rándítás-t,* tb. —*ok,* harm. szr. —*a.* Cselekvés, erőfeszítés, mely által valamit helyéből mozdítunk. V. ö. RÁNDÍT.

RÁNDÚL, RÁNDUL, (rán-d-úl) önh. m. —*t.* 1) Erőszakos, hirtelen vonás által mozgóvá lesz,

helyéből kimozdúl kiindúl. *Rándúl a kocsi, midőn megindítják. Az evezőnek minden vonására tovább-tovább rándúl a csónak. Karja lába a csuklóban megrándúlt.* 2) Valamely jármüvön, mintegy hirtelenében, hevenyében, vagy közel helyre, rövid időre megy valahová. *Szomszéd faluba rándulni, kirándulni, elrándulni. Pusztáról berándulni a faluba, városba. Pestről a gözkocsin fel-fel-rándulni Váczra, le-lerándulni Kecskemétre.* V. ö. RÁNDÍT.

RÁNDÚLÁS, RÁNDULÁS, (rán-d-úl-ás) fn. tt. *rándulás-t*, tb. —ok, harm. szr. —*a*. 1) Nyugvó testnek azon szenvedőleges mozdulata, midőn bizonyos erőszak következtében előbbi rendes helyét, vagy helyzetét többé-kevésbé változtatja. *A kar megrándulása.* 2) Közel helyre, rövid időre való hirtelen menés, kocsizás, hajózás. *Ki-, el-, föl-, lerándulás.* V. ö. RÁNDÚL.

RÁNDÚLAT, RÁNDULAT, (rán-d-úl-at) fn. tt. *rándúlat-ot*, harm. szr. —*a* v. —*ja*. Állapot midőn vmi el-, megrándúl; vagy cselekvés midőn vki valahová rándúl.

RÁNDÚLÓ, RÁNDULÓ, (rán-d-ul-ó) mn. tt. *ránduló-t*. Aki, vagy ami rándul. Főnevül alkalmazva am. közel helyre, vagy rövid időre tett út. *Kis rándulót tenni a szomszéd faluba.* V. ö. RÁNDÚL.

RÁNEHEZÉDIK, (rá-nehezédik) ösz. k. L. RÁNEHEZÜL.

RÁNEHEZKÉDIK, (rá-nehezkédik) ösz. k. L. RÁNEHEZÜL, 1).

RÁNEHEZÜL v. —NEHEZÜL, (rá-nehezül) ösz. önh. 1) Nehézségével, egész sulyával rátámaszkodik. 2) Átv. ért. *ránehezülnek a bajok, a gondok*, mintegy lenyomják, leverik.

RÁNESZÜDÉS, (rá-neszüdés) ösz. fn. Ingerült rávágyás. V. ö. RÁNESZÜDIK.

RÁNESZÜDIK, (rá-neszüdik) ösz. k. Kriza J. szerént a székelyeknél am. ingerülten.

RANG, fn. tt. *rang-ot*, harm. szr. —*ja*. Széles ért. a polgári állásnak bizonyos helyzete, vagy foka, melyet valaki a társadalom osztályai között elfoglal. *A tisztviselőket rangjaik szerint fizetni. Alsóbb, felsőbb, magasabb, első rangon lenni. Kiki rangjához képest éljen. Elsőrangu iró.* Szorosb ért. felsőbb tekintély, méltóság, melyet előkelő személy a polgári rendek között bir. *Rangra vágyni. Nemesi, bárói, grófi, herczegi rang.*

Egyezik vele a német *Rang*, franczia *rang*, ángol *range* és *rank*. Adelung szerint e szóban a *rend* alapfogalma rejlik, honnan franczíául *ranger* am. rendezni. Erre látszik mutatni a magyar öszves nemesség ezen régibb czíme is : *rendek*. Végelemzésben azon szók osztályába tartozik, melyekben a gyök alaphangja *r*, s mind a magyar mind az árja nyelvekben bizonyos magasságot, fokozatot, sorozatot jelentenek, mint a magyar *ra, rak, rend*, a latin *ordo*, a német *Reihe*, stb.

RÁNG, (rán-og v. rán-g) gyak. önh. m. *rángott*, htn. —*ni* v. —*ani*. Mondjuk állati testről, midőn az idegzetnek rendkivüli megindulása miatt ide-oda mozog, remeg, mintha valami húzogatná. *Ránganak a galváni vagy villanyi erőtől meghatott idegzetek. A haldokló teste ráng. Bizonyos nyavalyákban ránganak a szemhéjak, az ajak, a kezek, lábak.* Általánosabb szokással : *rángatózik.*

Gyökére nézve : l. RÁN. Képeztetésre hasonló a szintén gyakorlatos, és öszvevont *reng, leng, cseng, peng, dong* és több igékhez.

RÁNGÁS, (rán-og-ás) fn. tt. *rángás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Az idegzetes testnek reszketeg mozgása, állapota, midőn t. i. ráng; máskép : *rángatózás.* V. ö. RÁNG.

RÁNGAT, (rán-og-at) gyak. áth. m. *rángat-ott*, par. *rángass.* Valamit ideoda, vagy gyakori húzás által kényszerít, hogy rángjon. *Görcs rángatja lábait, idegeit. Valakit hajánál, ruhájánál fogva rángatni. A gyeplőt, kantárszijat, illetőleg a ló fejét rángatni. Sokat rángatják a mentéje ujját* (km.), t. i. ha valakit fillentésen kapnak, megrántják a ruháját. Néha am. húzkál, kihúzkál valamit. *A fonó rángatja a csöpüt. Kirángatni a kévéből néhány szálat, a háztetőből a nádat.* Átv. *rángatva énekelni* am. az egyes hangokat megmegszakasztva dallani. V. ö. RÁNG.

RÁNGATAG, (rán-og-at-ag) mn. tt. *rángatag-ot*. Rángásra v. rángatózásra hajlandó; rángatózó.

RÁNGATÁS, (rán-og-at-ás) fn. tt. *rángatás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Cselekvés, midőn valakit, v. valamit rángatnak. V. ö. RÁNGAT.

RÁNGATÓDZIK, (rán-og-at-ó-od-oz-ik) lásd : RÁNGATÓZIK.

RÁNGATÓZÁS, (rán-og-at-ó-oz-ás) fn. tt. *rángatózás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Az idegzetes testnek szenvedő állapota, midőn rángatózik. *Görcsös, félelmi rángatózás. A kötélen húzott malacznak, borjunak rángatózásai.* V. ö. RÁNGATÓZIK.

RÁNGATÓZIK, (rán-og-at-ó-oz-ik) gyak. belsz. m. *rángatóz-tam*, —*tál*, —*ott*, par. *rángatózzál.* 1) Az idegzetes test rendkivüli, különösen kórnemü mozgás következtében ideoda húzódik, reszketve majd öszveszorúl, majd szétvonúl. *Rángatóznak a görcsös tagok, a villanyos erő által meghatott idegek.* 2) Valamely élő állat nyugtalanul hányja veti magát, hogy bizonyos korlátozó kötelékeket lerázzon magáról. *Rángatózik a bölcsőbe lekötött gyerek, a kötelen vezetett, s menni nem akaró borjú.*

RÁNGFOKOZAT, (rang-fokozat) ösz. fn. L. RANGSOR.

RÁNGGÖRCS, (ráng-görcs) ösz. fn. Rángatózással járó görcsös betegség.

RANGJEGYZÉK, (rang-jegyzék) ösz. fn. Irásbeli szerkesztmény a rangok fokozatáról valamely társadalmi osztályban.

RANGJEL, (rang-jel) ösz. fn. Általán, jel, diszjel, mely valamely rang, rangfokozat ismertetéseül szolgál, p. a katonatisztek hadnagyi, kapitányi, stb. rangjelei, csillagai a kabátgallérokon.

RANGKÜLÖNBSÉG, (rang-különbség) ösz. fn. A rangfokozatban vagy rangsorban egyik osztálynak a másiktól különböző volta.

RANGLOBOGÓ, (rang-lobogó) ösz. fn. Négyszögletü zászló, mely árboczra tüzve a zászlóstiszteket kitüntető jel. (Kommandoflagge. Kenessey). V. ö. RANGSZALAG.

RANGOS, (rang-os) mn. tt. *rangos-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Rangban álló, ranggal biró.

RANGOSZTÁLY, (rang-osztály) ösz. fn. A rangsorban valamelyik fok.

RANGOZ, (rang-oz) áth. m. *rangoz-tam*, —*tál*, —*ott*, p. —*z*. Valamely rangosztályba tesz, soroz.

RANGOZÁS, (rang-oz-ás) fn. tt. *rangozás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Rangosztályba sorozás.

RANGSOR, (rang-sor) ösz. fn. Rangok osztálya, fokozata, mely a polgári társadalom bevett szokása szerént divatozik, pl. a rangsorban a nemesnél föntebb áll a báró, ennél a gróf, ennél a herczeg. *A vendégeket rangsor szerint ültetni az asztalhoz.* V. ö. RANG.

RANGSOROZAT, (rang-sorozat) l. RANGSOR.

RANGSZALAG, (rang-szalag) ösz. fn. Háromszögü, majd kétcsúcsu lobogó, mely árboczra vonva csapatparancsnokok kitüntetési jele. (Stander). Alsóbb osztályu kitüntető mint a ranglobogó. (Kenessey Albert).

RANGTALAN, (rang-talan) mn. tt. *rangtalan-t*, tb. —*ok*. Rang nélkül való. Határozóként am. rang nélkül.

RANGVÁGY, (rang-vágy) ösz. fn. Túlzott vágy, melynél fogva valaki rangot vadász, rangra emelkedni sóvárog.

RANGVITA, (rang-vita) ösz. fn. Vita, midőn különböző rangon levő személyek azon versenygenek, kinek állása, méltósága magasabb.

RÁNK, falu Abaúj m.; helyr. *Ránk-ra*, —*on*, —*ról*.

RÁNKODIK, (rán-kod-ik) k. m. *ránkod-tam*, —*tál*, —*ott*. Székely tájszólás szerint am. rázkódik, némi reszketeg fut által rajta. Kriza J. szerént másképen : *ráng*, *rándul*. *Ne ijegess, mert úgy megránkodom belé, hogy elesem.* (Kriza J.). Elemzésileg am. *rángódik* a *ráng* törzstől.

RÁNKOR, fn. tt. *ránkor-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*ja*. Eifojtott harag. (Kriza J.). Francziául : *rancune*, régebben : *rancure*, *rancore*, *rancor*, *rancoeur*, a latin ‚rancor' szótól, mely ránczosságot, továbbá senyvet, rothadtságot jelent.

RÁNKORODIK, (ránkor-od-ik) k. m. *ránkorod-tam*, —*tál*, —*ott*. Kriza J. szerént am. borzad pl. rosz falattól. Úgy látszik hogy sajátlag nem ‚ránkor' szótól, hanem a ‚ráng' igétől származik, oly képeztetéssel, mint *domborodik*, *gugorodik*, *zavarodik*, *háborodik*, *kanyarodik*, *dudorodik*, stb.; s jelentése közel áll a ‚ránkodik' jelentéséhez.

RÁNÓDFA, puszta Baranya m.; helyr. *Ránódfá-ra*, —*n*, —*ról*.

RÁNT, (rán-t) áth. m. *ránt-ott*, par. —*s*, htn. —*ni* v. —*ani*. Valakit vagy valamit megragadva hirtelen erőszakkal helyből kikap, kimozdít. Ez ige a működő erőnek egyszeri hatását fejezi ki. *Kardot rántani az ellenségre. Valakit maga után berántani a gödörbe, lerántani a székről. Kirántani a fát gyökerestül*, am. kiszakasztani. *Elrántották alóla a gyéknyt.* (Km.). *Fölrántani a vödröt a kútból. Megrántani valakinek üstökét, ruháját.* Képes kifejezéssel, *megrántani valakit a játékban, vagy valakinek erszényét*, am. sokat elnyerni tőle, nagyon megróni. *Visszarántani a lovat, megrántani a kantárszijat.* Nagyon terjedelmes szokás szerént használtatik a sütés, pirítás bizonyos nemére is, miről l. RÁT, RÁTOTTA.

Képeztetésre hasonlók hozzá a *szánt*, *bánt*, *hánt*, *bont*, *ront*, *dönt*, s némely más igék.

RÁNTABÓCZ, RÁNTABÓK, (ránta-bócz v. —bók) ösz. fn. Tisztelgő bók neme, midőn valaki egyik lábát hátra rántja, s fejét meghajtja. Néhutt tréfás népnyelven : *hátrokaparcs*.

RÁNTÁS, (rán-t-ás) fn. tt. *rántás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. 1) Cselekvés, mely által valamely testet nyugvó állapotából hirtelen kikapunk, kimozdítunk. *Egy rántással földhöz vágni a birkózó felet.* V. ö. RÁNT. 2) Sütés, pirítás bizonyos neme, helyesebben l. RÁTÁS.

RÁNTOGAT, (rán-t-og-at) áth. m. *rántogat-tam*, —*tál*, —*ott*. L. RÁNGAT.

„Félre rántogatnám kendődet,
Hogy láthassam bokor emlődet."
Kazinczy F.

RÁNTOGATÁS, (rán-t-og-at-ás) l. RÁNGATÁS.

RÁNTOTT, (rán-t-ott) mn. tt. *rántott-at*. 1) Mit hirtelen erőszakkal nyugvó helyéből kikaptak. *Rántott karddal fenyegetni valakit.* l. RÁNT. 2) Bizonyos módon sütött, pirított, pergelt; helyesebben l. RÁTOTT.

RÁNTOTTA, fn. l. RÁTOTTA.

RÁNTOTTCSIBE, l. RÁTOTTCSIBE.

RÁNTOTTHAL, l. RÁTOTTHAL.

RÁNTOTTLEVES, l. RÁTOTTLEVES.

RÁNTOTTTOJÁS, (rántott-tojás) ösz. fn. l. RÁTOTTA.

RÁNYÜGÍTI MAGÁT, l. RÁNYÜGŰL.

RÁNYÜGŰL, RÁNYÜGÜL, (rá-nyügül) ösz. önh. Kriza J. szerént a székelyeknél am. ráköti magát nyűgnek, bajnak; másképen : *rászegődik*, *rányügíti magát*.

RÁOLVAS, (rá-olvas) ösz. önh. Bizonyos babonaszókat elmond, hogy általok valamit eszközöljön. *Ráolvasni a nyülves disznóra, hogy a nyülvek kihulljanak testéből. Ráolvasni a sárkányra, kígyóra, hogy megdögöljön.*

RÁOLVASÁS, (rá-olvasás) ösz. fn. Babonás szók elmondása, vagy mormolása, valamely kártékony állatnak, féregnek elüzése- vagy megölésére.

RÁÖSMER, l. RÁISMER.

RAP, gyök, melyből *rapos*, *rapancs*, *rapancz*, *rapittya* származékok eredtek, s ezek értelménél fogva a *rap* jelent szakgatás, törés, zuzás által támadt diribdarabot. Rokona a vékonyhangu *rep*, melyből *reped*, *repeszt* származtak, továbbá a kicsinyítésre vonatkozó *rip*, *ripacs*, *rib ribancz*, *rif rifol*. Hasonló a finn *revin* (repedek) gyöke *rev*, a latin *rumpo* törzse *rump*, stb.

RAPANCS, l. RAPANCZ.

RAPANCSOS, (rap-ancs-os) l. RAPANCZOS.

RAPANCZ, (rap-ancz) fn. tt. *rapancz-ot*, harm. szr. —*a*. Gorombább himlőhelyek, melyek az arczbőrt darabossá teszik, s úgy tüntetik elő, mintha öszve lenne szakgatva. Máskép : *ripancz*, *ribancz*. Eredetére nézve l. RAP, RAPITTYA. Képzője *ancz* kicsinyítésre mutat, s nem egyéb mint az *n* közbevetésével megtoldott *acz*, tehát *rapacz*, valamint a *rapancs* am. rapacs. A rokon *ripancs* szokottabban *ripacs*.

RAPANCZOS, (rap-ancz-os) mn. tt. *rapanczos-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Kinek arczain rapanczok látszanak ; himlő által megszaggatott arczbőrü. Mondják, különösen Mátyusföldén, *darabos* képünek is. *Csúnya rapanczos leány*, *fiú*. Máskép : *rapancsos*, *ripancsos*, *ripacsos*, *rapos*. Hasonló hozzá a szerb : *rapav*, göcsörtös, érdes, darabos, és szlovák : *rapavi* himlőhelyes.

RAPANCZOSAN, (rap-ancz-os-an) ih. Rapanczos v. ripacsos minőségben v. állapotban.

RÁPARANCSOL, (rá-parancsol) ösz. önh. Valakinek határozott, szigorú, szoros parancs által meghagyja, hogy tegyen valamit. *Ráparancsolni minden házbirtokosra*, *hogy vizfogó csatornát csináltasson házára*.

RAPCSON, önh. m. *rapcson-t*. Kriza J. szerént a székelyeknél mély hangon am. az általánosabb magas hangu *repcsen*.

RÁPCZA, l. RÁBCZA.

RÁPÉNZ, (rá-pénz) ösz. fn. Azon pénz, melyet a pénzváltásnál és kereskedésben fölül kell fizetni, midőn valaki roszabbféle pénz helyett jobbat kap, vagy jobb helyett roszabbal fizet. (Agio).

RÁPÉRGÉL, (rá-pérgél) ösz. önh. Átv. ért. rápergelni valakire, 1) am. hibás, vétkes tettei miatt megdorgálva rápirítani, megszégyeníteni. 2) Am. rászedni, akarva tévedésbe hozni, különösebben valakinek szándékosan pénzbeli vagy másféle hátrányt okozni. V. ö. PÉRGÉL.

RÁPERKEL v. RÁPERZSEL, (rá-perkel v. —perzsel) l. RÁPÉRGÉL.

RÁPIRÍT, (rá-pirít) l. RÁPERGEL, 1).

RÁPISLANT, (rá-pislant) ösz. önh. Pislantva rátekint.

RAPITTYA, fn. tt. *rapittyá-t*. Dunán túli tájszólás szerént am. apróra tördelt, vagy szakgatott, repegetett diribdarab. Innen : *rapittyán törni valamit*, am. apró darabokra ; *rapittyánként* = darabonként.

Mint alakja mutatja, a nyelvhasonlat szerént azon *tya*, *tye*, *tyu*, *tyü* végzetü szók osztályába tartozik, melyek igenevekből alakultak, s illetőleg meglágyultak, mint *parittya*, *rokottya*, *rekettye*, *pattantyu*, *tarigátyu*, *fergetyü*, stb. E hasonlatnál fogva törzsöke az elavult ige *rapít*, melyből lett igenév *rapító*, s ebből fejlett ki a *rapittya*, azaz, oly valami, mit el-, szét rapítottak, szokottan : repesztettek. Rokon hozzá a himlő által darabosra szakgatást jelentő *rapancz*, *rapanczos*, *rapos*, továbbá hangváltozattal : *ripancs*, *ripancsos*, és, mint föntebb érintők, a vékonyhangu *reped*, *repeszt*. Csakugyan a rapittya szóban a repedés alapfogalma rejlik. Ide tartozik a ruhakopásra vonatkozó *rifol* is. Szinte ily módon divatos a magas hangu ‚repcsen' helyett a székelyeknél *rapcsan*.

RÁPOLT, (1), férfi kn. tt. *Rápolt-ot*, Rapoldus.

RÁPOLT, (2), falu Szatmár m.; helyr. *Rápolt-ra*, —*on*, —*ról*.

RAPONCZ, fn. tt. *raponcz-ot*, harm. szr. —*a*. A latin ‚rapunculus'-ból eredett szó. Innen *raponcz-csengetyüke*. Diószegi szerént a csengetyükék neme alá tartozó növényfaj, melynek szárlevelei bodros szélük, gyökérlevelei láncsás-tojásdadok, virágbugája tömött. (Campanula rapunculus). Önállóan növénynem az öthímesek seregéből és egyanyások rendjéből. Bokrétája kerékforma a magzat fölött, öthasábu ; hasábjai szálasak, pongyolák ; bibéje két vagy háromágu ; tokja két vagy három rekeszü, a derekán lyukad ki. Bokrétája először hengeres kúpos, azután öthasábuvá lesz, és hasábjai a hegyeknél öszveragadnak. (Phyteuma). Az *erdei raponcz* (ph. spicatum) a közéletben is ösmeretes. Szabó Dávidnál hosszu *á*-val is : *ráponcz*.

RAPONCZCSENGETYŰKE, ösz. fn. l. RAPONCZ alatt.

RAPOS, (rap-os) mn. l. RAPANCZOS.

RAPOSAN, (rap-os-an) ih. l. RAPANCZOSAN.

RAPOSKA, falu Szala m.; helyr. *Raposká-ra*, —*n*, —*ról*.

RAPP, falu Nógrád m.; helyr. *Rapp-ra*, —*on*, —*ról*.

RÁRBOK, (Rohrbach) falu Pozson m.; helyr. *Rárbok-ra*, —*on*, —*ról*.

RÁRIASZT, (rá-riaszt) l. RÁIJESZT.

RÁRÓ, (1), fn. tt. *ráró-t*. A sasok neméből való madárfaj, melyet Molnár A. *herodius*, Pápai Páriz *buteo major*, Sándor István *falco cyanopus* latin névvel jegyez. Az ujabb madártudósoknál az, ami Linné rendszerében a *falco haliaetos*, t. i. halász sólyom. Eredetére nézve hangutánzó szónak látszik (rá-rá ?). Egyezik vele a szláv *ráoch* v. *ráoh*. *Szeme úgy jár*, *mint a rárómadárnak*. (Km.). „Süvegeken (süvegökön) rárók, kerecsenek, sasok, (Gyöngyösi), azaz, e madarak tollai. „Rárószárnyon járó hamar lovak." B. Balassa Bálint. Adják e nevet a lovaknak is. *Ráró*, *Fecske*, *Vércse*, *hi !* Eredetére nézve hangszónak látszik.

RÁRÓ, (2), falu Győr m.; helyr. *Ráró-ba, —ban, —ból.*

RÁRÓS, puszta Nógrád m.; helyr. *Rárós-ra, —on, —ról.*

RÁRÓS, (ráró-os) mn. tt. *rárós-t* v. *—at*, tb. *—ak.* Rárómadarakkal bővelkedő. Innen vették hihetőleg neveiket a *Rárós* helységek is, illetőleg pusztá Csongrád, Nógrád, Torontál vármegyékben.

RÁRÓS-MULYAD , falu Nógrád m.; helyr. *—Mulyad-ra, —on, —ról.*

RÁS, falu Abaúj, ALSÓ—, FELSŐ—, Gömör m.; helyr. *Rás-ra, —on, —ról.*

RÁSA, fn. tt. *rásá-t.* Ritka szálu, gyönge, lágy gyapjuszövet, melyből némely tájakon a nők szoknyát viselnek. *Fél- egészrása.* (Szabó D.). *Rásaszoknya.*

„Szép ruhát varr anyámnak
Czifra szabólegény;
Nekem vesz rásaszoknyát
Szegény kapáslegény.“
Népdal.

Miből az is megtetszik, hogy a ‚rása‘ alatt durvább anyagu, vagy csekélyebb értékü szövetet ért a nép. Egyezik vele a német *Rasch*, franczia *ras*, ángol *rash*, olasz *rascia.* Adelung szerint Artois tartománynak *Arras* nevü városától kapta nevét, hol először készítettek volna ilyetén szöveteket, és régebben *Arras, Arrasch, Harras* volt a neve.

RÁSANDÍT, (rá-sandít) ösz. önh. Sandán, sandítva reá tekint. Átv. ért. valamit sajdít v. sejdít.

RÁSGY, l. RÁST.

RÁSGYA, fn. tt. *rásgyá-t.* Holmi gizgaz, aszott növénytöredékek, levagdalt, vagy elhullott ágacskák, melyeket tüzre, vagy más czélra öszve szoktak szedni. „Most nem egyebek a fenyvek, mint száraz haszontalan rásgya.“ (Kelemen Borbála). Egyezik vele magas hangokban a gömöri barkóknál szokásos *rösgye;* valamint az országos divatu, de csak száraz, s öszvevagdalt faágakra alkalmazott *rözse* is. Alapfogalomra nézve azon rokon gyökhangu szók osztályába sorozható, melyek törést, vágást, metszést jelentenek, mint *rág, rapos, rapancz, rés, rözse,* a kemenesali *rézmin* p. ruharézmin, ki a ruháját szakgatja.

Mi képeztetési alakját illeti a *gya* végzet eredetileg *dia* lehetett, *rásdia,* mint *hebehurdia, hebehurgya;* így lett a *tia* végzetü, *hostia bestia* idegenekből magyaros hangzatu, *ostya, bestye,* stb. Ilyenek : *adia, hordia, mondia,* kifejlődve *adja, hordja, mondja,* kiejtve *aggya, horgya, mongya.* Egyébiránt szláv nyelven Jancsovics szerént : *rádzga,* Dankovszky szerént : *rozsda.*

RÁSKA, KIS—, NAGY—, faluk Zemplin m.; helyr. *Ráská-ra, —n, —ról.*

RÁSONY, falu Abaúj m; helyr. *Rásony-ba, —ban, —ból.*

RÁSPÓ, fn. tt. *ráspó-t.* Palóczosan am. ráspoly. Eléjön Szabó Dávidnál is.

RÁSPOL, áth. m. *ráspol-t.* Rovátkosan bevagdalt sajátnemü vas eszközzel reszel, koptat valamit. *A vastag szeget vékonyabbra ráspolni. Elráspolni, leráspolni valamit.* Átv. *ráspolni a torkot,* am. a benne meggyült nyálkától erőszakos hurutféle hangon megtisztítni akarni; *az új bor ráspolja a géget,* azaz metszi.

E szó hangutánzó, egyszersmind azok osztályába tartozik, melyekben az *r* gyökhang erős hanggal járó metszésre, vágásra vonatkozik. V. ö. RÁSPOLY és R, gyökhang.

RÁSPOLÁS, (rásp-ol-ás) fn. tt. *ráspolás-t,* tb. *—ok,* harm. szr. *—a.* Cselekvés, midőn valaki ráspol valamit. V. ö. RÁSPOL.

RÁSPOLY, (rásp-oly) fn. tt. *ráspoly-t,* tb. *—ok,* harm. szr. *—a.* Eszköz vasból, vagy aczélból, melynek oldala rovátkosan be van metélve, s arra való, hogy kemény testeket, különösen fémeket reszeljenek, simítsanak vele. Palóczosan : *ráspó.* Eredetileg magyar származtatással *ráspoló* igenév lehetett, s ebből fejlett ki hangváltozat által : *ráspoly,* miről l. az *ly* képzőt az Előbeszéd 142. lapján. Egyébiránt németül : *Raspel,* lengyelül : *raszpla,* ángolul : *rasp,* hollandul, svédül : *rasp,* olaszul, spanyolul : *raspa* stb.

RÁSPOLYHULLADÉK, (ráspoly-hulladék) ösz. fn. Salak, vagy porrészecskék, melyek a ráspolylyal reszelt kemény tesből elhullanak.

RÁSPOLYOZ, (rásp-oly-oz) áth. m. *ráspolyoztam, —tál, —ott,* par. *—z.* Ráspolylyal reszel, metél, simitgat valamit. V. ö. RÁSPOLY.

RÁSPOLYOZÁS, (rásp-oly-oz-ás) fn. tt. *ráspolyozás-t,* tb. *—ok,* harm. szr. *—a.* Ráspolylyal metélés, reszelés.

RASSÓ, falu Trencsin m.; helyr. *Rassó-ra, —n, —ról.*

RÁST, fn. tt. *rást-ot,* harm. szr. *—ja.* Erdélyi tájnyelven am. pázsit, pást, füves hant. Lőrincz Károly szerént némi hangmódosulattal : *rásgy.* Alkalmasint a német ‚Rasen‘-ből kölcsönöztetett. Van *rásgya* is, de különböző jelentéssel.

RASTAG, (rast-ag) gyak. önh. m.; *rastag-tam, —tál, —ott.* Az Őrségben fáról vagy tűzről mondják, midőn erősen pattogva ég, vagy midőn a vágott fa nagy robogva ledől, máskép : *rastan.* Gyöke *rast* hangutánzó. Rokon magas hangon : *recseg.*

RASTAN, önh. m. *rastan-t.* L. RASTAG.

RÁSULYOSODIK, (rá-sulyosodik) ösz. k. L. RÁNEHEZŰL.

RÁSULYOSÚL v. —SULYOSUL, (rá-sulyosúl) l. RÁNEHEZŰL.

RÁSÜT, (rá-süt) ösz. áth. Bélyeget tüzes eszközzel üt valamire. *Az ökör farára rásütni a bélyeget. Minden fa edényére rásüti nevének első betüit.* Mint önható am. a tűz, nap világa, sugara rászáll. *Nem érdemli, hogy a nap rásüssön.* V. ö. SÜT.

RÁSZA, fn. tt. *rászá-t.* Némely vidékeken, nevezetesen Abaújban, Gömörben, Hevesben divatozó tájnyelven am. ültetni való paránta. *Káposzta-, dohányrásza.* Egynek látszik lenni a német *Reis, Reisig* szókkal. Gyarmathi S. szerént román nyelven : *rasádu, resátu.*

RÁSZÁLL, (rá-száll) ösz. önh. Bizonyos testnek, helynek szinére emelkedik, vagy ereszkedik. *A madár rászáll a fára. Rászállni a hajóra.* Átv. bizonyos jószág az előbbi birtokos után neki jut. *Az apai jószág rászállott. Amit bir, egy gazdag nagybátyról szállott rá.* V. ö. SZÁLL.

RÁSZÁN, (rá-szán) ösz. áth. és viszh. 1) Valamit némi indulatból, vonzalomból, jóakaratból stb. bizonyos czélra odaajánl, föláldoz. *Jövedelmének egy részét rászánta a szegények intézetére.* 2) Visszahatólag magát némi áldozattal, önmegadással elhatározza bizonyos nehézségre, veszteségre, veszélyre, stb. *Rászánta magát, hogy életét a hazáért koczkáztassa. Sok belküzdés után rászánta magát az öngyilkosságra. Ne félj öcsém, szánd rá magadat.* V. ö. SZÁN.

RÁSZÁNÁS, (rá-szánás) ösz. fn. Kedély, vagy akarat működése, midőn valami teendőre eltökéli, elhatározza magát.

RÁSZAVAZ, (rá-szavaz) ösz. önh. Szavazatát ráadja.

RÁSZED, (rá-szed) ösz. áth. Valakit csalárdul, furfangos módon elhitet, vagy rábir valamire; bolonddá tesz; kárt vallat vele. *Holmi hazugsággal rászedni valakit. Engem többé rá nem szed.* Fogalomban rokon a *rávesz* igéhez, valamint a *szed* és *vesz* rokonok. V. ö. SZED.

RÁSZEDÉS, (rá-szedés) ösz. fn. Furfangos, csalóka cselekvés, mely által rászednek valakit. V. ö. RÁSZED.

RÁSZEGŐDIK, (rá-szegődik) ősz. k. l. RÁNYÜGŰL.

RÁSZEMLÉL, (rá-szemlél) ösz. önh. Kriza J. szerént a székelyeknél am. ráismer — figyeléssel.

RÁSZORÍT v. —SZORIT, (rá-szorít) ösz. áth. 1) Valami köteléket szorosan ráteker, ráhúz valamire. *A kötelet rászorítani az ökör nyakára.* 2) Nyomás, sajtólás által szoros érintkezésbe hoz valamit valamivel. *A nyomórúdat csigával rászorítani a szénás szekérre.* 3) Átv. valakit kényszerít valamire. *A gyermeket rászorítani a tanulásra.* V. ö. SZORÍT.

RÁSZORÍTÁS, RÁSZORITÁS, (rá-szorítás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valakit vagy valamit rárászorítanak valamire. V. ö. RÁSZORÍT.

RÁSZORÚL v. —SZORUL, (rá-szorúl) ösz. önh. Bizonyos szükség kielégítése, vsgy baj elhárítása végett kénytelen valakit vagy valamit segitségül használni, s mintegy hiánypótlékul igénybe venni. *A szegény rászorúl a gazdagok segítségére, adakozására. Majd ha rászorúl, a burgonyát is megeszi. Nem szorúltam rá, hogy pénzt vegyek kölcsön. Ha rászorulsz valamire, csak jer hozzám.*

RÁSZORÚLÁS v. —SZORULÁS, (rá-szorulás) ösz. fn. Nélkülözési állapot, vagy szenvedés, midőn valaki rászorúl valakire vagy valamire.

RÁSZT, fn. tt. *rászt-ot,* harm. szr. —*ja.* Lépdaganat; néha képzelődési betegség. *A rászt bántja. Rásztja van,* hibás kiejtéssel : *ráczcza van.* (Hypochondrium, többes számban : hypochondria).

Gyöke és eredeti jelentése szerént talán : *ráz-t,* azaz *ráz-at,* rázkodás, vagyis idegrázat, (t. i. a hasban); alakjára nezve olyan mint *test, liszt, rost,* stb. Románul Gyarmathi szerént : *rástu.*

RÁSZTKÓR, (rászt-kór) ösz. fn. L. RÁSZT.

RÁSZTKÓROS, (rászt-kóros) ösz. mn. l. RÁSZTOS.

RÁSZTOS, (rászt-os) mn. tt. *rásztos-t* v. —*at,* tb. —*ak.* Lépdaganatban szenvedő; továbbá, képzelődési beteg. (hypochondriacus). V. ö. RÁSZT.

RÁSZTOSÍT, RÁSZTOSIT, (rászt-os-ít) áth. m. *rásztosít-ott,* htn. —*ni* v. —*ani,* par. —*s.* Rásztossá vagy rásztkórossá tesz. *A sok ülés, meg éjszakázás elrásztosítja a tudóst.*

RÁSZTOSODIK, (rászt-os-od-ik) k. m. *rásztosod-tam,* —*tál,* —*ott.* Rásztossá v. rásztkórossá lesz.

RÁT, áth. m. *rát-ott,* par. —*s,* htn. —*ni* v. —*ani.* A sütésnek bizonyos neme, lábosban, serpenyőben, vagy ilyetén edényben, midőn a lisztet zsiradékkal keverve megpörkölik. Az így elkészített vegyülék neve : *rátás.* Innen *berátani valamit,* pl. káposztát, vagy más főzeléket, am. rátott liszttel megkeverni, fölereszteni. *Csibét, halat, borjuhúst rátani, kirátani,* am. lisztbe, zsömlemorzsába takarva zsiron vajon megsütni. *Tojást rátani* am. a leütött tojást zsiradékkal megsütni. *Zsömleszeleteket, gyümölcsöt, bodzavirágot kirátani.* Szabó Dávidnál eléjön : *rátó* (ráttó) *serpenyő, szilke.* Különbözik tőle : *süt,* midőn valami ételneműt, p. húst vagy tésztát a fenn említett járulék nélkül pörgölve készítik el, hogy éldelhető legyen.

Máskép, és pedig csaknem országos szokás szerint *ránt,* de több származékai szintén csaknem általánosan : *n* nélkül : *rátó, rátott, rátotta;* s véleményünk szerént eredeti alakja valószinübben : *rát,* azon alapfogalomnál fogva, mely szerént a rátás pirítást, pörkölést teszen, tehát gyöke azon *ro* v. *ra,* mely vöröset, pirosat, tüzeset jelent a *ragya, rogya, ragyog, rosda, róka, rós, róska, rót,* stb. szókban, megegyezőleg más idegen nyelvekben is divatozó ily hangu és értelmü szókkal; ‚ránt' pedig, mely hasonló értelmü a ‚ragad' igével, nem igen illik a ‚rát ige ‚pirít', ‚pergel' jelentéseire. A köznép néha más hason hangzatu szókat is összezavar, mint ezeket is : *ragyiva, ragyva.* E szerint *rát* elemezve : *ro-at* v. *ra-at,* azaz, pirossá, vörössé éget, pörgöl, s képeztetésre hasonló a *to* v. *ta,* és *la* gyökökből eredt *tát lát* igékhez. E származtatásból magyarázható a rátottának *rénye,* (összetetten : *vajarénye*) rokon magashangu neve is, melynek *re* v. *ré* gyöke egyezik a vörös fé-

met jelentő *réz* és a vörnyeges tollu *reznek* (latinul *rubetta*) gyökével.

RÁTALÁL, (rá-talál) ösz. önh. Amit keres, megtalálja. *Sok kérdezősködés után rád találtam.*

RÁTÁMAD, (rá-támad) ösz. önh. Hirtelen, nagy erővel, ellenséges indulattal rárohan, rajta üt valakin. *Rátámadni az alvó ellenségre. Lesből rátámadni az utasokra.* Átv. feddő, szidó, dorgáló, káromló szavakkal indulatosan, és hirtelen neki megy valakinek. *Úgy rátámadt a szegény gyerekre, hogy majd kitörte a nyavalya.* V. ö. TÁMAD.

RÁTÁMASZT, (rá-támaszt) ösz. áth. Tám gyanánt rátesz, ráfektet valamit valamire. V. ö. TÁMASZT.

RÁTANÓL v. —TANÚL, (rá-tanúl) ösz. önh. A székelyeknél Kriza J. szerént am. rászokik.

RÁTART, (rá-tart) ösz. áth. 1) Valamely testet egy másik fölé emelve tart. *Kezét rátartja a tüzre.* 2) Átv. ért. és visszahatólag, *rátartani magát*, am. nagyot tartani maga felől, büszkén viselni magát.

RÁTARTI, l. RÁTARTÓ.

RÁTARTISÁG, l. RÁTARTÓSÁG.

RÁTARTISKODIK, (rá-tartiskodik) ösz. k. Rátartósan viseli magát, nagyot tart maga felől.

RÁTARTÓ, RÁTARTÓS, (rá-tartó v. —tartós) ösz. mn. Maga felől sokat tartó, negédes, büszke. *Rátartós legény, leány.*

RÁTARTÓSAN, (rá-tartósan) ösz. ih. Negédesen, büszkén, felfuvalkodva.

RÁTARTÓSÁG, (rá-tartóság) ösz. fn. Negédesség, büszkeség.

RÁTÁS, (rát-ás) fn. tt. *rátás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. 1) Cselekvés, midőn bizonyos ételt saját módon sütnek, pergelnek, pirítanak. 2) Zsiradékkal pergelt, pirított liszt, mivel némely ételeket készítenek, vegyítenek. *Megégetni a rátást.* Szokottabban : *rántás.* V. ö. RÁT.

RÁTEHENKÉDIK, (rá-tehenkédik) ösz. k. Népies nyelven am. valakire vagy valamire tunyán, lomhán idomtalan állásban ránehezkedik, rádőleszkedik.

RÁTEREM, (rá-terem) ösz. önh. 1) Valamire mintegy születésénél, természeténél fogva képes v. alkalmas; különösen a ‚rátermett' származékban. 2) Hirtelen reápattan valamire, pl. a lóra.

RÁTERMETT, (rá-termett) ösz. mn. Olyan ügyes valamiben, mintha vele született volna. *Rátermett a zenészetre.*

RÁTERMETTSÉG, (rá-termettség) ösz. fn. Kitünő, mintegy vele született ügyesség valamiben.

RÁTÉSZ, (rá-tész) ösz. fn. Valami fölé helyez, fektet valamit. *Kezét rátette a vállamra.* Átv. ért. fogadásból vagy játékban koczkáztat valamit. *Fejemet teszem rá, hogy az meg nem történik.*

RÁTH, KIS—, NAGY, faluk Ung m.; helyr. *Ráth-ra, —on, —ról.*

RÁTKA, falu Zemplén, puszta Nógrád m.; helyr. *Rátká-ra, —on, —ról.*

RATKÓ, falu Gömör m.; helyr. *Ratkó-ra, —n, —ról.*

RATKÓBISZTRÓ, falu Gömör m.; helyr. *—Bisztró-ra, —n, —ról.*

RATKÓCZ, falu Vas m.; helyr. *Ratkócz-ra, —on, —ról.*

RÁTÓ, (rát-ó) mn. és fn. tt. *rátó-t.* 1) Aki rát v. amibe rátnak. 2) Gömörben, Tornában, s túl a Dunán több vidéken am. lábos, vagy serpenyő, melyben rátani szoktak. V. ö. RÁT.

RÁTOL, (rá-tol) ösz. öth. 1) Valamit valamire tol. 2) L. RÁTUKMÁL. 3) L. RÁVET.

RÁTON, falu Kraszna m.; helyr. *Ráton-ba, —ban, —ból.*

RÁTÓT, faluk Pest, Vas, Veszprém m.; helyr. *Rátót-ra, —on, —ról.*

RÁTOTT, (rát-ott) mn. tt. *rátott-at.* Sajátnemüleg sütött, pergelt, miről v. ö. RÁT. *Rátott csibe, borju, hal, gyümölcs, tojás, leves.* Szokottan : *rántott.* Különbözik tőle a szoros ért. vett *sütött* v. *sült.* V. ö. SÜT.

RÁTOTTA, (rát-ott-a) fn. tt. *rátottá-t.* Tojásétek, leütött, meghabart, és zsiradékon sütött tojásokból; másképen, különösen túl a Dunán, *rénye, vajarénye.* V. ö. RÁT.

RÁTOTTCSIBE v. —CSIRKE, (rátott-csibe v. —csirke) ösz. fn. Habart liszbe, zsemlyemorzsába mártva zsíron, vajon megpörkölt csibe.

RÁTOTTHAL, (rátott-hal) ösz. fn. Habart lisztbe, zsemlyemorzsába mártva zsíron, vajon megpörkölt hal.

RÁTOTTLEVES, (rátott-leves) ösz. fn. Leves, melynek fő alkotó részét zsiradékkal pirított liszt teszi. *Köménymagos rátottleves. A betegnek rátottlevest adni.*

RÁTOTTTOJÁS, (rátott-tojás) ösz. fn. l. RÁTOTTA.

RATTKÓ, falu Turócz m.; helyr. *Rattkó-ra, —n, —ról.*

RATTKÓCZ, falu Nyitra m.; helyr. *Rattkócz-ra, —on, —ról.*

RATTNÓCZ, falu Nyitra m.; helyr. *Rattnócz-ra, —on, —ról.*

RÁTUKMÁL, (rá-tukmál) ösz. áth. Valamit erőnek erejével rátol valakire, s mintegy kényszeríti, hogy elvállalja, elfogadja. *A vásárlóra bizonyos árut rátukmálni.* V. ö. TUKMÁL.

RÁTUSZKOL, (rá-tuszkol) ösz. áth. l. RÁTUKMÁL.

RATVAJ, falu Sáros m.; helyr. *Ratvaj-ra, —on, —ról.*

RATYMAT, áth. m. *ratymat-tam, —tál, —ott.* L. RATYMATOL.

RATYMATOL, áth. m. *ratymatol-t.* A székelyeknél am. rakosgat. Más kiejtéssel : *ragymat, ragymatol.* Gyöke *raty* vagy *ragy*, mint látszik, nem egyéb, mint a lágyított *rak*, tehát : *rakmat, rakmatol.*

RÁÚN, (rá-ún) ösz. önh. Valamit vagy valakit megún; nem kell neki. V. ö. ÚN.

RÁUSZÍT, (rá-uszít) ösz. áth. A kutyát biztatja, *uszu* szóval sürgeti, hogy rajta menjen valakin v. valamin. *A komondorokat ráuszítani a tolvajra, farkasra.* Szélesb ért. mondják emberről is. V. ö. USZÍT.

RÁÜT, (rá-üt) ösz. önh. és áth. 1) Valakit v. valamit bizonyos eszközzel vagy taggal megüt. *Bottal ráütöttek a hátára. Öklével nagy mérgesen ráütött az asztalra. Üss rá arra a lóra, ha nem húz.* 2) Valamely testnek fölszinére egy másikat ütés által rányom, rászorit. *Ráütni a patkót a ló patájára. Kerékre ráütni a sint, hordóra az abroncsot.* Ide tartoznak ezek is: *ráütni valamire a bélyeget, levélre ráütni a pecsétet.* 3) Árveréseknél a legmagasabb árt megállapítni, mi dobraverés által szokott történni. 4) Önhatólag és átv. ért. am. valakinek alakját veszi fel, ahhoz hasonlóvá leszen. *Ezen fiú egészen az apjára, ezen leány pedig az anyjára ütött.* E hasonlat, úgy látszik, a bélyegzéstől van véve, mintha a gyermek a maga alakját rányomás által kölcsönözte volna szülcitől; vagy pedig annyira hasonlít (eredetileg külső alakban, majd jellemben) szüléihez, mint a ráütött pecsét vagy bélyeg a pecsétlő vagy bélyegző eszközhöz. Ellenkező esetben mondjuk, *elütött szüleitől*, azaz, más valakinek bélyegjegye nyomódott rá.

RAVA, erdélyi falu, Udvarhelyszékben, helyr. *Ravá-ra, —n, —ról.*

RÁVÁGY, puszta Csongrád m.; helyr. *Rávágy-ra, —on, —ról.*

RÁVÁGYIK, (rá-vágyik) ösz. k. Valami után eseng, sóvárog; különösebben olyasmi után, ami sorsát, vagyoni állapotát, polgári állását meghaladja. *Mai időben minden nadrágos ember rávágyik a ‚nagyságos' czímre.*

RÁVÁR, (rá-vár) ösz. önh. Valakire vagy valakit vagy valamit vár.

RAVÁS, l. ROVÁS.

RAVASZ, (1), (rav-asz) mn. tt. *ravasz-t*, tb. *—ak.* Mai köz szokás szerént am. furfangos, alattomos, csalárd, eszes fogásokkal hamiskodó, hogy másokat rászedjen. *Ravasz csalafinta, ravasz hizelkedő. Föltekerje eszét, ki fel akar tenni ravaszszal.* (Km.). Különösen mondják rókáról. *Ravasz, mint a róka. Ne higy a ravasz rókának.* (Km.). A régi nyelvben főnévileg egyenesen rókát jelentett; így a Müncheni codexben Luk. 9. *Ravaszoknak likok vagyon.* (Vulpes foveas habent). Luk. 13. *Menjetek, és mondjátok a ravasznak.* (Ite et dicite vulpi illi.). Valószinüleg innen vette nevét a *Ravaszd* helység Győr megyében, melynek meredek és bozótos hegyoldalán levő üregeket maiglan rókalikaknak nevezik. A ravasz tehát eredetileg főnév, s am. *róka*, s minthogy ez kitünőleg furfangos, innen az ily embert is ravasznak, rókának nevezték el. Így jelentenek az *ökör szamár* ostobát, a *lúd liba* együgyü nőt, leányt, a *disznó* tisztátalant stb.

Elemezve a *ravasz*, (tájdivatosan *rovasz*) és *róka* egy gyöktől származnak, t. i. azon *ra* v. *ro*-ból, melynek több származékai vöröset, vörnyegest, illetőleg égést, tüzet jelentenek. Hogy a róka szóval a vörösségnek alapfogalmát öszvekötni szereti a magyar, mutatják a közmondások: *Vörös, mint a róka. Rókát kapott a ruha*, azaz, megpörkölődött. A ravasz szó képeztetésre olyan, mint *kopasz, bibasz, csupasz, dobasz, horpasz, renkesz*, melyekben az *asz esz* képző megfelel az *as es* melléknévképzőnek, a csángó nyelvben divatozó szokás szerént, kik így beszélnek: *czendesz, kedvesz, édesz*, stb. Jászay a *ró* igével, mely metszést, bevágást jelent, hozza gyöki és fogalmi rokonságba; a rókának azon tulajdonságánál fogva, mely szerint harapós szokott lenni.

RAVASZ, (2), fn. tt. *ravasz-t*, tb. *—ok.* Így nevezik néhutt az ajtózárnak kilincsét, továbbá a puska billentyüjét. Nevét valószinüleg onnan kapta, hogy valamint a róka ideoda forog, midőn szorongatják, vagy a közmondás szerint csóválja a farkát: hasonlóan a kilincs, illetőleg puskabillentyü föl és alá billeg. Szintén hasonlatnál fogva nevezik a lakatosok a kajla kallantyút *huszárbajusz*-nak, s a négy lábu fatartó vas eszközt a tüzhelyen *macská*-nak.

RAVASZALJA, puszta Heves m.; helyr. *Ravaszaljá-ra, —n, —ról.*

RAVASZD, l. RAVAZD.

RAVASZDI, (rav-asz-di) mn. és fn. tt. *ravaszdi-t*, tb. *—ak.* Furfangos ravasz ember.

RAVASZKODÁS, (rav-asz-kod-ás) fn. tt. *ravaszkodás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a.* Furfangnak, csalárdságnak gyakorlása, üzése. V. ö. RAVASZKODIK.

RAVASZKODIK, (rav-asz-kod-ik) k. m. *ravaszkod-tam, —tál, —ott.* Furfangos, csalárd, alattomos, tettető cselekvésmódot gyakorol. *Ravaszkodik, hogy másokat rászedhessen, tőrbe ejthessen.*

RAVASZODÁS, (rav-asz-od-ás) fn. tt. *ravaszodás-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a.* Ravasz tulajdonság fölvevése, ravaszszá levés.

RAVASZODIK, (rav-asz-od-ik) k. m. *ravaszodtam, —tál, —ott.* Ravaszszá leszen, ravasz tulajdonságokat kezd fölvenni.

RAVASZSÁG, (rav-asz-ság) fn. tt. *ravaszságot*, harm. szr. *—a.* Tulajdonság, mely furfangos, alattomos, cselszövő, csalárd, tettetéssel; alakoskodással járó cselekvésben áll. *Ha erő nem használ, ravaszsággal hozzá.* (Km.). *Ravaszságnak ravászság jutalma.* (Km.). *Helyén kelt ravászság csak módos okosság.* (Km.). V. ö. RAVASZ.

RAVASZUL, (rav-asz-ul) ih. Ravasz módon, furfangosan, csalfán, csalárdul, alakoskodólag, eszes csinynyel. *A ravaszszal ravászul kell bánni.* (Km.).

RAVASZÚL, RAVASZUL, (rav-asz-úl) önh. m. *ravaszúl-t.* L. RAVASZODIK.

RAVAZD, falu Győr m.; helyr. *Ravazd-ra, —on, —ról.*

RAVAT, (rav-at) fn. l. ROVAT.

RAVATAL, (rav-at-al v. rov-at-al) fn. tt. *ravatal-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Túl a Dunán, fából épített ormos szekrényforma emlék, az előkelőbb, nemes családbeliek sirja fölött, mely már ma kimenni kezd a divatból. Általán am. síremlék. *Ravatalt emelni*. Másképp : *rovatal* l. ezt.

Egy eredetü a *ravás rovás*, *ravat rovat* szókkal, a *ró* gyökből, minthogy a ravatalt deszkákból, fából rótták öszve. A *ravat* törzsnek megnyujtott módosulata. Igy nyúltak meg a *hivatal*, *hozatal*, *ital*, *menetel*, *étel*, és némely mások.

RAVÁTÉK, l. ROVÁTÉK.

RAVÁTOL, l. ROVÁTOL.

RÁVÉSZ, (rá-vész) ösz. áth. 1) Valamely felső ruhát magára vesz. *Ráveszi a köpenyt*, *bundát*, *subát*, *gubát*, *szürt*, *dolmányt*, *mentét*. *Rávette az inneplő ruháját*. A fejrevalót *fölteszszük*, a lábbelit *felhúzzuk*. 2) Valakit rábeszél, rábír valamire. *Nagy nehezen tudtam rávenni*, *hogy velem jöjön*.

RÁVET, (rá-vet) ösz. önh. Átv. valamely kellemetlen eredményü dolgot, mely nem jól ütött ki, valami másra tol, másnak tulajdonít.

RÁVITEL, (rá-vitel) ösz. fn. Átv. ért. am. viszony, viszonylat, vonatkozat.

RÁVITELES, (rá-viteles) ösz. mn. Viszonyos, viszonyított.

RÁVITELESEN, (rá-vitelesen) ösz. ih. Viszonyított állapotban.

RAVÓ, l. ROVÓ.

RÁZ, (ra-az) gyak. áth. m. *ráz-tam*, —*tál*, —*ott*, par. —*z*. Ideoda rángatva, folytonosan mozgat, reszketeg állapotban lenni kényszerít. *Fát rázni*, *megrázni*. *Ne rázd a fát*, *mely önként hullatja gyümölcsét*. (Km.). *Rostát*, *szitát rázni*. *Zsákot rázni*, *zsákba rázni*, *zsákból kirázni valamit*. *Fejét rázni valamiért*, azaz nemtetszését nyilvánítani. *A gyomorlázas beteget rázza a hideg*. *A göröngyös uton ráz a kocsi*. *Rázza a lovagot az ügető paripa*. *Ez a szekér majd kirázza az ember lelkét*. *Valakit hajánál*, *üstökénél*, *galléránál fogva megrázni*. *Belerázni holmit a zsákba*. *Kirázni a zacskóból a dohányt*. *A tolakodó*, *alkalmatlan embert lerázta nyakáról*. *Lerázza magáról*, *mint eb a vizet*. (Km.). *Álmából valakit felrázni*. A majoros gazdáknál : *takarmányt rázni*, am. különféle szüleséget, pl. szénát szalmát villával rázva öszvekeverni. *Farát rázni*, am. ideoda fintorgatni, riszálni. Göcsejben ezen jelentése is van : *köpül*.

Gyökhangjánál és alapfogalmánál fogva azon rokon gyökhangu szók osztályába tartozik, melyek erőszakos hirtelen, reszketeg mozgásra vonatkoznak, milyenek, *ráng*, *rángat*, *ránt*, *rándít*, *ragad*. Képzője *az* folytonosságra, vagy gyakorlatra mutat. De rokonítható a magas hangu *rez-eg*, *rez-z-en* szók *rez* gyökével is. Héberül : *ráczáz* am. fregit, infregit, violenter tractavit.

RÁZAKODÁS; RÁZAKODIK, l. RÁZKODÁS; RÁZKODIK.

RÁZÁS, (ra-az-ás) fn. tt. *rázás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. 1) Cselekvés, midőn bizonyos külső vagy belső erőszak valakit vagy valamit ráz. *A kocsirázástól mind két oldalam fáj*. 2) Köpülés.

RÁZINT, (ra-az-int) áth. m. *rázint-ott*, par. —*s*, htn. —*ni* v. —*ani*. Gyöngédebb módon, s egyet rándítva mozdít. Kicsinyítő értelme van, mint a *tapint*, *koczint*, *legyint*, *érint*, *suhint*, s több hasonló képeztetésü igéknek.

RÁZINTÁS, (ra-az-int-ás) fn. tt. *rázintás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Cselekvés midőn rázintanak. V. ö. RÁZINT.

RÁZKODÁS, (ra-az-kod-ás) fn. tt. *rázkodás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Szenvedő állapot, midőn valamely test rázkodik. *Lázas*, *félelmi*, *rettegési rázkodás*. *Borzadalmi*, *undorodási megrázkodás*. V. ö. RÁZKODIK.

RÁZKODIK, (ra-az-kod-ik) k. m. *rázkod-tam*, —*tál*, —*ott*. Mondjuk életszerves, különösen állati testről, midőn idegei rendkivül erős reszketeg mozgásba, rángásba jönnek. *Rázkodik a lázas beteg*. *Borzalomtól*, *ijedelemtől megrázkodni*. *Az álgyulövésre megrázkodni*. Mondatik más ingatag testekről is. *Földindulásokor*, *nagy zivatarban megrázkodnak az ablakok*. V. ö. RÁZ.

RÁZKODTAT, (ra-az-kod-tat) mivelt. m. *rázkodtat-tam*, —*tál*, —*ott*, par. *rázkodtass*. Eszközli, hogy valami rázkodjék. *A hideg láz rázkodtatja a testet*. *A szél rázkodtatja az ablakot*. V. ö. RÁZKODIK.

RÁZKODTATÁS, (ra-az-kod-tat-ás) fn. tt. *rázkodtatás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Rázkodás eszközlése. Vétetik szenvedőleg is ‚rázkodás' értelmében.

RÁZMÁN, férfi kn. tt. *Rázmán-t*, tb. —*ok*. Erasmus, mely a görögből származtatva szeretetreméltót jelent, melyben ἔραμαι am. szeretek; kivánok; akarok.

RÁZÓDÁS, (ra-az-ó-od-ás) fn. tt. *rázódás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Szenvedő állapot, midőn valami rázódik, péld. kocsin, lóháton. V. ö. RÁZÓDIK.

RÁZÓDIK, (ra-az-ó-od-ik) belsz. m. *rázód-tam*, —*tál*, —*ott*. Rázás következtében hányódik, vetődik.

RÁZÓFA, (rázó-fa) ösz. fn. l. PETIKE, (2).

RÁZOGAT, (ra-az-og-at) gyak. áth. m. *rázogat-tam*, —*tál*, —*ott*, par. *rázogass*. Ismételve, gyakran, folytonosan ráz. *Rázogatni a fákat*. *A zsákokat kirázogatni*. *A malomban az úgy nevezett petike rázogatja a szitát*. *A barmoknak naponkint szénát és zabszalmát rázogat*.

RÁZOGATÁS, (ra-az-og-at-ás) fn. tt. *rázogatás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Ismételve, gyakran, vagy folytonosan rázás.

RÁZOM, puszta Szabolcs m.; helyr. *Rázom-ba*, —*ban*, —*ból*.

RÁZÓS, (ra-az-ó-os) mn. tt. *rázós-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Mondjuk utról, vagy kocsiról, szekérről, lóról, mely a rajta menőt rázza, zötyögteti. *Rázós út*, *mely fel van vágva*. *Rázós kocsi*, *rázós paripa*.

RÁZÓSAN, (ra-az-ó-os-an) ih. Rázós módon; rázós állapotban.

RÁZOTT, (ra-az-ott) mn. tt. *rázott-at.* Amit ráztak, megráztak. Különösen mondják takarmányról, mely öszvekevert, öszverázott szénából és szalmából áll. *Rázottal teleltetni a szarvasmarhát.*

RÁZÚDÍT, (rá-zúdít) ösz. áth. Zúdítva ráborít, ráönt stb.

RÁZÚDÚL, (rá-zúdúl) ösz. önh. Neki zúdúlva rámegy, rátámad.

RÁZSA, l. RÁSA.

—RE, névmódosító rag, vastaghangon : *—ra;* l. —RA.

RÉ, (1) fn. l. RÉV.

RÉ, (2) tájdivatosan am. *rí.* L. RÍ.

REÁ, l. RÁ. Amabban az *e* éles *ë*, ezért a székelyeknél : *riá.* Egyébiránt a *-rë* névmódosító rag látszik eredetinek; ezért a göcseji tájnyelvben : *vásár-re* (= vásárra) ; hol ugyanazon okból : *ház-be, kapá-ve* (= kapá-vel azaz kapával) stb. s *re-á* összébb húzva : *rá* am. re-vá (a *vá* mint *ho-vá* szóban) v. *re-já* (a *já* mint *hoz-já* = ‚hozzá' szóban). Az egyszerü *rám, rád, ránk, rátok* lehet *ra-am, ra-ad, ra-unk, ra-tok* is, vagy *ri-am, ri-ad* stb. A *re-á* v. összébbhúzva *rá* szóban az *á* semmi esetre sem alakulhatott az *ő* személynévmásból, mint némelyek hiszik, mert akkor képtelenség volna : *re-á-m, re-á-d* stb. jelentése, t. i. *ő* és *én*-re *ő* és *te*-re egyszersmind.

RÉA, erdélyi falu Hunyad m.; helyr. *Réá-ra, —n, —ról.*

REÁÁLL; REÁBESZÉL; REÁBÍR; REÁCZÉLOZ; REÁÉR; REÁFIZET stb. L. RÁÁLL; RÁBESZÉL; RÁBÍR; RÁCZÉLOZ; RÁÉR; RÁFIZET stb.

READ, READÁS, régiesen és tájdivatosan am. *riad; riadás.* L. ezeket.

REÁD, (re-á-ad) l. RÁ alatt; és v. ö. REÁ.

REÁJA, (re-á-ja = re-á-ő); REÁJOK, (re-á-jok = re-á-ők) l. RÁ alatt; és v. ö. REÁ.

REÁM, (re-á-am = re-á-én) REÁNK, (re-á-unk = re-á-énk v. —mink) REÁTOK, (re-á-tok = re-á-tik) l. RÁ alatt; és v. ö. REÁ.

REASZT, REASZTÁS, régiesek, *riaszt, riasztás* helyett. L. ezeket.

REB, természeti hangszó, és gyök, melyből *rebben, rebeg, rebedèz, rebenczes, rebes, rebesget,* és ezek származékai erednek. Legközelebb rokona a *rep,* úgymint a *repül, repes, reppen* igék gyöke, azon különbséggel, hogy ez csupán a szárnyak rezgő hangjára, amaz pedig inkább csak az emberi nyelv szózatára vonatkozik, kivéve a *rebben* igét. V. ö. RÉP. Távolabbi rokonai, mint természeti hangszók : *reczeg, recseg, reked* (raucescit), *rekeg, remeg, reped, reszel, reszket, retteg, rezeg* igék *recz, recs, rek, rem, rep, resz, ret, rez* gyökei. V. ö. R, gyökhang.

RÉB, elvont gyöke a székely nyelvben divatos *rébédèz* v. *rébédöz* és *rébz* igéknek; rokon részint *reb,* részint *rém* elvont gyökökkel. V. ö. RÉBÉDÈZ és RÉBZ.

REBBEN, (reb-b-en) önh. m. *rebben-t.* 1) Ijedtében megriad, megrezzen. 2) Öröm miatt szive mintegy remegni kezd, vagy fölpezsdül. 3) Balaton vidékén mondják a méhében foganó nőről, midőn a magzat először megmozdúl benne. 4) A madár szárnyaira kelve repül, reppen. *Bokrok közöl egy csapat fogoly rebbent fel. A vadász elöl elrebbennek az ovatos madarak.*

Gyöke *reb* mozgást, egyszersmind természeti hangot fejez ki. V. ö. REB.

REBBENÉS, (reb-b-en-és) fn. tt. *rebbenés-t,* több. *—èk,* harm. szr. *—e.* Állapot, vagy önható cselekvés, midőn valaki v. valami rebben. V. ö. REBBEN.

REBECZ, puszták Somogy és Tolna m.; helyr. *Rebecz-re, —èn, —ről.*

RÉBÉDÈZ, REBEDÈZ, (réb-éd-èz, v. reb-ed-èz) önh. m. *rèbédèz-tem, —tél, —ètt.* A székely tájszólásban Kriza J. szerént am. ijedez; tehát a ‚rebben' első jelentésében gyakorító. Törzse : *rebed,* hasonjelentésü volna ‚rebben' szóval, de hogy szintén divatoznék, a gyüjtő nem érinti; néhutt : *repedèz.*

RÉBÉDÈZÉS, REBEDÈZÉS, (réb-éd-èz-és) fn. tt. *rébédèzés-t,* tb. *—èk,* harm. szr. *—e.* A székelyeknél am. ijedezés. V. ö. RÉBÉDÈZ.

REBÈG, (reb-èg) gyak. önh. m. *rebèg-tem, —tél, —ètt.* 1) Akadozó nyelven alig érthető hangon szól, s mintegy csak a levegőt remegteti. *Rebeg a beszélni tanuló kisded. Nagy öröm, félelem, elfogultság miatt alig volt képes néhány szót kirebegni.* 2) Félelem miatt teste remeg, reszket. V. ö. REB.

REBÈGÉS, (reb-èg-és) fn. tt. *rebègés-t,* tb. *—èk,* harm. szr. *—e.* Akadozva beszélés, mely a nyelvnek reszketeg mozgásával jár. Különbözik tőle a vastag nyelvnek, és ajkaknak hibájából származó *höbögés.*

REBÈGŐ, (reb-èg-ő) mn. tt. *rebègő-t.* Aki vagy ami rebeg. *Rebegő kisded. Rebegö nyelv.* V. ö. REBÈG.

REBEKA, női kn. tt. *Rebeká-t.* Rebecca. Kicsinyítve : *Rébi, Rébus.* Chaldeai nyelven *rábak* am. hizlalt; és hozzákötött; tehát jelentése : kövér; vagy lekötelező, vonzó (t. i. szépsége által).

REBENCZÉS, (reb-encz-és) mn. tt. *rebenczès-t* v. *—et,* tb. *—èk.* Székely tájnyelven Kriza J. szerént am. jeszke, ijedős.

REBÈNG, (reb-èn-èg) htn. *rebèng-ni* v. *—eni;* többire l. REBÈG.

REBÈNGÉS, (reb-èn-èg-és) l. REBÈGÉS.

REBÉRNYE, (hihetőleg am. rev-ér-nye, l. itt alább); mn. tt. *rebérnyé-t.* Kriza J. szerént a székelyeknél a százados élőfáról mondják, mely régisége miatt megodvasodván, csak külkérgei maradtak. *Nagy rebernye fa.* Kétségen kivül a *rev* gyökszótól, honnan *reves, revesség* is stb. származnak.

REBÉS, (reb-és) elavult gyak. önh. melyből *rebesget* származott. Képzésre hasonló a *rep, tap, kap* gyökökből eredt *repés, tapos, kapos* igékhez. V. ö. REB.

REBÉSGET, (reb és-ég-et) gyak. áth. m. *rebésget-tem, —tél, —ett*, par. *rebésgess.* Rebegő hangon, mintegy suttogva hiresztel, elbeszél, tovább mond valamit. Ezen igét különösen az ujonnan keletkezett, még homályos létü, s be nem bizonyított hitelü hirekről, titkokról használjuk. *Azt rebesgetik, hogy a kormányban nagy változás fog történni. Amit suttomban rebesgettek, vala csakugyan valósult.*

REBÉSGETÉS, (reb-és-ég-et-és) fn. tt. *rebésgetés-t*, tb. *—ek*, harm. szr. *—e.* Hiresztelés, melyet suttonban, mintegy egymásnak sugdosva terjesztgetnek, titkos ujdonság gyanánt közölgetnek. V. ö. REBÉSGET.

REBRIN, falu Ung m.; helyr. *Rebrin-be, —ben, —ből.*

RÉBZ, (réb-ez) áth. m. *rébz-ett*, htn. *—eni.* Kriza J. szerént a székelyeknél am. sejt—rémlőleg.

RÉBZET, (réb-ez-et) fn. tt. *rébzet-et*, harm. szr. *—e.* A székelyeknél Kriza J. szerént am. rémlet, sejtelem—rémlőleg. V. ö. RÉBZ, REBZSIK.

RÉBZIK, (réb-ez-ik) k. m. *rébz-ett*, htn. *—eni.* L. REBZSIK.

REBZSIK, (reb-ezs-ik) k. m. *rebzs-ett*, htn. *—eni.* Dunán túl Marczal mellékén am. eszében rémlik, s mintegy repes, szállong benne. A hangtan szabályai szerént itélve *rebzsik* am. *repsik, repesik*, a *repes* törzstől. Így lesz a *kaposi* (kaposó) *kapzsi* (kiejtve : *kabzsi*), a *lebesel* lesz *lebzsel.* A székelyeknél Kriza J. szerént : *rébzik*, amidőn a ‚réb' inkább ‚rém', mint a ‚rémlik' ige gyöke módosulatának látszik.

RECS, erős természeti hangszó, mely különösen a törést zúzást, szenvedő kemény testnek reszketve csattanó hangját fejezi ki, milyen pl. a törés alatt hangzó fáé, a fogak közé szorított csonté, stb.; származékai : *recscsen, recscsent, recseg, recsegtet, recses.* Kettőztetve, a hangnak nagyobb belterjére vonatkozólag : *recscs.*

RECSCS, utánzott hangszó. Élnek vele, midőn a törést mintegy festőileg ki akarjuk fejezni. *Addig hajtogatta a fát, mig egyszerre recscs! eltörött. Recscs! lepattant az abroncs.* Hasonló erős gyökhanggal fejezik ki ezt a latin *crepat*, s a német *krach.*

RECSCSEN, (recs-cs-en) önh. m. *recscsen-t.* Levegőt erősen megrezegtető *recscs* hangot adva törik, reped. *Recscsen a hajlítás alatt eltörött fa. Fogai között recscsen a homokköves dara.*

RECSCSENÉS, (recs-cs-en-és) fn. tt. *recscsenés-t*, tb. *—ek*, harm. szr. *—e.* A törött, zúzott kemény testnek hangzása, melynek lényegét a *recscs* hang teszi. V. ö. RECSCS.

RECSCSENET, (recs-cs-en-et) fn. tt. *recscsenet-ét.* Recscsenés, az ezt eszközlő tárgytól elvontan gondolva.

RECSCSENT, (recs-cs-en-t) áth. m. *recscsentett*, par. *—s*, htn. *—ni* v. *—eni.* Eszközli, hogy valamely kemény test *recscs* hangot adjon, recscsenővé tesz. *A mennyköcsapás megrecscsenti az erős tölgyet.*

RECSCSENTÉS, (recs-cs-en-t-és) fn. tt. *recscsentés-t*, tb. *—ek*, harm. szr. *—e.* Cselekvés, midőn recscsentünk.

RÉCSE, mváros Pozsony, falu Kraszna m.; KIS—, NAGY—, faluk Szala m.; erdélyi falu szerdahelyi szász székben, helyr. *Récsé-re, —n, —ről.*

RECSÉG, (recs-ég) gyak. önh. m. *recség-tem, —tél, —ett.* Tördelés, zuzódás alatt valamely kemény test egymás után többször vagy folytonosan *recs recs* hangot hallat. *Recsegnek a jég által parthoz verődött hajók oldalai. Recsegnek a teher alatt töredező gerendák, tengelyek, kerekek. Recseg a repedt harang, ha húzzák.* V. ö. RECS.

RECSÉGÉS, (recs-ég-és) fn. tt. *recségés-t*, tb. *—ek*, harm. szr. *—e.* A töredező, zuzódó kemény, mereven testnek többszöri *recs*-féle hangzása.

RECSÉGTET, (recs-ég-tet) miv. Eszközli, hogy valami recsegjen.

RECSENÉD, erdélyi falu az udvarhelyi székelyszékben, helyr. *Recsenéd-re, —én, —ről.*

RÉCSÉNY, ALSÓ—, FELSŐ—, faluk Nyitra m.; helyr. *Récsény-be, —ben, —ből.*

RECSETÉS, (recs-et-és) mn. tt. *recsetés-t* v. *—et*, tb. *—ek.* Feltöredezett, fölrepedezett, felpattogzott, pl. a feltöredezett száraz agyagföld. Göcseji tájszó.

RÉCSIGA, (rév-csiga) ösz. fn. l. RAKCSIGA.

RECSK, falu Heves m.; helyr. *Recsk-re, —én, —ről.*

RECSKE, puszta, KIS—, falu Gömör m.; helyr. *Recské-re, —n, —ről.*

RECZ, természeti hangszó, melyből a magyar, utánzás által, a *reczeg, reczegés, reczegő, reczegtet* szókat származtatta. Valamivel gyöngédebb hang, mint a *recs*, s a lemezes, vékonyabb testekről mondják.

RECZE, (re-cze) fn. tt. *reczé-t.* Apró szemü hálóhoz hasonló szövet, vagy fonat, vagy kötés, vagy varrat, mely bizonyos ruhanemüekre kelméül, vagy cziczomául szolgál. *Recze-fejkötő, recze-csipke. Reczével szegélyezett kendő, szoknya. Apró szemü recze.* (Szabó D.).

Minthogy a recze egymástól hézagosan elválasztott szálakból, fonalakból áll : legközelebb hangi és fogalmi rokonságban áll vele *rét, réteg*, továbbá a vastaghangu *rács, rácsa*, ez utóbbiak mint vastagabb szálakból, pl. fából vasból való recze; miért azon szók osztályába sorozható, melyekben a gyökhang *r*, s a rovás, vonalazás alapfogalma rejlik, milyenek a fenn említetteken kivül *ráncz, redő, reped, rés, rész.* Alakjánál fogva kicsinyzőnek látszik *re-cze*, mint *be-cze* kis bégő azaz borjú, *ba-cza* együgyücske,

butácska, a bámulásra vonatkozó *ba, czo-cza* a malaczot hivó *czo, czi-cza*, kis macska, a *czi* gyöktől. Egyébiránt ha így elemezzük is : *recz-e*, úgy tekinthető mintha volna *red-cze* v. *redö-cze* (v. ö. RED); és mindig csak a kicsinző *cze* képző látszik benne rejleni. Idegen nyelvekben leginkább öszveüt vele a latin *rete*.

RÉCZE, (récz-e) fn. tt. *réczé-t*. Értelmére nézve l. KACSA, KÁCSA. Különböző tájszokások szerént máskép : *rucza, gócza*, melyek mind természeti hangnevek azon *kács ! récz ! rucz !* hangszóktól, melyeket ezen madarak hallatnak, s melyeken azokat hivogatni szokták.

RECZEFÁTYOL, (recze-fátyol) ösz. fn. Reczeműből álló fátyol. *Reczefátyolt viselni a kalapon.*

RECZEFICZE, (recze-ficze) ikerített fn. tt. *reczeficzé-t*. A székely nőknél csipkeidomu cziczoma. (Kriza J.).

RECZEFOG, (recze-fog) ösz. fn. A mohok rende alá tartozó lopvanősző növénynem, melynek tokja a száj körül kettős pártázatu, a külső tizenhat fogu, a belső reczés hártya. (Fontinalis).

RECZÉG, (recz-ég) gyak. önh. m. *reczég-tem, —tél, —ett*. Ismételt, vagy gyakori, vagy folytonos *recz* hangon szól. Mondjuk különösen holmi vékonyabb, lemezalaku testekről, pl. *reczeg az ablak*, midőn a szél rázza ; *reczeg a vaslemez*, ha ütik. Rokona a keményebb hangu *recseg* és a lágyabb *rezeg*.

RECZÉGÉS, (recz-ég-és) fn. tt. *reczégés-t*, tb. *—ek*, harm. szr. *—e*. Némely testeknek sajátnemü hangzása, midőn reczegnek. *A jól be nem szorított ablaküvegek reczegése*. V. ö. RECZÉG.

RECZÉGŐ, (recz ég-ő) mn. tt. *reczégő-t*. Ami *recz* hangot adva szól. *Reczegő ablakok, repedt vasfazekak*. V. ö. RECZ.

RÉCZEGÖBECS , (récze-göbecs) ösz. fn. A vadászoknál göbecs, azaz serét neme, melylyel réczékre szoktak lődözni.

RECZEKÖTÉS, (recze-kötés) ösz. fn. Reczecsinálás. V. ö. RECZE.

RECZEMŰ , (recze-mű) ösz. fn. Hálónemü szövet, fonat, varrat, melyet reczének hivunk. V. ö. RECZE.

RÉCZEÓL, (récze-ól) ösz. fn. Ól, melyben réczéket tartanak, hová a réczéket bezárják. Ily öszvetételek : *lúdól, tyúkól, disznóól*. V. ö. ÓL.

RÉCZEORR, (récze-orr) ösz. fn. 1) A récze nemü madárnak hosszu széles lapátu orra vagyis csőre. 2) Sebészi eszköz. (Krumme Steinzange).

RÉCZEPIPE, (récze-pipe) ösz. fn. Kis récze, **réczefi.**

„Az én Lillám, mint a tói
Réczepipe, olyan vad.“
Inczefalvi Szász József.

RECZERÖPÜ, (recze-röpű) ösz. mn. l. RECZESZÁRNYU.

RECZÉS, (re-cze-es) mn. tt. *reczés-t* v. *—et*, tb. *—ek*. Reczével piperézett, cziczomázott, ellátott, sok soru, sok rétü. V. ö. RECZE. *Reczés fejkötő, csipke, üng, szoknya. Reczés háj*, melyet reczealaku ritkás hártya takar. A növénytanban *reczés* (reticulatum) valamely szerv, midőn ennek felülete rostocskák, vagy fonalszálacskaképződményekkel úgy van átszőve vagy behúzva, hogy a fonalacskák közein háló- v. reczeszemhez hasonló térecskék támadnak, mint amilyen a *tarka sáfrán*-nak (crocus reticulatus) hajmája, területe, némely *dinnyefajták* héja; honnan : *reczés dinnye*. Különbözik : *ripacsos*.

RECZÉSEN, (re-cze-es-en) ih. Reczés állapotban, reczével ellátva, takarva.

RÉCZESÍP, (récze-síp) ösz. fn. Vadászok sípja, melylyel a réczehangot utánozzák, s a réczéket csalogatják.

RECZÉSSÉG , (re-cze-es-ség) fn. tárgyeset : *reczésség-et*. Reczés tulajdonság, vagy állapot.

RÉCZÉSZ , (récz-e-ész) önh. m. *réczész-tem, —tél, —ett*. Réczéket vadász, réczéket fogdos, vagy lődöz.

RECZESZÁRNYU, (recze-szárnyu) ösz. mn. Minek a reczéhez hasonló vékonydad, és rovátkos szárnyai vannak. *Reczeszárnyu lepkék, pillangók*.

RÉCZETENGERIMAKK, (récze-tengeri-makk) ösz. fn. 1) Tengeri kagylófaj, mely fákra szeret csibeszkedni, s melyről az a mese, hogy réczék alakulnak belőle. (Lepas anatifera). 2) Különösen, két tekenőjü, és sima kagyló. (Tellina).

RÉCZETOJÁS v. —TOJOMÁNY, (récze-tojás v. tojomány) ösz. fn. A récze nevü madár tojása, petéje.

RÉCZEVADÁSZ, (récze-vadász) ösz. fn. Vadász, ki különösen réczéket fogdos, vagy lődöz.

RÉCZEVADÁSZAT, (récze-vadászat) ösz. fn. Vadászat réczékre.

RECZÉZ, (re-cze-ez) áth. m. *reczéz-tem, —tél, —ett*, par. *—z*. Reczével piperéz, cziczomáz, ékesít, ellát valamit. *Fejkötőt, kendőt, üngöt, szoknyát reczézni*. Továbbá önhatólag am. reczét csinál, kötöget. V. ö. RECZE.

RÉCZÉZ, (récz-e-ez) önh. m. *réczéz-tem, —tél, —ett*. Réczéket vadász, fogdos, lődöz ; máskép : *réczész ; és kacsáz*.

RECZÉZÉS, (re-cze-ez-és) fn. tt. *reczézés-t*, tb. *—ek*, harm. szr. *—e*. 1) Cselekvés, foglalkodás, midőn valaki reczéz valamit, azaz, reczével piperéz, ellát. 2) Reczekötés, reczecsinálás. V. ö. RECZE, RECZÉZ.

RECZÉZET, (re-cze-ez-et) fn. tt. *reczézet-et*, harm. szr. *—e*. Reczemü egészen véve ; reczékből álló pipere, cziczoma. *Fátyol reczézete*.

RED, az általános nyelvben elavult fn. mely helyett ma *redv*, és *redő, redü* vannak szokásban ; de tájszokás szerént még a *red* különösen Kemenesalján önállóan most is divatozik ; s jelent sort, ránczot. (Tájszótár). E tekintetben rokonok hozzá alakra

a *ned*, *ked*, mint a szokottabb *nedv*, *kedv* származékok gyökei. Ilyenek *od*, *üd* is, melyekből *odu odv*, és *üdv* eredtek. V. ö. REDŐ.

RÉDE, falu Veszprém, NAGY—, falu, KIS—, puszta Heves, TÓT—, puszta Veszprém m.; helyr. *Rédé-re*, *—n*, *—ről*.

RÉDEK, ALSÓ—, FELSŐ—, faluk Nyitra m.; helyr. *Rédek-re*, *—én*, *—ről*.

REDÉLY, (red-ély v. red-ő-ely) fn. tt. *redély-t*, tb. *—ék*, harm. szr. *—e*. A kertmivelésben rácsozat, némely nemesebb gyümölcsfák, különösen őszibaraczkfák mellett, hogy ezek ágai ritkítva és kurtábbra metszve, gyümölcseiket szebbekké és nagyobbakká növelhessék, s a szél ellen is megerősítve le ne hullassák. (Trillage).

REDÉLYFA, (redély-fa) ösz. fn. Redély mellett mivelt fa. V. ö. REDÉLY.

REDÉS, (red-és) mn. tt. *redés-t* v. *—et*, tb. *—ek*. Kemenesalján am. redős, gerezdes.

REDICS, falu Szala m.; helyr. *Redics-re*, *—én*, *—ről*.

REDOVA, falu Gömör m. helyr. *Redová-ra*, *—n*, *—ról*.

REDŐ, (red-ő) fn. tt. *redő-t*. Közönséges szokás szerént am. ráncz. Szabó Dávidnál is redős am. ránczos; továbbá fodros, reczés, fürtös. Molnár Albertnél maga ‚redő' nem jön elé. V. ö. REDŐS. *Redőkbe szedni a szoknya, pendely, gatya pártázatát. Homlokán redőkbe húzódott a bőr. Vénség redői látszanak orczáján.* „A mély redők, mikbe a homlok vonult, s az ajkak keserü mosolygása többnyire csak azon apró mindennapi bajoknak maradványa, melyeken valamennyien keresztülmentünk." B. Eötvös József.

Gyöke *red* legközelebbi fogalmi rokonságban áll azon hasonló gyökü szókkal, melyek rovást, különösebben vonalazást, némileg sorozatot jelentenek, mint: *recze*, *rend*, a vastaghangu *rács*, *rácsa*, *ráncz*; továbbá mint szintén rovásra, bemetszésre vonatkozók: *rés*, *rét*, *réteg*. V. ö. RÁNCZ, RED.

REDŐCSÖG, (redő-csög) ösz. fn. Gombanem, melynek kalapja redőkbe, azaz ránczokba szedve a tönkre nőtt. (Helvela).

REDŐL, (red-ő-öl) m. *redől-t*. L. REDŐZ.

REDŐLÉS, (red-ő-öl-és) l. REDŐZÉS.

REDŐLT, (red-ő-öl-t) mn. tt. *redőlt-et*. Redőkbe tett, redőkbe szedett.

„Hasztalan
Nyujtánk fel újabban könyörgő
Öszveredőlt kezeket felétek."
Kazinczy Ferencz.

REDŐNY, (red-ő-öny) fn. tt. *redőny-t*, tb. *—ök*, harm. szr. *—e*. A franczia *jalousie* kifejezésére újabb időben alakult szó, s jelenti azon apró deszkácskákból öszverakott ernyőt vagy rácsot, melyet főleg az ablakok külső részére a nyári nagy hőség visszatartóztatása végett akkép alkalmaznak, hogy a deszkácskákat tetszés szerént összébbhúzni s egymásra zárni, vagy egymástól távolabb tartani lehessen.

REDŐS, (red-ő-ös) mn. tt. *redős-t* v. *—et*, tb. *—ek*. Redőkbe szedett, amin redők támadtak; öszvezsugorodott héju, bőrü. Molnár Albert latinozása szerént: tortus, crispus, plicatilis, németül: gekrümmet, gekräuset, gedrehet. *Redős szoknya, pendely, üng*. Molnár Albertnél *redős szoknya* németül: ein Frauenkittel mit Falten. *Redős homlok, arcz. Redős csizmaszár*. V. ö. REDŐ.

REDŐSEN, (red-ő-ös-en) ih. Redőkbe szedve, húzva, varrva, fűzve. *Redősen varrott szoknya, ümög. Redősen öszvehúzott homlok*. V. ö. REDŐ.

REDŐSÍT, REDŐSIT, (red-ő-ös-ít) áth. m. *redősít-ett*, par. *—s*, htn. *—ni* v. *—eni*. Redőssé tesz, alakít valamit. *Redősíteni a bő ruhát. Gondok redősítik homlokát. A vénség megredősíti az arczot*. V. ö. REDŐ.

REDŐSÍTÉS, REDŐSITÉS, (red-ő-ös-ít-és) fn. tt. *redősítés-t*, tb. *—ek*, harm. szr. *—e*. Cselekvés, mely által redőssé tesznek valamit.

REDŐSÖDÉS, (red-ő-ös-öd-és) fn. tt. *redősödés-t*, tb. *—ek*, harm. szr. *—e*. Némely testek alakulási neme, midőn simaságukat vesztve redősökké változnak által. *Börnek, héjnak, szövetnek redősödése*.

REDŐSÖDIK, (red-ő-ös-öd-ik) k. m. *redősödtem*, *—tél*, *—ött*. Simaságát, feszességét vesztve redőssé változik által, redők támadnak, képződnek rajta, vagy belőle. *Redősödik az öszvegyürt szövet, a megázott bőr. Redősödik a homlok, az arcz*. Egy értelmü vele: *ránczosodik*.

REDŐSZIROM, (redő-szirom) ösz. fn. Növénynem az öthímesek seregéből és egyanyások rendjéből; bokrétája tölcséres, ránczbaszedett, öt ránczczal; ránczainál egyegy kicsin fog; csészéje csöves, tág, hasas, öt szegletü, tokja két rekeszü, négy nyilásu. Minden fajai mérgesek. (Datura). Egyik nevezetesb faja a *maszlagos redőszirom*, máskép népnyelven: *csudafa, csattantó, maszlag*. (Datura stramonium).

REDŐTLEN, (red-ő-telen) mn. tt. *redőtlen-t*, tb. *—ek*. Redő nélküli, amin redő vagy redők nem látszanak. *Redőtlen orcza*.

REDŐZ, (red-ő-öz) áth. m. *redőz-tem*, *—tél*, *—ött*, par. *—z*. Redőkbe szed, húz, varr, zsugorít valamit. *Redőzni a szoknya pártázatát, az ünggallért, a csizma torkát, szárát. Gondok redőzik homlokát*. V. ö. REDŐ.

REDŐZÉS, (red-ő-öz-és) fn. tt. *redőzés-t*, tb. *—ek*, harm. szr. *—e*. Cselekvés, különösen varrók működése, mely által bizonyos anyagokat, kelméket redőkbe szednek, húznak, varrnak, redősen elkészítenek.

REDŐZET, (red-ő-öz-et) fn. tt. *redőzet-et*, harm. szr. *—e*. Elkészített redők mint mű együtt véve. *Sürü, ritka, finom, durva redőzet. A redőzetet fölfejteni*.

REDŐZETÉS, (red-ő-öz-et-és) mn. tt. *redőzetés-t* v. —*et*, tb. —*ek*. Redőzettel ellátott.

REDŐZETÉSEN, (red-ő-öz-et-és-en) ih. Redőzettel ellátva.

REDŰ, l. REDŐ; és REDV.

REDÜES, l. REDVES.

REDV, (red-v) fn. tt. *redv-et*, harm. szr. —*e*. A fáknak, s gyökérnövényeknek rohadni indult, vagy megtaplósodott bele, máskép : *rev*, *purha*, *pudva*. Minthogy az ily romlott állapot a növény husának megránczosodásában, öszvezsugorodásában áll : innen a *redv* alapértelemre nézve rokon a *redő* szóhoz, s mindkettő csak alkalmazásban és árnyéklatilag különbözik egymástól. Másod értelme : porhanyodó romlás, rohadás, pl. *redv a fogakban*, *csontokban*.

REDVES, (red-v-es) mn. tt. *redves-t* v. —*et*, tb. —*ek*. 1) Mondjuk fákról, és némely növénygyökerekről, midőn beleik taplósak, rohadtak, zsugorodottak. *Redves füzek*, *redves retek*, *répa*, *karalábé*. Máskép : *purhás*, *pudvás*. 2) Fogakról szólva am. porhanyó, romlott, törékeny, pudvás. *A redves fogak fájnak*. *Kihúzatni a redves fogakat*. 3) Átv. hitvány, a maga nemében alávaló, romlott. V. ö. REDV.

REDVESÉDÉS, (red-v-es-éd-és) fn. tt. *redvesédés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Némely testeknek romlatag átalakulása, változása, midőn redvesekké lesznek. V. ö. REDVES, REDVESÉDIK.

REDVESÉDIK, (red-v-es-éd-ik) k. m. *redveséd-tem*, —*tél*, —*ett*. A fának bele, vagy némely más növénynek gyökere a nedvek megromlása miatt rohadásnak indúl, s vagy porhanyóvá, vagy taplószerüleg szivossá leszen, máskép : *pudvásodik*, *purhásodik*, *revesedik*. V. ö. REDVES.

REDVESEN, (red-v-es-en) ih. Redves állapotban.

REDVESSÉG, (red-v-es-ség) fn. tt. *redvesség-et*, harm. szr. —*e*. Redves állapot vagy tulajdonság; purhásság, pudvásság.

REDVÉSZ, (red-v-ész) ösz. fn. Új alkotásu szó, s jelent bizonyos féregfajt, mely a fák beleit rágja, és redvessé teszi. Egyébiránt mint öszvetett főnév (red-vész) helyesen fejezné ki a növények, és fogak romló állapotát, mely vészt hoz rájok; pl. *redvészben szenvedő fogak*, *fák*; *redvész ellen megóvni a fogakat*; s alkatra hasonló volna a *szélvész*, *dögvész* szókhoz.

REDZEN; REDZENT (Molnár Albertnél), l. REZZEN; REZZENT.

RÉF; RÉFÉS, l. RŐF; RŐFÖS.

REFORMÁLT, mn. és fn. tt. *reformált-at*, a ‚reformare' latin szó után am. átalakított, újított, javított; különösen a hitújításban részt vett Kalvin és Zwingli vallástanainak követője, újitott hitü.

REFORMATIO, (olvasd : reformaczió) fn. tt. *reformatió-t*. Latin szó, jelent általán átalakítást, megújítást, még pedig javítólag; különösen hitújítást (a XVI. századbelit).

REFORMATUS, mn. és fn. tt. *reformatus-t*, tb. —*ok*. L. REFORMÁLT.

REG, (1), természeti hangszó, mely által a magyar a békák rekedt hangját utánozza. Hogy hajdan íge gyanánt is divatozhatott, gyaníttatja a székelyeknél még divatos igenév *regő*, honnan *regő béka* am. *reg reg* hangon kiáltó; szokottabban : *rekegő*, *brekegő*. Egyébiránt elvont gyöke *rege*, *regel*, *reges* szóknak; l. ezeket.

REG, (2), v. RÉG, elavult fn. mely helyett ma *réggel* v. *régvel* használtatik. A régieknél öszvetételben am. reggeli. „Ha mikor két innep egyszersmind esik, *regmise* az vasárnapé, az nagy mise az nagyobb innepé." Lányi-cod. 288. l. „Midőn tedik (pedig) jeles innepek esnek vasárnap napon, kiknek két miséöknek kell lenni azon egy napon; az dominica misét el kell halasztani, és mind a két misét az innepnek kell mondani, azaz, mind *regmisét*, mind nagy misét. Egyéb duplex innepekben, kik vasárnap esnek, dominicának kell mondani az *reg misét*." U. o. 289. l. Ezen ellentétes mondatból : *reggeltől estig*, v. *napestig dolgozni*, okszerüen állíthatni, hogy a *reg* v. *reggel* szabatosan véve azon időszakot jelenti, midőn a nap fölkel, s melyet a *hajnal* (régiesen *hol* v. *holval*) megelőz, tehát midőn a nap reánk nézve égni, sütni kezd. Ezen alapfogalomból kiindulva a *rég* tájdivatosan : *rög* (= *rök*) szót azon rokon gyökhangu szókkal azonosíthatjuk, melyekben a tűznek, égésnek alapfogalma rejlik, milyenek *rékken* v. *rökken*, honnan *rekkenő*, *rökkenő* meleg, am. igen égető, sütő; *rökken* v. *rökönyödik* a gabona v. fü, midőn a nagy melegség miatt elszáradva törékenyné lesz, vagy a sok nedv miatt megpárlik. Ide számítható a *rögtön* (= röktön), melynek megfelel a latin *in flagranti*, magyarul : *hevenyében*, *tüsténT* (elemezve : tüz-tént, tüz-tönt) és *füsténT*. Ugyan ezen értelem lappang a megfordított gyökü *gérj* v. *görj*, *gérjed* v. *görjed*, s talán a lágyított *gyértya* és *gyértyán* szókban is. V. ö. RÖGTÖN.

RÉG, ih. s am. távol időben, hajdan. *Rég mult dolgok*, *rég olta*. *Rég volt az*, *miről te beszélsz*. *Rég*, *hogy itt van*. (Szabó D.). *Már rég hogy eljött*. (Ugyanaz). Származéka : *régi*, *régiség*, s összetételek : *régidő*, *régirás*. Ugyanezen jelentéssel bir a *régen*, megtoldva *régent*, *régente*, *régenten*. E szónak eredeti jelentése, és származásáról több vélemény lehető, ú. m. 1) am. *öreg*, elülről az önhangzó úgy maradván el mint ‚patika' szóban ettől : apotheca. 2) *Re* v. *rej* gyököt (*rejlik rejt* szókban) vevén alapul, lehet *ig* rag hozzá járulásával am. *re-ig* v. *rej-ig*, azaz a rejtés határáig, addig, amidőn vmi már el van előlünk rejtve, mintegy emlékezetünkből elenyészve. Ugyan ezen alapon ha a ‚rég' szót a szintén időre vonatkozó *hajdan*, és *majd majdan* határzókkal összevetve elemezzük (minthogy a *hajdan* am. *haidőn*, *ha-időben*, melynek törzsöke *ha-idő*, t. i. hogy a *ha* időt és pedig határozatlant jelent, mutatják a *néha*, *soha*, *valaha* stb. öszvetételek; s a *hái-bái* ikerí-

tésben is mult időre vonatkozik; a *majd* gyöke *ma*, [nunc, statim, hodie], mely ebből lett: *ma-idő*, összehúzva: *ma-id* = *majd*, azaz, jelen, mast v. most folyó; szokott értelemben legközelebb jövő idő; egész alakjában: *majdan* = ma-időn: e hasonlatok nyomán) okszerüleg úgy vélekedhetünk, hogy a *rég* szóban is az *idő* alapfogalma lappang, és elemezve: *re-id*, összevehúzva *réd*, s a *d* átváltozván *g*-re *rég*, mint *vidám*, *vidor*, *vig*; minthogy továbbá, ami régi, az mintegy el van födve, takarva előlünk, a *re* mint föntebb is érintők, a *rejt*, *rejlik* igék gyökével rokonítható. E szerént, valamint a legelső vélemény szerént is, a *rég* eredetileg alkalmasint névszó volt, mire mutat mind ‚régi' származéka, mind a *régszokás*, *régidő* összetételek, mind a *rég olta*, *régtől fogva* viszonyítások, valamint ezen szólásformák is: *rég az ideje*, *rég hogy itt van*, *már rég hogy eljött*; és csak úgy használtatik határozóul *régen* helyett, mint az időre vonatkozó *kor* pl. *mikor?* = *mikoron*; és *nap* pl. *mai nap*, *vasárnap*, *holnap*, *tegnap*, *minap*, ezek helyett: *mai napon*, *vasárnapon*, *holnapon*, *tegnapon*, *minapon*.

REGE, fn. tt. *regé-t*. Molnár A. értelmezése szerént am. a latin *anilitas*, *delirium*, *vetus cantilena*, tehát 1) kofabeszéd (Szabó Dávidnál is: agg kofabeszéd), továbbá 2) szófia v. üres beszéd; végre 3) régi dalicza (Szabó Dávidnál: régi mese, költemény). *Agg rege. Azon regét dúdolja. Tud hozzá, mint tik a regéhez.* (Km.). Tehát két első értelménél fogva a rege nem volna egyéb gúnyszónál, mely a díbdáb haszontalan beszédet mintegy a békák kiáltásához, rekegése- v. brekegéséhez hasonlítja; honnan a székelyek a békákról szokták mondani, hogy regelnek. Harmadik értelménél fogva akár versekben, akár kötetlen nyelven eléadott elbeszélés, mesebeszéd valamely régi eseményről, mely vagy költött, vagy ha némi történeti alapja van is, de költőileg van eléadva, s jobbadán a költői képzelődésnek leleménye, milyenek Kisfaludy Sándor regéi a magyar előidőből. Ez értelemben közelebb *rig* v. *rik* gyökkel rokonítható (rigó, rikólt szókban).

„Regét beszélek, regeszón,
Örömre búra változón,
A szív mulat kéjjel tele,
S könnyüden lejt az óra le."
Vörösmarty.

V. ö. MESE, MONDA, HITREGE.

REGEÁROS v. —ÁRUS, (rege-árus) ösz. fn. Szószátyár, hazug hírhordó. (Eléjön Sándor Istvánnál).

REGEDAL, ösz. fn. l. BALLÁDA.

REGÉCZ, falu Abaúj m.; helyr. *Regécz-re*, *—én*, *—ről*.

REGÉCZKE, falu Abaúj m.; helyr. *Regéczkére*, *—n*, *—ről*.

REGEHŐS, (rege-hős) ösz. fn. Valamely regében mint elbeszélésben, vagy költeményben a főszemély, kinek történetébe szövődnek a többi személyek és események.

REGÉL, REGÖL, (reg-él) önh. m. *regél-t*. 1) A székelyeknél am. *reg reg!* v. *rek rek!* hangon kiáltoz. Általánosabban: *brekég*, melyben ‚brek' szintén rokon a *reg* gyökkel. *Regelnek a békák*; v. ö. KURUTTYOL. 2) Hitelesség nélküli, vagy épen hazug híreket terjeszt. *Azt regelik*: kákogják, vartyogják, károgják, mondják pl. a rosz emberek. (Szabó D.).

REGÉL, (reg-e-el) önh. m. *regél-t*. 1) Regét beszél el. 2) Szélesb ért. valamit csélcsap módon hiresztel, hitelesség nélküli eseményeket rebesget; vagy épen hazug híreket terjeszt. V. ö. REGE.

REGÉLÉS, (reg-él-és) fn. tt. *regelés-t*, tb. *—ék*, harm. szr. *—e*. 1) A békák rekegő kiáltozása. 2) Hitelesség nélküli, vagy hazug hírek terjesztése. V. ö. REGÉL.

REGÉLÉS, (reg-e-el-és) fn. tt. *regélés-t*, tb. *—ék*, harm. szr. *—e*. 1) Rege elbeszélése. 2) Holmi bizonytalan, nem hiteles hireknek terjesztése, rebesgetése.

REGEMENT, fn. tt. *regement-et*, harm. szr. *—je*. Közvetlenül a német, közvetőleg a latin nyelvből kölcsönzött szó; magyarosan: *ezred*; l. ezt.

RÉGEN, (rég-en) ih. A multra nézve távol időben, hajdan. *Régen volt az, talán nem is igaz. Régen irták, elkopott. Nem úgy van most, mint volt régen, Nem az a nap süt az égen.* (Népd.). Megtoldva: *régent*, *régente*, *régenten*, sőt túl a Dunán túlbőségesen: *régentenig*. Elemzésére nézve l. RÉG.

REGENCZE, puszta Pozsony m.; helyr. *Regenczé-re*, *—n*, *—ről*.

RÉGENI, (rég-en-i) mn. tt. *régeni-t*, tb. *—ek*. Am. régi; hasonló képeztetéssel mint: előbbeni. Eléjön Pesti Gábornál Aesopus életében: „Az régenieknek szokások szerént."

RÉGENMÚLT, (régen-múlt) ösz. mn. és fn. Minek ideje régen lejárt. Nyelvtani ért. *régenmúlt* v. *régmúlt* (idő), mely az egyszerü multnál távolabb, vagyis egy másik multra vonatkozva előbbi időben történt cselekvésre, szenvedésre, vagy állapotra vonatkozik. L. MÚLT IDŐK alatt.

RÉGENT, RÉGENTE, RÉGENTEN, (rég-en-t, v. —te, v. —ten) l. RÉGEN.

REGÉNY, (rege-eny) fn. tt. *regény-t*, tb. *—ek*, harm. szr. *—e*. Az idegen eredetü, és hangzatu *román* helyett általán elfogadott, helyes alkotásu újabb kori szó. A regény nagyobb költői elbeszélés, mely az emberi életből vett több érdekes eseményeket egy egészszé fűzve rajzol le. Az egyes személyek, és családok életéből kölcsönzött jellemek teszik tehát a regénynek tárgyát, a velök viszonyban levő mellékes cselekvényekkel, és eseményekkel (episodokkal). A regény minél inkább megegyezik a világ folyásával, s hősének jelleme a valódi élettel, és minél hivebben festi az emberi szivnek, és szenvedélyeknek tüneményeit: annál jobban megfelel rendeltetésének. Lehet a regény *víg* vagy *komoly*,

amint az életnek nevetséges, vagy komoly oldalait vette tárgyául.

RÉGÉNY, puszta Bihar m.; helyr. *Régény-be, —ben, —ből.*

REGENYE, falu Baranya m.; helyr. *Regenyé-re, —n, —ről.*

REGÉNYÉS, (rege-eny-és) mn. tt. *regényés-t* v. *—et*, tb. *—ek*. A ‚regény' törzstől származik, de csak szükebb értelemben oly vidékről használtatik, mely különösen kies, bájoló, mint t. i. azt a regényekben lefesteni szokták. *Regényes tájék, völgy.* Egyébiránt jelent regényszerüt is. *Regényes kaland, esemény.*

REGÉNYÉSEN, (rege-eny-és-en) ih. Regényes módon.

REGÉNYÉSSÉG, (rege-eny-és-ség) fn. tt. *regényésség-et*, harm. szr. *—e.* 1) Kies, bájoló, gyönyörkedtető tulajdonságok öszvege, melyek bizonyos tájt, vidéket kellemessé tesznek. 2) Regényszerüség, oly minemüsége valaminek, melynél fogva a regényhez, vagyis regényben festett viszontagságokhoz hasonló. *Némely ember életében sok regényesség van.*

REGÉNYHŐS, (regény-hős) ösz. fn. A regénykölteményben a fő személy. V. ö. REGEHŐS.

REGÉNYIRÓ, (regény-iró) ösz. fn. L. REGÉNYKÖLTŐ.

REGÉNYKÖLTÉSZET, (regény-költészet) ösz. fn. Költészet neme, mely kiválólag regényirásban jelenkezik. V. ö. REGÉNY; és KÖLTÉSZET.

REGÉNYKÖLTŐ, (regény-költő) ösz. fn. Költő, ki regényirással foglalkodik; milyenek nálunk kitünőleg báró Jósika Miklós, Jókai Mór, báró Eötvös József.

REGÉNYSZERŰ v. —SZERÜ, (regény-szerű) ösz. mn. A regényekben eléforduló jellemrajzokhoz, és cselekvényekhez hasonló. *Regényszerű kalandok, viszontagságok.*

REGÉNYSZERŰEN, (regény-szerűen) ösz. ih. Regényszerű módon.

REGÉNYSZERŰLEG, l. REGÉNYSZERŰEN.

REGÉNYSZERÜSÉG, (regény-szerüség) ösz. fn. Tulajdonság, melynél fogva valami regényszerünek mondatik. V. ö. REGÉNYSZERŰ.

REGÉNYSZERZŐ, (regény-szerző) l. REGÉNYKÖLTŐ.

REGES, (reg-es) fn. tt. *reges-t*, tb. *—ek*. A székelyeknél am. énekes az egyházi s népünnepek alkalmával. Régi szó, itt-ott Udvarhelyszékben ma is hallható. *Eljöttek a regesek*, énekes fiúk, legények. (Kriza J.).

Régi törvény, nagy rött ökör; de hó reme-róma,
Annak fele regeseké; de hó reme-róma.
Ó székely regesek dalából (Kriza J. gyüjt.).

REGÉS, (rege-es) mn. tt. *regés-t* v. *—et*, tb. *—ek*. Regékkel vegyített, vagy, amiben regék foglaltatnak. *Regés történelmek. Regés könyv.* Továbbá, rege gyanánt hangzó, költött, nem való. *Ezen esemény regésnek látszik.*

RÉGESRÉGEN, (réges-régen) ösz. ih. Nyomatékos és nagy régiségre vonatkozó kifejezése a ‚régen' igehatározónak. Alkatra olyan, mint *legesleg.*

RÉGÉSZ, (rég-ész) fn. tt. *régész-t*, tb. *—ek*, harm. szr. *—e.* Új alkotásu szó, am. személy, tudós, ki történeti régiségek kutatásával, gyüjtésével foglalkodik, régiségbuvár.

RÉGÉSZET, (rég-ész-et) fn. tt *régészet-et*, harm. szr. *—e.* Történeti régiségek ismérete, buvárlata.

REGET, (reg-et) áth. m. *reget-tem, —tél, —ett.* ‚Reg' hang kibocsátására késztet, csikorgat (stridere facit. Eléjön Kresznericsnél).

REGETE, puszta Abauj m.; helyr. *Regeté-re, —n, —ről.*

REGETŐ, falu Sáros m.; helyr. *Regető-re, —n, —ről.*

REGEZ, (reg-ez) áth. m. *regez-tem, —tél, —ett*, v. *regz-ettem, —éttél, —ett;* htn. *—ni* v. *regzeni*, par. *—z.* Szabó Dávidnál, és Heltainál am. rendelni, választani. *A regzett napra öszvegyültek.* Itt a ‚reg' gyök, úgy látszik, öszveüt a ‚rend' szóval.

REGÉZ, (reg-e-ez) m. *regéz-tem, —tél, —ett*, par. *—z.* L. REGÉL.

REGÉZÉS, (reg-e-ez-és) l. REGÉLÉS.

RÉGGEL, (rég-vel) ih. és fn. 1) Hajnal után, midőn a nap fölkel. *Reggel és estve imádkozni. Aki jó reggel kel, aranyat lel.* (Km.). *Korán reggel útnak indulni.* „Én Istenem, én Istenem, te hozjád regvel vigyázok." Keszth. cod. 62. zs. 2)

„Gyöngyharmatos reggel
Madarkák sereggel
Csoportoznak."
Népdal.

Ugyanezen alakban használtatik főnevül is (amidőn tárgyesete: *reggel-t*, többese: *—ek*) az elavult *rég* helyett épenúgy, mint *éjjel, nappal, estvel* az egyszerü *éj, nap, est*, és a régies *holval* a szinte elavult *hol* helyett, pl. *éjféltől reggelig, reggeltől estvelig. Reggelre haza hajtani az ökröket a mezőről. Jó reggelt mondani, kivánni.* „És alkota Isten férget reggelnek felmenetében holnapra." Bécsi cod. Jónás 4, 7. „És te világodat kihozja, mint regvelt." Döbrentei cod. 36. zsolt.

„Ki mondja meg neked, hogy már reggel van?"

„Alunni fogsz, s nem lesz több reggeled."
Kis gyermek halálára, Vörösmarty.

Hasonlóan az *ősz* és *tavasz* ezen kérdésre, *mikor?* a *vel val* képzőkkel határzókat képeznek: *öszszel, tavaszszal*, azonban főnevekül nem szolgálnak. V. ö. RÉG.

RÉGGELÉDÉS, (rég-vel-éd-és) fn. tt. *réggelédés-t*, tb. *—ek*, harm. szr. *—e.* A reggelnek érkezése.

RÉGGELÉDIK, (rég-vel-éd-ik) k. m. *réggelédtem, —tél, —ett.* Az időjárás azon haladási ponton van, midőn hajnal multával a nap kelni kezd, azaz,

reggel leszen. *Már reggeledik, keljünk, és menjünk munkára.*

RÉGGELÉNKÉNT, (rég-vel-én-ként) ih. Valahányszor reggel van, minden eléforduló reggeli időben. *Reggelenként bizonyos dolgokat tenni, végezni,* pl. *imádkozni, mosdani, öltözködni.*

RÉGGELÉZ, (rég-vel-éz) l. RÉGGELIZ.

RÉGGELI, (rég-vel-i) mn. és fn. tt. *réggeli-t,* tb. *—ek.* 1) Reggel történni szokott; reggelre vonatkozó, arra való, azon időt illető. *Reggeli imádság, mise. Reggeli idő, óra. Reggeli órának, szép piros hajnalnak arany vagyon szájában.* (Km.). 2) Főnevül használva jelenti azon eledelt, melyet reggel éhomra veszünk magunkhoz, némely tájszokás szerint *éjomét,* és a köz divatu, de idegen eredetü és rút hangzatu *fölöstököm* v. *früstök. Reggelül kávét, theát, pálinkát inni, vajas kenyeret, főtt tojást enni. Reggelit nem enni. Villás reggeli, mely húsnemüből áll.*

RÉGGELIZ, (rég-vel-i-ez) önh. m. *reggeliz-tem. —tél, —ett,* par. *—z.* Reggelit cszik, vagy iszik. *Fölkelés után egy két órával reggelizni.*

RÉGGELIZÉS, (rég-vel-i-ez-és) fn. tt. *réggelizés-t,* tb. *—ek,* harm. szr. *—e.* Reggeli evés, vagy ivás.

RÉGGELLIK, (reg-vel-l-ik) l. RÉGGELÉDIK.

REGGET, (rek-g-et v. rék-eg-et) gyak. áth. Rekeszget. *A marhákat ólakba reggetni.* Erdélyi tájszó. Használják „rejteget" értelemben is.

RÉGGŐDÖN, ih. mely a palóczos kiejtésü *regvő* (regvel) v. *reggő,* és *időn* szókból van összevúzva : *reggő-időn,* azaz, reggeli időben. (Eléjön Szabó Dávidnál). Hasonló képzésü az *estődön, estvő időn,* hangváltozattal szokottabban : *estéden* (= est-időn).

RÉGHAJNALCSILLAG , (rég-hajnal-csillag) ösz. fn. Venus vagy Hölgy nevü bolygócsillag, menynyiben reggel, nap fölkelte előtt látszik. Mint napnyugot után feltünőnek neve : *esthajnalcsillag.*

RÉGI, (rég-i) mn. tt. *régi-t,* tb. *— ek,* fokozva : *—bb* v. *— ebb.* Távoli múlt korból, időből való, arra vonatkozó, azt illető. *Régi dolgokról beszélgetni. Régi divat, szokások, erkölcsök. Régi módra* v. *módon. Kitört a régi belőle. Régi irás, elkopott.* (Km.). *A régi szokás törvénynyé válik. A szó is vereség a régi szolgának.* (Km.). *Régibb az országutnál.* (Km.). „Bornak, aranynak' hitnek a régie jó." (Vörösmarti 1639).

Értelemre rokon hozzá az *ó,* menynyiben mindkettő a múlt időre vonatkozik ; a nyelvszokás azonban némi különbséget tesz közöttök, melyet inkább csak gyakorlati példákból lehet megtanulni, megjegyezvén hogy *ó* alatt főleg oly régit értenek, melynek jelessége a régiségben fekszik. *Ó bor, ó dohány, ó szalonna,* stb. Az *ó*-nak ellentéte az *új,* a *régi*-é pedig a *mai, mostani, jelen,* pl. ó és új szövetség, ó bor új bor, Óvár Ujvár ; ellenben : a régi idők, mai idők, régi szokások, mostani szokások. Egyébiránt ezt sem állíthatni minden kivétel nélkül általános szabályul, mert pl. mondjuk : régi módi, új módi, régi pénzek, új pénzek stb.

RÉGIDŐ, (rég-idő vagy egyik *i*-nek kihagytával : régi idő ; az elsőre mutat a Pázmánnál eléjövő ‚régszokás' is); ösz. fn. Távoli mult idő. V. ö. RÉG.

RÉGIEN, (rég-i-en) ih. Molnár Albertnél am. régen.

RÉGIES, (rég-i-es) mn. tt. *régies-t* v. *—et,* tb. *—ek.* Régi szokásra, divatra mutató, nem a mai erkölcsökhöz, szokásokhoz szabott. *Régies viselet, bútorzat. Régies irásmód.*

RÉGIESEN, (rég-i-es-en) ih. Régi szokás vagy divat szerént.

RÉGIMÓDI, (régi-módi) ösz. fn. Oly divat, mely régente volt szokásban. *Régimódira szabott öltözék. Régimódit követni.* Használtatik melléknevül is, pl. *régimódi fegyverek, bútorzat.*

RÉGIRÁS, (rég-irás, vagy egyik *i*-nek kiestével : régi-irás) ösz. fn. Régibb időből fenmaradt irás. Eléjön Szabó Dávidnál. Itt az ‚irás' alatt iratot kell érteni.

RÉGISÉG, (rég-i-ség) fn. tt. *régiség-et,* harm. szr. *—e.* Minden, mi a régi időben létezett, vagy a régi időből hagyomány v. emlék gyanánt fenmaradt. *Történelmi, művészeti régiségek. Ismeretek a görög, római régiségekről. Régiségek,* pl. *fegyverek, pénzek gyüjteménye.*

RÉGISÉGÁRUS, (régiség-árus) ösz. fn. Ki a régi időkből maradt holmi ingóságokkal kereskedik, pl. ki régi pénzeket, okleveleket, fegyvereket árul ; máskép : *ódonságárus.*

RÉGISÉGBUVÁR, (régiség-buvár) ösz. fn. Ki a régi korból maradt holmi emlékeket kutatja, s tudományos vizsgálat alá vevén azoknak korát s egyéb tulajdonságait meghatározni iparkodik ; újabb alkatu szóval : *régész.*

RÉGISÉGTUDOMÁNY , (régiség-tudomány) ösz. fn. A történeti tudománynak egyik ága, melynek tárgyát a régi korból maradt holmi emlékek, művek okszerü vizsgálata, és ismérete teszi ; újabb alkatu szóval : *régészet.*

RÉGISZABÁSU, (régi-szabásu) ösz. mn. Szoros ért. öltözékről mondják, mely a régi divat alakja szerint van készítve. *Régiszabásu mente, dolmány.* Átv. ki a régi korban élt emberek erkölcseit, szokásait követi. *Régiszabásu ember.*

RÉGÍT, (rég-ít) áth. m. *régít-ett,* par. *—s,* htn. *—ni* v. *—eni.* Régivé tesz, vagyis valamit egy ujabbnak, korszerübbnek divatba hozása által elavúlni hagy, enged.

RÉGLEJÁRT, (rég-le-járt) ösz. mn. Ami időben már régen lefolyt, letünt ; különösen mondják kötelezvényről, melynek lejáratától, fizetési idejétől már több idő eltelt.

RÉGMISE, (rég-mise) ösz. fn. Reggel tartatni szokott mise. Eléjön Szabó Dávidnál is. L. REG, (2) alatt.

RÉGMÚLT, (rég-múlt) l. RÉGENMÚLT.

RÉGOLTA, (rég-olta) ösz. ih. Régtől fogva, minek kezdete a mai időtől távol esik. V. ö. RÉG.

Már régolta itt lakom. Ezt már régolta tudom. Összvébb is huzzák : *régóta.* Mondják megtoldva így is : *régoltától* v. *régoltától fogva.*

REGŐ, (reg-ő) mn. tt. *regő-t.* Mondják békáról, midőn *reg reg!* hangon kiált. *Regő béka.* Eredetileg igenév, az elavult *reg* igétől, mely egyszersmind természeti hangszó.

RÉGŐ, fn. tt. *régő-t.* 1) Balatonvidéki tájszó, am. sajtógerenda alá tett deszkadarab, hogy a garatot erősebben szorítsa. V. ö. RENDŐ. 2) Kenessey A. szerint, azon fekmentes fa, mely két oszlopon, illetőleg bakon fekve, ezeket öszveköti, s melyre fahajóinkon a horgonykötelet foglalják. (Schwinn, Schwinge).

REGÖL, l. REGÉL.

REGÖLY, mváros Tolna m.; helyr. *Regöly-be, —ben, —ből.*

RÉGÖLY, l. RÉGŐ.

RÉGSZOKÁS, (rég-szokás) ösz. fn. Régente, rég olta fenn állott szokás. Eléjön Pázmánnál. (Magyari ellen).

RÉGTŐL, v. RÉGTŐL FOGVA, l. RÉG OLTA.

REGULA, REGULÁZ, latin eredetűek; l. SZABÁLY, SZABÁLYOZ.

RÈGVEL, (néhutt : RÉGVEL is); RÈGVELI, RÈGVELIZ; l. RÈGGEL; RÈGGELI; RÈGGELIZ;

REGVŐ, palóczosan am. regvel.

RÉGŰL, (rég-űl) önh. m. *régül-t.* Régi alakot ölt, olyanná leszen, mint a távol múlt időtől fogva létező holmi. *Ami ma divat, néhány év múlva el fog régülni.*

RÉHELY, (ré-hely) ösz. fn. l. RÉV.

REHÓ, erdélyi falu Szász-Sebes Székben, helyr. *Rehó-ra, —n, —ról.*

REJ, elvont törzse *rejlik, rejt* igéknek, és származékaiknak. Elemzését illetőleg l. REJT.

RÉJ, a régieknél pl. a Bécsi codexben am. rí, rivalkodik, a későbbi bibliai fordításokban : *ordít.* „Réjó (rivó = orditó) monnal orozlán“ (Ozeás. X. A vulgatában XI.).

REJLÉS, (re-j-l-és) fn. tt. *rejlés-t,* tb. *—ék,* harm. szr. *—e.* Lappangás, titokban létezés.

REJLIK, (re-j-l-ik re-ű-l-ik) k. Titokban, elburkolva, elbujva létezik, lappang. *E lepel alatt valami rejlik.* V. ö. REJT.

REJT, (1), (re-ít re-j-t) áth. m. *rejt-ett,* par. *—s,* htn. *—ni* v. *—eni.* Általán, valamit úgy eltesz, eldug, hogy mások észre ne vegyék, meg ne lássák, meg ne találják, mi bizonyos takaró, lepel, burok által szokott történni. *Bokorba, szalma közé, függöny mögé, véka alá, pinczébe rejteni valamit. A pénzt, drágaságokat a közeledő ellenség elől föld alá rejteni. Magát elrejteni. Ki a tolvajt magánál elrejti, azt orgazdának tartják. Rejtett kincs.* Átv. bizonyos eszmét, ismeretet úgy eltitkol, hogy azt az ész csak nehezen vagy épen ne találhassa vagy foghassa fel. *Valamely dolgot találós mesébe rejteni. Az Isten vajmi sokat elrejtett az emberi ész elől.* A Bécsi codexben (Baruch) olvassuk : „Hol ömagokat azokkal öszvö (együtt) elrehék“ (azaz elrejtsék, t. i. a régi iratokban a kapcsoló mód képzője igen gyakran *h* betü, amidőn a törzs közvetlen *t* betüje kiesik, sőt a föntebbi példában az egész *ít* szótag kimaradott).

Ez igével képeztetési rokonságban állanak : *lejt, fejt, sejt, ejt, hajt, alajt, fújt, bújt, gyújt, sújt, hüt, füt, süt,* melyek mind átható cselekvésre vonatkoznak, s ezt a *tevést* jelentő *t* fejezi ki. Ezek közöl némelyek, midőn *t* helyett *l* képzőt vesznek fel, majd *ik*-es igékké lesznek, s belszenvedő állapotot jelentenek, mint : *fej-lik, haj-lik,* majd *ik* nélkül önhatókká válnak, mint : *fúl, gyúl, hül, sül, fül,* vagy tájdivatosan *hülik, sülik, fülik.* Ily viszony létezik általán az *ít* képzőjü átható, és *úl ül* képzőjü önható igék között, pl. *tanít tanúl, szorít szorúl, vegyít vegyül, terít terül,* stb. Ezen hasonlatnál fogva ha a *rejt* igét elemezzük, annak gyöke *re,* melyből lett áthatólag : *re-ö-t, re-í-t, re-j-t,* önhatólag : *re-ö-l,* v. *re-ü-l ;* mely egyszerüen szokatlan, hanem ‚ik‘ raggal szenvedő alakot vevén föl : *re-ö-l-ik, re-ü-l-ik, re-j-l-ik,* és csak így jött használatba. Egyébiránt lásd bővebben az *-ít,* és *-úl, -ül* igeképzők eredetét és módosulatait Előbeszéd 133. és kk. lapjain. Ha figyelembe veszszük a rokon szanszkrit *rah* gyököt (= rejt, régiesen : rekkent, honnan *rahitana* am. rejtekben, titkon, Mátyás Fl.), és a *h*-t *j*-vel fölcseréljük : akkor csak a *rej-t* egyszerü *t*-, és *rej-l*(ik), egyszerü *l* képzővel származtathatók.

Mi az alapfogalmat illeti, mely ezen ige gyökében létezik, azt magából a magyarból ismét hasonlat által véljük némileg meghatározhatni. Ugyanis azon alapértelemnél fogva, mely szerint valamit rejteni, elrejteni annyit tesz, mint födőt, takarót, leplet tenni rá, vagy beburkolni, hogy észrevétlenné legyen, valószinünek tartjuk, hogy gyöke azon *re,* mely vastag hangon *ra,* t. i. a felható névrag, mi szerint *re-íteni valamit* eredeti első értelemben annyit jelentene, mint *reá-tenni* valamit, hogy láthatlan, észrevétlen legyen. Ily viszonyban vannak a *le fe* v. *fel,* és *al* helyhatározókkal a *lejt* (le-ít), *fejt* (fe-ít), és *alajt* (al-ít) származékok, t. i. *lejt* am. lefelé mozdít, v. mozdúl, *fejt* am. feltakar, felszakaszt, felbont, *alajt* am. supponit, suspicatur aliquid. Ezek közöl a ‚fejt‘ szónak párhuzamos társa is megvan a ‚fejlik‘ szóban. Egyébiránt idegen nyelvek között már föntebb megérintettük a rokon szanszkrit *rah* gyököt. A Tatrosi codexben a ‚rejtek‘ szó egyszerü *e*-vel fordul elé, tehát annak irásmódja szerént zárt *é*-vel olvasandó, melyhez az *ö* áll közelebb, s tájdivatosan ma is használtatik, ‚röjtök.‘

REJT, (2), (re-j-t) fn. tt. *rejt-ét,* harm. szr. *—je.* Rejtekhely. Különösen a vadászoknál erdő, kert, nádas, kukoriczás, és általán minden helyiség, melyről föltehető, hogy benne vad tartózkodik. *Rejtet átkerestetni, kopófalkát rejtbe ereszteni,* (hogy onnét a szarvast, rókát, nyúlat kihajtsa). *Rejtből kitör* a kopók hajtották vad, ha a rejtet elhagyja. (Bérczy Károly).

REJTA, udvarhelyszéki tájszó, e helyett: *rajta.*

REJTÉGET, (re-j-t-ég-et) gyak. áth. m. *rejtéget-tem, —tél, —ett,* par. *rejtégess.* Valamit gyakran, ismételve, vagy több holmit ide-oda rejt, dugdos, bujtat, takargat, hogy észre ne vegyék. V. ö. REJT, (1).

REJTÉGETÉS, (re-j-t-ég-et-és) fn. tt. *rejtégetés-t,* tb. —*ek,* harm. szr. —*e.* Cselekvés, mely által valamit a köztudomás, észrevevés elől eltakargatunk, eldugdosunk, stb.

REJTÉK, (re-j-t-ék) fn. tt. *rejték-ét,* harm. szr. —*e.* Olyan hely, hová valamit v. valakit eldugni, eltakarni lehet, hogy titokban maradjon, hogy rá ne akadhassanak. *Rejteket keresni, rejtekbe bújni; rejtekbe zárni valamit.*

„Keskeny völgye rejtekében
Ül s andalg a remete."
Kisfaludy Károly.

Átv. *szív rejteke,* mely titkos érzelmeket, vágyakat stb. takar el. A Tatrosi codexben am. titok: „Mert nem rejtek őneki (quia non latuit. Lukács VIII. Tárkányinál: „hogy nem maradt titokban.")

REJTÉK, l. REJTÉK.

REJTÉKES, (re-j-t-ék-es) mn. tt. *rejtékes-t* v. —*et,* tb. —*ek.* Olyan, hová elrejtezni vagy valamit elrejteni lehet.

REJTÉKÉZÉS, (re-j-t-ék-éz-és) fn. tt. *rejtékézés-t,* tb. —*ek,* harm. szr. —*e.* Rejtekben tartózkodás.

REJTÉKÉZIK, (re-j-t-ék-éz-ik) k. m. *rejtékéztem, —tél, —ett,* par. *rejtékézzél.* Magát rejtegeti, rejtekben tartózkodik; titkolódzva lappang; bujóskát játszik. *A szökevény katonák erdőkben, a vadak barlangjaikban rejtekeznek. A bujóskát játszók ide-oda rejtekeznek.*

REJTÉKFIÓK, (rejték-fiók) ösz. fn. Valamely szekrénynek, asztalnak és más ilyen tartóhelyeknek titkos fiókja.

REJTÉKHELY, (rejték-hely) ösz. fn. Hely, mely különösen alkalmas rá, hogy ott elbujni, s lappangani lehessen. *Az erdei zsiványok, és vadak rejtekhelyeit kikutatni.*

REJTÉKKAMARA, (rejték-kamara) ösz. fn. Titkos hely valamely házban.

REJTELÉM, (re-j-t-el-ém) fn. tt. *rejtelm-et.* L. REJTEMÉNY.

REJTELMES, (re-j-t-el-ém-es) l. REJTEMÉNYES.

REJTELMESSÉG, (re-j-t-el-ém-es-ség) fn. tt. *rejtelmesség-ét,* harm. szr. —*e.* Rejtelmes v. rejtelményes állapot, vagy minőség.

REJTÉLY, (re-j-t-ély) fn. tt. *rejtély-t,* tb. —*ek,* harm. szr. —*e.* Általán, valamely homályos dolog, melyet az ész világosan, értelmesen felfogni nem képes, midőn annak más dolgokkal öszvefüggését át nem látja. Különösen, megfejteni, kitalálni való feladat, pl. szó, vagy eszme, képes kifejezésekbe burkolva, milyenek az úgynevezett rejtettszók, vagy találós mesék.

REJTÉLYÉS, (re-j-t-ély-és) mn. tt. *rejtélyés-t* v. —*et,* tb. —*ek.* Minek értelme, jelentése ami felfogásunkhoz képest homályos, el van takarva, mit nem értünk; igen elvont példázatu. *Rejtélyes beszéd, czélzások, kérdések, feladatok.*

REJTÉLYÉSSÉG, (re-j-t-ély-és-ség) fn. tt. *rejtélyésség-ét,* harm. szr. —*e.* Tulajdonság vagy állapot, midőn valami rejtélyes. *Rejtélyessége miatt nehéz feloldatu kérdés.* V. ö. REJTÉLYÉS.

REJTEMÉNY, (re-j-t-e-mény) fn. tt. *rejtemény-t,* tb. —*ek,* harm. szr. —*e.* Általán valamely titkolt, elrejtett dolog, eszme, vagy ismeret. Használtatik különösen a görög-latin *mysterium* értelmében, s jelent az Istenre, és egélyre vonatkozó olyféle tanokat, melyeket vagy csak némely választottak ismernek, milyenek voltak a régi görög szertartások *mysteriumai;* vagy oly természetfölötti, s egyenesen az Isten által kinyilatkoztatott hitvallási tanokat, hitágazatokat, melyeket az emberi ész eredeti korlátoltsága miatt felfogni nem képes, p. a Szentháromság, az isteni megtestesülés rejteménye.

REJTEMÉNYÉS, (re-j-t-e-mény-és) mn. tt. *rejtemények-t* v. —*et,* tb. —*ek.* Az emberi ész tudomása elől elrejtett, eltitkolt; különösen, ami valamely természet fölötti, s a hitvallásra vonatkozó igazságot, tant foglal magában. *Rejteményes jelentés, értelem.*

REJTÉNY, (re-j-t-ény) fn. tt. *rejtény-t,* tb. —*ek,* harm. szr. —*e.* Pillék neme, melyek sötétségben, homályos szugokban szeretnek lappangni. (Tenebrio).

REJTÉS, (re-j-t-és) fn. tt. *rejtés-t,* tb. —*ek,* harm. szr. —*e.* Cselekvés, mely által rejtünk, eltakarunk, eltitkolunk valamit. V. ö. REJT, (1).

REJTETT, (re-j-t-ett) mn. tt. *rejtett-et.* Ami el van dugva, elbujva, titkolva, hogy tudomásra ne jöhessen. *Föld alá rejtett kincsek.* V. ö. REJT.

REJTÉTTEN, (re-j-t-ett-en) ih. Rejtett állapotban. *A gonosztett rejtetten ritkán marad.*

REJTÉTTFEJŰ, (rejtett-fejű) ösz. fn. Féregfaj, melynek feje úgy be van húzva, hogy látni nem lehet.

REJTÉTTSZÓ, (rejtett-szó) ösz. fn. Találós feladat, midőn valamely szónak tulajdonságai képekben, körülírva adatnak elé, hogy a kérdezett kitalálja belőlök a megfelelő szót, pl. az első úgy jó ha tűz van benne, a második is úgy jó ha tűz van benne, a harmadik is, ha tűz van benne, végre az egész is, ha tűz van benne; felelet: *kandalló* (kan-dal-ló).

REJTEVÉNY, l. REJTVÉNY.

REJTÉZÉS, (re-j-t-éz-és) fn. tt. *rejtézés-t,* tb. —*ek,* harm. szr. —*e.* Állapot, midőn valaki v. valami rejtezik. V. ö. REJTÉZIK. A székelyeknél am. szín- v. látszhalál, pl. midőn valakiről azt akarják mondani, hogy nem halt meg, hanem csak szín- v. látszhalott, így szólnak: *elrejtezett.* V. ö. REJTÉZIK.

REJTÉZIK, (re-j-t-éz-ik) k. m. *rejtéz-tem, —tél, —ett,* par. *rejtézzél.* Valamely titkos, elzárt, észrevétlen helyen lappang, el van bújva. *A szökevények erdőkben, a vadak barlangokban rejteznek.* „Ő Felsége

előtt én ha akarnám is, el nem rejtezhetem.“ (Levél 1559-ből. Szalay Ág. 400. m. l.).

„Az egész természet mély gyászban rejtezik.“ Szemere Pál.

Átv. titok gyanánt, ki nem jelentve létezik. *Nem tudni, mi rejtezik szivében.* A székelyeknél ‚rejtezés‘, ‚elrejtezés‘ alatt színhalált is értenek, innen mondják : *nem holt meg, csak elrejtezett.* (Incze József).

REJTHELY, (rejt-hely) l. REJTÉKHELY.

REJTŐDZIK , (re-j-t-ő-öd-öz-ik) l. REJTŐZIK, 1).

REJTŐKE, (re-j-t-ő-ke) fn. tt. *rejtőkét.* A székelyeknél am. rejtett v. rejtékfiók.

REJTŐZÉS, (re-j-t-ő-öz-és) fn. tt. *rejtőzés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. 1) Maga elrejtése, elbúvás. 2) Elragadtatás. V. ö. REJTŐZIK.

REJTŐZIK, (re-j-t-ő-öz-ik) belsz. m. *rejtőz-tem*, —*tél*, —*ött*, par. *rejtőzzél*. 1) Rejtegeti magát, elbuvik valahová, hogy meg ne találhassák. Megfelel e kérdésre : *hová?* pl. *pinczébe, padlásra, bokrok közé rejtőzni.* Különbözik tőle : *rejtezik*, t. i. valahol. 2) A székelyeknél ‚rejtőzik‘ a Tájszótár szerént azt is jelenti : elméjében elragadtatik, amidőn ‚rittetik‘ vagy ‚rüttetik‘ szóval egy eredetü, tehát sajátlag am. *ritezik* v. *rültözik.*

REJTŐZKÖDÉS, (re-j-t-ő-öz-köd-és) fn. tt. *rejtőzködés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —e. L. REJTŐZÉS, 1).

REJTŐZKÖDIK, (re-j-t-ő-öz-köd-ik) k. m. *rejtőzköd-tem*, —*tél*, —*ött*. L. REJTŐZIK, 1).

REJTVÉNY, (re-j-t-vény) fn. tárgyesete : —*t*, több. —*ék*. Általán, találós feladat, rejtély, különösen : *rejtettszó.*

REJTVÉNYÉS, (re-j-t-vény-és) mn. tt. *rejtvényes-t* v. —*et*, tb. —*ek*. L. REJTÉLYES.

REJTVÉNYÉSSÉG, (re-j-t-vény-és-ség) fn. tt. *rejtvényesség-et*, harm. szr. —*e*. l. REJTÉLYESSÉG.

REJTYA, a palóczoknál am. a közdivatu lajtorja.

REK, elvont gyök. 1) Hangszó, melyből *rekeg, rekécsel* hangutánzók származnak. 2) Elzárást, elkerítést, illetőleg elkülönzést jelent a *rekesz, rekeszt, reked, rekkent* származékokban. Ez utóbbi értelemnél fogva rokona a zárt jelentő *retesz* névnek *ret* gyöke, és a *rejt* igének *re* gyöke, vagy *rej* törzse.

RÉKA, (az Átilla neje *Kreka* nevéről?) falu Abaúj m.; helyr. *Réká-ra*, —*n*, —*ról.*

RÉKAS, (1), fn. tt. *rékas-t*, tb. —*ok*, harm. sz. —*a*. Tájszó, különösen Csalóközben, s jelent mosatlan, mocskos konyhai, s asztali edényeket, p. fazekakat, tálakat, tányérokat, máskép : *rékmány.* Gyöke : *rék* (rék-as, rék-mány) úgy látszik azonos *rők* gyökkel (*rökönyödik*) szókban ; s a föntebbiek *rők-ös, rők-mény* helyett állanak.

RÉKAS, (2), falu Pest m.; helyr. *Rékas-ra*, —*on*, —*ról.*

RÉKÁS, mváros Temes m.; helyr. *Rékás-ra*, —*on*, —*ról.*

REKÉCSÉL; REKÉCSELÉS, l. RIKÁCSOL ; RIKÁCSOLÁS.

REKED, (1), (rek-ed) önh. m. *reked-tem*, —*tél*, —*ett* v. —*t*. Valamely cső, vagy csatornaféle nyilás, lik bedugúl, bezáródik. *Iszaptól bereked a csatorna szája. Mocsoktól bereked a pipa, pipaszár.* Élő lényre vonatkozva : bedugás, elzárás következtében valahol ben szorúl, vagy valamely helyről kiszorúl. *Az egér a csaptatóba reked. A halak a vejészben, varsában rekednek. A kaput bezárták, s mi kirekedtünk a házból.* A ‚rekesz‘ névvel és ‚rekeszt‘, ‚rekken,‘ ‚rekkent‘ igékkel áll származási és értelmi viszonyban.

REKED, (2), (rek-ed) önh. m. *reked-tem*, —*tél*, —*ett* v. —*t*. Mondjuk torokról, midőn a sürü nyál meggyűl benne, vagy hűlés következtében, vagy más okból öszveszorúl, s mintegy bedugúl. *Sok kiáltozásban berekedt a torka.* Mennyiben az ily állapotban szenvedő embernek hangja *rekegő*, a *rekeg, rekécsel* hangutánzó igékhez rokon származatu, t. i. *a berekedt torku ember rekeg, rekegve beszél.* V. ö. REKEDÉS.

REKEDÉS, (rek-ed-és) fn. tt. *rekedés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. 1) Valamely csőnek, csatornának, nyilásnak azon állapota, midőn bedugúl, öszveszorúl. 2) A toroknak kóros állapota, mikor a hang rekegve jő ki rajta. E hangot fejezi ki a hasonló értelmü latin *raucus, raucedo* is.

REKEDÉZ, (rek-ed-éz) gyak. önh. m. *rekedéz-tem*, —*tél*, —*ett*. Többször elreked. *Rekedező hang.*

REKEDSÉG, (rek-ed-ség) fn. tt. *rekedség-et*, harm. szr. —*e*. A toroknak szenvedő állapota, midőn bedugulás, meghülés stb. következtében rekeg.

REKEDT, (rek-ed-t) mn. tt. *rekedt-et*. 1) Dugult, bedugult, nem szelelő. *Rekedt cső, csatorna, pipaszár, zúgó, zsilip.* 2) Záródott. *Vejészbe, varsába rekedt halak.* 3) Torokról szólva am. dugulás, szorulás miatt rekegő. *Rekedt torku kántor.* V. ö. REKED.

REKEDTEN, (rek-ed-t-en) ih. Rekedt állapotban.

REKEDTHASÚ, (rekedt-hasú) ösz. mn. Hasdugulásban szenvedő, kinek úgynevezett kemény széke szokott lenni.

REKEDTSÉG, (rek-ed-t-ség) l. REKEDSÉG.

REKÉG, (rek-ég) gyak. önh. m. *rekég-tem*, —*tél*, —*ett*. „Rek rek“ hangon szól pl. a rekedt, vagy tisztátalan torku ember. Különösen mondjuk a békákról. „Mikor ideje vagyon ez napig is mindazt panaszolják (a békák), a vizekbe rekegvén.“ Pesti Gábor meséi. Gyöke *rek* hangutánzó ; *b* előtéttel : *brek*, honnan : *brekeg, brekeke.*

REKÉGÉS, (rek-ég-és) fn. tt. *rekégés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Tisztátalan, fülsértő „rek rek“ hangon szólás, kiáltozás. *Békák rekegése.*

REKEGTET, (rek-ég-tet) miv. m. *rekégtet-tem*, —*tél*, —*ett*, par. *rekegtess*. Eszközli hogy rekegjen. *Ne rekegtesd azt a gyereket.*

REKENYE, fn. tt. *rekenyé-t.* A sóskának enni való savanyú szára. Kemenesali szó. Úgy látszik hogy ‚rőkönye' helyett van; mivel az mintegy meg szokott rőkönyödni, vagy rőkönyödöttnek látszik.

REKENYE-ÚJFALU, falu Gömör m.; helyr. *—Újfalu-ba, —ban, —ból.*

REKENYŐ, (rek-eny-ő) fn. tt. *rekenyö-t.* 1) Így nevezik a sóskát, midőn szárba és magba megy, máskép: *rekenye;* l. ezt. 2) A szőlővesszőn nőni szokott kacskaringós vékony szálacskák, melyeket a gyermekek savanyuságokért rágicsálni szeretnek. 3) Népies neve a gomborkák neme alá tartozó növényfajnak; táskája két czikkelyü; az alsó hengerded, gyakran meddő; a felső tojásdad, v. gömbölyűded, sinóros; alsó levelei szárnyasan kikanyargatott fogasak; virága sárga; szára szerteágazik, félig szőrös, fölül kopasz. Növénytani egész neve: *rekenyőgomborka.* (Myagrum perenne).

Valamint *rekenye*, úgy *rekenyő* is eredeti jelentése szerént *rőköny* vagyis *rőkönyödő.* Az idegen nyelvek között leginkább közelít hozzá kivált a 2-ik értelemben a német *Ranke.*

REKENYŐGOMBORKA, (rekenyő-gomborka) ösz. fn. L. REKENYŐ, 3).

REKESZ, (rek-esz) fn. tt. *rekesz-t*, tb. *—ék*, harm. szr. *—e.* Általán, bizonyos korlát, kerítés, gát által képezett zárhely, pl. az állatok ketrecze, esztrengája, sellencze, kalitkája, óla, stb. *Rekeszbe zárni a ludakat, réczéket. A vadmadár is megszokja a kalitkarekeszt.* (Km.). Pázmánnál am. a latin clausura. *Szerzetes szent rekesz.* A lélek rekesze = test.

„A szilaj lélek rekeszét kitörvén
A nap útján túl magasan csapongott."
Berzsenyi.

Rekesznek nevezik a vizek kifolyását akadályozó, vagyis azokat elzárva tartó gátat, töltést, zúgót. Továbbá am. fiókféle osztályozat. *Rekeszekbe helyezni a könyveket.* Növénytanilag az üreges szervben, maghonban, vagy magrejtőben képződött válaszfalak által támadó fiók vagy fiókok; pl. három rekeszü tokja van a hóvirágnak, tulipánnak. (Loculamentum. Gönczy P.). A hajósoknál mindennemü elkülönített hely a fahajókon, pl. zabtartó, szentes, pincze stb. Az irásban am. zárjel. *Rekeszbe szorított mondat.* Minthogy a rekesz alapfogalmánál fogva zárt jelent, legközelebb rokonságban áll hozzá a *retesz*, mint zárló eszköz.

REKESZÉL, (rek-esz-él) áth. m. *rekeszél-t.* 1) Rekeszszel kerít, elzár. *A kazalt a kártevő barmok ellen elrekeszelni.* 2) Korlátokat, gátokat húz. 3) Fiókokra oszt. *A könyvszekrényeket rekeszelni.*

REKESZÉS, (rek-esz-és) mn. tt. *rekeszés-t* v. *—et*, tb. *—ek.* Rekeszszel v. rekeszekkel ellátott; fiókos. *Rekeszes istálló*, melyben a lovak között elválasztó korlátokat húznak; *rekeszes szekrény.*

REKESZGÁT, (rekesz-gát) ösz. fn. Gát, mely a víznek szétfolyását akadályozza, hogy összébb s egy mederbe szorítva, vagy ideiglen feltartóztatva czélszerübben használtathassék. *Rekeszgát a patakmalom fölött.*

REKESZGET, (rek-esz-[t-]-get) áth. m. *rekeszget-tem, —tél, —ett.* Többször vagy folyvást rekeszt. V. ö. RET.

REKESZGETÉS, (rek-esz-[t-]-get-és) fn. tt. *rekeszgetés-t*, tb. *—ek*, harm. szr. *—e.* Cselekvés midőn valaki rekeszget.

REKESZIZOM, (rekesz-izom) ösz. fn. Izom, mely a mellüreget a hasüregtől keresztben elválasztja. (Diaphragma).

REKESZKÉDÉS, (rek-esz-kéd-és) fn. tt. *rekeszkédés-t*, tb. *—ék*, harm. szr. *—e.* Bizonyos rekesz, illetőleg korlátok közé zárkozás.

REKESZKÉDIK, (rek-esz-kéd-ik) k. m. *rekeszkéd-tem, —tél, —ett.* Korlátok közé zárkozik, magát másoktól bizonyos közbevetett gát által elválasztja; különösen, lakhelybe, rejtekbe, szobába zárkozik. „Csinála magának titkos kamarát, melyben az ő szolgálóival berekeszkedvén lakik vala." (Judit, 8, 5, Káldi).

REKESZRÚD, (rekesz-rúd) ösz. fn. Rúd az istállóban, melyet a bekötött barmok, különösen a lovak közé korlátul szokás tenni.

REKESZT, (rek-esz-t) áth. m. *rekeszt-ett*, par. *rekeszsz*, htn. *—ni* v. *—eni.* Bizonyos korlát, vagy gát által elzárol, elkülönít, határozott térbe szorít. *Berekeszteni a barmokat az ólba. Korlátokkal elrekeszteni a szérüt. Kirekeszteni valakit a házból*, am. a kaput, ajtót bezárni előle. *Oly sokan vannak, hogy Dunát lehet velök rekeszteni.* (Km.). *Csatornát, zsilipet, zúgót rekeszteni.* „Kinek sokassága megrekeszté az árradatokat." (Bécsi cod. Judith XVI.). Régebben ‚zárni,' ‚bezárni' helyett is használtatott. „Mikor menny berekesztetett" (quando clausum est coelum. Tatr. cod. Luk. IV.). „Minthogy Tokaj várában benne az ellenségh, végezte azt az országh, hogy azokat Zemplin, Zabolcs és Ungh vármegyék azon vármegyékben lakozó urak segétségével rekeszszék megh." (Az 1605-ben Bocskay-féle szerencsi országgyülés határozata). Átv. ért. *a beszédet berekeszteni*, am. befejezni, elvégezni. V. ö. REKESZ.

REKESZTÉS, (rek-esz-t-és) fn. tt. *rekesztést-t*, tb. *—ék.* Elzárolás, elkülönítés, határok közé szorítás, zárás. *Kirekesztés* a Bécsi codexben am. anathema: „Adá elfeledetnek kirekesztésére" (obtulit in anathema oblivionis. Judith. XVI. Tárkányinál: „Ajándékul adá az elfeledés ellen)."

REKESZTÉK, (rek-esz-t-ék) fn. tt. *rekeszték-et*, harm. szr. *—e.* Korlátozat, gátmü, mely által valamit elzárnak. *A rekesztéken áttörni, kiugrani.*

REKESZTÉKÉS, (rek-esz-t-ék-és) mn. tt. *rekesztékes-t* v. *—et*, tb. *—ek.* Rekesztékkel ellátott.

REKETÉS, (rek-et-és), v. REKETTÉS, (rek-ed-t-és) mn. tt. *reketés-t* v. *rekettés-t*, v. *—et*, tb. *—ek.* Rekedt hangu, vagy torku.

REKÉTTYE, (1); l. RAKOTTYA.

„Ama sötét nyárfák alatt, a part felé,
Sürü rekettye közt vezet egy róna bé.“
Csokonai.

Eléjön ez alakban is már XIII. századbeli oklevelekben. „Ad dumum viminum Requitye dictorum. (1228). In dumo qui vulgariter Reketya nuncupatur. (1279. Jerney. Nyelvkincsek). Sőt a XII. században is. L. RAKOTTYA.

REKETTYE, (2), puszta Kis Kunságban, helyr. *Rekettyé-re*, *—n*, *—ről*.

REKETTYEBOKOR, (rekettye-bokor) ösz. fn. Rekettyefűzből alakult bokor. „Ad dumum qui dicitur Reketia bukur. (1247. Jerney Nyelvkincsek).

REKETTYEFA, (rekettye-fa) ösz. fn. Vastagabbra nőtt fanemü rekettye. 1125-ik évi oklevélben : *reketyafa*. (Jerney. Nyelvkincsek).

REKETTYEFŰZ, (rekettye-fűz) ösz. fn. L. RAKOTTYAFŰZ.

REKETTYÉS, (rekettye-es) fn. tt. *rekettyés-t*, tb. *—ék*. Rekettyés hely, vagy vidék, vagy erdő. Olyan alkatu mint *Bikkes*, *Fenyves*, *Füzes*, *Szilvás*, *Tölgyes*.

REKETYEFALVA, erdélyi falu Hunyad m.; helyr. *—falvá-ra*, *—n*, *—ról*.

REKGET, l. REGGET.

REKICZEL, erdélyi falu Hunyad m.; helyr. *Rekiczel-be*, *—ben*, *—ből*.

REKITA, faluk Mármaros m. és Szász-Sebes székben, helyr. *Rekitá-ra*, *—n*, *—ról*.

REKKEN, (1), (rek-k-en) önh. m. *—t*. 1) Dugúl, záródik, szorúl, midőn t. i. a csöve, csatornája, rése, nyilása betömődik. *Rekken a dagadt torok*. A régieknél azt is teszi : elvész.

„Mert ő igazsága keveté,
És hogy váltságunkat úgy tennéje,
Hogy az binről (bünről) elég lenne,
Kivel ember elrekkent vala.“
Katalin verses legendája. (Toldy F. kiadása 95. l.).

REKKEN, (2), elavult ige, melynek csak részesülője *rekkenő* divatozik, s nagyon melegen sütő napot jelent. V. ö. REKKENŐ, 2).

REKKENŐ, (rek-k-en-ő) mn. tt. *rekkenő-t*. 1) Duguló, szoruló, záródó, pl. cső, csatorna, torok. 2) Mondjuk igen nagy melegről, melyet az égető nyári nap sugarai okoznak. *Rekkenő meleg*, *rekkenő höség*. Minthogy ezen jelentésénél fogva az égés, égetés alapfogalma rejlik benne : innen gyöke *rék* azon *rök* gyökü szókhoz rokonítható, melyek szintén tűzre, égésre vonatkoznak. V. ö. RÉG, RŐK. Egyébiránt mennyiben a rekkenő melegségről azt szoktuk mondani, hogy *fojtó*, *szorító* : tehát e másod értelménél fogva a *reked*, *rekeszt* igékhez is rokoníthatjuk.

REKKENŐSÉG, (rek-k-en-ő-ség) fn. tt. *rekkenőség-et*, harm. szr. *—e*. Igen nagyon égető, fojtó melegsége a napnak.

REKKENT, (rek-k-en-t) áth. m. *rekkent-ett*, htn. *—ni* v. *—eni*, par. *—s*. Titkos, rejtekhelyre elzár, elrejt, eltakar, eldug, elsikkaszt valamit. „Kik el nem rekkentötték (sikkasztották) Krisztusnak részét, jószágát, mint az mastaniak.“ Carthausi névtelen.

„Nyergét vessék a Dunába,
És a féket a füben elrekkentsék.“
Továbbá :

„Hogy már magát ott megmentenéje
Inkább magát ott elrekkenté.“
Csáti Demeter, az „Emlékezzünk régiekről“ versezetben.

„Hogy szerelmes társát igyen kesergetné,
Ő édes magzatit elrekkentenéje.“
Istvánfi Pál a XVI. századból.

„Az embert ő (az ördög) megirigylé,
S ő irégységében megkésérté,
S így az embert elrekkenté“ (elnyomá, elfojtá).
Katalin verses legendája. (Toldy F. kiadása 62. l.).

„Csodaleány, hogy nem félted,
Magadat lám elrekkented“ (elveszted).
Ugyanott (97. l.).

E régies igével maiglan élnek a székelyek, kiknél *megrekkenteni valakit* ezt is jelenti : észrevétlenül erősen megütni ; mintegy megzökkenteni.

REKKENTÉS, (rek-k-en-t-és) fn. tt. *rekkentés-t*, tb. *—ék*, harm. szr. *—e*. Elrejtés, eldugás. V. ö. REKKENT.

RÉKLI, (a német Röckl-ből kölcsönzött) fn. tt. *rékli-t*. Kurta dolmányféle női öltöny. *Nyári*, *téli*, *posztó-*, *kartonrékli*.

RÉKMÁNY, fn. tt. *rékmány-t*, tb. *—ok*, harm. szr. *—a*. L. RÉKAS.

REKRUTA, fn. tt. *rekrutá-t*. A franczia *recrue* s német *Recrut*-ból átvett szó; magyarosan : *katona-újoncz*, v. *ujonczkatona* v. csak : *újoncz*. A franczia *recroître* am. a latin *recrescere* (újra vagy ismét nőni), tehát *recrue* sajátlag am. pótkatonaság ; pótkatona.

REKRUTÁZ, l. ÚJONCZOZ.

RÉLI, női kn. Aurelia, máskép : *Aranka*.

RELYÓ, falu Szepes m.; helyr. *Relyó-n*, *—ra*, *—ról*.

REM, elvont gyök, mely külső rázás vagy belső rázkodás által okozott, s gyakran hangos mozgást jelent, honnan a *remeg*, *remegés*, *reng*, *renget*, *rendít*, *rendül*, s alkalmasint *remény*, *remél* származékok is. Alaphangja a rázkodást utánzó erős reszketeg *r*, s ennélfogva rokonai a *ráz*, *ránt*, *rezeg*, *reszket*, *retteg*, és a megnyújtott *rém*, *rémlik*. Az idegen nyelvek között legközelebb áll hozzá a latin *tremo*, mely szintén erős hanggal járó mozgásra vonatkozik és így egyszersmind hangutánzó.

RÉM, (1), fn. tt. *rém-et*, harm. szr. *—e*. 1) Szemek előtt homályosan lebegő, s azokat mintegy kápráztató látvány, tünemény, s ez értelemnél fogva ér-

telmi öszvefüggésben áll vele *rémlik*, pl. midőn azt akarjuk mondani, hogy valaminek homályos képe lebeg előttünk, így szólunk : *rémlik előttem.* 2) Különösen oly látvány, mely a képzelődésre ijesztőleg hat, s egész valónkat remegésbe hozza, milyenek az úgynevezett kísértetek, boszorkányok, bolygó szellemek, bányarémek. *A babonás és félénk ember a sötétben hamar rémet lát.* A régieknél jelent csak bámulatot is ; V. ö. RÉMŰLET; sőt némely származékok is jelentenek bámulatost pl. *rémitő sok, nagy, drága; rémség* stb. l. ezeket.

E jelentéseknél fogva a *rém* szóban alapfogalom a reszketegség, s legközelebbi rokonságban áll a *remeg* és *reng* igék *rem* illetőleg *ren* gyökével; csupán *r* alaphangban *retteg, retten, rett* és *riad, riaszt* szók *rí* gyökével is, t. i., a rém majd szemeink előtt remegve, majd valónkat megremegtetve működik. Alaphangja a reszketeg *r*, s ennélfogva rokonai a latin *terret, tremit, terriculamentum*, továbbá a német *Schreck*, szláv *sztrasiti* stb.

RÉM, (2) puszta Bács m.; helyr. *Rém-be, —ben, —ből.*

RÉMALAK, (rém-alak) ösz. fn. A képzelődésre ijesztőleg ható, s valónkat remegésbe hozó tünemény, vagy kép, legyen az valódi, vagy csak képzelt. *A halálnak festett vagy faragott váza valóságos rémalak. A rendkivül csúnya, visszataszító ábrázatu embert rémalaknak mondhatni.* Rokon jelentésüek : *ijesztő, váz, láz.*

RÉMÁLLAT, (rém-állat) ösz. fn. Állat, melynek alakja a rendes természeti idomtól elütvén, ijesztőleg hat ránk; undok korcs állati fajzat. (Monstrum).

RÉMCSAPAT, (rém-csapat). L. RÉMSEREG.

REMECZ, puszta Bihar m.; helyr. *Remecz-re, —én, —ről.*

REMÉG, (rem-ég) gyak. önh. m. *remég-tem, —tél, —ett.* Széles ért. mondjuk akármely testről, mely rázkodás következtében mozog. *Remeg a ház, midőn terhes szekerek robognak el mellette. Remeg az átkelő kocsik alatt a hid. Remeg a kocsonya, alutt-tej.*

„Suhog a szél, remeg a fa.“
Népdal.

Szorosb ért. mondjuk az állati testekről, midőn idegeik, izmaik görcsös vonaglásban szenvednek. Különösen midőn e kóros állapot az emberi kedélyre vonatkozik, am. némelynemü erős indulattól izgattatik, nevezetesen, folytonos félő állapotban van. *Remeg a halálos veszélyben lévő ember. Mit remegsz, hisz nincs semmi baj.* V. ö. REM.

REMÉGÉS, (rem-ég-és) fn. tt. *remegés-t*, tb. *—ék*, harm. szr. *—e.* A testnek azon állapota, midőn külrázás vagy belrázkodás következtében remeg. Továbbá a kedélynek nyugtalan állapota, midőn valamely indulat, nevezetesen félelem által izgattatik. *Az éjjeli zaj, a vészharang kongása remegésbe ejtett bennünket.* V. ö. REMÉG.

REMÉK, (rem-ék) fn. tt. *remék-et*, harm. szr. *—je*, v. *—e.* 1) Molnár Albertnél, remekfalat am. offa, buccella, portio, vagyis levágott koncz, kiszabott enni való rész ; leszelt darab, pl. a húsárusok vágószékeiben. Pesti Gábor meséiben is : „Egy remek hust gyorsan ellopának tőle a szatyorból“; így vadászoknál a rőtvad hátrésze (Ziemer). 2) Jelent még a régieknél általán darabot. „És ereszte remek ónnot ő szájába“ (Et misit massam plumbeam in os ejus. Bécsi cod. Zacharias. Tárkányinál : „És a darab ónt annak szájára tevé). „Miként pányikaalmaremek, te tügyid (orczáid). Döbrentei codex. (Énekek éneke). 3) Mesteri műdarab, melyet valaki készít, hogy az illető czéhbe mint mester bejuthasson. A csizmadiák remekként topánt, csizmát, a szücsök ködmönt, bundát szoktak készíteni, a kovácsok hintót, szekeret vasalni, lovat patkólni stb. (Németül : Meisterstück). *Remeket készíteni ; a remeket megbírálni, hibásnak találni s elvetni.* Innen átv. ért. mondják műről, mely a maga neméhen kitünő, jeles, mesterséges, mennyiben t. i. a remekcsináló minden kitelhető módon rajta van, hogy minél jobbat készítsen. *Ez remek mű, remek kép.* „Elég csak hazafiaknak lennünk, sőt elég csak embereknek is, hogy ebben az isteni gondviselésnek hazánk körül véghez vitt és szembetünő nagy remek munkájában gyönyörködjünk.“ Gr. Teleki József. 1790. Ugocsa rendeihez.

„Mi a férfi maga ? Félben hagyott remek.“
Kiss János.

Alkalmaztatik az ész müveire is. *Remek költemény, szónoklat, szinmű.* Az ily művek szerzői remekiróknak neveztetnek. *Remekmű, remekmunka* össze is íratnak.

Minthogy a tulajdon anyagi értelemben vett remek bizonyos kivágott, kimetszett, kiszabott tárgyat jelent; innen gyöke *rem* azon rokon gyökhangu szók osztályába sorozható; melyek vágás, metszés, szabás, illetőleg szabály által keletkeztek, ú. m. *rész, rét, réteg, rés, rend, recze, redő.* Legközelebb rokona talán a *rémfa* nevü eszköznek vagyis állványnak alkatrésze *rém ;* t. i. rémfának mondják a hentesek, mészárosok fogasát, melyre a levágott barmot, pl. borjut, juhot, disznót lábainál fogva felakasztják, midőn boncolni akarják. Alakjára nézve hasonló a *gyermek, vétek, étek, lélek, zömök* szókhoz. Alapfogalomban egyezni látszik vele a kézi mesterséget, gyárt jelentő szláv *remeszlo* v. *remeszla.* Jerney szerént, (Nyelvkincsek), mint személynév eléjön már egy XII. századbeli (1138.) oklevélben.

REMÉKÉL, (rem-ék-él) áth. m. *remékél-t.* Mesteri művet készít, hogy ügyességét ez által kimutassa, s az illető czéhnek tagjává avattassék. *A mészárosok ökröt vágva, s annak sulyát meghatározva szoktak remekelni.* A remeklésre szánt ökröt néhutt különösen remeknek nevezik. Szélesb ért. a maga neméhen kitünő észművet szerez, vagy rendkivüli jeles tettet hajt végre.

REMÉKÉLÉS, (rem-ék-él-és) fn. tt. *remékélés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Cselekvés, midőn valaki remekel.

REMÉKÉLŐ, (rem-ék-él-ő) mn. és fn. tt. *remékélő-t*. Aki bizonyos mesterséghez tartozó próbamüvet, remeket készít. *Remekelő csizmadia, szabó, szücs, mészáros.* A müvészre is alkalmazzák : *remekelő művész*, aki magát valamely müvészeti tárgy eléadásában vagy kidolgozásában kitünőnek tanusítja, vagy tanusította. V. ö. REMEK.

REMÉKÉSZ, (remek-ész) l. LÁNGÉSZ.

REMÉKIRALOM v. —IRODALOM, (remekiralom v. —irodalom) ösz. fn. Oly irott észmüvek öszvege, melyek magukban kitünők, maradandó becsüek.

REMÉKIRÓ, (remek-iró) ösz. fn. Kinek irott észmüve a maga nemében jeles, kitünő, állandó, maradandó becsü. *Hellen, római remekirók.*

REMÉKKÖNYV, (remék-könyv) ösz. fn. Könyv, mely remekirói müvet foglal magában, mely mind tartalmára, mind eléadására nézve a maga nemében jeles, kitünő.

REMEKLÉS, l. REMEKÉLÉS.

REMÉKLET, (rem-ék-él-et), fn. tt. *remeklét-et*, harm. szr. —*e*. A remekelő által kiállított próbamü, mint eredmény.

REMÉKLŐDARAB, (remeklő-darab) ösz. fn. Müvészi, pl. zenei darab, melyben vagy mely által az illető jeles, kitünő jártasságát vagy képességét tanusítja.

REMÉKLÖVÉS, (remek-lövés) ösz. fn. Vadászok nyelvén, ha a sebszáj a rőtvad remekén fészkel. (Ziemerschusz).

REMÉKMIVŰ, (remek-mivü) ösz. mn. Az ész müveire alkalmazva am. igen jeles, kitünő.

REMÉKMUNKA, (remek-munka). 1) A remekelő mesterember készitménye. 2) L. REMÉKMŰ.

REMÉKMŰ, (remék-mű) ösz. fn. Szoros ért. a müvészet, vagy tudományok köréhez tartozó s a maga nemében kitünő jelességü mü, pl. kép, szobor, épület, költemény stb. V. ö. REMÉK.

REMÉKSÉG, (rem-ék-ség) fn. tt. *remékség-et*, harm. szr. —*e*. Valamely munkának, münek kitünően jeles tulajdonsága. *Homér müveinek remeksége.*

REMÉKÜL, (rem ék-ül) ih. 1) A maga nemében jelesen, kitünőleg, a mesterség, müvészet, tudomány kellékeinek megfelelve. *Remekül varrott ruha. Remekül írt, elmondott beszéd.* 2) Mesteri próbaként. *A czéh elöljáróinak remekül benyujtott munka.* V. ö. REMÉK.

REMÉL, v. REMÉLL, l. REMÉNYL.

REMÉLETÉS, (rem-ény-él-et-és) mn. tt. *reméletés-t* v. —*et*, tb. *ek*. L. REMÉNYBELI.

REMÉLHETŐ; REMÉLHETŐLEG; l. REMÉNYLHETŐ; REMÉNYLHETŐLEG.

REMÉNKEDIK, l. REMÉNYKEDIK.

REMÉNY, (rem-ény) fn. tt. *remény-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Kedélyi állapot, vagyis kellemes érzet, melyet valószinüleg bekövetkező valamely jónak várása támaszt és táplál bennünk. A közéletben szokottabban : *reménység;* honnan a közmondatoknál ez alakban találjuk. L. REMÉNYSÉG. Ellenkezője : *félelem*, melyet valamely jövendő rosznak lehetősége okoz. *Remény és félelem között habozni. Reményt táplálni, jó reménynyel*, v. *reményben lenni. Reményt veszteni, reményről lemondani. Reményben élni. Nincs semmi remény. Utolsó reményem benned van. Remény nélkül lenni. Reményben csalatkozni. Reményétől megfosztani valakit.* Bizonyos, hogy valamint reményünk, úgy aggodalmaink sem teljesülnek egészen soha. B. Eötvös J. (Gondolatok).

„Kéklő lepelben messze jár
Előtted a Remény."
Kölcsey.

Keresztény vallási ért. Isten kegyelméből nyert erkölcsi indulat, melynél fogva az Istentől igért örök boldogságot Krisztus urunk érdemei által teljes bizalommal várjuk. Az egyházi három alaperény egyike. *Hit, remény, szeretet.* A költöknél és képző müvészetekben a remény horgonyra támaszkodó női alakban állíttatik elé.

Minthogy a remény bizonyos jó után esengő várakozást jelent, mely a kedélynek némi nyugtalankodásával szokott járni, továbbá, mert a remény félelemmel vegyes érzés, mennyiben csak valószinüségen alapúl, s az ellenkező rosznak lehetőségét nem zárja ki : innen gyöke *rem* egynek látszik a *remeg, remegés* szók gyökével. Lélektanilag csakugyan való, hogy minél közelebb jutunk valamely várt jónak megnyerhetéséhez, a vágy annál erősebben izgatja idegeinket, mit még inkább nevel azon titkos félelem, melyet az ellenkezőnek képzelt lehetősége okoz, mit a koczka-, kártyajátékosokon különösen tapasztalhatni.

REMÉNYBELI, (rem-ény-beli) mn. tt. *reménybeli-t*, tb. —*ek*. Ami még csak a reményben létezik, de a valóságban nem; leginkább a törvénytudományban használt kifejezés, pl. *a fiúnak még életben levő szülei vagyonához csak reménybeli joga van.* (Virtualis).

REMÉNYBELISÉG, (rem-ény-beli-ség) fn. tt. *reménybeliség-et*, harm. szr. —*e*. Reménybeli állapot, vagy jog. (Virtualitas). V. ö. REMÉNYBELI.

REMENYE, falu Zemplén m.; helyr. *Remenyére*, —*n*, —*ről*.

REMÉNYÉL, l. REMÉNYL.

REMÉNYÉLHETŐ, (rem-ény-él-het-ő) mn. tt. *reményélhető-t*. Minek ránk nézve kedvező bekövetkezését valószinüleg várhatni. *Reményelhető, hogy miénk lesz a győzelem. A reményelhető zsákmányban mindnyájan osztozni fogunk.*

REMÉNYFA, (remény-fa) ösz. fn. Kazinczynál am. közönséges akáczfa.

„Szerelme kinjait, fülemilébe költ
Lelkem, reményfám bánatos ágain
Énekli majd."

Így nevezve, mert, miként Kazinczy mondja, az akácz árnyékában vannak a temetők többnyire az alföldön; vagy talán onnan is igazolható e nevezet, mert a reménynek jelvezeti szine a zöld, s az akáczfa levelei kitünően élénk kedves zöldek, s ilyenek maradnak (dús és mély gyökereinél fogva) még késő öszszel is, midőn más fák levelei többnyire már elsárgultak vagy le is hullottak.

REMÉNYFOSZTOTT, (remény-fosztott) l. REMÉNYHAGYOTT.

REMÉNYFOSZTOTTAN, (remény-fosztottan) l. REMÉNYHAGYOTTAN.

REMÉNYHAGYOTT, (remény-hagyott) ösz. mn. Ki reményleni megszünt. Ki semmi jót, semmi kedvezőt nem vár, ki reményét vesztette, kétségbeesett.

REMÉNYHAGYOTTAN, (remény-hagyottan) ösz. ih. Kétségbeesett állapotban.

REMÉNYHORGONY, (remény-horgony) ösz. fn. Nagyobb fajta horgony a hajósoknál, mely csak kivételes nagyobb szükségben használtatik, s jó szolgálata az egyéb horgonyon bizonytalanságban álló hajót rendesen biztosítja, és így hasonló esetekben a hajós egész reménye. (Pflichtanker, Hauptanker. Kenessey A.). Átv. ért. biztos hit valamely remény teljesedésére.

REMÉNYJOG, (remény-jog) ösz. fn. Birtoklási jog, melyre valaki bizonyos körülmények bekövetkezte után törvényszerü igényt tart. (Jus virtuale). V. ö. REMÉNYBELI.

REMÉNYKÉDÉS, (rem-ény-kéd-és) fn. tt. *reménykédés-t*, tb. *—ék*, harm. szr. *—e*. 1) Sajátlag, folytonos remény táplálása, mely jelentése a régieknél fordúl elé. 2) A mély hangu ‚rimánkodás' helyett igen csengő, mintegy rívó, vagy panaszos hangon való kérés. V. ö. REMÉNYKÉDIK.

REMÉNYKÉDIK, (rem-ény-kéd-ik) k. m. *reménykéd-tem, —tél, —ett*. Molnár A. szerint megfelel neki a latin *quiritatur*, tehát am. bajait, nyomorúságát elpanaszolja, eseng; továbbá magát mentegetve könyörög; hangváltozattal: *rimánkodik*. *Fünek fának reménykedik*. (Km.). *Térdeimet átkulcsolva reménykedett, hogy ő nem oka semminek*. Ezen értelménél fogva a *remény* szóval nem látszik ugyan fogalmi viszonyban, midőn t. i. azt jelenti, mit a közdivatú *rimánkodik*, és így talán inkább ebből alakult volna vékonyhangon a *reménykedik*. Azonban a régieknél is ugyanazon ‚remény' származékai két értelemben fordúlnak elé, t. i. a *remény* törzsből származott ‚reménykedik' ige, annyit tesz, mint folytonos vagy gyakori reményt táplál (valamint *szomorkodik* am. folytonosan szomorú). „És mindenkor te Istenedbe reménykedjél" (Et spera in Deo tu semper. Bécsi cod. Ozeás XI. A vulgatában XII.). „Dicsérjétek mi uronk Istent, ki nem hagyta meg (hagyta el) őbele reménykedőket" (sperantes in se. Ugyanott. Judith XIII.). Így a Nádorcodexben is. De eljön *kér*, *esd* vagyis ‚rimánkodik' jelentésében is.

„Reménkednek vala az nagy Úr-istennek,
Kit nagy siralommal fohászkodva kérnek"
Ének Nagy-Kunság romlásáról a XVII. században.
(Thaly K. gyüjt).

V. ö. REMÉNYL. Mi tehát azt véljük, hogy a két szó különböző eredetü ugyan, hanem később a szokás mint hangokban közel álló szókat összezavarta, mint pl. ‚ragyiva' és ‚ragyva' szókat is. A mai, legalább az irói gyakorlat a ‚reménykedik' és ‚rimánkodik' szókat nem cseréli föl.

REMÉNYL, (rem-ény-él) áth. m. *reményél-t*, *reménylt*, v. *reményl-ett*, htn. *reményelni*, v. *reményl-eni*. Valamely jónak, kedves dolognak valószinü bekövetkezését várja. *Minden jót reményleni. Én már nem reménylek semmit. Reménylem, hogy szerencsésen üt ki vállalatunk, csak azon félek, hogy* ... A régieknél eléjön kérni, esdeni értelemben is.

„Az nagy Istent kezdé kérni,
És őt azon reményleni,
Hogy őt búdosni ne hadná"
Katalin verses legendája. (Toldy F. kiadása. 38. l.).

Rövidebben: *remél*, mely nem egyéb, mint az öszvehuzott *reményl*, ha csak azt nem veszszük, hogy létezett volna *reme* törzsök is (de amire nincs adatunk), melyből aztán *el* képzővel alakult *reme-el* = *remél*; valamint *kefe kefél*, *csere cserél*, *besze beszél*, *tere-tura terél-turál*, v. *tereturál*, *here herél*, *henye henyél*, stb. Egyébiránt *remél* szokott alakot minden ragoztatásaiban a könnyed kiejtés ajánlja, pl. a multban: *remélt* e helyett: *reménylt*, a kapcsoló és parancsoló módban: *remélj* e helyett: *reménylj*; *remélhető* e helyett: *reménylhető*. A közéletben is szokottabb a ‚remél.' *Holtig remél az ember*, vagy: *Addig remél az ember, mig benne a lélek*, vagy: *Míg élek, remélek*. (Km. Latinul: dum spiro, spero).

REMÉNYLÉS, (rem-ény-él-és) fn. tt. *reménylés-t*, tb. *—ék*, harm. szr. *—e*. Cselekvés midőn valaki valamit reményl.

REMÉNYLET, (rem-ény-él-et) fn. tt. *reményletét*, harm. szr. *—e*. Reménylés, elvont és tárgyi értelemben. *Jobb jövendő reménylete.*

„Lelkem ő nagy inségében,
Noha elhagyott volt, most reményletében
Rád szállott hitében"
B. Balassa Bálint. A XVI. századból.

REMÉNYLETLEN, (rem-ény-el-etlén) mn. tt. *reményletlen-t*, tb. *—ék*. Nem reménylett, nem várt. *A reményletlen szerencse nagyobb örömet okoz*. Határozóként am. nem reménylett módon. *Reményletlen jutottam e megtiszteltetéshez.*

REMÉNYLETT, (rem-ény-él-ett) mn. tt. *reménylett-et*. Amit valaki mint jót valószinüleg bekövetkezhető gyanánt várt. *A reménylett jutalmat megnyerni.*

REMÉNYLEVES, (remény-leves) ösz. fn. Csak igéretben, reményben létező leves; használják e köz-

mondatban: *A reménylevest kiki feladhatja a szegénynek.* (Dugonics).

REMÉNYSÉG, (rem-ény-ség) fn. tt. *reménység-et*, harm. szr. —*e*. Köz szokás szerint egy értelemben vétetik a *remény* szóval; de szabatosan véve nyelvünkben divatozó hasonlat szerint, a *ség* képzőnek jelentésénél fogva, a reménynek tulajdonsági állapotát, mineműségét, egész terjedelmét fejezi ki. Így különböznek a *keserv* és *keserűség*, *nyomor* és *nyomorúság*, *szomor* és *szomorúság* stb. *Reménységgel könnyebbedik a szenvedés. Hideg, vékony reménység. Reménység tartja az embert.* (Km.). *A reménységet se hóra ne fektesd, se nádra ne támaszd.* (Km.). *Reménység, nyereség nincsenek mindig egy vágásban.* (Km.). *Kitől Isten eláll, reménysége hibál.* (Km.). *Ki reménységgel él, ispotálban hal meg.* (Km.). *Reménység szegénység.* (Km.).

„Reménység az ébren levőknek álma.“
(Plato után gr. Teleki József 1790. Ugocsa rendeihez).

REMÉNYSÉGTELEN, (rem-ény-ség-telen) l. REMÉNYTELEN.

REMÉNYSUGÁR, (remény-sugár) ösz. fn. A reménynek kisebb foka.

„Ó népek Istene,
Küldj egy reménysugárt.“
Bajza.

Még csekélyebb mértékben ‚reményszikra‘ a neve.

REMÉNYSZÁL, (remény-szál) ösz. fn. Nagyobb, erősebb remény.

REMÉNYSZIKRA, (remény-szikra) ösz. fn. Igen kevés remény.

REMÉNYTELEN, (rem-ény-telen) mn. tt. *reménytelen-t*, tb. —*ek*. Ki magára nézve semmi jót, semmi kedvező jövendőt nem vár. *Örök börtönre ítélt reménytelen rab.* „Szerelmünk még forróbbá válik, midőn azt reménytelennek látjuk.“ B. Eötvös J. (Gondolatok). Határozóként am. remény nélkül, reménytelenül.

REMÉNYTELENSÉG, (rem-ény-telen-ség) fn. tt. *reménytelenség-et*, harm. szr. —*e*. Remény nélküli állapot.

„Segélj meg engemet én édes Istenem,
Reménytelenségben ne hagyj elsilyednem!“
B. Balassa Bálint. A XVI. századból.

REMÉNYTELENÜL, (rem-ény-telen-ül) ih. Remény nélkül, semmi jót, semmi kedvezőt, nem várva. *Reménytelenül maradni, élni, szenvedni.*

REMÉNYTELI, REMÉNYTELJES, (remény-teli v. —teljes) ösz. mn. Akihez vagy mihez nagy reményeket kötünk; ami reménynyel van eltelve. *Reményteljes ifjú*, vagy *ifjúkor. Reményteljes szív.*

REMÉNYTEM, (rem-ény-t-em) ih. Székelyek tájnyelvén am. *reményem szerint.*

REMÉNYVÁSÁR, (remény-vásár) l. REMÉNYVÉTEL.

REMÉNYVESZTES, (remény-vesztes) l. REMÉNYHAGYOTT.

REMÉNYVESZTÉS, (remény-vesztés) l. KÉTSÉGBEESÉS.

REMÉNYVESZTETT, (remény-vesztett) l. REMÉNYHAGYOTT.

REMÉNYVESZTETTEN, (remény-vesztetten) l. REMÉNYHAGYOTTAN.

REMÉNYVÉTEL, (remény-vétel) ösz. fn. Vásárlás, melyet valaki csak jó remény fejébe tesz, pl. valamely bányarészben. (Id. Mándy P.).

REMÉNYZÖLD, (remény-zöld) ösz. fn. Képes beszédben am. tetszős, igen szép zöld; t. i. a zöld szint a remény színének tartják. „Reményzöld tér, itt ott egy kis virág s felettünk a tiszta sugár, mely a magasból jő, s mindent átmelegítve világával tekintetünket fölfelé vezeti.“ B. Eötvös József. (Gondolatok).

RÉMÉS, (rém-és) mn. tt. *rémés-t* v. —*et*, tb. —*ek*. Rémülést okozó, ébresztő, terjesztő; rémet vagy rémeket látó. *Rémes éj. Rémes álom.*

REMÉSE, (rem-és-e) fn. tt. *remés-ét*. A vastagbélek legnagyobbika, mely a jobb oldali vastag bélcsontnál kezdődik, hol a csípbél rézsutosan felnyulván belemegy. (Colon.). Németül *Grimmdarm*, mely Adelung elemzése szerint onnan vette nevét, mert a görcsös és gyakran korogó hasrágásnak székhelye. Ezen alapfogalom után valószinü, hogy a *remese* gyöke *rem*, melyből remeg származik, törzsöke pedig vagy az elavult gyakorlatos ige *remés*, azaz remeg, mint *rebes rebeg, tapos tapog*, s onnan lett *remező remese*, azaz, remegő, vagy talán *remes* melléknév, melyből *e* utóhanggal lett *remese*, mint *rapos raposa*, s valószinüleg így képződtek *Enese, Kenese* helynevek is, továbbá *Mórocz Mórocza, gombócz gombócza, arcz arcza*, a tájdivatos *mája, zúza* stb.

REMÉSEFODOR, (remése-fodor) ösz. fn. A hashártya folytatása, mely *bal, jobboldali*, és *rézsutos* fodorra oszlik.

RÉMESTER, (ré-mester) ösz. fn. Tisztviselő, ki a tengeri s más révekre, kikötőkre felügyel, s a kellő rend, és biztosság fentartása iránt intézkedik.

REMETE, (1), fn. tt. *remeté-t*. A hellen-latin *eremita* után alakított szó, eredeti jelentésénél fogva (ἔρημος = magányos, elhagyott; puszta, üres) am. magányban pusztai vadonban lakó személy. Ilyenek voltak, sőt néhutt ma is vannak a görög és latin keresztények között, kik különös vallási buzgalomból valamely magányban az emberi társaságtól elkülönzött életet viseltek, vagy viselnek.

„Keskeny völgye rejtekében,
Egy magányos sír tövében,
Ül s andalg a remete.“
Kisfaludy K.

„Egy buzgó gondolat engem itt temete,
Ha kérded ki valék: egy szegény remete.“
Faludi Ferencz.

A római egyház történetében nevezetesek, Szent Pál és a keresztes hadak vezére Péter nevü remeték. *Úgy él, mint a remete.*

REMETE, (2), mváros Szepes m., faluk Bihar, Mármaros, Pozsony, Temes m. és Kővár vidékében; erdélyi faluk Alsó Fehér m., Gyergyói, Marosi, Udvarhelyi székely székekben, puszták Somogy, Tolna, Bihar m., ALSÓ— és FELSŐ—, Krassó m., FELSŐ—, Ungh m., KŐSZEG—, Szatmár m., TÚRIA—, v. TURJA—, Bács m., LATORCZA—, puszta Ungh m., SÁROS—, falu Ungh m.; helyr. *Remeté-re*, *—n*, *—ről.*

REMETE-BARÁT, (remete-barát) ösz. fn. Remete szent Pál szerzetéhez tartozó barát. (Paulinus). Szélesb ért. szerzetes, ki nagyobb maga sanyargatása végett remete életre adja magát.

REMETEBARLANG, (remete-barlang) ösz. fn. Barlang, melyben remete lakik v. tartózkodik.

REMETEBOLDOGASSZONY, (remete-boldogasszony) ösz. fn. Szűz Máriának csudatevő képe, mely valamely magányban, remeteségben létezik, és tiszteltetik.

REMETEÉLET, (remete-élet) ösz. fn. Remete által követett életmód; olyan élet milyet a remeték követnek.

REMETEHÁZ, (1), (remete-ház) ösz. fn. Magánybeli kisded hajlék, melyben remete lakik; vagy ilyen lakhoz hasonló épitmény, pl. diszkertekben.

REMETEHÁZ, (2), puszta Bihar m.; helyr. *Remeteház-on*, *—ra*, *—ról.*

REMETEHÁZA, puszta Békés m.; helyr. *Remeteházá-n*, *—ra*, *—ról.*

REMETEHOLLÓ, (remete-holló) ösz. fn. Hollófaj, mely erdőkben szokott tartózkodni.

REMETEI, (remetei) mn. tt. *remetei-t*, tb. *—ek.* Remetét illető, remetére vonatkozó. *Remetei élet. Remetei elszántság.*

REMETEKUNYHÓ, (remete-kunyhó) ösz. fn. Kunyhó forma hajlék, melyben remete lakik, vagy ily lakhoz hasonló épitmény pl. díszkertekben.

REMETE-LAK, (remete-lak) ösz. fn. Ház, hajlék, barlang, melyben remete lakik, vagy lakott, milyenek a tihanyi félszigetben maiglan látszó sziklai üregek. Továbbá remete tartózkodási helyéhez hasonló valamely hajlék, pl. díszkertekben.

REMETE-LUNKA, falu Krassó m.; helyr. *—Lunká-ra*, *—n*, *—ról.*

REMETEMAGÁNY, (remete-magány) ösz. fn. Hely, melyben remete tartózkodik; vagy élet, melyet és milyet a remeték követnek.

REMETEMEZŐ, falu Szatmár m.; helyr. *—mezö-re*, *—n*, *—ről.*

REMETE-NEMEZESK, falu Temes m.; helyr. *Nemezesk-én*, *—re*, *—ről.*

REMETE-POGANEST, falu Krassó m.; helyr. *Poganest-én*, *—re*, *—ről.*

REMETERÁK, (remete-rák) ösz. fn. Tengeri rákfaj, mely üres csigahéjban lakik, vagy legalább farkát tartogatja benne.

REMETÉS, (remete-es) mn. tt. *remetés-t*, v. *et*, tb. *—ek.* 1) Remeték szokásához, erkölcseihez hasonló, azokra emlékeztető. *Remetés viselet, életmód.* 2) Remeték től lakott. *Remetés vadon, erdő.*

REMETESÉG, (remete-ség) fn. tt. *remeteség-ét.* harm. szr. *—e.* 1) Életmód, melyet a remeték követnek. *A katonaságot odahagyván remeteségre lépett.* 2) Pusztai, erdei, vadon magány, melyben egy vagy több remete tartózkodik.

REMETÉSKÉDÉS, (remete-es-kéd-és) fn. tt. *remetéskédés-t*, tb. *—ek*, harm. szr. *—e.* Remetei életmód gyakorlása.

REMETÉSKÉDIK, (remete-es-kéd-ik) k. m. *remetéskéd-tem*, *—tél*, *—ett.* Mint valóságos remete folytatja életét; vagy remete gyanánt magányban, az emberi társaságtól elvontan éldegel.

REMETESZÉG, erdélyi falu a Marosi székely székben, helyr. *—szég-re*, *—én*, *—ről.*

REMETETÁRS, (remete-társ) ösz. fn. Egy másik remetével élő remete.

REMETŐMEZŐ, l. REMETEMEZŐ.

REMETŰ, falu Kővár vidékében; helyr. *Remetű-n*, *—re*, *—ről.*

RÉMFA, (rém-fa) ösz. fn. A mészárosok, hentesek fogas állványa, melyre az elbonczolandó borjukat, bárányokat, disznókat stb. felakasztják. Talán *remekfa?* V. ö. REMEK. Szalay Ág. szerént Győr vidékén: *rendfa.* Adelungnál eléjön *Rähmholz*, v. *Rahmholz*, *Rahmbaum*, rokon jelentéssel.

RÉMGONDOLAT, (rém-gondolat) ösz. fn. Rémületbe hozó, rémületet tápláló gondolat.

RÉMHAD, (rém-had) l. RÉMSEREG.

RÉMHANG, (rém-hang) l. RÉMKIÁLTÁS.

RÉMHELY, (rém-hely) ösz. fn. Hely, hol rémület uralkodik.

RÉMHÍR, (rém-hír) ösz. fn. Rémületet hozó vagy terjesztő hír.

RÉMÍT, RÉMIT, (rém-ít) áth. m. *rémít-ett*, par. *—s*, htn. *—ni*, v. *—eni.* A képzelődés elé igen nagy veszélyt, fenyegető gonoszt rémképen állítva elijeszt valakit. Ezen ige az ijesztésnek igen élénk, s egészen átható fokozatát jelenti, tehát többet jelent, mint az *ijeszt. Elrémíteni, megrémíteni valakit. Ne rémíts bennünket ily iszonyú dolgokkal.*

Gyöke azon *rém*, mely szemeket kápráztató, s különösen kisértetes tüneményt jelent, s ez ismét azon *rem* gyökkel áll szoros viszonyban, melyből a *remeg remegtet* származnak, t. i. rémíteni egyszersmind am. rémkép által remegésbe hozni, remegtetni. V. ö. RÉM.

RÉMÍTÉS, RÉMITÉS, (rém-ít-és) fn. tt. *rémítés-t*, tb. *—ek*, harm. szr. *—e.* Ijesztés erősebb neme, fokozata, mely által valakit rémítenek. V. ö. RÉMÍT.

RÉMÍTŐ, RÉMITŐ, (rém-ít-ő) mn. tt. *rémítö-t.* 1) Aki, vagy ami rémít, azaz, a veszélynek, rosznak eleven rémképe által igen megijeszt. *Rémítő dolgokat beszélnek. Rémítö veszély, kegyetlenség.* 2) Nagyító, bámulást gerjesztő kifejezés, melylyel a közszokás néha kisebb nemü ijesztés helyett is él. *Rémítő sok, rémítö nagy, rémítö drága.* V. ö. RÉM; RÉMÍT.

RÉMÍTŐLEG, RÉMITŐLEG, (rém-ít-ő-leg) ih. Igen megijesztve, az embernek egész valóját remegésbe hozva. *A kegyetlenül kinzott emberek rémítőleg kiáltoztak. A tengeri nagy fergeteg rémítőleg dühöngött.* V. ö. RÉMÍT.

RÉMJELENET, (rém-jelenet) ösz. fn. l. RÉMKÉP, szoros értelemben.

RÉMKÉP, (rém-kép) ösz. fn. 1) Széles ért. szemeket káprázt ató, a képzelődésben támadt homályos képe valaminek. *Rémképeket látni.* Szorosb ért. oly kép, vagy látvány, mely a nézőt megijeszti, elrémíti, pl. kisértet, boszorkány a képzelődőkre nézve.

RÉMKIÁLTÁS, (rém-kiáltás) ösz. fn. A rémülőnek vagy rémülöknek kiáltása, hangja.

RÉMKIRÁLY, (rém-király) ösz. fn. A képzeletben rémek királya; a legnagyobb mértékben ijesztő rém.

RÉMLÁTÁS, (rém-látás) ösz. fn. 1) l. RÉMKÉP. 2) Képzelgés, midőn valaki elméjében rémmel, vagy rémekkel tépelődik.

RÉMLÁTÓ, (rém-látó) ösz. mn. és fn. Aki elméjében rémmel vagy rémekkel tépelődik.

RÉMLÉS, (rém-l-és) fn. tt. *rémlés-t*, tb. —*ek*, harm. szr. —*e*. Homályos látás, vagy képzelés, midőn valami csak rémlik szemeink előtt, vagy elménkben. V. ö. RÉMLIK. A régieknél eléjön ‚rémlet' vagy ‚rém' jelentésében is. „O szent anyám hídd be azokat és (=is), kik kive (=ki) futának, mert rémlés nem vagyok." (Érdy-codex).

RÉMLET, (rém-l-et) fn. tt. *rémlet-et*, harm. szr. —*e*. 1) Szemeket káprázt ató, s csupán képzelődésben létező látszat, tünemény. 2) Homályos sejtelem, midőn tiszta fogalmunk nincsen valami felől, hanem némi jelekből sejtjük, vagy szinlünk hozzá; miről azt szoktuk mondani, hogy úgy rémlik előttünk. 3) L. RÉMŰLET.

RÉMLETÉS, (rém-l-et-és) mn. tt. *rémletés-t*, v. —*et*, tb. —*ek*. Szemeink, vagy képzeletünk előtt homályosan lebegő; továbbá, ijesztő, rémülést okozó. *A félénk ember előtt, ha éjjel erdőben utazik, sok rémletes képek, és tárgyak lebegnek.* Távolabbi törzsöke a szorosan képzelődésre vonatkozó *rémlik*. V. ö. RÉMÜLETES.

RÉMLIK, (rém-l-ik) k. m. *réml-ett*, htn. —*eni*. Valaminek képe csak úgy homályosan, mintegy elfátyolozva, vagy távolságban tünik szemeinkbe, vagy képzelő tehetségünk elé. *Úgy rémlik előttem, mintha amott távol járna valaki. Nekem úgy rémlik, hogy . . .* V. ö. RÉM.

RÉMŐL; RÉMŐLET, régiesen am. rémül, rémület; l. ezeket.

REMPE-HOLLÓS, falu Vas m.; helyr. —*Hollós-ra*, —*on*, —*ról*.

REMPÉL, (rem-p-él) áth. m. *rempél-t*. Dunán túl am. rágalmaz, kisebbít.

Valamint a rágalom átv. értelmü, s a *rág* igétől származik; hasonlóan a *rempel* gyöke valószinüleg azon *rem*, melyből a metszést, vágást jelentő *remek* is eredett. V. ö. REMEK.

RÉMRENDSZER, (rém-rend-szer) ösz. fn. Az állami, vagy más társadalmi főnökségek azon megállapított kormányi eljárása, melynélfogva a köz fegyelmet és rendet rettegtető büntetések s folytonos rémitések által törekesznek fentartani. *Forradalmi, zsarnoki kormány által gyakorlott rémrendszer.*

RÉMSÉG, (rém-ség) fn. tt. *rémség-et*, harm. szr. —*e*. A rémnek, mint ijesztő valaminek, folytonossága, vagy sokasága; nagy félelmesség, ijedelem. *A pusztító tatárok rémséggel töltötték el hazánkat. A földrengés rémséget okozott az egész vidéken.* Másképp: rémület. Továbbá, valamint ‚rémitő' úgy ez is nagyitó értelemben is használtatik. *Rémség, mennyi pénze van.* (Lőrincz K.).

RÉMSÉGÉS, (rém-ség-és) mn. tt. *rémségés-t*, v. —*et*, tb. —*ek*. Igen nagy rémülést okozó; igen ijesztő, nagyon félelmes, mindenfelé rémületet terjesztő. *Rémséges tüzveszély, égi tünemény: A vad népek előtt a nap fogyatkozása rémséges látvány.* Nagyitólag am. szerfölötti. V. ö. RÉMSÉG.

RÉMSEREG, (rém-sereg) ösz. fn. A képzeleti rémek egész sokasága.

RÉMSIKOLTÁS, (rém-sikoltás) l. RÉMKIÁLTÁS.

RÉMTÁBOR, (rém-tábor) l. RÉMSEREG.

RÉMÚR, (rém-úr) ösz. fn. Uralkodó, ki erőszakos börtönöztetések, kivégzések, szóval köz rémités vagy rettegtetés által igyekszik hatalmát fentartani.

RÉMURALOM, RÉMURASÁG, (rém-uralom) (v. —uraság) ösz. fn. Uralom, mely köz rettegtetés által tartja fen magát. V. ö. RÉMRENDSZER.

RÉMÜL, RÉMÜL, (rém-ül) önh. m. *rémül-t*. Valódi, vagy képzelt veszély érzete miatt igen megijed, egész valója remegni kezd. *Elrémült bele, midőn fölébredvén a mellének szegezett tört megpillantotta. A mennyköcsapásra megrémült az egész ház népe.* V. ö. RÉM, RÉMÍT.

RÉMÜLÉS, RÉMÜLÉS, (rém-ül-és) fn. tt. *rémülés-t*, tb. —*ek*, harm. szr. —*e*. Szenvedő érzés, midőn valaki akár valódi, akár képzelt veszélytől igen megijed. *Nagy rémülés fogta el az egész várost.* Összetéve: *elrémülés, megrémülés.* V. ö. RÉMÜL.

RÉMÜLET, RÉMÜLET, (rém-ül-et) fn. tt. *rémület-et*, harm. szr. —*e*. Kedélyi állapot, melyben akkor van valaki, midőn igen megijed, vagyis elrémül. *A rémületet eltávoztatni, megszüntetni.* „És félelem és rémőlet (horror) meghatá ő értelmeket." (Bécsi cod. Judith IV.). „Nézik vala ő orczáját és rémőlet (stupor — bámulat) vala ő szemekben. (Ugyanott X.).

RÉMÜLETÉS, RÉMÜLETÉS, (rém-ül-et-és) mn. tt. *rémületés-t*, v. —*et*, tb. —*ek*. Rémületet okozó; igen félelmes, nagyon ijesztő, rettentő. *Rémületes hírek, veszélyek. Rémületes mesék, holmi kisértetekről.*

RÉMÜLETÉSSÉG, (rém-ül-et-és-ség) fn. tt. *rémületesség-et*, harm. szr. —*e*. Oly tulajdonsága, minemüsége valaminek, melynélfogva rémületet okoz. *Tengeri vésznek, kegyetlen öldöklésnek rémületessége.*